

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

საერთაშორისო ეკონომიკის პროგრამა

გლობალიზაცია და საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივები

III საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
11 ნოემბერი, 2010 წელი

გამომცემლობა „ანკვან“

თბილისი 2010

გლობალიზაცია და საქართველოს ეკონომიკის მდგრადი განვითარების პერსპექტივები.

III საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბ., 2010

კრებულში წარმოდგენილია 2010 წლის II დეკემბრის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებულ III საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. მოხსენებები ასახავს ქართული და უცხოელი მეცნიერებისა და დოკტორანტების კვლევის შედეგებს, რომლებიც გლობალიზაციის კონტექსტში განიხილავენ კრებულში გაერთიანებული ეკონომიკური აქტიურობისა და განვითარების ფართო სპექტრს: ილია ჯავახიშვილის შეხედულებები ქვეყანათაშორის ინტენსიური ეკონომიკური კავშირების შესახებ; მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი; რეგიონული ინტეგრაცია; ოპტიმალური საგარეო სავაჭრო პოლიტიკის ფორმირება; მოსახლეობის, მ. შ. სამუშაო ძალის საერთაშორისო მიგრაცია; საერთაშორისო მარკეტინგის საკითხები; საქართველოს ინოვაციური განვითარების პერსპექტივები; ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართულებები; დარგობრივი ეკონომიკის (კურორტული და სოფლის მეურნეობა) განვითარების პრობლემები; მეწარმეობისადმი დამოკიდებულების საკითხები. მისი სტიმულირებისა და კრეატიული ბიზნესის უპირობესობები; დაზღვევისა და ფინანსური ინგრაინგების საკითხები; მეცნიერებისა და განათლების კონკურენტუნარიანობა, მასთან დაკავშირებული კადრების მომზადება, დასაქმების პოლიტიკა, უნივერსიტეტების განვითარების მარკეტინგული სტრატეგია, კონფერენციაზე წარმოდგენილი მოხსენებები სხვადასხვა ტრილში ასახავს თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის პრობლემასაც.

Globalization and Georgia's Economic Development Prospects.

Proceedings of the III International Conference, December, 11 2010

The proceedings contain reports presented at the III international scientific conference held on December 11, 2010 at Iv. Javakishvili Tbilisi State University. The reports reflect the research outcomes made by Georgian and foreign scientists and doctoral students on the broad range of national economic activity and development issues in the globalization context: Ilia Chavchavadze views on intensive economic relations between countries; world economic order; regional integration; formation of optimal foreign trade policy; population, including labour force migration; problems of international marketing; prospects of Georgia's innovative development; economic policy trends; issues of the development of separate sectors (tourism, agriculture); entrepreneurial attitude problems, its stimulation and advantages of the creative business; insurance and financial reporting issues; competitiveness of science and education and the related personnel preparation, recruitment and university development strategies. The papers presented at the conference reflect the problematics of the current financial and economic crisis in various prisms.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГРУЗИИ. Материалы III международной научной конференции 11 Декабря 2010 года

В сборнике представлены материалы III международной научной конференции, которая прошла в Тбилисском государственном университете им. И. Джавахишвили 11 декабря 2010 года. В докладах обсуждаются результаты исследований грузинских и иностранных ученых и докторантов, которые рассматривают в контексте глобализации широкий спектр активности и развития национальной экономики: взгляды Ильи Чавчавадзе на интенсивные экономические связи между странами; мировой экономический порядок; региональная интеграция; формирование оптимальной внешней торговой политики; международная миграция населения, в том числе и трудовой силы; вопросы международного маркетинга; перспективы инновационного развития Грузии; направления экономической политики; проблемы развития отраслевой экономики (туризм и сельское хозяйство); вопросы отношения к предпринимательству, преимущества его стимулирования и креативности бизнеса; вопросы страхования и финансовой отчетности; конкурентоспособность науки и образования, связанная с ней политика подготовки кадров и трудоустройства; маркетинговая стратегия развития университетов. Представленные на конференции доклады в разных ракурсах отображают проблематику современного глобального финансово-экономического кризиса.

გამომცემლობა „საბჭოთალო“, 2010

თბილისი, 0799, ი. ჯავახიშვილის ქ. № 22/36/9, 8(79) 17 22 30

E-mail: sabshotalo@ramtel.ge

ISBN 978-9941-17-160-4

კონფერენციის საორგანიზაციო კომიტეტი:

ელენე ხარაბაძე – თავმჯდომარე, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანის მ.შ., სრული პროფესორი; **ნინო პაპაჩაშვილი** – კოორდინატორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ეკონომიკის პროგრამის ასოცირებული პროფესორი; **შოთა შაბურიშვილი** – კოორდინატორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ბიზნესის კათედრის ასოცირებული პროფესორი; **ლელა ჯამაგიძე** – კოორდინატორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ეკონომიკის პროგრამის ასისტენტ-პროფესორი; **ეკა სეფაშვილი** – თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ეკონომიკის კათედრის ასოცირებული პროფესორი; **ირინა გოგორიშვილი** – თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ეკონომიკის პროგრამის ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი; **ინეზა გაგნიძე** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მიკროეკონომიკის კათედრის ასოცირებული პროფესორი, თსუ წარმომადგენლობითი საბჭოს წევრი; **ეკა ლეკაშვილი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ბიზნესის კათედრის ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ხარისხის უზრუნველყოფის სამსახურის უფროსის მ.შ., **ბაბულია მღებრიშვილი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი; თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სასწავლო პროცესის მართვის სამსახურის უფროსი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მარკეტინგის კათედრის ასისტენტ-პროფესორი; **მარი თაგართქილაძე** – თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ეკონომიკის პროგრამის დოქტორანტი.

სარედაქციო კოლეგია:

თ. ბაგრატიონი, ეად ნ. პაპაჩაშვილი, ეად ე. სეფაშვილი, ეად შ. შაბურიშვილი, ეად ლ. ჯამაგიძე

Conference Organizing Committee:

Elene Kharabadze - Chairman, Dean of the Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Nino Papachashvili** – Coordinator, Associate Professor of International Economics Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Shota Shaburishvili** – Coordinator, Associate Professor of International Business Department, **Lela Jamagidze** – Coordinator, Associate Professor of International Economics Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Eka Sepashvili** - Associate professor of International Economics Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Irina Gogorishvili** - Associate professor of International Economics Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Ineza Gagnidze** – Associate Professor of Microeconomics Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Eka Lekashvili** – Associate professor of International Business Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Babulia Mgebrishvili** – Associate Professor of Marketing Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University; **Mari Tavartkiladze** – Doctoral student, International Economics Department, Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University

Editorial board:

**T. Bagrationi, PhD N. Papachashvili, PhD E. Sepashvili, PhD Sh. Shaburishvili,
PhD L. Jamagidze**

Нугзар Бабуадзе

*Грузия. Грузинский технический университет.
Ассоциированный профессор, академический доктор экономики*

Шота Вешапидзе

*Грузия. Грузинский технический университет.
Ассоциированный профессор, доктор экономических наук*

Илья и глобализм

*Я проникнут мыслью о необходимости указать
своим соотечественникам, что вне хороших отношений
между народами нет спасения для Грузии.*

Из обращения Ильи Чавчавадзе к делегации украинцев 1899г.

Илья Чавчавадзе - великий сын грузинского народа. Свою деятельность он начал более 15 десятилетий назад, но он и сегодня есть и вечно будет «Нашим лидером, нашим идеологом и эталоном» (Михаил Саакашвили). Он рассматривал благополучие грузинского народа, только в глобальном контексте общечеловеческого благополучия всех кавказских народов и соседей.

Он признавал, что национальное и общечеловеческое не исключают друг друга, наоборот дополняют и обогащают. Подтверждением и примером этого он считал поэму Шота Руставели «Витязь в тигровой шкуре». Его анализ приведен в статье- «Акакий Церетели и «Витязь в тигровой шкуре»». В своих литературных и публицистических записях он всегда старался провести мысль, что посадить в узконациональные рамки нацию, ее культуру и науку - равноценно ее смерти. Это руководствующее заключение проведено и проанализировано Ильей Чавчавадзе в ряде редакционных статей: «Нация и история», «Письма о грузинской литературе», «Деятельный век» и т.д. Этой проблеме Ильи посвятил целый цикл редакционных писем – «Политическое обозрение», которые на протяжении 10 лет он систематически публиковал в газете «Иверия».

Илья обладал большим аналитическим даром и навыком политического прогнозирования. В конце XIX века он предсказал качественный рост и развитие таких интеграционных процессов, которые «Европу и весь мир превратят в большое содержание наций». Он предсказал и то, что в XX веке США станет первейшим государством в мире. Он как великий гуманист, всегда защищал малые нации от угнетения со стороны больших колониальных государств. («восточный вопрос» и т.д.)

Илья Чавчавадзе был несравненным знатоком мировой культуры и науки. Еще в студенческие годы в Петербурге он перевел произведения Шекспира, Шиллера, Гете, Пушкина, Лермонтова и др. Близкие, дружественные и деловые отношения были у него с выдающимися интеллектуалами того времени. Он хорошо знал наследие великих экономистов-теоретиков Адама Смита и Давида Рикардо, в своем политическом и социально-экономическом анализе часто применял это.

Илья Чавчавадзе вел активную литературную и публицистическую деятельность. Вместе с тем, надо учесть и то, что наследие Ильи основывается на наследии выдающихся грузинских просветителей первой половины XIX века – Соломона Додашвили, Александре Чавчавадзе, Георгия Эристави, Григола Орбелиани и др. В это время грузинская культура тесно и органично связалась с европейской, примером чего может послужить «Логика» Соломона Додашвили, которая была написана на уровне немецкой философии и соответственно заслужила высокую оценку в русской и европейской прессе. Поэтому Илья называл его «Основоположителем Европеизма в Грузии».

Народы Кавказа Илья называл «великим народом» и с почтением говорил об их единстве, без которого он не видел их будущего. Илья как деятель и мыслитель сформировался под большим воздействием идей заговора 1832 года. Этот заговор зародился в 1828 году в России в кругу

переселенных Багратиони, с помощью и с соучастием посольств Англии и Франции. После возвращения в Грузию Соломона Додашвили, заговор принял общекавказский характер и ставил целью изгнание России с Кавказа. В заговоре активно участвовали консул Франции в Тбилиси Летелье и переселенные из Польши в Грузию участники польского восстания 1829-1830 гг. польские патриоты. Иллюстрацией заговора Илья Чавчавадзе художественно отобразил в поэме «Картлис деда».

По мнению Ильи Чавчавадзе современный мир, его составляющие части настолько тесно связаны между собой, так переплетены, что истинная выгода одной страны основывается на благосостоянии других стран. Страна сама получит тем больше пользы, чем больше добра принесет она другим. Надо отметить, что «благополучие», самой развитой страны мира Англии, Илья Чавчавадзе рассматривает не как «благополучие» отдельной независимой страны, а в глобальном, региональном контексте. Такой подход он осуществляет и в отношении Грузии. В 1879г. в январском домашнем обзоре, касаясь противоборства России и Англии за «владычество» в Азии, автор всеобщее благосостояние народа рассматривал в мировом масштабе и отмечал, что Англия «невольно постарается принести добро, проживающему в Азии народу...» - и настаивал на том, что «Азия и мы, собственно, нужны не только для самих себя, но и для других. Хотя многое изменилось в мире за 5-6 веков, но этот требет, который называют Кавказом, в прошлом называемый воротами Азии и Европы и за завоевание которого пролилось много крови, все равно остался воротами и в будущем будет причиной раздора и вражды между народами»¹.

Главным ориентиром для Ильи Чавчавадзе было предусмотрение передового опыта других стран и для этого он предлагал конкретные пути. Наглядным примером этого он считал «Европейское просвещение и управление страной, европейский порядок». Илья Чавчавадзе давал наставления - открыть двери для европейской цивилизации, потому, что Европа была самой передовой и прогрессивной, он признавал, что в общем должны предусматривать передовой опыт всех стран. Его главное заключение следующее: в общем, надо перенять от передовых государств все, что послужит благосостоянию и процветанию страны.

Илья Чавчавадзе видел большие резервы в развитии торгово-экономических связей с кавказскими народами и государствами. Он с большим одобрением встретил открытие железной дороги Баку-Тбилиси-Поти, потому что признавал, что этим путем связь с Прикаспием и Средней Азией принесла бы большую пользу стране, также как и нефтепровод Баку - Тбилиси. Илья признавал, что Грузия должна быть связывающим звеном между Европой и Азией, этим она способствовала бы созданию своеобразного «Общего рынка» стран трех регионов - Кавказа, Ближнего Востока и Прикаспия. В настоящее время эта идея находит продолжение, осуществляется строительство железной дороги Баку-Тбилиси-Ахалкалаки-Карс, что еще более укрепит экономику Грузии, Турции и Азербайджана. Вместе с этим, Илья Чавчавадзе решающее значение придавал установлению тесных экономических связей с Россией и Европейскими странами, а также и интеграции с ними.

Илья Чавчавадзе указывал, что для развития земледелия, усиления работы фабрик и заводов, нам необходимо накопить «необходимые знания и опыт», необходимо чтобы другие не опередили нас и чтобы мы сами заняли нашу «нишу» - «свободное и незанятое другими место». Это был и есть самый главный путь, главное требование эпохи. Именно поэтому, Отец нации не одобрил инвестиции в Грузию, которые хотел осуществить немецкий капиталист Мейснер, потому что монополизированная деятельность его сообщества (содружества) разорила бы наш народ и лишила бы средств к существованию. Автор для развития экономики страны считал целесообразным увеличение производительности труда и разумное углубление сельскохозяйственной специализации. Илья призывал к «самосуществованию» и к «саморазвитию» и указывал, что каждая хозяйственная

¹ И. Чавчавадзе, соч. т.5, с. 481-482, стр. 229.

операция приносит доход, «выгоду». Поэтому, чем больше операций, как страна, выполнишь сам, все их доходы останутся тебе.

Илья Чавчавадзе особо формирует свое мнение о том, что в следствии осуществления проекта Мейснера, наш народ остался бы без земли, без своего «кормильца». Он ничего не имеет против обогащения единиц, но к сожалению вместе с этим «народ недополучает средства на жизнь». В частности, он писал: «Страхи господ Элиозова и Иоселиани о том, что содружество лишит нас земли, достойно внимания. Вот, что сказал об этом в 1845 г. в парламенте нынешний первый министр Англии Гладстон, который как финансист не имеет себе равных во всем мире: «одна самая печальная история нашей страны (т.е. Англии) состоит в том, что чем больше богатства концентрируется в руках представителей высшего круга, тем более увеличивается число бедных среди рабочего народа»¹. Именно исходя из таких принципов должны подходить к вопросу вложения иностранных инвестиций в Грузию и в настоящее время.

Илья Чавчавадзе признавал, что страна должна так применять свои абсолютные и относительные преимущества, чтобы устойчивости его экономики ничего не угрожало и чтобы народ для своего существования легко и дешево находил необходимые средства для этого. Такие размышления со стороны правительства требуют большого внимания. В условиях глобализации, либеральной рыночной экономики, точное установление меры абсолютного и относительного преимущества для достижения развития, является самой приоритетной, каждодневной задачей общества и власти.

Из экономических воззрений Ильи Чавчавадзе для нашей эпохи самым важным, является также то, что он рассматривает все и каждое явление в соотношении, т.е. относительно. Его главная характерная особенность то, что Илья рассматривал все в соответствии с зависимостью со своей страной, её местоположением, окружающим условиям и историческим обстоятельствам. Его теория представляет экономическую жизнь не только как явление, но и как понимание (объяснение) соотношения. В своих сочинениях Илья все время находится в поисках этого соотношения:

- ежедневно старается установить оптимальное, истинное соотношение форм собственности, между ее двумя формами - частной и общественной; признает, что между этими двумя формами собственности такое соотношение лучше, когда труд является свободным во времени и в пространстве;
- объясняет соотношение общечеловеческих и национальных экономических идеалов (формирования «стандарта», «мерки»);
- классически рассматривает соотношение общенациональных и региональных интересов; признает, что на общенациональном уровне должно рассматриваться «создание всеобщего законодательства», т.е. общая законотворческая деятельность, «общий доход-расход», т.е. финансы страны и «всеобщее воинское расположение», т.е. оборона страны, а все остальные вопросы должны решаться на месте;
- для развития страны обязательным условием является внедрение истинного местного самоуправления, требуется оптимальное разграничение государственного правления и местного самоуправления с учетом «Европейского опыта»;
- обосновывает соотношение фритредерной (либеральной, открытой) и протекционистской внешней экономической политики, для обеспечения «самосуществования» и «саморазвития» страны и т.д.

Именно на основании такого соотношения признает Илья Чавчавадзе возможность формирования истинного, оптимального и приемлемого взаимоотношения для всего общества. Это же является универсальным методом для достижения оптимального синтеза общечеловеческих и национальных ценностей, путем сохранения нашего собственного «Я», «местных мелочей»,

¹ И.Чавчавадзе, соч. т.5, сахтმი, 1955г, стр.230.

традиций, нравов и обычаев для достижения общего прогресса. Все вышеуказанное в современной эпохе глобализации для каждой страны имеют бесценное, прикладное значение.

Позитивная зависимость Ильи в отношении интеграционных процессов и тенденций глобализма тогдашней эпохи, особенно рельефно выявилась в его экономическом мировоззрении, что отобразилось не только в его письмах и статьях теоретического характера, но и в его банковско-кредитной политике. Илья был приверженцем либеральной экономической политики и признавал, что свободная и либеральная экономическая политика путем создания глобальной мировой экономики способствует не только переходу интеграционных процессов на качественно новую стадию, но и решению социальных проблем капитализма.

Илья считал интеграционный процесс объективным процессом и постоянно развивающимся явлением, который окончательно явится глобально качественным явлением человечеству. Мы все должны учесть это и предусмотреть в нашем будущем национальном развитии.

კაღვების მოზაადებისა და დასაქმების პოლიტიკა მცირე და საშუალო ბიზნესში

ცივილიზებული ბიზნესი, მისი არსი, ორგანიზაცია, დაგეგმვა, მართვა და სხვა, ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის ცნობიერებაში ფეხმოკიდებისა და დამკვიდრების თვალსაზრისით, ახლად შემოსული საკმიანობაა. შესაბამისად, ბიზნესთან დაკავშირებული თეორიული და პრაქტიკული პრობლემების სწავლება ახლა იდგამს ფეხს. ქართულ კონომიკურ ლიტერატურაში, XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე ქართულ ენაზე თარგმნილი და გამოქვეყნებული სტატიები, ბროშურები, მონოგრაფიები და სხვა ვერ აესებენ ამ სფეროში არსებულ ხარეკს, ვერ აკმაყოფილებენ საზოგადოების გაზრდილ მოთხოვნებს.

ბიზნესისათვის კადრების მოზაადება, ჩვენი აზრით, უნდა წარმართოს შემდეგი მიმართულებით:

ბიზნესის სფეროსათვის კადრების მოზაადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით, უნდა შეიქმნას სამთაერო პოლიტიკა და აისახოს საეკონომიკური კანონში ან სხვა მარეგულირებელ დოკუმენტში. იგი უნდა მოიცავდეს მთლიანად ქვეყნისა და მისი რეგიონების, კონომიკის (ცალკეული დარგების მოთხოვნილებას კვალიფიკაციურ კადრებზე და გათვალისწინებული უნდა იყოს მათი მოზაადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების ხანგრძლივი და საშუალოვადიანი პერსპექტივა, თავისი ფინანსური უზრუნველყოფით. ამ მიმართულებით წამყვანი ადგილი უნდა დაეთმოს ბიზნესისათვის:

ა) უმაღლეს პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში – უმაღლესი პროფესიული განათლების მქონე საეკონომიკური მოზაადების;

ბ) უმაღლეს აკადემიურ სასწავლებლებში – შესაბამისი კვალიფიკაციის

საეკონომიკური მოზაადების მოზაადებას ბაკალავრიატის, მაგისტრატურის, დოქტურანტურის ხაზით.

- მოქალაქეებისათვის, რომელთაც სურვილი აქვთ დაიწყოთ საკუთარი ბიზნესი, უნდა გატარდეს საგანმანათლებლო და ორგანიზაციულ-საკონსულტაციო მომსახურების ღონისძიებათა კომპლექსი;

- უნდა შეიქმნას რეგიონებში, ფირმებში, საწარმოებში კონომიკური სამსახურის ხელმძღვანელთა და საეკონომიკური სასწავლებლების გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მუდმივმოქმედი სკოლები;

- ასევე, მოქმედი და დამწყები ბიზნესმენებისათვის უნდა შეიქმნას საკონსულტაციო ცენტრები საკუთარი საქმის უკეთ ორგანიზაციის საკითხებზე;

- სწავლების ორგანიზება უნდა მოხდეს თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიების საფუძველზე, მათ შორის, დისტანციური სწავლებისა და ინტერნეტ ტექნოლოგიების, საქმიანი თამაშების, სწავლების მოდული პროგრამების გათვალისწინებით;

- ეს ყველაფერი უნდა განხორციელდეს ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამის ჩარჩოებში.

პროფესიულ განათლებასთან მეწარმეობის ინტეგრირებისათვის აუცილებელია სასწავლებლების ტრანსფორმაცია ხაინოვაციით, საკონსულტაციო და სასწავლო ცენტრებად. პერსპექტივაში პროფესიული სასწავლებელი შეიძლება მოვიანოთ ისეთ ორგანიზაციად, რომელსაც შეუძლია დახმარების გაწევა სტუდენტებისათვის, რეგიონის მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის რჩევებით, კონსულტაციებით, ექსპერიმენტებით, პროექტებით. ასეთი ამოცანის თავის გათვალისწინებით შესაძლებლობას მათ ყველაზე უკეთ მისცემს თანამშრომლობის გააქტიურება მეწარმეობის სერიოზული პრაქტიკული გამოცდილების მქონე დაწესებულებებთან, რომელთა დახმარებაც ისინი შეძლებენ თავიანთ საქმიანობას მიანიჭონ საინოვაციო ხასიათი. ასეთი, სიახლეა დანერგვასე გამოწვეული სტრატეგია, სასწავლებლების ყურადღებას გაამახვილებს საბაზო მომსახურებასა და გადამსახურებას შორის მჭიდრო კავშირის დამყარებაზე. სამეწარმეო და ინოვაციის ცენტრის სახით პროფესიული სასწავლებლები, იქცევიან თავისებურ ინკუბატორებად, რომლებიც დამწყებ მეწარმეებს შესთავაზებენ არა მხოლოდ სემინარებსა და პროექტებს, არამედ – საკუთარი საქმის წამოწყების სასტრატო ეტაპზე – შემოიხსნება და შრომის საშუალებებს აუცილებელ ინფრასტრუქტურასთან ერთად. შემდგომ ასეთი ცენტრის ამოცანად შეიძლება იქცეს საქმის წამოწყების სტადიაში გამოცდილი სპეციალისტების შეთავაზება შუამავლებად, რომელთაც ასევე, კონტროლის ფუნქციაც დაეკისრებათ. ცენტრს უნდა შეეძლოს ორგანიზაციებისა და ცალკეულ პირთა ქსელების ჩამოყალიბება, რომელთაც ბიზნესის საწყის ეტაპზე მყოფი ორგანიზაციებისათვის დახმარებისა და მხარდაჭერის შესაძლებლობა ექნებათ. პროფესიული სასწავლებლები კერძო ფორმებთან ერთად შეიძლება ფაქტობრივ ახალი პროდუქციისა და მომსახურების შექმნის, განხილვისა და შემდგომი სრულყოფის ბაზებად.

ამგვარი მიდგომა შეიძლება იქცეს როგორც პროფესიული განათლების ხარისხის სრულყოფის საშუალებად, რაც შესაბამისად აამაღლებს სასწავლო დაწესებულების სტატუსს. მის პრესტიჟსა და მნიშვნელობას რეგიონის ეკონომიკაში, ასევე, იქცევა მოსახლეობის თვითდასაქმების გადამწყვეტ ფაქტორად დაქირავებული შრომის მუშაკთა და ახალ ბაზრებსა და ბიზნესის განვითარების ახალ მიმართულებებში.

ახალი საინოვაციო სტრატეგიის შემადგენელია სასწავლებელთა გადამსახურებაც, რადგან ისინი მუდმივად საჭიროებენ მომხმარებელთა ინტერესების გათვალისწინებას. ეს მიდგომა, რა თქმა უნდა, სასარგებლოა პედაგოგთა მომსახურებაზე სპეციალიზებული ორგანიზაციებისთვისაც.

პროფესიული სასწავლებლების ორიენტაციის შეცვლა და განმტკიცება კანონმდებლობით საშუალებას მისცემს ახალგაზრდას აირჩიოს არა მხოლოდ განათლების პრაქტიკული მიმართულებები, არამედ შეიძინას აკადემიური საკანონმდებლო კარიერა, რომელიც უზრუნველყოფს პირადი ინსტიტუციონალური და რეგიონული პოტენციალების რეალიზაციას დამოუკიდებლობისა და პასუხისმგებლობის მოპოვების მიზნით. მეწარმეობის საკითხების ინტეგრაცია პროფესიული განათლების სისტემაში – არ არის მოდური გამოწვევა, არამედ მრავალთაგან ერთერთი მომწიფებული პრობლემა. არსებითად, იგი უნდა განვიხილოთ განათლების სფეროს ორიენტაციის შეცვლისაკენ მიმართული სერიოზული ძიების კონტექსტში. საინფორმაციო ტექნოლოგიების საუკუნეში პროფესიულ განათლებასა და მომსახურებაში მეწარმეობას საკითხების ჩართვით შესაძლებელია მის განვითარებაში ახალი პოტენციალების გახსნა ბაზარზე ორიენტაციის პრობლემების ეფექტიანად გადაწყვეტის მიზნით. გარდა ამისა, პროფესიული განათლებისა და მომსახურების შეცვლამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ინდივიდუალისა და კომპანიის მიმართულებით მის ინტეგრაციას საზოგადოების სოციალური ტრანსფორმაციის პროცესთან, რასაც თან ახლავს შრომის ბაზარზე დასაქმების ახალი ფორმების სხვადასხვაობა. პროფესიულ განათლებაში ტრანსფორმაციული პროცესების დაწერგვა შრომის ბაზრისათვის საკმაოდ მნიშვნელოვანია, განათლების სისტემებისათვის კი ხასიათდება აუცილებელი ამოცანა. პროფესიული განათლებისა და სწავლების

ტრადიციული კონცეფციისაგან განსხვავებით, მეწარმეობა განათლებასა და სწავლებაში მილიანად ყურდნობა სტუდენტის, როგორც ნოეატორის პოტენციალს, რომელსაც საკუთარი სამუშაოს დაგეგმვის უნარი გააჩნია. პროფესიული განათლების ამოცანაა – ამ პოტენციალის სრულად გახსნა და მისი ისეთი ტრანსფორმაცია, როდესაც მოსწავლე განიხილება, როგორც საკუთარი იდეების განხორციელების უნარის მქონე უნიკალური მოღიანობა. ასეთი მიდგომა, ამავე დროს, საფუძვლად შეუქმნის წარმოდგენას შრომის არსზე.

კანონი „პროფესიული განათლების შესახებ“ ძალაში 2007 წლის 28 მარტს შევიდა. არსებული საერთაშორისო პრაქტიკის თანახმად საქართველოში საფუძველი ეყრება უმაღლესი განათლების კერ პარალელურ შტოს – აკადემიურსა და პროფესიულს. პროფესიული განათლება ჩვენი ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემის ერთ-ერთი წამყვანი კომპონენტი ხდება. პროფესიული განათლების მისაღებად სახელმწიფო ქმნის პროფესიული განათლების სისტემას, რომელიც ეფუძნება პროფესიული სწავლების ცენტრებსა და კოლეჯებს. პროფესიული გადამსწავლების პროგრამის ფარგლებში ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია-სე, ტრენერების მომზადება-სე, სასწავლო მასალების შექმნასა და სასწავლო პროცესების წარმართვა-სე 2 წლის განმავლობაში 12 მილიონ ლარამდე დაიხარჯა. „პროფესიული განათლების კონცეფცია“ საქართველოს მთავრობამ 2005 წლის 31 აგვისტოს №150 ფაქტური-ლებით დაამტკიცა. ამ კანონმა ხელი უნდა შეუწყოს პროფესიული განათლების სისტემის მისადაგებას სწრაფად და მუდმივად ცვალებად შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან. პროფესიული განათლების მიზნებია:

- 1) მოსახლეობის პროფესიულ-საგანმანათლებლო მოთხოვნების დაკმაყოფილება;
- 2) შრომის ბაზრის უსრუწველყოფა კვალიფიციური კადრებით;
- 3) დასაქმებულთა კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნება პროფესიული გადამსწავლებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების გზით;
- 4) პროფესიული განათლების სფეროში სასწავლო-სამეწარმეო პარტნიორობის სისტემის შექმნა;
- 5) პროფესიული განათლების მისადაგება ადგილობრივ მოთხოვნებთან;
- 6) რეგიონული განვითარების მიმდინარე და პერსპექტიული მოთხოვნების გათვალისწინებით პროფესიულ-საგანმანათლებლო ქსელის შექმნა;
- 7) პროფესიული განათლების დაფინანსებაში კერძო სექტორის მონაწილეობის ხელშეწყობა.

პროფესიული განათლების სფეროში მაღალი ხარისხის პროფესიული განათლების შექმნის მნიშვნელოვანი ბერკეტია სასწავლო-სამეწარმეო პარტნიორობა, რომელიც უსრუწველყოფს საგანმანათლებლო მომსახურების კეშორს ეკონომიკასთან, განსაზღვრავს კვალიფიკაციასე, კომპეტენციასა და უნარ-ჩვევებზე შრომის ბაზრის მოთხოვნისა და მიწოდების ბალანსს.

სასწავლო-სამეწარმეო პარტნიორობის ფარგლებში დამსაქმებლები და მათი ორგანი-ზაციები მონაწილეობენ:

- ა) პროფესიული განათლების ეროვნული პოლიტიკის შექმნასა და ამ სფეროში გადამწყვეტილობების მიღებაში;
- ბ) სამუშაო ადგილებზე სწავლების პრიორიტეტების ჩამოყალიბებაში;
- გ) საგანმანათლებლო პროგრამების შედგენასა და სასწავლებლების მართვაში.

რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მნიშვნელოვან მაჩვენებელს ზოგადად დასაქმების (რაც ფართო გაგებით უმუშევრობასაც გულისხმობს) სფეროში არსებული მდგომარეობა წარმოადგენს. დასაქმებისა და უმუშევრობის დონეები ის ინდიკატორებია, რაც ქვეყნის მთავრობას მიაჩნია, თუ რა მდგომარეობაა ქვეყანაში ან მის რომელიმე რეგიონში და რამდენად აუცილებელია სპეციალური ღონისძიებების შემუშავება და განხორციელება.

უმუშევრობის პრობლემის გადაწყვეტა მეტად რთული და ხანგრძლივი პროცესია, რომელიც როგორც ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი, ასევე რეგიონების სახელისუფლებო ორგანოების მუდმივ და გაერთიანებულ ძალისხმევას საჭიროებს. დასაქმების პოლიტიკის შემუშავება გულისხმობს იმ მდგომარეობის კომპლექსურ ანალიზსა და შეფასებას, რაც დასაქმების (უმუშევრობის) სფეროში რეალურად არსებობს. ამისათვის აუცილებელია დასაქმებისა და უმუშევრობის აღრიცხვის მდგომარეობის შესწავლა, რაც ამ სფეროში არსებული სიტუაციის რეალურად შეფასების საშუალებას მოგვცემს.

საქართველოს ხელისუფლების არათუ დასაქმებისა და უმუშევრობის სახელმწიფოებრივი რეგულირების შესაძლებლობა არა აქვს, არამედ დასაქმების სტატისტიკის არასრულყოფილების დიდ ნაწილში კი მისი ექსტრინსიკური გამო. დამახინჯებული სახით აქვს წარმოდგენილი დასაქმების განსაკუთრებით კი უმუშევრობის სფეროში არსებული პრობლემების სიმწვავე.

უმუშევრობის ნეგატიურ შედეგებს მსჯელობა შეიძლება მისი ხანგრძლივობის მიხედვით. საქართველოში შრომისუნარიანმა მოქალაქემ, რომელსაც სურს მუშაობა, შეიძლება წლების განმავლობაში ეერ იშოვოს მისი პროფესიის შესაბამისი სამუშაო. უმუშევრობის ხანგრძლივი პერიოდი ამცირებს მომუშავეს პროფესიულ-კვალიფიკაციური ცოდნის დონეს. ასეთ პირობებში საკმაოდ დიდი დრო სჭირდება სამუშაოზე ხელმეორედ ადაპტაციისათვის. უფრო რთულდება მდგომარეობა, როცა საწარმოში ადგილი აქვს ინოვაციურ პროცესებს და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგად იცვლება წარმოების ტექნოლოგია. ასეთ შემთხვევაში მისი კვალიფიკაცია შეიძლება არასაკმარისი ან მოძველებული აღმოჩნდეს და უმუშევრის ხანგრძლივი გადამხადება დასჭირდეს. ეს თავის მხრივ, დიდ ფინანსურ დანახარჯებს უკავშირდება.

განსაკუთრებულ ყურადღებას და ანალიზს მოითხოვს უმუშევრობის რეგიონული მანუვრების უადრესად დაბალი დონე. იგი ძირითადად სოფლად მიწის ნაკვეთების დარიგებისა და ამ საფუძველზე მათი თვითდასაქმებულად ჩათვლის შედეგია, რაც თავისთავად არასწორია. მაგალითად, 2008 წლის მდგომარეობით გურიაში დაფიქსირებულია 7,7%-იანი უმუშევრობის დონე, სამცხე-ჯავახეთში – 9,0%, კახეთში – 7,0% და ა.შ.

ქვეყნის რეგიონებში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში დაქირავებით მომუშავეთა წილი მნიშვნელოვნად დაბალია, თვითდასაქმებულთა წილი კი ძალზე მაღალია. 2008 წლისათვის დაქირავებით მომუშავეთა მაჩვენებელი ქვეყნის რეგიონების მიხედვით ასეთია: გურიაში – 13,7% შეადგინა, სამცხე-ჯავახეთში – 18,2%, სამეგრელოში – 21,6%, კახეთში – 23,5%, შიდა ქართლში – 21,5%, ქვემო ქართლში – 30,1% და ა.შ. როგორც ჩანს, ქვეყნის რეგიონებში, გარდა თბილისისა (სადაც დაქირავებით მომუშავეთა წილი 76,8%-ს შეადგენს), დასაქმებულთა შორის მეტწილად ჯარბობის თვითდასაქმებული, რაც უარყოფით მოვლენად უნდა ჩათვალოს, მით უმეტეს, როცა საქმე გვაქვს ფიქტიურ თვითდასაქმებასთან.

ლიტერატურა:

1. ტულუში მ., ფარესაშვილინა, საქართველოში უმუშევრობის რეგულირების მეთოდოლოგიური და ორგანიზაციული საკითხები, ჟურ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2007, №4;
2. ჟორჯიანი ს., დაქირავებულ მომუშავეთა ხტიმულირების არსი, როლი და ამოცანები სამეწარმეო საქმიანობის განვითარებაში, ჟურ. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2009, №2
3. ნაქვლიშვილი ი., ბასრისეანაილიშვილის რეფორმის პრიორიტეტები საქართველოში ეკონომიკური პრობლემების დაძლევის გზაზე, ჟურ. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2008, №10;
4. დანიაშვილი მ., პროფესიული განათლება – ბასრის შესაბამისი კვალიფიკაციური კადრების მომზადებით უმუშევრობასთან ბრძოლა, ჟურ. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2007, №9;
5. თოღორდია ს., კალელიშვილი ბ., უმუშევრობის სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, ჟურ. „ეკონომიკა“, 2007, 10-12.

ბანათლება და მცნებება საქართველოში მსოფლიო და გლობალური კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლების ასპექტით

თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიაში ნაციონალური კონკურენტუნარიანობა ერთ-ერთი ყველაზე საკამათო და კვლევის თვალსაზრისით, საქმოდ რთული საკითხია. ორ ათეულ წელზე მეტია, რაც ნაციონალური კონკურენტუნარიანობის (Competitiveness of Nations) კვლევა ყველაზე ფართო მასშტაბებით მიმდინარეობს მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმსა (აშშ) და მენეჯმენტის განვითარების საერთაშორისო ინსტიტუტში (შვეიცარია). აღნიშნული მიმართულებით საქართველოს ეკონომიკის კვლევა ახალია და სულ რამდენიმე წელს ითვლის. ჩვენს მიერ წარმოდგენილ მოხსენებაში გვსურს განვიხილოთ საქართველოში განათლებისა და მეცნიერების ამსახველი მაჩვენებლების აქტუალური ზემოაღნიშნული სკოლების მიერ შემოთავაზებული მსოფლიო და გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშებში გამოყენებულ მაჩვენებლებთან შედარების საფუძველზე. აგრეთვე, მოგვაქვს მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებსა და ეკ-27-ის მიხედვით სამეცნიერო ინფრასტრუქტურის განვითარების მიზნით გაწეული დანახარჯების ამსახველი სტატისტიკური მონაცემები.

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის 2010-2011 წლის ანგარიშში შესულია ინფორმაცია მსოფლიოს 139 ქვეყნის შესახებ. აღნიშნული სკოლა ქვეყნების კონკურენტუნარიანობას 2005 წლიდან აფასებს გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსით (GCI). 2010-2011 წლის გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშში საქართველოს 3,9 ქულით (7 ქულიდან) 93-ე ადგილი უკავია. ეს ნიშნავს, რომ იგი დღეს ფაქტორების გამოყენებიდან, ეფექტიანობაზე გარდამავალ საფეხურზე (Transition 1-2) იმყოფება.¹ გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშში კონკურენტუნარიანობას აფასებს 12 კომპლექსური მაჩვენებლით, გესურს მოვიყვანოთ ის მაჩვენებლები, რომლებიც ასახავენ განათლებასა და მეცნიერებას საქართველოში (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

განათლებისა და მეცნიერების მაჩვენებლები საქართველოში 2010-2011 წლის მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშის მიხედვით²

№	მაჩვენებელი	ადგილი 139 ქვეყანას შორის
1	დაწვებითი განათლების ხარისხი	105
2	დაწვებითი განათლების სისტემაში წართულთა ხვედრითი წილი	17
3	საშუალო განათლების სისტემაში წართულთა ხვედრითი წილი	59
4	სპეციალური განათლების სისტემაში წართულთა ხვედრითი წილი	66
5	საგანმანათლებლო სისტემის ხარისხი	119
6	მთემარტიკური და სამეცნიერო განათლების ხარისხი	104
7	სკოლების მართვის ხარისხი	116
8	ინტერნეტის ხელმისაწვდომობა სკოლებში	74
9	კვლევებსა და ტრენინგებზე ხელმისაწვდომობა ადგილობრივ დონეზე	125
1	პერსონალის გადამზადების მაშტაბები	108

¹http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf, 162-163.

² იხ.

როგორც ცხრილი 1-დან ჩანს, კონკურენტუნარიანობის ამსახველი მაჩვენებელი გვაქვს მხოლოდ დაწვებითი განათლების სისტემაში წართულთა ხეყვრითი წილის მიხედვით (17-ე ადგილი 139 ქვეყანას შორის) და ყველაზე (ყუდი – ადგილობრივ დონეზე კელეეებსა და ტრენინგებზე ხელმისაწვდომობაში (125). აღსანიშნავია, რომ გასულ წელს ამ სფეროში კონკურენტუნარიანობის ამსახველი მაჩვენებელი საერთოდ არ გექონდა.

ლოსანანში მოსუელიო კონკურენტუნარიანობის კელეეის (ენტრში შეისწავლება 55 მოწინავე ქვეყანა, რომელთა შორის საქართველო არ არის. თუქცა, ეფიქრობთ, რომ საინტერესოა განვიხილოთ ის მაჩვენებლები, რომლებსაც თათის კელეეები იყენებენ ევროპელი მეცნიერები. აღსანიშნავია, რომ კელეეის ეს მაჩვენებლები წლიდან-წლამდე იცვლება და იხევეება. კერძოდ, მიმდინარე წელს გასულ წელთან შედარებით შეცვლილია 2 და დამატებულია 2 მაჩვენებელი. საერთო ჯამში მათი რიცხვი დღეისათვის 23-ია.¹ ქენია: დანახარჯები კელეეასა და განვითარებაზე (ქვეყანაში მოთიანად და ბიზნეს სექტორში მიერ გაწეული დანახარჯები, როგორც ნომინალური, ისე პროკენტული მაჩვენებლებით); კელეეებისა და განვითარების სამსახურებში სრულ საშტატო განაკეთებზე დასაქმებულთა რიცხოვნობა, როგორც ქვეყნის მასშტაბით, ასევე ბიზნეს-სექტორში; კელეეებისა და განვითარების სამსახურებში მომუშავე პერსონალი კაპიტალის ერთეულზე ქვეყანასა და ბიზნეს-სექტორში (პრომილეში), იმავე პერსონალის რაოდენობა ბიზნესში კაპიტალის ერთეულზე (პრომილეში); ფუნდამენტური გამოკვლევები ქვეყანაში (განიხილება, როგორც ეკონომიკის განვითარების ფაქტორი გროსდოლიან პერიოდში); სამეცნიერო ხარისხები, განსაკუთრებით საენიერსიტეტო I ხარისხის დიპლომების რაოდენობა სამეცნიერო და ტექნიკურ დარგებში (%-ად) მოთიანად I ხარისხის დიპლომების რაოდენობასთან მიმართებით; სამეცნიერო სტატეების რაოდენობა; მეცნიერება სკოლაში (შეისწავლება ახალგაზრდების ინტერესი მეცნიერებისადმი); ნობელის პრემიების ლაურეატთა რაოდენობა საერთოდ და კაპიტალის ერთეულზე (1950 წლიდან ჯილდოები ფიზიკაში, ქიმიაში, ფსიქოლოგიაში ან მედიკანაში, ასევე ეკონომიკაში); საპატენტო განაცხადების რაოდენობა (ქვეყნის მოქალაქეების ან მოქალაქეობის არმქონე პირთა მიერ შევსებული საპატენტო განაცხადების რაოდენობა) ქვეყანაში მუდმივად მცხოვრები მოქალაქეების მიერ მიღებული პატენტების რაოდენობა; ამა თუ იმ ქვეყნის მოქალაქეების უცხოეთში აღიარებული პატენტების რაოდენობა; ინტელექტუალური საკუთრების დაცვა (ინტელექტუალური საკუთრების დაცვა კანონით აღიარებულია); მოქმედი პატენტების რაოდენობა – 100000 კაცზე; პატენტების მწარმოებლობა – ქვეყნის მოქალაქეების მიერ მიღებული პატენტები / R&D პერსონალის რაოდენობით; ცოდნის გადაცემა (ცოდნის გადაცემა-გაცემის ინტენსიურობა მაღალია კომპანიებსა და უნივერსიტეტებს შორის); ინოვაციურობის შესაძლებლობა (ფირმების ინოვაციურობა, გამოხატული მათ მიერ ახალი პროდუქტებისა და მომსახურების წარმოების უნარში).

უფიქრობთ, ყოველივე სემოადრინული კარგად მიუთითებს ამერიკელ და ევროპელ მეცნიერებათა მიერ სამეცნიერო საქმიანობის ხელშეწყობა-განვითარების კომპლექსურ ხედვასა და ხარისხობრივი შედეგების სტიმულირებაზე.

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში გასულ წელს მეცნიერების სტატისტიკა მოიცავდა 20 მაჩვენებელს², რომლებიც შემდეგ ოთხ ჯგუფში ერთიანდება: დოქონანსების (9 მაჩვენებელი: მეცნიერებაზე დანახარჯების წილი შშპ-ში; მეცნიერებაზე სახელმწიფო დანახარჯების წილი ქვეყნის ბიუჯეტში; მეცნიერებაზე გაწეული სახელმწიფო დანახარჯების წილი განათლებაზე გაწეულ სახელმწიფო დანახარჯებში; მეცნიერთა ხელფასებზე დანახარჯების წილი მეცნიერებაზე გაწეულ ხარჯებში; უცხოური დოქ-

¹ http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/All_criteria_list.pdf

² ინფორმაცია 2009 წ. აღებულია საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ვებ-გვერდიდან.

ნანსების აბსოლუტური და შეფარდებითი რაოდენობა სახელმწიფო ბიუჯეტში მეცნიერებაზე გამოყოფილ თანხებთან მიმართებაში; სახელმწიფო სექტორის მიერ კვლევასა და ტექნოლოგიების დამუშავებაში გაწეული ხარჯები მოლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში; ბიზნესსექტორის მიერ კვლევასა და ტექნოლოგიების დამუშავებაში გაწეული ხარჯები მოლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში; საწარმოთა წილი, რომლებიც იღებენ სახელმწიფო დაფინანსებას ინოვაციებისთვის; უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სამეცნიერო საქმიანობისთვის განსახლდრულ ასიგნებათა წილი (პროცენტული მაჩვენებელი დაწესებულების საერთო ბიუჯეტთან მიმართებით)), ადამიანური რესურსების (3 მაჩვენებელი: მეცნიერთა ფარდობითი რაოდენობა (100000 კაცზე); მეცნიერთა საშუალო ასაკი; მეცნიერთა საშუალო ხელფასი), შედეგების (7 მაჩვენებელი: გამოქვეყნებულ ნაშრომებში პირველ ავტორთა და კორესპონდენტ ავტორთა აბსოლუტური და ფარდობითი რაოდენობა; მეცნიერთა მიერ მოპოვებული გრანტები; მეცნიერთა ინტელექტუალური საკუთრება; ქვეყანაში ჩატარებული სამეცნიერო კონფერენციები; წლის მანძილზე გამოქვეყნებული მონოგრაფიების რაოდენობა; ადგილობრივი და უცხოური ჯგუფების მიერ შესრულებული ერთობლივი პროექტები, რომლებიც არ არის საგრანტო ფარგლოში; მეცნიერების მიერ გამოქვეყნებული წლიური ნაშრომების რაოდენობა) და მზიბილობის (1 მაჩვენებელი, სამეცნიერო კადრების/პოტენციალის ქვეყნის გარეთ გადინება).

საკართველოში არსებული და მსოფლიოში აღიარებული ცენტრების მიერ შემოთავაზებულ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო ინფრასტრუქტურის ამსახველ მაჩვენებლებს შორის, უფრობთ, განსხეეება უფრო მეტია, ყდრე საერთო. ამის მიზეზი, ჩვენი აზრით, საკითხის გადაწყვეტის განსხეეებული ხედვაა. აქ გგულისხმობთ იმას, რომ წვენთან ჭარბობის ისეთი მაჩვენებლები, რომლებიც რაოდენობრივ შედეგებზეა ორიენტირებული, ხოლო ცენტრების მიერ ჩამოყალიბებული მაჩვენებლები ხარისხობრივ შედეგებზე აკუთბენ აქცენტს. ეს აღბათ, განვითარების ჩვენი დონის მქონე ქვეყნისთვის ბუნებრივია და სრულყოფისკენ ხელის პროცესის აუცილებელი ეტაპია. თუმცა, აღნიშნულის მიუხედავად, უფიქრობთ, რომ ქვეყანაში სტატისტიკის უწყების საქმიანობის გაუმჯობესება-განახლებისა და საგანმანათლებლო-სამეცნიერო სფეროს გრძელვადიანი განვითარების ერთიანი სისტემური ხედვის ჩამოყალიბების აუცილებლობა გადაუდებელი საკითხია.

ჩვენი აზრით, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავიწყოთ ფიქრი კვლევისა და განვითარების სისტემის ჩამოყალიბებაზე. ქვეყნის კვლევებისა და განვითარების სისტემა წარმოადგენს ადამიანური, მატერიალური, ინფრასტრუქტურული, ცოდნისა და სხვა ფაქტორების ერთობლიობას, რომლის ფუნქციაა ახალი ცოდნისა და ტექნოლოგიების შექმნა და/ან ათვისება. ეს სწორედ ის სისტემაა, სადაც განვითარებული ქვეყნების მთავრობები და ბიზნესი საკმაოდ დიდ თანხებს ხარჯავს. მონაცემებს მოვიყენებთ ევროკომისიის ევროსტატის მიერ 2009 წელს მომზადებული გამოცემიდან „მეცნიერება, ტექნოლოგია და ინოვაციები ევროპაში“.¹

აღნიშნულ გამოცემაში მითითებულია რომ 1996-2007 წლებში კვლევასა და განვითარებაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი თანხები (განისახლება მშპ-ის %-ული წილით; GBAORD²) აშშ-ში 0.9%-დან გაიზარდა 1.02%-მდე, იაპონიაში იგივე მაჩვენებელი 0.58%-დან გაიზარდა 0.7%-მდე, ხოლო ევროპა-15-ში (და შემდგომ ევროპა-27-ში) მერყეობდა 0.8%-ის ფარგლებში. 2007 წელს ევროკავშირის ქვეყნებს შორის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი ესტონეთში დაფიქსირდა – 1.06%; გერმანიასა და საფრანგეთში – 0.76%; გაერთიანე-

¹ http://bookshop.eurona.eu/is-bin/INTERSHOP.cnfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/cn_GB/-EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=KS3009148.

² GBAORD - Government budget appropriations or outlays on R&D - sums allocated to R&D in central government or federal budgets; this means they refer to budget provisions and not to actual expenditure.

ბულ სამეფოში - 0,73%; იტალიაში 0,61%; ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი საბერძნეთში იყო - 0,30%.

კვლევისა და განვითარებაზე გაწეულმა რალურმა დანახარჯებმა, კვლევისა და განვითარების ინტენსიურობამ (**R&D intensity - R&D expenditure as a percentage of GDP**) ევროკავშირში-27-ში შეადგინა 1,83%; აშშ-ში - 2,61%; იაპონიაში - 3,32%; გაერთიანებულ სამეფოში - 1,76%. ევროკავშირის ცალკეულ ქვეყნებს შორის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა შვედეთში - 3,63% და ფინეთში - 3,47%; გერმანიაში აღნიშნულმა მაჩვენებელმა შეადგინა 2,53%; საფრანგეთში - 2,08%, იტალიაში - 1,14%, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა კეპროსში - 0,45%.

კვლევისა და განვითარებაზე დასაქმებულთა რიცხოვნობამ მთლიანად დასაქმებულების შორის ევროკავშირში-27-ში შეადგინა 1,44% ხოლო იაპონიაში - 1,71%. ევროკავშირის ქვეყნებს შორის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა ფინეთში - 3,22%, მას მოყვება შვედეთი - 2,71%. ხოლო ყველაზე დაბალი ხვედრითი წილი დაფიქსირდა რუმინეთში - 0,45%. გერმანიაში აღნიშნულმა მაჩვენებელმა შეადგინა - 1,84%, საფრანგეთში - 1,72%, ხოლო იტალიაში 1,23%.

საინტერესოა ბისნესში კვლევისა და განვითარებაზე დასაქმებულთა ხვედრითი წილის მაჩვენებელი მთლიანად დასაქმებულებს შორის (**R&D personnel in the business enterprise sector, as a percentage of persons employed (HC)**), სადაც უახლესი მაჩვენებელი 2005 წლით განისაზღვრა და ლიუდერის პოსიციაში მოგვეყვინა ლუქსემბურგი - 2,15%, მეორე ადგილზეა ფინეთი - 1,70%, ევროკავშირში-27-ის მაჩვენებელია - 0,62%, ხოლო იაპონიის - 1,04%.

სამწესიაროდ, საქართველოში მეცნიერებაზე გაწეული დანახარჯების წილი ბოლო წლების მანძილზე ქვეყნის ბიუჯეტის მხოლოდ 1%-ის გარშემო მერყეობს.

აღნიშნული მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით ეფიქრობთ, სასურველია ესტონეთის მაგალითის გამოყენება. იგი მიმდინარე წელს გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსით 33-ე ადგილზეა მსოფლიოში, ხოლო მსოფლიო კონკურენტუნარიანობის ინდექსით - 34-ე. აქ გატარდა რეფორმა, რომლის მიზანიც იყო, როგორც აკადემიური მეცნიერების, ასევე უმაღლესი საინჟინეროსიტეტო სისტემის ოპტიმიზაცია და როგორც განხილულია იმ ორსფერებისა, რომელიც სახელმწიფომ ამ პერიოდისათვის პრიორიტეტად ჩათვალია და მოხდა აკადემიის სისტემის როგორც მატერიალური, ასევე ადამიანური რესურსების ძირეული გარდაქმნა ამ პრიორიტეტების მიხედვით.

კვლევისა და განვითარების სისტემის ჩამოყალიბებაზე ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებების პარალელურად გასურს შემოგთავაზოთ ევროპის მცირე ქვეყნების მსგავსად, **ორ სფეროში** მოქმედი კლასტერების¹ დაგეგმვა, რომელთა ძირითადი მახასიათებლებია:

1. **სამეცნიერო-საგანმანათლებლო კლასტერები** (რაც, როგორც მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების ისტორია ადასტურებს, განვითარებულ ქვეყნებში გვევლინება, როგორც კვლევისა და განვითარების სისტემის შექმნა-ჩამოყალიბების წინაპირობა და ინოვაციების სტიმულირების საუკეთესო საშუალება);

2. **ტრადიციული კლასტერები**. საქართველოსთვის ეს შეიძლება იყოს სოფლის მეურნეობის, სატრანსპორტო, ტექნიკის დიდი კლასტერები თავისი მრავალი განსტოებით და სხვა შედარებით მცირე კლასტერები სამეცნიერო-საგანმანათლებლო კლასტერთან მტკიცე კავშირში.

თუ რატომ კლასტერები საამისოდ მოეწყვან სტრატეგიის ეკონომიკის სკოლის სტრატეგიისა და კონკურენტუნარიანობის ცენტრის (**Center for Strategy and Competitiveness -**

¹ ი. გვინტი, კლასტერების ინიცირება ევროპაში და საქართველო, იე. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სერთაშორისო რეფერირებადი და რეცენზირებადი სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, თბ. №1 2010. გვ. 88-89.

CSC)¹ ხელმძღვანელის პროფ. ო. სოლველის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ: „1. კლასტერებში განსაკუთრებით აძლიერებენ გარემოს ინოვაციურობისთვის; 2. კლასტერები ავითარებენ ორი სახეობის ძალას, როგორც ევოლუციურს, ასევე კონსტრუქციულს“².

ამასთან, კიდევ ერთხელ გვსურს გაეხსენოთ პროფ. მ. პორტერის მოსაზრება, რომ: „კლასტერის კონცეფცია იწვევს აზროვნების განსაკუთრებული ფორმის განვითარებას, მას შეუძლია პოლიტიკა მიმართოს მრავალ სფეროში, კერძოდ: მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის განვითარებისკენ, განათლებასა და პროფესიულ მომზადებაზე, ექსპორტსა და უცხოურ ინვესტიციებთან თანამშრომლობასთან და სხვა.“³.

ამგეარად, კლასტერების კონცეფცია ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიაში გამოიყენება მრავალ ქვეყანაში და ეფიქრობთ, საქართველოშიც ხასურეულია ჩამოყალიბდეს ისეთი ჯგუფი, რომელიც უნივერსიტეტებთან ერთად შეისწავლის უცხოურ გამოცდილებას და განახორციელებს მის დანერგვას ქვეყნის ეკონომიკაში. საამისოდ შესაძლებელია განოყენებული იქნეს ის საუკეთესო გამოცდილება, რაც ადვილადია, ხელმისაწვდომი კლასტერების ობსერვატორიის მიერ გამოცემულ „ევროპული კლასტერების საორგანიზაციო ცნობარში“⁴. ის ყოველკვარტალურად მზადდება და ასახავს ინფორმაციას 1200-ზე მეტი კლასტერის შესახებ 200-ზე მეტი რეგიონიდან. ამ ინფორმაციასე დაყრდნობით შესაძლებელია საქართველოს სამეცნიერო თუ ეკონომიკის პრიორიტეტული დარგების მსგავსი ანალოგების მოძიება და მათი ეფექტიანობიდან გამომდინარე კავშირების გამოყენება ჩვენი ქვეყნის პირობებში მისი განვითარების თავისებურებების შესაბამისად.

ეფიქრობთ, რომ კლასტერების ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებული სინერგიული ეფექტები ხელს შეუწყობს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების უმოკლესი გზის ფორმირებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე კი, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოს ეკონომიკის კლასტერული განვითარების კონცეფციის შემუშავება ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესებისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია.

¹ <http://www.hhs.se/csc/Pages/default.aspx>.

² <http://www.cluster-research.org/rcdbook.htm>.; Orjan Solvell, Clusters - Balancing Evolutionary and Constructive Forces; ISBN 978-91-974783-3-5. pp.7.

³ Маннл Портр – Конкуренция; Издательский дом «Вильямс»; Санкт-Петербург, Москва, Киев; 2002.с.263.

⁴ <http://www.clusterobservatory.eu/upload/directory.pdf>.

საპარტოზელსო ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების უპირატესობათა ფორმირება გლობალურ კრიზისის პირობებში

ინოვაციური განვითარების უპირატესობათა ფორმირება, რასაც იაპონელი მეცნიერი ხიროსაკა (ხიროსაკა, 2006) ინოვაციურ პარადიგმას უწოდებს, შედგება სამი ლოგისტიკური ტრაექტორიისაგან უსენია: ტექნოლოგიის, ამუშავებისა და დიფუზიის.

ტექნოლოგიის ტრაექტორია მიეკუთვნება საბაზისო ტექნოლოგიათა ერთობას, რომელიც ინოვაციის მიეკუთვნება. ამუშავების ტრაექტორია არის ახალი ინოვაციური პროდუქტების ინოვაციულობა, რომელიც მიიღება ახალი საბაზისო ტექნოლოგიების გამოყენების საფუძველზე. ამუშავების ტრაექტორია მთავარ როლს თამაშობს ინოვაციურ პარადიგმაში, რადგან სწორედ აქ ხორციელდება ტექნოლოგიური ცოდნის გადაცემა აკადემიური ინსტიტუტებიდან სამწარმოო სექტორში (ინოვაციური პროდუქტის ათვისებისა და მისი შემდგომი კომერციალიზაციის მიზნით).

სასურველი პირობები ეყენებული საწარმოებისათვის სწორედ ამუშავების ტრაექტორიის პირველი 10-15 წლის განმავლობაში იქმნება. ამდენად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სწორედ ამ პერიოდში არ დაეკარგოს საუკეთესო შესაძლებლობები ინოვაციათა კომერციალიზაციისათვის. ტექნოლოგიისა და დიფუზიის ტრაექტორიები აგრეთვე პირველად ხიროსაკამ გამოიკვლია და მათი ხანგრძლივობა 25-30 წლით განსაზღვრა. ამგვარად ხიროსაკას მიერ გამოკვლეული ინოვაციური პარადიგმა კასკადური სტრუქტურის მქონეა. იგი შედგება სამი ლოგისტიკური ტრაექტორიისაგან, რომლებიც ერთმანეთს ჩამორჩებიან ემპირიული გზით დადგენილი დროის განსაზღვრული ფიქსირებული შუალედით.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დახასიათებული კონტრაქციის დიდი ციკლების თეორიის მიხედვით მსოფლიო ეკონომიკა ამჟამად იმყოფება მეხუთე ციკლის დასასრულ მეოთხე ფაზაზე. რომელიც საეარაუდოდ 2020-22 წლისთვის დასრულდება. ამ ციკლისთვის დახასიათებული საბაზისო ტექნოლოგიის ტრაექტორიის საფუძველზე განვითარდა მიკროელექტრონიკა, პერსონალური კომპიუტერები, ინფორმატიკა და ბიოტექნოლოგია. დეპრესიის ფაზა, რომელშიც ახლა იმყოფება მსოფლიო ეკონომიკა მრავალმხრივი და მრავალგვარი კრიზისებით ხასიათდება და როგორი ტრაექტორიაც არ უნდა აქირდეს ახალი ციკლის დაწყებამდე პერიოდს (იგულისხმება ფაზის ტრაექტორიების W, L, V ფორმები). ამას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან სანამ არ დასრულდება მეხუთე ციკლი, არავითარი გრძელვადიანი ზრდა არ იარსებებს. მიგვაჩნია, აბსოლუტურად ზედმეტად ამ საკითხზე ყურადღების გამახვილება.

მეექვსე ციკლის დასაწყისი ახალი საბაზისო ტექნოლოგიებით ხასიათდება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გლობალური ინტელექტუალური საინფორმაციო ქსელების, ადამიანური რესურსის პირველი შესაძლებლობათა სრულყოფილი რეალიზაციის ბიოტექნოლოგიები, სუპერმარკები და გეოლოგიურად სუფთა ენერგეტიკა. სრულიად ახალი ტექნოლოგიების გვერდით განვითარებასა და სრულყოფას განაგრძობს კომპიუტერული ტექნოლოგიები (პირველად გარდაქმნილი ნანოელექტრონიკისა და კვანტური კომპიუტერების საფუძველზე), ბიოტექნოლოგიები და გენური ინჟინერია (ღერძული უჯრედების საფუძველზე კაცობრიობა სიცოცხლის ხანგრძლივობას ფანტასტიკურად გაზრდის), მულტიმედია დღეს უკვე ფართოდ გამოიყენება და მომავალ ათწლეულებში იგი წყნე ცხოვრების ყველა სფეროში შეაღწევს. ახალი საფრთხის ტექნოლოგიები უკვე ასრულებენ თავიანთი განვითარების

ტრაექტორიებს და ასტიმულირებენ მათი იმუშაების ტრაექტორიებს, ხოლო რაც შეეხება მათ საფუძველზე შექმნილი ინოვაციური პროდუქტების კომერციულ გამოყენებას იგი უკვე 2015-2020 წწ. დაიწყება.

ყოველი ახალი ტექნოლოგიური ციკლი საბაზისო და გაუმჯობესებული ტექნოლოგიების ერთობლიობაა, რომლებიც ორგანიზაციულ ინოვაციებთან ერთად დომინირებად „ტექნიკურ-ეკონომიკური პარადიგმის“ საფუძველზე ინერგება. კომპიუტერული ტექნოლოგიები, ნანოტექნოლოგიები და მათი სიმბიოზი მეექვსე ტექნოლოგიური ციკლის დომინირებადი ტექნიკურ-ეკონომიკური პარადიგმა იქნება. კომპიუტერული ტექნოლოგიები მთავარ როლს თამაშებენ ნანობიოტექნოლოგიების საფუძველზე შექმნილი ინოვაციური პროდუქტის დამუშავებასა და ათვისებაში. აშშ-ში, ევროკავშირსა და იაპონიაში მეექვსე ტექნოლოგიური ციკლის საბაზისო ტექნოლოგიების კლასტერიზაცია უკვე მიმდინარეობს. მაგალითად, მიმდინარეობს ნანობიოტექნოლოგიების მრავალმხრივი გამოყენების სფეროს ფორმირება. ისინი დაკავშირებულია ნანოსისტემებში თვითორგანიზებადი თვისებების მქონე ბიოლოგიური კომპონენტების გამოყენებასთან და პირუკუ ნანოსისტემების გამოყენებასთან ბიოლოგიური და ბიოტექნოლოგიური პროცესების ოპტიმიზაციისთვის. ნანობიოტექნოლოგიების ფართო გამოყენება (მედლიცინასა და ფარმაცევტიკის გარდა) დაკავშირებულია აგროტექნიკასა და ეკოების პროდუქტების წარმოების კარდინალურ გაუმჯობესებასა და ნარჩენების გადამუშავების უსაფრთხო მეთოდების გამოყენებასთან. მსოფლიო ეკონომიკასა და ადამიანთა სასოგადოებაზე ნანობიოტექნოლოგიების ერთ-ერთი ყველაზე რევოლუციური ზემოქმედება ბიოთიკების წარმოებასა და გამოყენებაშია მოსალოდნელი. ინოვაციები ეკონომიკის მნიშვნელოვან ზრდას უსრუწველყოფენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ისინი უნივერსალურია და მის ყველა სფეროში აღწევენ. ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ ნანობიოტექნოლოგიების გამოყენების სფეროებს ჯერ-ჯერობით მედიცინის, სოფლის მეურნეობის, ენერგეტიკისა და სხვა ტრადიციული დარგები წარმოადგენს.

მეხუთე ტექნოლოგიური ციკლიდან მეექვსე ტექნოლოგიურ ციკლზე გადასვლის პროცესში გარკვეული ინოვაციები განაპირობებს ახალი ინფრასტრუქტურებისა და ქსელების შექმნას, რომლებიც განვითარების გრძელვადიანი ტრაექტორიის – ინფრატრაექტორიის ფორმირებას (ხიროკა, 2006) ხელს უწყობს. ასეთ ინოვაციებს მაგისტრალურს (ღერძულს) უწოდებენ. თავდაპირველად მათი გაერცყლება ახალ ბაზრებს ქმნის, მაგრამ შემდგომში მათი პოტენციური ეკონომიკაში ახალი ინფრასტრუქტურის წარმოქმნისათვის ფართოდება. ინფრატრაექტორიები აგრეთვე კარგად განსაზღვრულ კლასტერს ქმნის, რომელსაც ღერძული მაგისტრალური ინოვაცია აქვს. მეხუთე ტექნოლოგიურ ციკლში ასეთი ინოვაციებია კომპიუტერული ტექნოლოგიები. მაგისტრალური ინოვაციები, თავის მხრივ განსხვავებულ ინვენციებსა და ინსტიტუციურ ცვლილებებს იწვევს, რომლებიც შეიმდგომ ტექნოლოგიურ ციკლში ბაზრების გაფართოებას განაპირობებს. ამგვარად, სწორედ კომპიუტერები გახდა ძირითადი მაგისტრალური ინეენცია, რომელმაც სოციალურ შთაბეჭდილება ციხურად საზოგადოროს, პროგრამულ პროდუქტს, მიკროელექტრონიკას, ინტერნეტს, მულტიმედიას და სხვ. ახალ მომავალ მეექვსე ტექნოლოგიურ ციკლში ასეთ მაგისტრალურ ინოვაციას საუარესოდ ნანობიოტექნოლოგიები წარმოადგენს. სოციალური და ტექნოლოგიური ინოვაციები პარალელურად უნდა მიმდინარეობდეს, მხოლოდ ასე შეიძლება მივიღოთ სინერგიული ეფექტი. იგი მნიშვნელოვანად გააფართოებს ბაზრებს, ხელს შეუწყობს შემდეგი თაობის ინოვაციებს, რომლებიც მთლიანი ეკონომიკის ზრდას გამოიწვევს.

ცნობილი ამერიკელი მკვლევარი ეკონომისტი კ. ფრიმენი წერდა: „სწორი ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის მისანია ტექნიკურ ინოვაციებთან სოციალური ცვლილებების ისეთი მისადაგება, რომელიც შეამცირებს დეპრესიის ხანგრძლივობას“ (ფრიმანი, 1987). ამ საკითხში შეუთანხმებლობა ეკონომიკურ ინტერესებს შორის (ხელისუფლებასა და ეკონომიკურ აგენტებს შორის, ბიზნესსა და შრომას შორის, განვითარებულ და განვი-

თარებად ქვეყნებს შორის და სხვა) ეკონომიკური აღმავლობისათვის გლობალურ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. სოციალურ ფასეულობებსა და მიზნებს, ეკონომიკური პოლიტიკის ინსტრუმენტებსა და ტექნოლოგიურ ინიციატივებს შორის სამხმრთო კავშირი არსებობს. ამ შემთხვევაში, თუ საზოგადოება მიადევნებს შეთანხმებას ამ სამ კატეგორიას შორის, მხოლოდ მაშინ შეიქმნება კარგი პირობები ინოვაციური განვითარების, ეკონომიკური ზრდისა და სოციალური კეთილდღეობისათვის. ნებისმიერი ტექნოლოგიური ციკლის დეპრესიის ფაზაში ბაზრები და მთლიანი ეკონომიკა სახელმწიფო რეგულირების გაძლიერებას მოითხოვს. ყოველივე ეს განპირობებულია საინვესტიციო სახსრების მწვავე უქმარისობით, ეკონომიკის შეკუმშვის მსიმე შედეგების ნეიტრალიზაციის მოთხოვნით, ეკონომიკურ რჩევებზე ეკონომიკური პოლიტიკის ზემოქმედების მექანიზმების გააქტიურების შესაძლებლობებითა და სახელმწიფოს ხელში არსებული სხვა, უფრო ქმედითი, ანტიკრიზისული ღონისძიებების გატარებით. ძნელი მისახვედრი არაა, რომ სწორედ ტექნოლოგიური ციკლის ფაზების შესაბამისად იცვლება მოთხოვნა ეკონომიკური თეორიის სკოლების დოქტრინებზე. მსოფლიო ეკონომიკის გამოცოცხლებისა და აღმავლობის ფაზებში გააქტიურებულია ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკის ფუძემდებლური პრინციპები და მეთოდები, შემდგომ კი (დაცემისა და დეპრესიის ფაზებში) საწინააღმდეგო პროცესების განვითარებასთან გვაქვს საქმე. დეპრესიის ფაზა საუკეთესო პერიოდია ძლიერი სახელმწიფო რეგულირების სტრატეგიის გატარებისათვის, რომელიც ინიციატივების დანერგვისათვის აუცილებელ ხელშეწყობ პირობებს ქმნის. სახელმწიფო რეგულირების მხარდასაჭერად ი. შუმპეტერი აღნიშნავდა, რომ „დაცემისა და დეპრესიის პერიოდში მიმდინარე პროცესები არასტაბილურობისა და მოუწევსიტობის სურათს ავლენს, რომელსაც საზოგადოება და ეკონომიკური აგენტები ახალი წონასწორობისკენ მიჰყავს. სწორედ ამგვარად ხორციელდება საერთო სიკუდილის შედარებით სწრაფ და ფუნდამენტურ ცვლილებებთან ადაპტაცია“ (შუმპეტერი, 1982). დეპრესიის ფაზაში მიმდინარე პროცესები ეკონომიკის ახალ წონასწორობას უზრუნველყოფს წინა პერიოდებში (გამოცოცხლებისა და აღმავლობის პერიოდები) წონასწორობის დარღვევით წარმოქმნილი შედეგების განეიტრალების ან სრული ლიკვიდაციის გზით. დეპრესიის ფაზა ვრცელდება მანამდე, სანამ არ წარმოიშობა ახალი წონასწორობა. ამ პერიოდში მიმდინარეობს: წარმოების ხარჯებისა შემცირება, საკონფლიქტო, საპროცესო ფასების დაცემა, ბაზარს ტოვებენ არაკონკურენტუნარიანი, სუსტი ეკონომიკური სუბიექტები. დიდი კომპანია ატარებენ „დეკონცენტრაციის სტრატეგიას“, რომელიც გულისხმობს ძირითადი სახეობის ბიზნესზე კონცენტრირებას (ფინანსურად, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის თვალსაზრისით) მისი არაძირითადი სახეობების გაყიდვის საფუძველზე. მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარეობს იმ კომპანიებისა და კორპორაციების ზრდა, რომლებმაც შეძლეს ინოვაციების დასაწერად, საკმარისი კაპიტალური რესურსების მოძიება და გაზიარება. ცხადია, ეს პროცესები გულისხმობს განვითარებად ქვეყნებში არსებული ძლიერი ეკონომიკური აგენტების წარმოებას (სპეციალიზაციის, კომპერირებისა და კომბინირების პროცესების გაძლიერების საფუძველზე) შრომის საერთაშორისო დანაწილების პროცესებში დიდ ტრანსნაციონალურ კომპანიებთან ურთიერთობების დამყარებისა და მათი შემდგომი გაფართოების გზით. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს მეექვსე ტექნოლოგიური ციკლის ძირითადი ეკონომიკური მახასიათებელი — მიმდინარეობს წარმოების მასშტაბის შივარდი ეფექტის პროცესის გლობალიზაცია, რომელიც ცხადია დიფერენცირებულია ქვეყნებისა და დარგების მიხედვით.

განვითარებულ ქვეყნებში გლობალური პროცესების საფუძველზე მიმდინარეობს (პროლეტარის სასიცოცხლო ციკლის თეორიის მიხედვით) იმ მეცნიერებათაგან და დარგებში სპეციალიზაცია, რომლებშიც მასშტაბის მხარდი ეფექტის მიღება ხორციელდება. დიდი კომპანია კომპერირების პროცესების საფუძველზე ქმნიან გენერულ ფირმებს განვითარებად ქვეყნებში ისევე და ისევე იმ საკონფლიქტო და მომსახურების წარმოებისთვის, რომლებ-

შიც მასშტაბის მზარდი ეფექტის მიღების შესაძლებლობა არსებობს. ამ მხრივ პრაქტიკულად წარმატების მიღების შანსი შედარებით მრავალრიცხოვანი მოსახლეობის მქონე განვითარებად ქვეყნებს აქვთ, რომლებსაც კვალიფიციური სამუშაო ძალის მობილიზების თვალსაზრისითაც ნაკლები პრობლემები შეიძლება პქონდეს. დღეს ასეთი ქვეყნების რაოდენობა მსოფლიო ეკონომიკაში სრულიად საკმარისია. ისმება კითხვა – რა შესაძლებლობები გააჩნია მცირე ღია განვითარებად ეკონომიკებს (მათ შორის საქართველოს ეკონომიკას) ინოვაციური პროდუქტების (საქონლისა და მომსახურების) წარმოებაში მასშტაბის მზარდი ეფექტის მიღების საფუძველზე? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა საქმად რთულია, რადგან ამ შემთხვევაში მსოფლიო ეკონომიკის მომავალი და არა მიმდინარე განვითარების შესახებ ემსჯელობთ. მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე ცვლილებების (განვითარებული ქვეყნების განსაკუთრებით კი დიდი ეკონომიკების) არათანაბარი და ფრაგმენტული ზრდის ფორზე მიმდინარეობს მსოფლიო საზოგადოების თანმიმდევრული და შეუქცევადი მომზადება ახალი პარადიგმისა და ტექნიკური ინოვაციებისთვის, რომლებიც აღმოჩნდება მართალია თავიანთი ყოფით კიდეე უფრო მეტად მიაჯაჭვებს ტექნიკური პროგრესის მიღწევებთან, მაგრამ ამავე დროს მნიშვნელოვნად ღაისოგება მათი ენერგია და დრო სულიერი განვითარებისთვის.

არსებული გამოწვევებიდან გამომდინარე მსოფლიო ეკონომიკის სახდერებში შრომის დანაწილებისა და პროდუქტის სასიცოცხლო ციკლის თეორიის საფუძველზე აშშ-ის მეცნიერ ეკონომისტთა დიდი ნაწილი (მათ შორის არიან ეკონომიკაში ნობელის პრემიის ლაურეატები: რ. ლუკასი, რ. ჯონსი, ხარისი, პ. ერუგმანი, მ. ოსტრეგელი და სხვები) თვლის, რომ წარმოების მასშტაბის მზარდი ეფექტის თეორიის პრაქტიკაში მოქმედების შედეგები უწ. ყ. მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების მიმართულებებია და მათ (საეკონომიკური ნაკადების) შეზადგენლობაში ეფინდება. ანუ, უფრო რომ დაეკონკრეტოთ, განვითარებულ ქვეყნებს შორის მიმდინარე ეკონომიკური ინტეგრაცია დაექმედება მასშტაბის მზარდი ეფექტის საფუძველზე ორგანიზებული ინტელექტუალური პროდუქტის წარმოებაში კოოპერირებისა და სპეციალიზაციის პროცესებს. განვითარებული მცირე ღია ეკონომიკები აღნიშნული პროდუქტების წარმოებაში ეიწრო სპეციალიზაციის ნიშებს დაიკავენ და ამ ნიშების პროდუქციით განეითარებულ დიდ ღია ეკონომიკებთან კოოპერაციის პროცესებში მთილებენ მონაწილეობას. რაც შეეხება კაპიტალტეადი სამრწველო საქონლის (იგივე ეხება ძირითადი საკები პროდუქტების წარმოებას) მასობრივ წარმოებას, ეს პროცესი განვითარებად დიდ ღია ეკონომიკებში გადაინაცვლებს (მაგალითად: რუსეთში, ინდოეთში, ჩინეთში, ბრაზილიაში, არგენტინასა და სხვა ქვეყნებში). მათ შორის ინტელექტუალური პროტეციალისა და კვალიფიციური კადრების მქონე წარმატებულ ქვეყნებში განსაკუთრებული კატეგორიის (ნაკლებად კაპიტალტეადი ნახეარეფარბიკატი) ინტელექტუალური საქონლისა და მომსახურების წარმოება განვითარდება. გასაგება, რომ თუ მოვლენებისა და პროცესების განვითარება ასეთი ლოგიკით წარიმართება, მაშინ განვითარებად მცირე ღია ეკონომიკებს (მათ შორისაა საქართველო) საგარეო ეკონომიკისთვის იმ პროდუქტებისა და მომსახურების წარმოება ექებათ, რომელთა წარმოებაშიც მასშტაბის მზარდი ეფექტი არ წარმოქმდება.

აღსანიშნავია, რომ მეექვსე ტექნოლოგიური ციკლის საწყისი ფაზისათვის უკვე უნდა მომზადდეს პირობები ცალკეული ინტელექტუალური დარგების პროდუქტის წარმოებისა და მომსახურებისთვის. ამასთან დაკავშირებული ლოგისტიკური პროცესების დიფერენცირების საფუძველზე ეიწრო სპეციალიზებული საფინანსო და სასაქონლო ნაკადების მოძრაობასთან გვექნება საქმე, რისთვისაც ჩვენი ქვეყანა მაქსიმალურად უნდა ემზადებოდეს. ამ მხრივ საეარაუდოდ პირველი ნაბიჯი სულ ახლახან აშშ-ის მიერ შემოთავაზებული ბიოლოგიური კულეების ჩატარებისთვის მნიშვნელოვანი ლაბორატორიის შექმნა იქნება. საქმად კარგი შესაძლებლობები წნდება უმაღლესი და სპეციალური განათლების სისტე-

მის რეაბილიტაციისა და განვითარების მიმართულებით (ტექნიკური უნივერსიტეტის გაფართოების უპრეცედენტო შესაძლებლობების შექმნა კაპეასიის რეგიონისთვის). ვფიქრობთ, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ და სახელმწიფო მხარდაჭერა უნდა გამოვეცხადოთ ჯანმრთელობის დაცვის თანამედროვე უახლესი სამედიცინო აპარატურით აღჭურვილი სპეციალიზებული პოსტილებებისა და კლინიკების შექმნას.

და ბოლოს გვინდა აღვნიშნოთ, ჩვენი ქვეყნის ისტორიული მისია ხელოვნებისა და ხულიერ ფასეულობათა შექმნისა და გაერცელების სფეროშია. სწორედ ამ მიმართულებით გვმართებს გაავაქტიუროთ ჩვენი საკმეიანობა (განსაკუთრებით უნდა გაძლიერდეს საქართველოს ინტელიგენციის როლი და ფუნქციები). რაც შეეხება ინტელექტუალურ პოტენციალს (სამხატვრო აკადემია, კონსერვატორია, თეატრალური ინსტიტუტი და სხვა კულტურული დაწესებულებები), ამ მხრივ ყოველი წუთის გამოყენებაა საჭირო, რადგან კონკურენცია უაღრესად მძაფრია. სასურველია სასწავლო პროგრამების ორიენტირება საქართველოში საუარაუდოდ მომავალში (დებრუსიის ფაზაზე და მეექვსე ტექნოლოგიური ციკლის მომავალ სტადიებზე) მძიმდინარე ინოვაციური განვითარების პროცესების მომსახურებაზე. ჩვენი ღრმა რწმენით საქართველოს ინტელიგენცია ამ რთულ და საბედისწერო მნიშვნელობის მქონე ამოცანის გადაწყვეტას წარმატებით შეძლებს.

ლიტერატურა:

1. Freeman C. Technical Innovation, Diffusion and Long Cycles of Economic Development. The Long-Wave Debate/Ed. By T. Vasko. Berlin : Springer. 1987. P. 295-309;
2. Hirooka M. Innovation Dynamism and Economic Growth. A Nonlinear Perspective;
3. Cheltenham. UK-Northampton, MA: Edward Elgar. 2006;
4. Shumpeter I. Economic Development Theory. 1982;
5. OECD 2008.

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

მეზაბ მიძელაშვილი

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის დოქტორანტი*

სახელმწიფოს საგადასახადო პოლიტიკის ზოგიერთი თეორიული და პრაქტიკული ასპექტის შესახებ

საგადასახადო პოლიტიკა წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს შემადგენელ ნაწილს. ამავდროულად, იგი გვევლინება სერიოზულ ბერკეტად, რომლის საშუალებითაც ხელისუფლება ზეგავლენას ახდენს წარმოების და განაწილების პროცესზე.

ამ სფეროში არსებული გამოცდილება ცხადყოფს, რომ საბიუჯეტო-საგადასახადო სფერო წარმოადგენს ეკონომიკაზე სახელმწიფოს ზემოქმედების მძლავრ ინსტრუმენტს, ამიტომ მის ხარისხობრივ სრულყოფას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს და მოითხოვს მიკრო და მაკრო ეკონომიკური პრობლემების ფართო წრის ღრმა თეორიულ ანალიზსა და კვლევას.

ერთი მხრივ საგადასახადო პოლიტიკა მოწოდებულია უზრუნველყოს (1):

- ხელისუფლების მოვლაწეობისათვის აუცილებელი რესურსები (თავდაცვის, ეკონომიკური და სოციალური პროგრამების ხარჯები);
- ეკონომიკური რეგულირება (გადასახადები გამოყენებულ უნდა იქნას სამეურნეო საქმიანობის მართვის ბერკეტად და ეკონომიკური პოლიტიკის გარკვეული მიზნების განსახორციელებლად);
- შემოსავლების გათანაბრება (მისი საშუალებით ხდება ეროვნული შემოსავლის გადანაწილება).

მეორე მხრივ, ახორციელებს რა ამ მთავარ ფუნქციებს, სახელმწიფო ამავდროულად იძულებულია იზრუნოს იმაზე, რომ გადასახადების ზოგადი დონე, მათი სტრუქტურა, პროგრესულობის ხარისხი და აგრეთვე ხარჯებისა და ტრანსფერტების სტრუქტურა არ ამცირებდნენ სამეწარმეო და ბიზნეს საქმიანობის შედეგად დაგროვების სტიმულებს.

სახელმწიფომ უნდა შექმნას აუცილებელი პირობები საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებისათვის და ამისთვის უნდა იყენებდეს სხვადასხვა ბერკეტს. ერთ-ერთი მთავარი მათ შორის სწორედ გადასახადებია (2). სხვადასხვა ქვეყანაში, მათ შორის თითქმის ერთნაირი ეკონომიკური განვითარების დონის ქვეყნებშიც კი, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ხარისხი განსხვავებულია. ყველაზე დიდი გავლენა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კუთხით არის შევლეთში; ყველაზე დაბალი ხარისხით სახელმწიფო დაკავებულია ეკონომიკის რეგულირების მართვით გერმანიაში, იაპონიაში და აშშ-ში. შეიძლება ითქვას, რომ ქმნის რა ქვეყნის საგადასახადო სისტემას, სახელმწიფო ისწრაფვის მისი საშუალებით ფინანსური პოლიტიკის წამოყალიბებისკენ. ამის გამო იგი ყალიბდება შედარებით დაყოფილებულ მიმართულებად – საგადასახადო პოლიტიკად.

საგადასახადო პოლიტიკა წარმოადგენს სახელმწიფოს ეკონომიკურ, ფინანსურ და სამართლებრივ დონისძიებების ერთობლიობას, რომელიც მიმართულია საგადასახადო პოლიტიკის ფორმირებისკენ და რომლის მიზანია სახელმწიფოს ფინანსური მოთხოვნილებების უზრუნველყოფა. ამ საქმიანობაში სახელმწიფო ეყრდნობა გადასახადებისთვის დამახასიათებელ ფუნქციებს და იყენებს მათ აქტიური საგადასახადო პოლიტიკის გატარებისათვის. ეკონომიკის მდგომარეობიდან გამომდინარე, განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე სახელმწიფო იყენებს საგადასახადო პოლიტიკის სხვადასხვა მეტოდს (3).

საგადასახადო პოლიტიკის შექმნის დროს სახელმწიფო ითვალისწინებს ეკონომიკურ, ფისკალურ, სოციალურ და საერთაშორისო მიზნებს.

- ეკონომიკური მიზნები – ეკონომიკის განვითარების დონის ამაღლება, საქმიანი აქტიურობის გამოცოცხლება, სამეწარმეო საქმიანობის სტიმულირება;
- ფისკალური მიზნები – სახელმწიფო უზრუნველყოფა ფინანსური რესურსებით, მმართველობითი ფუნქციების ეფექტურად განსახორციელებლად;
- სოციალური მიზნები – ეროვნული შემოსავლის გადანაწილება სოციალურ ფენებზე, საპრობლემო სფეროების პრიორიტის დაცვით;
- საერთაშორისო მიზნები – სახელმწიფოს საერთაშორისო ფინანსური ვალდებულებების შესრულება, სხვა სახელმწიფოებთან ეკონომიკური კავშირების განმტკიცება (4).

საგადასახადო პოლიტიკის ერთ-ერთ მეთოდად იყენებენ მაქსიმალური გადასახადების პოლიტიკას. ამ შემთხვევაში სახელმწიფო აწესებს საკმაოდ მაღალ საგადასახადო განაკვეთებს. ამცირებს საგადასახადო შეღავათებს, აწესებს დიდი რაოდენობით გადასახადებს, კდილობს და მოზიხებს ბიუჯეტში რაც შეიძლება დიდი ფინანსური რესურსი. ცხადია, ასეთი პოლიტიკა არ უროებს "შანსს" გადასახადის გადამხდელებს და მოთიანად საზოგადოებას ეკონომიკური განვითარებისთვის. ამიტომ ასეთი პოლიტიკა ხორციელდება სახელმწიფოს მიერ განვითარების ექსტრაორდინარული ეტაპის დროს (ეკონომიკური კრიზისი, ომი). ასეთი საგადასახადო პოლიტიკა ხორციელდებოდა საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების დაწყების წლებში (გასული საუკუნის 90-იანი წლები). ამასთან არავითარი ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური წინაპირობები ასეთი პოლიტიკის განსახორციელებლად არ არსებობდა. ასეთმა პოლიტიკამ მოიტანა ნეგატიური შედეგები, კერძოდ გადასახადის გადამხდელების არ რჩებოდათ სახსრები ბიზნესის განვითარებისთვის, ამის კონკრეტული შედეგი კი იყო გადასახადების მასობრივი არგადახდები და ამის საფუძველზე მრავალი წლის მანძილზე დეფიციტური ბიუჯეტის არსებობა ქვეყანაში. მასობრივი ხასიათი შეიძინა ე.წ. "პრედილოვანმა" ეკონომიკამ: საქართველოს საგადასახადო ხისტემა იმ წლებში ეერ უზრუნველყო ეერც ერთი მასზე დაკისრებული ფუნქცია, მათ შორის ეერც ბიზნესის სტიმულირების. პრაქტიკით დამოკიდებულია, რომ გადასახადის გადამხდელებსგან მისი შემოსავლის 30%-მდე ამოღება ის სასურველია, რომლის იქით იწეება დაგროვების და როგორც შეუძლებელია ინფლაციის შეზღუდვა. თუ გადასახადების საშუალებით ხდება გადასახადის გადამხდელებისგან 40-50% და მეტი წილის ამოღება, ეს იწვევს პრაქტიკულად სტიმულირებისა და სამეწარმეო ინიციატივების დეკლინაციას. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რაც უფრო მაღალია გადასახადების განაკვეთები, პირდაპირ პროპორციულად იზრდება გადასახადის გადამხდელების სურვილი თავი არიდონ გადასახადის გადახდას (6).

როცა ტრაქტიკა აჩვენებს, არასწორია გადასახადების მხოლოდ ფისკალურ ფუნქციაზე აქცენტების გადატანა, რადგან გადასახადების მასშტაბულირებული ფუნქციის გამოყენება საბოლოო ჯამში საკმაოდ კარგ ფინანსურ შედეგებს იძლევა. ამ ფუნქციის გამოყენება კი შესაძლებელია ერთი მხრივ საგადასახადო წნეხის შემცირებით, რომლის პარალელურად აუცილებელია საგადასახადო შეღავათების ხისტემის ფართოდ გამოყენება.

უკანასკნელ დრომდე ითვლებოდა, რომ გადასახადების მაღალი განაკვეთები და საგადასახადო შეღავათების პროგრესულობის ხარისხი იწვევდა ეკონომიკის განვითარებასა და მოქალაქეების სოციალური დაცულობის მაღალ დონეს, მაგრამ დღემანდელ ეტაპზე, დასავლეთის ქვეყნების საგადასახადო დაბეგრების სფეროში არსებული ტენდენციები გვიჩვენებენ, რომ გასაოცრებელი ფისიკური პირობების შემოსავლებიდან და კორპორაციების მოგებიდან ბიუჯეტის კეთილდღი თანხების საგადასახადო ტვირთის შემცირების ტენდენცია.

საგადასახადო პოლიტიკის ერთ-ერთი მეთოდია ეკონომიკური განვითარების მეთოდი, რომლის დროსაც სახელმწიფო ამსუბუქებს საგადასახადო წნეხს, ამცირებს სახელმწიფო ხარჯებს, პირველ რიგში სოციალური პროგრამების მიმართულებით (7). ასეთი საგადასახადო

ხადო პოლიტიკის მთავარი მიზანია საინვესტიციო აქტივობის ზრდა. როგორც წესი, საგადასახადო პოლიტიკის ამ ფორმას იყენებენ მაშინ, როცა მოსალოდნელია ეკონომიკური სტაგნაცია, რომელიც შეიძლება გადასახადოს ეკონომიკურ კრიზისში.

არსებობს ვერც ერთ წოდებული „გონიერული გადასახადების“ საგადასახადო პოლიტიკა, რომელიც წარმოადგენს „ჩაკისმაღური გადასახადებისა“ და „გონიერული გადასახადების“ საგადასახადო პოლიტიკის ოქროს შუალედს. მისი არსი მდგომარეობს საკმაოდ მაღალი საგადასახადო განაკვეთების საფუძველზე შექმნილი ფინანსური რესურსების მაქსიმალურ გამოყენებაში სახელმწიფოს სოციალური პროგრამების განსახორციელებლად.

საგადასახადო პოლიტიკის მოზნებითიდან გამომდინარე, ეს პოლიტიკა შეიძლება ატარებდეს სტრატეგიულ ან ტაქტიკურ შინაარსს.

საგადასახადო სტრატეგია მიმართულია მსხვილმასშტაბიანი ამოცანების გადასაწყვეტად, რომელიც დაკავშირებულია ქვეყნის საგადასახადო სისტემის განვითარების ტენდენციებისა და კონკრეტულის შემუშავებასთან. იგი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ქვეყნის ეკონომიკურ, საფინანსო და სოციალურ სტრატეგიასთან და ხანგრძლივ დროზეა გათვლილი. საგადასახადო ტაქტიკა მიმართულია ეკონომიკის განვითარების კონკრეტული ეტაპის მიზნების მიღწევაზე და უსრულყოფილად ამ მიზნების მიღწევის საგადასახადო მექანიზმების ეფექტურობის დროული (კვალიდებით). საგადასახადო პოლიტიკის შედეგია ისა და მოქმედებულია იმაზე, თუ რა პრინციპების გათვალისწინებით ქმნის სახელმწიფო ამ პოლიტიკის საფუძვლებს.

საგადასახადო პოლიტიკის ფორმირების დროს ითვალისწინებენ შემდეგ მთავარ პრინციპებს:

- პირდაპირი და ირიბი გადასახადების თანაფარდობა;
- პროგრესული გადასახადების გამოყენება და პროგრესივის ხარისხი;
- საგადასახადო დაბეგვრის დისკრეტულობა;
- საგადასახადო ბაზის ფორმირების მეთოდები;
- საგადასახადო შედეგების მიზნები, შინაარსი და გამოყენების არეალი;
- გადასახადების გამოთვლებისა და მათი აღმინისტრირების სისტემების მოზნობრივი მიმართულება და გამოყენების ფორმები და მეთოდები;
- სხვადასხვა შემოსავლის მქონე გადასახადის გადახდის საგადასახადო დაბეგვრის „ერთოფეროვნების“ ხარისხი.

საგადასახადო პოლიტიკა უნდა იყოს სტაბილური. წინააღმდეგ შემთხვევაში მეწარმისათვის შეუძლებელი ხდება მისაღები გადაწყვეტილებების პროგნოზირება, რაც თავის მხრივ ხელს უშლის საბაზრო ურთიერთობების ფორმირებას. ამგვარად, დღის წესრიგში დგება საგადასახადო კანონმდებლობის კომპლექსური სრულყოფის აუცილებლობა.

საგადასახადო კანონმდებლობა ხელს უნდა უწყობდეს კაპიტალის დაგროვებასა და ინვესტირებას. უდიდესი გვარის, თავის ნაშრომში „დღის წესრიგის აღმოსაღწევი ეკონომიკის გადასახადების სასარგებლო განვითარებისა და კეთილდღეობისათვის“ აღნიშნავს, რომ ყოფილი კომუნისტური ბანაკის ქვეყნებისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია ეკონომიკის სწრაფი განვითარება, რათა მათ შეძინონ უნარ-ჩვევები დასავლეთთან კონკურენციისათვის. ამის მისაღწევად მათ თავიდან უნდა აიცილონ საშემოსავლო გადასახადის მნიშვნელოვანი ზრდა და მის მაგივრად შემოიღონ ხელფასიდან სტანდარტული გადასახადი. ის გთავაზობს ამ გადასახადის 15%-იან განაკვეთს, რომელიც გამოიყენება პირგ-კონგზო. ეს ქვეყანა ინარჩუნებს მსოფლიოში ყველაზე დაბალ საგადასახადო განაკვეთებს და მიუხედავად ასეთი დაბალი საგადასახადო ტვირთისა, ყოველწლიურად მისი მოლიანი ეროვნული პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე იზრდება 6,4 %-ით. იგივე მაჩვენებელი აშშ-ში არის 2,4%, ხოლო გერმანიაში 3,3% (8).

საქართველოს წინაშე მდგარი ეკონომიკური ამოცანებისა და გამოწვევების გათვალისწინებით, ქვეყნის საგადასახადო პოლიტიკის მთავარ მიმართულებებად უნდა იქცეს ეკონომიკური სტაბილურობისა და ეკონომიკის პროორიტეტული სფეროების სტიმულირება.

ეს ამოცანები ექვემდებარება საგადასახადო კანონმდებლობის საშუალებით რეგულირებას, რომელიც ზოგაერთი დონისიხებით შეიძლება განხორციელდეს. კერძოდ:

- ყველა სამეწარმეო საქმიანობის სუბიექტის მოგების გადასახადით დაბეგერის ბაზიდან უნდა იქნას ამოღებული ის სახსრები, რომლებიც მიმართული იქნება ინვესტიციებში ან მოხმარება რეინვესტიციას.

- ფართოდ უნდა იქნას გამოყენებული კერძო საკუთრებაში არსებული მატერიალური აქტივების (უძრავი ქონება, სატრანსპორტო საშუალებები, მიწის ნაკვეთები) პროგრესული საგადასახადო დაბეგერის სისტემა, მიუხედავად იმისა, ფიზიკური თუ იურიდიული პირის საკუთრებაშია ეს ქონება.

- საგადასახადო დაბეგერის ტექნიკის მუდმივი სრულყოფა, რომლის მიზანაც უნდა იყოს საგადასახადო ტვირთის გათანაბრება სხვადასხვა შემოსავლის მქონე მოქალაქეებისთვის და სამეწარმეო საქმიანობის სუბიექტებისთვის.

- კარგად განვითარებული გადასახადების დეკლარირებისა და გადახდის ავტომატიზირებული სისტემის შექმნა, უნაღოდ ანგარიშსწორების სისტემის განვითარებასა და სრულყოფასთან ერთად.

- საგადასახადო ორგანიზების თანამშრომლობის პირისპირა და ევრტიკალური მექანიზმების სრულყოფა.

- საგადასახადო კანონმდებლობის დეტალიზაცია, რათა გამოირიცხოს სხვადასხვა საკითხის ორმაგი ინტერპრეტაციის საშუალება.

- საგადასახადო სამართალდარღვევისთვის დაწესებული სანქციების გონიერული დიფერენციალი.

- საგადასახადო დანაშაულის დაკავშირება უკანონოდ მოპოვებული ყუელადი სახსრების დეტალიზაციასთან. საგადასახადო სამართალდარღვევისა და დანაშაულის სამართლებრივი ფორმულირება და მათი გამიჯვნა.

- აშშ-ის გამოცდილების გაზიარება, რომელიც ითვალისწინებს საგადასახადო დანაშაულისათვის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში იურიდიული პირის მიცემას. ასეთი მიდგომა შეიძლება საკმაოდ სერიოზულ ბერკეტად იქცეს საგადასახადო დანაშაულის პრევენციისათვის.

მოდირანობაში, საგადასახადო პოლიტიკის ფორმირება ნებისმიერი სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა და სწორად ჩამოყალიბებული და პრაქტიკულად განხორციელებული, სისტემატიზირებული ასეთი პოლიტიკა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ქვეყნის მდგრად ეკონომიკურ განვითარებას.

ლიტერატურა:

1. მიქელაშვილი მ., გადასახადები, თბ., გამომცემლობა „სიტყვა“, 2009;
2. ვაშაქაძე ზ., საქართველოში მოქმედი გადასახადები, თბილისი, 2008;
3. Черник Д. А., Налог и налогообложение-М, ИЮНИТИ-ДАНА, 2008;
4. Барулин С., Финансы – М, Кипурс, 2008;
5. Пушкарева В. М., История фискальной мысли и политики налогов, М., Финансы и статистика, 2006;
6. Боди З., Мертол Р., Финансы, М., Вильямс, 2009;
7. Сломан Дж., Экономика для бизнеса, М., Эксмо. 2010;
8. Паскачев А. В., Налог и налогообложение, М., Высшее образование, 2008.

*საქართველო. თბილისის ეკონომიკური ურთიერთობათა
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

6060 შაქსაშვილი

*საქართველო. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

**სამუშაო ძალის აქტივობის მდგომარეობა საქართველოში და მისი
გაუმჯობესების ამსაზომები**

საქართველოს ეკონომიკური სისტემის ტრანსფორმაციის საწყის ეტაპზე, დასაქმე-
ბის სფეროში, მნიშვნელოვანი პრობლემები გაჩნდა. მას შემდეგ, რაც მოიშალა ძველი
ეკონომიკური კავშირები, საქართველომ ისევე, როგორც ყოფილი საბჭოთა კავშირის შემე-
ტესმა ქვეყნებმა, თავი ვერ დააღწია ფარული და ლეგალური უმუშევრობის დიდ მასშტა-
ბებს. ეს პრობლემები კიდევ უფრო გააძვავა ისეთმა ფაქტორებმა, როგორიცაა: გეოგრა-
ფიული მდგომარეობა, მოსახლეობის დემოგრაფიული სტრუქტურა, სამუშაო ძალის კვალი-
წარმოების დონე, მიგრაციული პროცესები და სხვ. საქართველოში უმუშევრობა არა მარ-
ტო ეკონომიკურ, არამედ მნიშვნელოვან სოციალურ პრობლემად ჩამოყალიბდა. იგი ბევრი
ოჯახისთვის თითქმის დაუძლეველ წინააღმდეგობად იქცა.

როგორც მიმდინარე, ასევე ხანგრძლივ პერსპექტივაში უმუშევრობის დონის შემცე-
რება, სამუშაო ძალის აქტიუზაცია და ამ გზით შრომის ბაზრის გამოცოცხლება საქარ-
თელოს ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს ორგანულ ნაწილად ჩამოყალიბდა.
სამუშაო ძალის აქტიუზების ამდღებისათვის კი უნდა შეიქმნას ისეთი მაკროეკონომიკური
გარემო, სადაც დაბალი იქნება ინფლაცია, ბიუჯეტის დეფიციტი, დასრულებული კონკურენ-
ტუნარიანი გარემოს შექმნა, ფუნქციონირებას დაიწყებს ცივილური შრომის ბაზარი, სა-
ხელმწიფო კი იქცევა სამუშაო ძალის მიწოდება-მოთხოვნის მთავარ მედიატორად. აქტიუ-
ბის გაუმჯობესების თვალსაზრისით ასევე მნიშვნელოვანია განათლების სფერო, რადგან
ახალგაზრდამ უნდა მიიღოს ისეთი კვალიფიკაცია, რომელიც მოთხოვნილია არა მარტო
დღეს, არამედ მომავალშიც. პარალელურ რეჟიმში უნდა მოხდეს გადამზადების და კვალი-
ფიკაციის კურსების ჩამოყალიბება, რაც დღევანდელი გარემოს მუდმივად ცვალებადი
მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას შეუწყობს ხელს.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, რომელიც შრომის
საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის მიხედვით არის შედგენილი, სადაც დასაქ-
მებულად ითვლება არა მხოლოდ კერძო და სახელმწიფო სექტორში დაქირავებულები,
არამედ ასევე მოსახლეობის ის ნაწილიც, რომელიც მოვალის, შემოსავლის ან სხვა სახის
მოზინთ ეწევა გარკვეულ აქტიურობას, უკანასკნელ 9 წელიწადში, ანუ 2009 წლის მდგომარე-
ობით, აქტიური მოსახლეობის რაოდენობა შემცირებულია 122 ათასი კაცი და შეად-
გენს 1991 ათას კაცს. აღნიშნულ პერიოდში აქტიური მოსახლეობის ასეთი შემცირება და-
კავშირებულია საქართველოსათვის უაღრესად მწვევე ორ პრობლემასთან. ეს არის მიგრა-
ცია და მოსახლეობის დაბერება, ანუ დემოგრაფიული მდგომარეობის გაუარესება. ზემოთ
აღნიშნული მოსაზრების მართებულობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ამავე პერიოდში
მოსახლეობა, რომელიც აქტიური სამუშაო ძალის გარეთ არის დაფიქსირებული, გაზრდი-
ლია 62 ათასი კაცით, ხოლო დანარჩენი 60 ათასი კაციდან მოსახლეობის ნაწილი ემიგრირ-
ებულია, ნაწილი გარდაცვლილი.

2009 წლის მონაცემებით კელაქ ძალზედ მაღალია დასაქმებულთა შორის თვითდასაქმებულთა ხედრითი წილი 63,9%. მათი უმრავლესობა დასაქმებულია სოფლად საკუთარ კლესურ მეურნეობებში და ნაკლებად ფლობენ თუნდაც სოფლის მეურნეობისათვის საჭირო თანამედროვე მეთხონების შესაბამის ტექნოლოგიებს და უნარ-ჩვევებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო 9 წლის სტატისტიკური მონაცემებით შემცირებულია აქტიური მოსახლეობის რაოდენობა, გაზრდილია უმუშევრობის დონე (პროცენტებში). თუ 2000 წელს იგი შედგენდა 10,3%, მან 2009 წელს შეადგინა 16,9% და წლების მიხედვით ხასიათდება ზრდის ტენდენციით (იხ. ცხრილი 1).

საქართველოში უმუშევრობის დონის შეფასებისას აუცილებელია გაითვალისწინოთ ის ობიექტური სიძნელეები, რაც სამუშაო ძალის აქტიუბობის გაუმჯობესებას უშლიდა ხელს. კერძოდ: ომები და მასთან დაკავშირებული რეციდივები, მსოფლიო ეკონომიკური კრახისი, სამოქალაქო მღელვარებები და სხვა არასასურველი მოვლენები, რომლებიც მნიშვნელოვნად ამცირებს ქვეყანაში ეკონომიკურ აქტიურობას და ზრდის უმუშევრობას.

ცხრილი 1

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტიუბობის მიხედვით, ათასი კაცი

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	2049,2	2113,3	2104,2	2050,8	2041,0	2023,9	2021,8	1965,3	1917,8	1991,8
დასაქმებული	1637,2	1877,7	1639,2	1614,9	1783,3	1744,6	1747,3	1704,3	1601,9	1656,1
უაქტიუბებული	663,9	655,3	659,9	618,5	600,9	600,5	603,9	625,4	572,4	596,0
თავდაპირველად	1041,2	1135,9	1184,9	1195,2	1180,8	1143,3	1141,6	1078,8	1028,5	1059,0
გაურკვევლი	112,1	87,3	3,4	1,3	1,6	0,8	1,8	0,1	1,1	1,2
უაქტიუბებელი	212,0	235,6	255,0	235,9	257,6	279,3	274,3	261,0	315,8	335,6
მოსახლეობა სა- მუშაო ძალის გარეშე	1092,3	1077,7	1135,3	1048,4	1105,9	1136,1	1228,0	1138,6	1145,2	1139,3
უაქტიუბებლის დონე (პროცენ- ტებში)	10,3	11,1	12,6	11,5	12,6	13,8	13,6	13,3	16,5	16,9
უაქტიუბობის დონე (პროცენ- ტებში)	66,2	66,2	65,0	66,2	64,9	64,0	62,2	63,3	62,6	63,6
უაქტიუბობის დონე (პროცენტებში)	58,5	58,8	56,8	59,6	56,7	55,2	53,8	54,9	52,3	52,9

თუ მთლიანობაში ქვეყნის მასშტაბით უმუშევრობის არსებული დონე სტატისტიკის ლეპარატამენტის მონაცემებისე დაყრდნობით არც ისე საგანგაშოა (თუმცა, სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემები რიც შემოიხვევებში სრულყოფილად ვერ ასახავს ფაქტიურ მდგომარეობას), სამწუხაროდ ეკუთვება ტენდენცია, რომელსაც სჭირდება სერიოზული რეგულირება და ეს შეეხება ახალგაზრდების დასაქმებას. კერძოდ, სამუშაო ძალის სტრუქტურაში უმუშევრობის დონე 2009 წლის მონაცემებით 25-29 წლის ახალგაზრდებში შეადგენდა 29,9%, ხოლო 30-34 წლის ახალგაზრდებში 24,2%, რაც რადიკალაუნდა დაუსაქმებელი და აქტიური მოსახლეობის მიგრაციის საყრდისებს ქმნის (იხ. ცხრილი 2).

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით ასაკობრივ ჯგუფში, 2009

	25-29	30-34
სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	191,8	187,8
დასაქმებული	134,5	142,4
დაქირავებული	68,3	69,1
თვითდაქირავებული	65,9	73,3
გაურკვეველი	0,3	0,0
უმუშევარი	57,3	45,4
მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეშე	71,5	56,3
უმუშევრობის დონე (პროცენტებში)	29,9	24,2
აქტიურობის დონე (პროცენტებში)	72,8	76,9
დასაქმების დონე (პროცენტებში)	51,1	58,3

ამავე დროს დადებით ტენდენციად უნდა ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ უმუშევრობის დონე ქალებში ნაკლებია, ვიდრე მამაკაცებში, რაც საქართველოში შრომით ურთიერთობებში გენდერული უთანასწორობის არარსებობაზე მიგვანიშნებს. 2009 წლის მონაცემებით ქალების უმუშევრობის დონემ შეადგინა 15,4%, რაც 2,7 პროცენტული პუნქტით ნაკლებია მამაკაცებთან შედარებით.

თუ უმუშევრობის პრობლემას ჩვენ რეგიონალურ ჯგუფში განვიხილავთ, დაინახავთ, რომ ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის დასაქმების თვალსაზრისით საკმაოდ მნიშვნელოვანი დისპროპორციაა. კერძოდ, თუ სოფლად უმუშევრობის დონე შეადგენს მხოლოდ 7,8 პროცენტს, რაც სოფლად მცხოვრებთათვის მიწის ფართობების დარიგებამ და „დასაქმების შესახებ“ კანონში შესაბამისი ნორმის შეტანამ (რომლის მიხედვით, თუ ოჯახის წევრს ერთ პექტრამდე სასოფლო – სამეურნეო მიწის ფართობი აქვს, მაშინ ის და მისი ოჯახის წევრები თვით დასაქმებულად ითვლებიან) განაპირობა. მართალია, 2006 წელს საქართველოში შრომის კოდექსის მიღებით დასაქმების კანონი ძალადაკარგულად გამოცხადდა, მაგრამ ზემოთ აღნიშნული ნორმა ისევ ძალაშია. უმუშევრობის დონემ ქალაქის ტიპის დასახლებაში 28,8 პროცენტი შეადგინა. ეს კი ნიშნავს იმას, რომ ქალაქად აქტიური მოსახლეობის თითქმის ყველა მესამე მცხოვრები უმუშევარია (იხ. ცხრილი 3).

15 წლის და უფროსი ასაკის ქალაქის და სოფლის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით 2009 წელს

	ქალაქად	სოფლად
სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	857,0	1134,8
დასაქმებული	610,0	1046,1
დაქირავებული	413,5	182,5
თვითდაქირავებული	195,6	863,3
გაურკვეველი	0,9	0,3
უმუშევარი	247,0	88,6
მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეშე	668,0	471,3
უმუშევრობის დონე (პროცენტებში)	28,8	7,8
აქტიურობის დონე (პროცენტებში)	56,2	70,7
დასაქმების დონე (პროცენტებში)	40,0	65,1

როგორც სტატისტიკური ანალიზი გვიჩვენებს, დასაქმების სფეროში საჭიროა მიზან-
შემართული, კომპლექსური და ეფექტიანი გადაწყვეტილებების მიღება, რომლებიც გარდა-
ტეხას შეიტანს საქართველოში არცთუ სახარბიელო ტენდენციების დაძლევაში და მნიშ-
ვნელოვნად გააუმჯობესებს სამუშაო ძალის აქტიუობის სტრუქტურას. ყველასათვის ნა-
თულობა, რომ სამუშაო ძალის აქტიუობა პირველ რიგში დაკავშირებულია შრომის ბაზრის
ეფექტიანობასთან და იმასთან, თუ რამდენად არის უსრუწველყოფილი მისი მობილურობა
და ოთხთუფელ მეშვას რამდენად დასრუფად და უმრტიენელოდ შეუძლია გადაადგილება
ახალ სამუშაო ადგილზე ეს კი დამოკიდებულია მაკროეკონომიკურ გარემოს სტაბილურო-
ბაზე, შრომის ანასღაურებისა და ფასების ლიბერალიზაციაზე, შრომით ურთიერთობებში
საოზადო ინსტიტუციონალურ და სამართლებრივი სიერცის ჩამოყალიბებაზე.

საქართველოში სამუშაო ძალის აქტიუობის პოლიტიკამ უნდა დაძლიოს შრომის
ბაზრის არაკონკრეტუნარიანობის პრობლემა ისე, რომ არ ჩამოყალიბდეს უმუშევართა
ხანგრძლივი დახმარების მიღების ფინანსური რეციდიუები. ასეთი პოლიტიკა გულისხმობს
უმუშევართა კონსულტაციების და ეკანსიების შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას, შრო-
მით მოქუობაში მათ დახმარებას, სამუშაო ძალის მობილურობის გაზრდის სპეციალური
პროგრამების დაფინანსებას, მიგრაციული პროცესების რეგულირებას და სხვა. ეკონომი-
კის სიანგაციის პროცესში შესაძლებელია კვალიფიკაციური სამუშაო ძალის შენარჩუნების
მისით დროებითი სამუშაო ადგილების შექმნა, რაც სამუშაო ძალას შეუნარჩუნებს სტაუ-
სა და კვალიფიკაციას და ეკონომიკის რემისიის დამთავრების შემდეგ შესაძლებელს გახ-
დის მათი ეფექტიანად გამოყენებას. საქართველოში სამუშაო ძალის აქტიუობის განმსაზ-
ღერელი პრობლემები შეიძლება დავახარისხოთ სამ ჯგუფად, რაც განიზოზბებულია იმით,
რომ მათ აქვთ სხვადასხვა წარმოშობის წყაროები და საჭიროებენ დიფერენცირებულ მიდ-
გომებს. კერძოდ:

- საქართველოში უმრქმევრობა, როგორც პრობლემა მნიშვნელოვანწილად არის ეკონო-
მიკის ტრანსფორმაციის შედეგი, რომელიც გამოიწვია მაკროეკონომიკურმა ძვრებმა და
რამაც მნიშვნელოვნად შეამცირა მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე;
- საქართველოს ცალკეულ დარგებსა და რეგიონებს შორის მობილურობის წინასწო-
რობის დარღვევა, რაც პირველ რიგში ეკონომიკის სტრუქტურულ რეორგანიზაციასთან
არის დაკავშირებული;
- ინსტიტუციონალური პრობლემები, რაც უკავშირდება ბირჟების საქმიანობის ეფექტი-
ანობას, სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის ამაღლებას, მათ ორგანიზაციულ გადაშსადე-
ბას და სხვა.

ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში საქართველოს შრომის ბაზარზე ჩამოყალიბდა
ისეთი რეჟიმი, სადაც უმუშევრობა არის ეკონომიკური გარემოს მუდმივი თანამგზავრი.
ამიტომ სახელმწიფო მუდმივად უნდა იღწოდეს მისი შემცირებისათვის. უმუშევრობა, სა-
მუშაო ძალის დეკვალიფიკაცია, მასზე მოთხოვნასა და მოწოდებას შორის წინასწორლობის
დარღვევა გარდამავალ პერიოდში საქართველოსათვის, როგორც შედეგი, წარმოადგენს იმ
სტრუქტურული გარდაქმნების „სიგნალებს“, რომელსედაც დროა გამოვიმუშავოთ ახალი
რეგულირების მექანზმები.

საქართველოში სამუშაო ძალის აქტიუობის გაუმჯობესების ძირითადი ამოცანაა დამ-
კარდეს მისი სტრუქტურული რეორგანიზაციის პროცესი, რის შედეგადაც უნდა შემცირ-
დეს უმუშევრობის დონე და ხანგრძლიურობა იმ მასშტაბით, რამდენადაც ეს მიზანშეწინი-
ლია და ეკონომიკურად ეფექტიანია. თავის მხრივ, შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის აქტი-
უობის გაზრდა უსრუწველუის მისი ნაყოფიერების ზრდა და მობილურობის ამაღლება.

უმუშევრობის დაძლევის სტრატეგია უნდა დაეფუძნოს შემდეგ ღონისძიებებს:

- იმ მიზნით, რომ შემუშავდეს სამუშაო ძალის აქტივიზაციის ქმედითი პოლიტიკა აუცილებელია უმუშევართა კატეგორიების მონიტორინგი, რომელიც უნდა ტარდებოდეს, როგორც ეკონომიკის ცალკეულ დარგებში, ასევე რეგიონებში. ეს უნდა განხორციელდეს პროფესიულ და ასაკობრივ კრილში.

- რესურსული ბაზის განისაზღვრა, რაზეც უნდა უსრუნველყოს ამ სტრატეგიის წარმატება.

- აუცილებელია შეიქმნას შრომის ბაზრის ეფექტური ინფრასტრუქტურა. ეს პირველ რიგში საჭიროა იმისათვის, რომ ეკონომიკის ლიბერალიზაციისა და ტრანსფორმაციის პარალელურად გაიზრდება კვალიფიციურ სამუშაო ძალაზე მოთხოვნილება, ქვეყანა კი მსაღ უნდა იყოს ასეთი კვალიფიკაციის სამუშაო ძალის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. განხორციელებულმა ღონისძიებებმა უნდა შეამსუბუქონ საქართველოს რეგიონებსა და ეკონომიკურ დარგებს შორის სამუშაო ძალის გადანაწილებასთან დაკავშირებული სიმძიმეები;

- ძალზედ მნიშვნელოვანია დასაქმების სამსახურების გამართული სტრუქტურის ჩამოყალიბება, რომელიც ეფექტურად განახორციელებს ვაკანსიების მოძიებასა და აღრიცხვას, სამუშაო ძალის გადანაწილების ფუნქციასა და კადრების მომზადება-გადამზადების პროცესს.

სამუშაო ძალის აქტიურობის სრდის პოლიტიკის ფინანსური მექანიზმების განისაზღვრისა აუცილებელია გაემიჯნოს ერთმანეთისაგან უმუშევრობის შემწვობების დაფინანსება აქტიური პოლიტიკის დაფინანსებისაგან. ბევრ ქვეყანაში სამუშაო ძალის შენარჩუნებისა და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფის მიზნით ძალზედ აპრობირებულია ხახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან სპეციალიზირებული ფონდების მეშვეობით უმუშევრების შემწვობებით უზრუნველყოფა. ეფექტობით, რომ განვითარების ამ ეტაპზე საქართველოსთვის ეს არაეფექტური საბიუჯეტო ხარჯები იქნება, რადგან ისინი ევრო თაფისი რეალური მოცულობებით და ევრო დაფარვის მასშტაბით ვერ მოგვეცემს სათანადო პოზიტიურ შედეგს. და თუ მაინც ამ გზას დავადექით, შედეგი იქნება ის, რომ ისედაც მცირე საბიუჯეტო საინვესტიციო რესურსები გადაიქმნება სოციალურ ხარჯებში (რაც ზოგადად ცუდი არ არის), მაგრამ ამ ეტაპზე ეს შეაფერხებს ეკონომიკის მოდერნიზაციას და განვითარებას. ამ ღონისძიებებით კიდევ უფრო შორეული მომავლისათვის გადაიდება ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის პერსპექტივა. სიღარიბესთან ბრძოლისა და სოციალური სამართლიანობის მხარდაჭერის თვალსაზრისით, რაც შეიძლება ამ ეტაპზე განხორციელდეს, ეს არის ის, რაც კეთდება სიღარიბის სღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის მხარდასაჭერად, მათ შორის მათი სამედიცინო დახმევის კუთხითაც.

2007 წლის აგვისტოში საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრომ წამოიწყო პილოტური პროგრამა მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი ფენების დასაღვევისათვის. ამ მიზნით პილოტურმა ინიციატივამ თავდაპირველად მოიცვა 200 ათასი ადამიანი თბილისისა და იმერეთის რეგიონში, რასაც 2008 წლიდან დაემატა 500 000 უმწეო ადამიანი. ამასთან ერთად, 2008 წლიდან, უმწეო მოსახლეობის გარდა, ჯანმრთელობის დასაღვევით სარგებლობენ სპეციალური ჯგუფები - პედაგოგები, ძალოვანი სტრუქტურები და საჯარო მოხელეები.

საქართველოს ჯანმრთელობის სახელმწიფო პოლიტიკა, ჯანმრთელობის კერძო დახმევა შემდგომ განვითარებისა და სრულყოფისათვის სამომავლოდაც განიხილავს როგორც ჯანდაცვის დაფინანსების პირითად მეთოდს.

სამუშაო ძალის აქტიურობის გაუმჯობესების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ამ პროცესებში უმუშევართა თანამონაწილეობა. ისინი უნდა გაეხადოთ აქტიური სამუშაოს

მაკრულა, კავშირებით ძეგლის პროცესები და სამუშაო ძალის გადამსადგების პროცესი.

სამუშაო ძალის აქტიურობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით ასევე ძალზედ მნიშვნელოვანია შრომის ანაზღაურების სისტემის სრულყოფა, შრომისადმი მათი ადექვატურობა. ადექვატური შრომის ანაზღაურება ანებს შრომის ნაყოფიერების ზრდის პერსპექტივას, რაც ზოგადად ქვეყანაში ეკონომიკური აქტიურობის ინდიკატორია.

ამ პროცესის უმნიშვნელოვანესი სფეროებია დამსაქმებელთა აქტიურობის სტიმულირება. პირველ რიგში უნდა გამარტივდეს როგორც დაქირაების, ისე დათხოვნის პროცედურები, რათა ხელშეწყობდეს არ შეეფერხოს სამუშაო ძალის მოძიებურობის პროცესი. ასეთ შემთხვევაში შრომის ბაზრის მოთხოვნადან გამომდინარე დამსაქმებლები დაინტერესებული იქნებიან განახორციელონ ინვესტიციები უშუალოდ შრომით რესურსებში მათი შემდგომი პროფესიონალური დონის ამაღლების მიზნით.

სამუშაო ძალის აქტიურობის გაუმჯობესების მიმართულებით ასევე ძალზედ მნიშვნელოვანია პროფესიონალური სწავლების მისწრაფობის უზრუნველყოფა. ის არ უნდა ხორციელდებოდეს ნაქარვეად. მხოლოდ ალტერნატიუების კარგი შეფასების შემდეგ უნდა განისაზღვროს პროფესიული სწავლების მიმართულებები. და ბოლოს, სამუშაო ძალის აქტიურობის გაუმჯობესების მთავარი პერსპექტივა ეკონომიკური განვითარებაა, რადგან მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში არის შესაძლებელი გაიზარდოს სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა.

ლიტერატურა:

1. ქეკეა დ., სოციალური დასაქმების სისტემის ჩამოყალიბების ტენდენციები და განვითარების პერსპექტივები საქართველოში, თბ., 1998;
2. ანთაძე ე., საქართველოს შრომის ბაზრის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშნები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2006, №1;
3. ანთაძე ე., სოციალური სფეროს ძირითადი შედეგები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2006, №6;
3. ფარესაშვილი ნ., საქართველოს უმუშევრობის რეგულირების მეთოდოლოგიური და ორგანიზაციული საკითხები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2007, №4;
4. ფარესაშვილი ნ., დასაქმების პოლიტიკა, როგორც სოციალური პოლიტიკის კომპონენტი, ჟურნ. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2008, №5;
5. Мировая экономика и международный бизнес. Учебник, под. ред. проф. Поляпова В.В. и прф. Цена Р.К., 2005;
6. Mc Connell. Stanley L.Brue. Macroeconomics (sixteenth edition), 2006;
7. Torado M.P. , Smith S.C, Economic development (ninth edition), 2006.

სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა და გადახდისუნარიანობა

მზღვეველის ფინანსური მდგომარეობა არის მზღვეველის უნარი შეინარჩუნოს ბალანსი სადაზღვევო საქმიანობისგან მიღებულ შემოსავლებსა და დამზღვევის წინაშე ვალდებულებების შესრულებას შორის.

მზღვეველი თავისი აქტივების ძირითად ნაწილს აყალიბებს მოზიდული სახსრების ხარჯზე, ოღონდ მომავალი გადახდების ვადების და სიდიდეების, გათვალისწინებით. ამასთან იგი შეიძლება შეფასდეს ალბათობის დიდი ხარისხით. სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა მიიღწევა გარეგანი და შიდა ფაქტორების ხარჯზე. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გარე ფაქტორები, რომელთა შეცვლა კომპანიას არ შეუძლია. გარე ფაქტორებს მიეკუთვნება ეროვნული ეკონომიკის საერთო მდგომარეობა, სადაზღვევო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირება, სადაზღვევო და საფონდო ბაზრების კონიუნქტურა, მოსახლეობის გადახდისუნარიანობა და სამომხმარებლო თვისებები.

ფინანსური მდგომარეობის უზრუნველყოფის შიდა ფაქტორები მოიცავენ დაზღვევის ორგანიზაციის მმართველობით პარამეტრებს, ორგანიზაციული სტრუქტურის ჩათვლით, სადაზღვევო პორტფელის დაბალანსებულობას, სატარიფო, გადახდების, საინვესტიციო მხარეებს.

ეკონომიკური ხასიათის საგარეო ფაქტორებს შორის რომლებიც გავლენას ახდენს სადაზღვევო კომპანიების ფინანსურ მდგომარეობაზე, მნიშვნელოვანია საბანკო პროცენტის დინამიკა, ინფლაციის დონე, ფისიანი ქაღალდების ბაზრის მდგომარეობა და საგადასახადო დაბეგერის სისტემა. მაგალითად, წარუმატებელმა საგადასახადო დაბეგერამ შეიძლება გამოიწვიოს კაპიტალის გადინება სადაზღვევო დარგიდან და ფინანსური რესურსების ჭარბად ამოღების შედეგად არამდგრადი ხდება არამართო ცალკეული სადაზღვევო კომპანია, არამედ სადაზღვევო ბაზარი.

სადაზღვევო კომპანიის გადახდისუნარიანობის შეფასებისას და ფინანსური მდგომარეობის შეფასებისას გამოიყენება ფინანსური რეიტინგი.

სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის შეფასებისას – მიუხედავად იმ ქვეყნისა, რომელშიც იგი მუშაობს, – Standard & Poor's-მა გამოიყენა ერთი და იგივე კატეგორიები. რომელიც, დაჯგუფებულია რეიტინგული ანალიზის რვა მიმართულების მიხედვით, და როგორც წესი, თვალისწინებს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, დარგობრივ, სამეწარმეო და ფინანსურ რისკებს (Insaranse Criteria: Property / Casalty Edition Ratings Pirect, საკრედიტო ანალიტიკურ სისტემაში Standard & Poors). ამის გარდა Standard & Poor's ასევე იხილავს, თუ რა გავლენას ახდენს ქვეყნის და რეგიონული ფაქტორები მზღვეველის საოპერაციო საქმიანობაზე.

რეიტინგულმა კომპანია Standard & Poor's-მა შეცვალა სადაზღვევო კომპანიების ფინანსური მდგომარეობის რეიტინგის განსაზღვრისადმი მიდგომა,¹ რაც გულისხმობს, რომ, მეტოდოლოგიურად შეესაბამებოდეს სადაზღვევო კომპანიების ფინანსური მდგომარეობის და ბანკების საკრედიტო რეიტინგებს.

კომპანია Standard & Poor's აანალიზებს სადაზღვევო დარგის ერთობლივ რისკებს, იგი გაითვალისწინება როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენს ყველა რეიტინგზე.

ფინანსური მდგარალობის შეფასებისას ხორციელდება ისეთი ფაქტორების დეტალური ანალიზი, როგორიცაა: დარგობრივი რისკები, კონკურენტუნარიანობა, მენეჯმენტი და კორპორატიული სტრატეგია, ოპერაციული მანევენებლები, სინკრეტიკური საქმიანობა, კაპიტალიზაცია, ღიკიდობა, ფინანსური მოქნოლობა, რისკ-მენეჯმენტის კორპორატიული სისტემა.

ფინანსური ბიზნესის განვითარება, ქვეყანაში საერთო პოლიტიკური და ეკონომიკური სიტუაციის სტაბილიზაცია, განაპირობებს სადასლვევო მომსახურების სპექტრის გაფართოების აუცილობლობას.

მსლვეველის ფინანსური მდგარალობის კრსტერიზმად მიღებულია სადასლვევო რესურსების სახსრების საქმარისობა და საკუთარი თავსუფალი სახსრები. მსლვეველის ფინანსური მდგარალობის, მისი საიმედობის მაჩვენებელია გადახდისუნარიანობა.

სადასლვევო კომპანიების გადახდისუნარიანობის პრობლემა საერთაშორისო ხასიათისაა და აქტუალურია იმ ქვეყნებში, სადაც ახლა ვითარდება სადასლვევო ურთიერთობები და ყლიბდება სადასლვევო საქმიანობის ფინანსური რეგულირების საკანონმდებლო ბაზა.

გადახდისუნარიანობის ცნება დაკავშირებულია კომპანიის გადახდისუნარიანად აღიარებასთან. მსლვეველი ითვლება გადახდისუნაროდ, როცა მისი აქტივები არაადექვატური ანდა მოწუდომელია განუხსლერელი პერიოდით, რათა განხორციელდეს გადახდები მომხდარი სადასლვევო შემთხვევის მიხედვით. ცნობილია გადახდისუნარიანობის შეფასების შემდეგი მეთოდები:

- კომპანიის ღირებულების იძულებითი რეალიზაციის შეფასება;
- დინამიკური შეფასების მეთოდი.

კომპანიის ღირებულების იძულებითი რეალიზაციის შეფასების მეთოდი გულისხმობს კომპანიის აქტივების ღირებულების შეფასებას დროის რომელიმე ფიქსირებულ მომენტში.

სადასლვევო შემთხვევები რადგან დროში არათანაბრადაა განაწილებული, შესაძლებელია დაფიქსირდეს შეუსაბამობა ფაქტიურ ზარალიანობასა და გათელის ტარიფებში ნადებულ ზარალიანობას შორის. ამავ დროს მსლვეველის აქტივები უნდა მოიცადეს ნებისმიერი ვალდებულებებისაგან თავისუფალ სახსრებს, რაც საეებით საქმარისია ვალდებულებების შესასრულებლად ხარჯების აღბერისას სადასლვევო რესურსების სახსრების უკმარისობის შემთხვევაში. საკუთარი სახსრების ეს ნაწილი ცნობილია გადახდისუნარიანობის მარჯის სახელწოდებით და განისაზღვრება როგორც მსლვეველის აქტივების ნაწილი, რომელიც არ უკავშირდება რაიმე მიმოხილვით ვალდებულებებს.

გადახდისუნარიანობის მარეა შეიძლება მიეკუთნოს სინოუსურ მანევენებელს, რომელიც განასოგადებს მსლვეველის საქმიანობის რეგ მხარეებს (საკუთარი სახსრების სიდიდე, სადასლვევო შენატრანებისა და სადასლვევო გადახდების მოცულობა, გადამსლვეველებთან მიმანაწილების ხარისხი სადასლვევო პორთფელში. რესურსების სიდიდე სიცოცხლის დასლვევისა და ა.შ.) მაგრამ ეს მაჩვენებელი არ არის ყოველმომცველი, რამდენადაც არ ითუალისწინებს მსლვეველის საქმიანობის მრავალ მხარეს (გადახდების ღირე სადასლვევო ოპერაციების მიხედვით მამდინარე პერიოდში, რისკის სიდიდეს დასლვევაზე, სადასლვევო რესურსების საქმარისობის, აქტივობის ღიკიდობას და ა.შ.) ამიტომ მოცემული მაჩვენებელი გამოიყენება სხვა მაჩვენებლებთან ერთად.

მსლვეველსათვის რომელსაც დადგენილი წესის მიხედვით ღიკენსიის პირველად მიღების მომენტოდან (სიცოცხლის დასლვევის გარდა) საანგარიშო თარიღამდე გასულია ერთ წელზე ნაკლები, შესწორების კოეფიციენტის გათვლისას საანგარიშო პერიოდი აიღება პერიოდი ღიკენსიის აღბეიდან საანგარიშსწორებო თარიღამდე.

გადახდისუნარიანობის ფაქტიური მარჯის გააზრებული მნიშვნელობა არ არის სადასლვევო კომპანიის გადახდისუნარიანობის გარანტია, რამდენადაც ამ მაჩვენებლის გათ-

ეალისწინება ხდება მხოლოდ დამზღვევის სადაზღვევო ვალდებულებების, მაშინ როცა სხვა ვალდებულებები (ვალკუულ მსღაქვეულებთან გაცილებით მეტ სიდიდეებს აქვებს.

განეხილთ სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგარადობის ანალიზს (epi -holding-ის ფინანსური მაჩვენებლების მაგალითზე):

სადაზღვევო კომპანიის ორგანიზაციის მომენტში საბაზისო ელემენტია საკუთარი კაპიტალი, რომელიც საქმიანობის პროცესში სხვადასხვა წყაროებით იესება. ეს წყაროებია: მოგება, საინვესტიციო საქმიანობის შედეგები, საემისიო შემოსავალი. სადაზღვევო ოპერაციების წარმოება გარაუდობს სადაზღვევო პრემიის აკუმულირებას. სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური პოტენციალი ყალიბდება ორი ძირითადი ნაწილისაგან - საკუთარი კაპიტალისა და მოსიდული კაპიტალისაგან. ნეტო-პრემიისაგან მოსიდული კაპიტალი იქმნება დაზღვევის რესურსები, რომელიც განკუთვნილია სადაზღვევო ანაზღაურების უზრუნველსაყოფად. დაზღვევის რესურსებისაგან განსხვავებით დაზღვევის ფონდები ყალიბდება კომპანიის საკუთარი საშუალებებისაგან.

სადაზღვევო კომპანია, როგორც ნებისმიერი სხვა საწარმო, საქმიანობისაგან ღებულობს შემოსავალს. მდგეველის შესვლისაველი ეწოდება მის ანგარიშზე შემოსულ თანხას სადაზღვევო საქმიანობის ან სხვა საქმიანობის განხორციელების შედეგად. რომელიც კანონით არ არის აკრძალული, ამასთან მსღვეველს საქმიანობის პროცესში უწევს განსასაღერული ხარჯების გაწევა, დაკეპირებული დაზღვეულების სადაზღვევო დაცვასთან.

გადახდისუნარიანობის შეფასების ცნობილი მოდელების, ერთ-ერთი თავისებურებაა ის, რომ ისინი პასუხობენ სადაზღვევო ზედამხედველობის ორგანოების მიხნებს და ყოველთვის არ შეიძლება გამოყენებული იქნას სადაზღვევო კომპანიების მფლობელების ინტერესების შესაბამისად, რომელთაც სადაზღვევო ზედამხედველობის ორგანოებისაგან განსხვავებით აინტერესებს მისი მომგებანობის საკითხები.

სადაზღვევო ზედამხედველობის ორგანოების პოზიციებიდან სადაზღვევო კომპანიის დინამიური გადახდისუნარიანობის პირობაა მხოლოდ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულება სადაზღვევო მომსახურების მომხმარებელთა წინაშე. აუცილებელია სადაზღვევო კომპანიის ფუნქციონირების მოდეში შეტანილი იქნას ორი შესღდევა: მომგებიანობა და გადახდის უნარიანობა: ასეთი შესღდეგების შემოღება განაპირობებს სადაზღვევო კომპანიის ფუნქციონირებას: მოდელის გარდაქმნას სადაზღვევო კომპანიის გადახდისუნარიანობის მიდელად, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება დამატებითი მოთხოვნები.

სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური პოტენციალი არის ფინანსური რესურსები, რომლებიც ემსახურება სამეურნეო ბრუნვას სადაზღვევო ოპერაციების და საინვესტიციო საქმიანობის შესასრულებლად.

დაზღვევის რესურსები კომპანიისათვის არის მოსიდული საშუალებები; ამიტომ მათ მკაცრი მიზნობრიობა ახასიათებს: ისინი გამოყენებული უნდა იქნას მხოლოდ სადაზღვევო ანაზღაურების უზრუნველსაყოფად. დაზღვევის რესურსების და ფონდების შექმნის, განთავსების და ინვესტირების წესი რეგულირდება „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ კანონით.

სადაზღვევო კომპანიის საქმიანობის ფინანსური შედეგები განისაზღვრება მისი შემოსავლებისა და გაწეული ხარჯების ერთმანეთთან შედარებით სიანგარიშო პერიოდში. დასღმევაა მოგება შეიძლება განიხილებოდეს ორ ასპექტში:

ა. მოგება, როგორც ფინანსური შედეგი;

ბ. ნორმატიული მოგება.

ნორმატიული მოგება აისახება დაზღვევის ტარიფში, დატყირთვის კომპონენტში, მაგრამ დაზღვევის ალბათური ხასიათიდან გამომდინარე მისი საბოლოო სიდიდე განისაზღვრება მთლიანი შემოსავლის შედარებით ხარჯებთან.

სადაზღვევო კომპანიის საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის ანალიზისათვის მნიშვნე-

ლოენია: მოგება საინვესტიციო საქმიანობიდან.

ნორმატიულ აქტებზე დაყრდნობით ფინანსური შედეგი, როგორც დაბეგურის ბაზა გამოითვლება სადასაღვეევო მომსახურეობიდან მიღებული ამონაგებების და სხვა საქმიანობის შესრულებიდან მიღებული შემოსავლების ჯამისა და იმ ხარჯების სხვაობით, რომელიც გაწეული იქნა შემოსავლების მისაღებად.

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობით სადასაღვეევო კომპანიის მიერ გადაიხდება:

1. მოგების გადასახადი;
2. ქონების გადასახადი;
3. სახელფაშო ფონდიდან საშემოსავლო გადასახადი.

სადასაღვეევო კომპანიების მიერ შექმნილი დასაღვევის რეკურსები საქართველოს კანონით „დასაღვევის“ შესახებ არ იბეგრება.

სადასაღვეევო ორგანიზაციის გადახდისუნარიანობის შეფასების მეთოდოდიკას და მოდელს, რომელიც გამოიყენება სასაღვარგარეთის პრაქტიკაში, ახასიათებს სირთულე, რაც ართულებს მოდელის გამოყენებას საქართველოს სადასაღვეევო კომპანიებში. პირველ რიგში, მოდელი უნდა იყოს ადვილი და უნდა უსრუყველყოს გადახდისუნარიანობა.

სადასაღვეევო კომპანიის ფინანსური მდგარდობის განმტკიცებისათვის საჭიროა:

საბაროფო განაყეუების კორექტირება დასაღვევის სახეების მიხედვით; გადასაღვევის დაცვის გაფართოება; დამატებითი ფინანსური რესურსების მოზიდვა აქციების გამოშვების გზით; აქციეების სტრუქტურის გადახედვა და თუ არის საჭირო ცვლილებების შეტანა კრედიტორული და დებიტორული დაყალიბებების შემცირება;

სადასაღვეევო ხელშეკრულების გაფორმების დამატებითი შესაძლებლობების გამოყენება, როგორცაა ინტერნეტის მეშეობით და ა.შ. დანახარჯების შემცირება; პერსონალის რიცხვის ოპტიმიზაცია; დაუშთაერებელი შენობების გაყიდვა; აუტომატიზაცია და ახალი პროგრამული პაკეტების შეყანა; შრომის ორგანიზაციის სრულყოფა. ქონების ინვენტარიზაცია; დეპარტამენტების ყფროსების შეცვლა და ა.შ.

ამასთან, მნიშვნელოვანია დანახარჯების მოცულობის გაკონტროლება. ფინანსური მდგარდობის და გადახდისუნარიანობის შემცირების დროს უნდა განხორციელდეს საბალოანობის ანალიზი ყოყელი ხეშეკრულების გაფორმებისას.

ყოყელივე შემოადინშნული საშუალებას გეაძლეეს დაეასკენათ, რომ ფინანსური მდგარდობის ანალიზის რეგულარული ჩატარება სულ უფრო აქტუალური სდება.

მაგრამ გადახდისუნარიანობის მოდელეებს გაანჩიათ შემდეგი თვისება, მოდელეები ხშირად გამოიყენება სასადასაღვეევო ორგანიოების მიერ, და ყოყელთვის არ არის გამოყენებული სადასაღვეევო კომპანიების მფლობელების სასარგებლოდ. მფლობელებს უფრო ხშირად ინტერესებთ უფრო მეტი შემოსავლის მიღება. მოდიფიცირებული გადახდისუნარიანობის მოდელის (რომელიც დააინტერესებს სადასაღვეევო კომპანიის მფლობელებს) გამოყენებისათვის სადასაღვეევო კომპანიის გადახდისუნარიანობის მოდელის გამოყენების შედეგები უნდა აკმაყოფილებდეს არა მარტო კომპანიის გადახდისუნარიანობის აღბათობას, არამედ უნდა შეეწყოს სკლი სადასაღვეევო კომპანიის მომგებიანობას და შემოსავლიანობას, რომელიც მოიზიდავენ უფრო მეტი ინვესტირების.

REGIONAL COOPERATION IN CENTRAL ASIA: VIEWPOINT FROM UZBEKISTAN

Executive Summary

Central Asia is a region strategically located in a part of the world which had attracted constantly the attention of superpowers of the world as evidenced by the term the Great Game. The term usually attributed to Arthur Conolly, was used to describe the rivalry and strategic conflict between the British and Russian Empires for supremacy in Central Asia. The term was later popularized by British novelist Rudyard Kipling in his work "Kim". The Silk Road turned the region into a bridge between Europe and East Asia, and between North and South Asia for many centuries. The region also had functioned as a hub for the religious, scientific and cultural development of the Islamic world for many years in the past.

As the UNDP (2005) report notes, during 70 years of Soviet rule, when the Central Asian republics were largely shut off from the rest of the world, their economies became closely linked with the rest of the union. Many analysts consider that during this period living standards improved as a result of heavy investments in physical infrastructure and human capital. However, these improvements were accompanied with some devastating impact on the environment and culture of the region.

The collapse of the Soviet Union in 1991 resulted in the creation of new countries in Central Asia—Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan—with a total population of almost 60 million. Independent states gradually began establishing real borders separating them. This process is not over yet. The borders, tensions between some of the countries, and security policies of the countries in the region disrupted trade links and weakened critical but vulnerable region-wide water and energy systems.

This report analyzes two important aspects of regional cooperation - trade in the region as a whole and electricity/power as a micro case study of cooperation between Uzbekistan and Tajikistan. The main research question of the report is "What are the main obstacles for greater regional cooperation in these two areas and how can these obstacles be removed?"

In general, there are many factors which, apparently, make regional cooperation necessary for the economic development of Uzbekistan and the whole Central Asian region in general. Factors that speak in favor of regional cooperation are the following: (a) the communication, transport and energy infrastructure created by the former Soviet Union as an integrated national system which makes necessary a single and regional approach (b) the presence of environmental issues which require a regional approach to their solution (c) the potential attractiveness of the region free of trade and transit barriers for foreign and local investors compared with the limitations of small economies (d) the utilization of the regional cooperation to overcome geographical deficiencies and to improve access to global markets, thus creating opportunities for the effective integration of the region into the world market.

Nevertheless, the research of the two aspects of regional cooperation mentioned above identified the following impediments for greater regional cooperation. In the area of regional trade:

- A country's ability to cooperate with its neighbors depends on the level of development of the market economy and democratic governance mechanisms. These are not well developed in Central Asia yet, which has become a serious impediment for regional cooperation;
- The Central Asian leaders adopted diverse economic strategies which led to divergence in their respective trade policies and hindered harmonization of regional cooperation;
- Regional Trade Agreements involving the Central Asian republics generally have a narrow range and complex rules of origin and most of them have remained agreements on paper only.
- Existence of significant trade barriers and protectionist trade policies - while formal tariffs are relatively low, there are many other policy instruments that Central Asian countries use, often in a discretionary

and non-transparent manner, to regulate trade. These include taxes on imports that are not levied on domestically produced goods or that have higher rates for imported than domestically produced goods, foreign currency conversion problems, export bans on some products, and crack downs on shuttle traders.

- Low degree of trade complementarity between Central Asian republics;

In the power sector between Uzbekistan and Tajikistan:

- The governments have had self-sufficiency as a policy goal totally ignoring possibility of cooperation. Past tensions between the governments were partly to blame for this;
- A distorted system of energy prices is a significant barrier for greater regional cooperation between Uzbekistan and Tajikistan. Primary energy sources for thermal power generation are frequently and grossly undervalued by the state policy. Also, there is no value attributed to water regulation for irrigation;
- Potential nonpayment across borders.

Chapter II of the report provides an overview of the benefits of regional cooperation in Central Asia. Chapter III reviews the present state of regional trade in the region as well as obstacles and barriers for greater regional trade. Chapter IV analyzes the micro case of regional cooperation in power sector between Uzbekistan and Tajikistan and Chapter V draws conclusions.

II Benefits of Regional Cooperation

Most economists specializing in international economics agree that there are gains from trade. When countries sell goods and services to each other, this exchange is almost always to their mutual advantage. In fact, Krugman and Obstfeld (2003) notice that "the range of circumstances under which international trade is beneficial is much wider than most people imagine." Textbooks on international economics try to prove with zeal that two countries can trade to their mutual benefit even when one of them is more efficient than the other at producing everything, and when producers in the less efficient country can compete only by paying lower wages. This economic postulate could well be applied in case of Central Asia as well. The five Central Asian landlocked countries may yield significant gains and flourish if they remove the barriers to the cross-border movement of people, goods and knowledge, among themselves as well as with their neighbors and the rest of the world.

The UNDP's report (2005) argues that increased cooperation among the Central Asian republics will produce large gains by reducing trade costs, increasing remittances from migrant workers, and improving water and energy use. The experience of other parts of the world show that regional cooperation will especially help the poor in the region. By the same token, the cost of non-cooperation will affect the poor most. As to the issue of regional trade, the UNDP report notes that opening borders or reducing trade costs is not enough. Much will also depend on the business climate and the quality of financial services in each country. International experience confirms that reforms also require measures to combat corruption, improve the civil service, and enhance the transparency and accountability of governments. Martin Spechler points out that the revival of civilian machine building would make sense in Central Asia only if its products gain access to nearby markets.¹ The Asian Development Bank emphasizes that the Central Asian republics are all relatively small economies. Therefore, they need to promote trade and closely integrate into the international trading system to achieve sustainable economic development.² The importance and benefits of regional cooperation in Central are especially high compared to other regions of the world because Central Asia is a landlocked region located far away from major seaports.³ Given these circumstances, in many cases, Central Asian countries have to pass each others territory to gain access to major seaports or trade between each other more in order to save in significant transportation expenses associated with getting their goods to affluent but remote markets.

¹ Spechler, M. (1998) *Regional Cooperation in Central Asia: Promises and Reality*. Indiana University-Purdue University Indianapolis.

² Asian Development Bank, *Central Asia: Increasing Gains from Trade Through Regional Cooperation in Trade Policy, Transport, and Customs Transit*, 2006 Asian Development Bank.

³ See for analyses of the consequences of landlockedness for Central Asian countries: Ruballand (2005).

In addition to above mentioned economic factors, there are many "non economic" factors which seem to facilitate regional cooperation in Central Asia - the people of the region have very similar language and culture and majority of the indigenous ethnicities profess Islam. Before Soviet Union, territorial divisions between the "Stans" were loose, conditional, and fuzzy, which make the history of the region also common.

Multilateral institutions, donor agencies, bilateral aid programs and a number of regional organizations have been undertaking tremendous efforts to promote greater regional cooperation in the region. However, as many observers agree, the progress toward regional integration after the collapse of the Soviet Union has been very modest. Along with a number of specific barriers that impede trade in general and electricity particularly, which this report will review in the following chapters, there are also obstacles of "institutional" nature that hamper regional cooperation. In connection with this, the UNDP report (2005) notes that "a country's ability to cooperate fully with its neighbors depends on the nature of its internal institutions, regulatory system and governance culture. A nation with sophisticated market institutions is better able to engage in regional economic integration. A country with a more open, pluralistic and democratic culture can build stronger cross-border ties than one with a less open, more autocratic political culture and institutions".¹

III Regional cooperation in trade.

Before the collapse of the Soviet Union, the Central Asian republics had very high levels of trade within the union, but it was managed centrally via Moscow. Considerations (efficiency of allocation of resources, pricing, transportation costs) taken into account in trade in a regular market economy were neglected most of the time. Trade with the countries outside of the Soviet Union was conducted from Moscow. It was only after gaining independence that the Central Asian republics received an opportunity to access world markets with their own products directly. Thus, prior to gaining independence none of the Central Asian countries had exercised significant influence over their economy and foreign trade. For example, Kazakhstan's government claims that before 1991, 90% of its industry was controlled from Moscow via all - Union Ministries. Therefore, at independence, there were no national institutions with experience of developing and managing industrial policy, supervising state owned enterprises, and conducting foreign trade.² Before embarking on reform process and establishing their position in world trade, Uzbekistan, as well as other Central Asian countries, had to start with the formation of a sovereign state³, creating government institutions able to control fully the economy of the country. Furthermore, this process was constrained by a variety of factors, including the need to establish new transport and trade links, the limited competitiveness of Central Asian manufactured exports in international markets and the lack of hard currency. As some of these constraints were eased or removed, the share of the former Soviet countries in Central Asian countries' trade significantly decreased (UNDP 2005).

The UNDP report (2005) points out that the decline was especially swift and dramatic in Uzbekistan, reflecting the fact that it was relatively easy for Uzbekistan to reorient exports of internationally marketable commodities, such as gold and cotton, from the former Soviet countries to international markets. The reorientation of trade in Central Asia away from the former Soviet countries and towards the rest of the world was, however, partly reversed in recent years.

It is believed that among the most important benefits of cooperation, ones that would touch every country, could be those that come from harmonized trade and customs regulations, open borders, and enhanced cooperation on energy production and natural resource use. During the interviews conducted by the author with a number of existing and potential foreign investors in Uzbekistan, many of the interviewed ex-

¹ "Central Asia Human Development Report 2005" by the UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States, page VI.

² Henley, J., (1995) "Restructuring large scale state enterprises in the republics of Azerbaijan, Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan: the challenge for technical assistance"

³ B. Islamov (1998), "State-Led Transformation and Economic Growth in Central Asia: From Plan to Industrial Policy". *Hitotsubashi Journal of Economics*; 39(2), December 1998, pp. 102.

pressed the opinion that the attractiveness of Uzbekistan and the whole of Central Asia as a recipient of foreign investments would have been much higher had the region been a single economic area without borders, visa requirements, and customs barriers. Interviewees noted that, currently, trade within Central Asia and the trade relations of the region with the rest of the World is obstructed by serious barriers, such as, protective trade policies, difficulties in crossing the borders, visa requirements, transportation issues. Interviewed businessmen noted that 60 million consumer market size would make much more sense from the view point of economies of scales compared to individual market of each Central Asian country taken separately.

The ADB report (2006) also notes that given their landlocked status, the liberalization of trade policy and regional cooperation in transport and customs transit are closely interlinked for the Central Asian republics. Progress in any of these areas will have a limited positive impact on trade if there is no progress in the others. For example, liberalization of trade policy by a CAR and its nonadjacent trading partner will not boost their bilateral trade much if movements of transport equipment and goods through connecting countries remain difficult or impossible due to deficiencies of transport infrastructure or restrictive transit systems in those countries.

The table below shows that it constitutes a small percentage in the foreign trade of Central Asian republics. However, it should be noted that major part of trade in Central Asia goes unrecorded. Table below illustrates what percentage of foreign trade in each Central Asian country is intra-regional trade.

Share of intraregional exports and imports of the Central Asian Republics, 1999-2004
(in per cent of total merchandise exports/imports)

Country (exports/imports)	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kazakhstan (exports)	3.4	3.3	4.3	3.8	3.7	4.2
Kazakhstan (imports)	3.6	2.3	2.0	2.1	2.0	2.6
Kyrgyz Republic (exports)	22.6	26.6	20.1	16.6	16.2	17.5
Kyrgyz Republic (imports)	27.1	24.6	32.2	32.4	29.8	27.4
Tajikistan (exports)	27.5	13.6	14.2	10.9	9.5	8.1
Tajikistan (imports)	55.2	50.2	40.6	34.8	36.1	37.8
Uzbekistan (exports)	9.7	8.3	9.2	8.0	6.6	10.6
Uzbekistan (imports)	6.7	11.7	8.8	8.3	8.1	7.5

Source: Governments of Central Asian Republics and Asian Development Bank

As we see from the table smaller Central Asian economies (Kyrgyz Republic and Tajikistan) are more dependent from regional trade than larger economies (Uzbekistan and Kazakhstan).

Further the UNDP (2005) points out that today, notwithstanding the recovery compared to the first years of independence, Central Asian countries trade relatively little among themselves. There may be a statistical bias - as mentioned above in this report, since local trade is more likely to go unrecorded than long-distance trade. But even allowing for this, trade within the region is probably low. The ADB (2006) explains this with the low degree of their trade complementarity and the existence of trade barriers. Although Kazakhstan can potentially absorb a relatively large proportion of the Kyrgyz Republic, and Tajikistan's exports and supply a substantial proportion of their imports, the latter can potentially absorb small fractions of Kazakhstan's exports and supply small fractions of its imports. Further, there is a little overlapping between the profile of the Kyrgyz Republic's imports and the profile of Tajikistan's exports. These countries will ultimately find greater opportunities for trade with dissimilar and hence complementary economies farther away, provided they overcome the barriers that stand in the way of access to world markets. Both trade within the region and with the rest of the world, however, will depend on regional cooperation to reduce trade barriers.

Local case study of cooperation between Uzbekistan and Tajikistan in electricity sector

Currently, Uzbekistan is the largest electricity producer among the Central Asian republics and a net exporter of electricity. The country has a total installed generation capacity of 12,300 MW. Uzbekistan achieved self-sufficiency in energy after gaining independence in 1991. Today, about 50% of power generat-

ing facilities of the Central Asia Integrated Power Grid is located in Uzbekistan. This power grid also incorporates the power systems of Turkmenistan, Tajikistan, Kyrgyzstan and southern Kazakhstan.

However, maintenance of Uzbekistan's power systems has deteriorated over the past years. Much of the equipment in generation, transmission and distribution systems is outdated. At present it needs serious renovation and upgrading to meet the growing demand of the economy.

The Tajikistan Energy System's installed capacity is 4,354.5 MW. The annual average power generation of the hydropower plants is 15-17,000 GWh. The Nurek hydropower plant of 3,000 MW installed capacity is the biggest in Central Asia. It has the seasonal-storage reservoir of 10.5 billion m³, and it regulates the Vakhsh flow for the irrigation needs in the Amu Darya basin countries. The Nurek hydro structure operates in the irrigation regime at the beginning and in the middle of the growing season (June - July) to meet the interests of the Republic of Kazakhstan and Uzbekistan. Therefore, Tajikistan has to buy power in Uzbekistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan, and pay for it hard currency. The power system of Tajikistan experiences shortages in winter and surpluses in summer within the range of 1 to 1.5 kWh. The Soviet period electricity transfer system was destroyed. During the Soviet period, the republics sharing the Amu Darya were also involved in water-energy transfers directed from Moscow. Tajikistan received Turkmen and Uzbek gas in return for electricity produced to power irrigation pumps in summer. Tajikistan also received electricity from Uzbekistan during winter. After the Soviet collapse, bilateral trade replaced this arrangement. Tajikistan, for instance, unable to cover domestic energy demand through hydropower production, continues to import Uzbek electricity and gas. The latter is used in Tajikistan's thermal power plants. The UNDP (2005) notes that given the diverse national interests, the post-independence years have seen a serious weakening of the longstanding Soviet water and energy exchange arrangement among the republics. Kyrgyzstan and Tajikistan, the upstream countries along the two main rivers of the region—the Amu Darya and the Syr Darya—prefer to maximize the use of the water for generating electricity for export and to meet domestic energy demand, especially in the winter. The downstream countries, Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan, prefer to have maximum access to water for irrigation during the summer months, while also avoiding the floods caused by winter water releases. To cope with these interrelationships in regional trade, the Central Asian governments have resorted to bilateral and multilateral agreements that determine the quantities of water and energy (coal, electricity, and gas) that are exchanged between the countries and the values at which they are exchanged. The ADB report (2002) notes that pricing is the key to providing incentives for power trade. Regional approaches to the water-energy nexus in Central Asia would bring large benefits in terms of more efficient management of these scarce resources, a greater potential for exports of electricity, more reliable availability for communities and a reduction in the potential for conflict. However, such regional solutions would require compromises involving each country's interests and principles, and a fundamental trust that agreements once entered would actually be implemented.

Bilateral trade is not without its problems, though. Uzbekistan has several times cut gas supplies to Tajikistan due to the latter's inability to pay in cash, and Uzbek gas supplies are often unreliable due to low pipeline pressure.

In an attempt to reduce its energy dependence on Uzbekistan, Tajikistan is currently contemplating how it can exploit its huge hydropower potential—only 10 per cent of which has been developed. Tajikistan is actively pursuing the completion of two hydropower schemes initiated during the Soviet period. According to the former minister of energy of Tajikistan Nurmakhmatov, capital investments to the tune of \$2 billion into the Rogun and Sangruda in the course of 5-7 years, the country may generate electricity for exports minimum 10 billion kWh/a year. When these stations become operational power generation in Tajikistan will reach 31-33 billion kWh/a year. Tajikistan's plans for expanding upstream hydropower capacity have roused concern in Uzbekistan because this would mean possibility of decrease in irrigation water in Uzbekistan.

In this light, increased intra-regional trade could provide benefits by allowing individual countries to meet future demand at a lower cost than if they were to rely solely on their domestic resources. For example, Kazakh-

stan and Uzbekistan could both benefit from importing hydroelectricity from existing hydropower stations in Kyrgyzstan and Tajikistan during the summer, rather than generating power in their own thermal power stations. The exploitation of differences in the marginal cost of production across countries and seasons, however, requires a much greater level of transparency in the electricity sectors of the various countries.

Central Asia has considerable electricity export potential. Possible markets such as Pakistan and Iran have the added attraction of experiencing their peak demand in the summer, when the largest electricity surpluses exist in Central Asia. Access to these markets will particularly benefit Kyrgyzstan and Tajikistan, since they could develop the capacity to export significant quantities of electricity. Uzbekistan and to some extent Kazakhstan could export thermal power in the winter, and also serve as transit countries and power traders. According to World Bank (2004a), the Central Asian Republics will need to get an intra-regional agreement on electricity transit in place for having access to export markets including Pakistan, Iran and some other countries. Major new power generation projects in Central Asia will only be feasible if there is assured access to export markets outside the region. Western investors currently view the new generation projects as high-risk ventures. Pakistan and Iran have the added attraction of experiencing their peak demand in the summer when the largest potential electricity surpluses exist in Central Asia. Once agreements are in place they will then have to be carefully managed to ensure the benefits from intra-regional trade are optimized. Access to these markets like Afghanistan, Pakistan, Iran, China and Russia will particularly benefit the Kyrgyz Republic and Tajikistan since they are the countries with the potential to export significant quantities of electricity. Uzbekistan (and to some extent Kazakhstan), have the potential to export thermal power in the winter and also benefit in their role as prospective transit countries and as potential power traders. To promote regional cooperation in the power sector the ADB allocated a loan for a Regional Power Transmission Modernization project in 2001. One of the important conditions of the loan was signing of the new type of power trade agreement between Uzbekistan and Tajikistan market players. However, this agreement was not approved and the loan was cancelled.

The main reasons for not signing the power trade agreement and abandoning this loan which would definitely contribute to regional cooperation between Uzbekistan and Tajikistan in power sector were the following:

- The financial framework didn't exist that would allow an efficient settlement of transactions in those cases where they are not barter-based and are dollarized.
- Potential problems of currency convertibility and absence of bank guarantees easily available, if at all, for such transactions.
- Potential nonpayment across borders.
- The desire to preserve energy security on both sides.

V. Conclusion

The UNDP (2005) argues that developing a consensus and implementing follow-up action for regional cooperation and integration cannot happen overnight. In view of the many obstacles of history, current politics and institutional weaknesses, and bearing in mind the slow progress with similar efforts elsewhere in the world, one must realistically expect that serious progress with regional cooperation and integration will take years, and even decades.

The efforts to improve regional cooperation in Central Asia in the area of trade should focus on improving trade regimes in the countries in coordination with the WTO entry process, developing market economy and democratic institutions, harmonization of trade and customs policies, removing significant trade barriers such as taxes on imports that are not levied on domestically produced goods or that have higher rates for imported than domestically produced goods, export bans on some products, and crack downs on shuttle traders.

In the power sector between Uzbekistan and Tajikistan there is a need for strong negotiator/broker to mediate the negotiation process inductive to greater cooperation in this important sector. Russia might be suitable for this role provided they prove to be fair to both sides. Cooperation between Uzbekistan and Tajikistan could bring sizeable gains for both countries but this also means that the governments should curtail energy self-sufficiency as a policy goal, tackle a distorted system of energy prices, and deal with potential nonpayment problems across borders.

References:

1. Asian Development Bank (ADB). 2006. *Central Asia: Increasing Gains from Trade Through Regional Cooperation in Trade Policy, Transport, and Customs Transit*, 2006, Philippines;
2. 2002 "Report and Recommendation of the President to the Board of Directors of Proposed loans to the Republic of Tajikistan and to the Republic of Uzbekistan for the Regional Power Transmission Modernization Project." Manila. RRP: TAJ/UZB 35096;
3. Dadabaev, T., *Central Asian Regional Integration: Between Reality and Myth*, May 2, 2007 issue of the CACI Analyst;
4. Eurasianet. 2007. "Russia's Central Asia Energy Strategy Experiences a Few Setbacks" Posted May 11, 2007 at <http://www.eurasianet.org>
5. Henley, J., 1995. "Restructuring large-scale state enterprises in the republics of Azerbaijan, Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan: the challenge for technical assistance." Edinburgh: University of Edinburgh, Dept. of Business Studies;
6. Information Agency Regnum, 2007 "Узбекистан против строительства ГЭС на таджикской реке Зерафшан" June 6, 2007;
7. International Crisis Group. 2002. "Central Asia: Water and Conflict." Asia Report 34, 30 May;
8. Islamov, B. 1998. "State-Led Transformation and Economic Growth in Central Asia: From Plan to Industrial Policy". Hitotsubashi Journal of Economics; 39(2), December 1998, pp. 102;
9. Kakharov, J., "Uzbekistan's Trade Policy and its Impact on the Poor Strata of Population." Central Asia – Caucasus Analyst, November 19, 2003;
10. Krugman, Paul R, Maurice Obstfeld. 2003. "International Economics: Theory and Policy" 6th edition, Addison-Wesley, 2003;
11. Pomfret, Richard. 2006a. "Coordinating Aid for Regional Cooperation Projects: The Experience of Central Asia" IIIS Discussion Paper No. 163. June, 2006;
12. 2006b. "The Central Asian economies since independence." Princeton NJ: Princeton University Press 2006;
13. Raballand, Gael, Antoine Kunth, and Richard Auty. 2005. "Central Asia's Transport Cost Burden and its Impact on Trade." Economic Systems No. 29: pp. 6-31;
14. Russian Information Agency Novosti. 2006. Uzbekistan to supply 700m cubic metres of gas to Tajikistan in 2007. RIA Novosti, December 28, 2006;
15. Sadykov, Alexander. 2006 "Tajikistan's Ambitious Energy Projects Cause Tension with Uzbekistan". Posted on October 4, 2006 at <http://www.eurasianet.org>
16. Spechler, M. 2000. "Regional Cooperation in Central Asia: Promises and More Promises." PRAXIS The Fletcher Journal of Development Studies. VOLUME XVI – 2000;
17. Tumbarello, Patrizia. 2005. "Regional Integration and WTO Accession: Which is the right sequencing? An application to the CIS." IMF Working Paper No. WP/05/94;
18. 1998 "Regional Cooperation in Central Asia: Promises and Reality." Indiana University-Purdue University Indianapolis;
19. United Nations Development Programme (UNDP). 2005. "Central Asia Human Development Report 2005" by the UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States. 2005. Bratislava, Slovak Republic;
20. Uzreport.com. Business Information Portal. 2007. "Tajikistan to import 1.4bn kW/h of electric power from Uzbekistan in first two quarters of 2007", www.uzreport.com, January 4, 2007;
21. Uzreport.com. Business Information Portal. 2007. "Uzbekistan electricity production up 3.5% in Jan-Nov." www.uzreport.com, January 5, 2007;
22. Uzreport.com. Business Information Portal. 2007. "Tajikistan, Uzbekistan agree on mutual electricity supplies." www.uzreport.com, January 26, 2007;
23. World Bank 2004a. "Central Asia Regional Electricity Export Potential Study." Europe and Central Asia Region, Washington, DC. Mimeo.

საწარმოთა გაერთიანება და შინაინფორმაციის ანგარიშგება

საბაზრო ეკონომიკის გაერთიანებას ახლავს ბიზნესის სხვადასხვა ტიპის კომბინაციები – საწარმოთა გაერთიანებები. საწარმოთა გაერთიანების მოტივაციაა გასაღების ახალი ბაზრის, ახალი სრულყოფილი ტექნოლოგიების, ახალი საკონკურენტო პროდუქციის მოძიება, დანახარჯების შემცირება და მოგების გაზრდა, კონკურენტის შემცირება. საწარმოთა გაერთიანებით იზრდება საწარმოს მასშტაბები და მისი კონკურენტუნარიანობა, შესაძლებელი ხდება თავისუფალი ფულადი სახსრების დაბანდება და კაპიტალის მართვა. საზოგადოებრივად ითვლება, რომ გაერთიანების ძირითადი მიზანია სინერგია – ერთობლივი საქმიანობიდან უპირატესობების სარგებლობის მოპოვება.

შერწყმა-გაერთიანება ხორციელდება სხვადასხვა სტატუსური ფორმით:

- ერთი საწარმოს მიერ მეორე საწარმოზე კონტროლის უფლების მოპოვებით და შედეგად შექმნილი საწარმო წევრებს არსებობას;
- ირთი ან მეტი საწარმოს გაერთიანებით, რომლის შედეგად წარმოიქმნება ახალი ეკონომიკური ერთეული – გაერთიანების მონაწილე-საწარმოები წევრტენ იურიდიულ არსებობას და ახალი საწარმო იღებს ყველა გაერთიანებული საწარმოების აქტივებსა და ვალდებულებებს კონტროლის უფლებას;
- ერთი საწარმოს მიერ მეორე საწარმოზე კონტროლის უფლების მოპოვებით – საწარმოები აგრძელებენ დამოუკიდებელ საქმიანობას და მათ შორის წარმოიქმნება სათაფო-შვილობილი საწარმოთა ურთიერთობები.

ფასის 3 „საწარმოთა გაერთიანების“ (IFRS 3 - Business Combinations) თანახმად სამეურნეო ოპერაცია ან სხვა მოვლენა მხოლოდ მაშინ იდენტიფიცირდება საწარმოთა გაერთიანებად, როდესაც შევნიშნული აქტივები და აღებული ვალდებულებები აფუძნებენ საწარმოს. თუ შეძენილი აქტივების ჯგუფი არ იდენტიფიცირდება საწარმოდ, ასეთი ოპერაციები არ მიიკუთვნება საწარმოთა გაერთიანებებს და არ რეგულირდება ფასის 3-ით. ასეთი ოპერაციები აისახება როგორც წყულებრივი აქტივების შეძენა.

სამეურნეო ოპერაციები ან მოვლენები არ იდენტიფიცირდება საწარმოთა გაერთიანებად, როგორცაა:

- ერთობლივი საქმიანობის ფორმირება;
- აქტივის ან აქტივების ჯგუფის შეძენა, რომელიც არ აფუძნებს საწარმოს;
- საერთო კონტროლს დაქვემდებარებული სამეურნეო ერთეულები ან საწარმოთა გაერთიანების.

ამდენად, საწარმოს განმარტების განსაზღვრა დიდ მნიშვნელობას იძენს, ვინაიდან ფინანსური ანგარიშგების მომზადებისა და წარდგენის წესები საწარმოს შეძენის და აქტივების შეძენის, რომელიც არ წარმოადგენს საწარმოს, ოპერაციებისათვის განსხვავებულია. ოპერაციები, რომელიც იდენტიფიცირებული იქნება „საწარმოს შეძენად“ რეგულირდება ფასის 3 „საწარმოთა გაერთიანებით“.

უარყოფითად, უნდა განსაზღვროს თუ რა არის საწარმო. ფასის 3-ის თანახმად საწარმო არის საქმიანობისა და აქტივების ურთიერთდაკავშირებული (ინტეგრირებული) კომპლექსი, ჯგუფი, რომლის ფუნქციონირება და მართვა შესაძლებელია იმ მიზნით, რომ უშუალოდ იფუნქციონირება ან სხვა შესაძლებლობა, წევრებმა ან მონაწილეებმა მიიღონ შე-

მოსაგებები დიფინიციების, დანახარჯების შემცირების ან სხვა სახის ეკონომიკური სარგებლის სახით. უფრო მარტივად, საწარმო არის აქტივების და ოპერაციების ერთობლიობა, რომელსაც მართავენ აქციონერთა ინტერესების დასაცავად მოგებისა და სხვა ეკონომიკური სარგებლის მიღების მიზნით.

აქტივებისა და ოპერაციების ერთობლიობა არის ინტეგრირებული ჯგუფი (კომპლექსი), რომელიც მოიცავს პროცესებს, საშუალო ძალას და ყველაფერ სხეას, რაც „მუშაობს“ ბიზნესის (საწარმოს) სასარგებლოდ. ამდენად, ფასის 3-ის თანახმად საწარმო შედგება რესურსებისა და პროცესებისაგან, რომლებიც გამოიყენება ამ რესურსების პროდუქციად გარდასაქმნელად. ამაყდროულად, იმისთვის, რომ ინტეგრირებული კომპლექსი განიხილო ბოდეგს როგორც საწარმო, არ არის საელდებულო პროდუქციის არსებობა ფასის 3-ის თანახმად. საწარმოს სამი ელემენტი განიმარტება შემდეგნაირად:

- **რესურსები** არის ნებისმიერი ეკონომიკური რესურსი, რომელიც პროდუქციას ქმნის, ან გაანწიბა პროდუქციის შექმნის უნარი. მაგალითად, გრძელვადიანი აქტივები (მათ შორის, არამატერიალური აქტივები ან გრძელვადიანი აქტივების გამოყენების უფლებები), ინტელექტუალური საკუთრება, აუცილებელი მასალების ან უფლებებისა და დაქირაებულ მომუშავეთა მოსიდეის უნარი;
- **პროცესი** არის ნებისმიერი სისტემა, სტანდარტი, პროტოკოლი, კონვენცია ან წესი, რომელიც რესურსების გამოყენებისას, ქმნის პროდუქციას, ან გაანწიბა პროდუქციის შექმნის უნარი. მაგალითად: სტრატეგიული მართვის პროცესები, საექსპლუატაციო პროცესები და რესურსების მართვის პროცესები;
- **პროდუქცია** არის შედეგი, რომელიც მიიღება რესურსებისა და ამ რესურსების მიმართ ისეთი პროცესების გამოყენების შედეგად, რომელსაც მოაქვს შემოსავალი ან გაანწიბა შემოსავლების შექმნის უნარი უშუალოდ ინვესტირების ან სხვა შესაკუთრებისათვის, წვერების ან მონაწილეებისათვის, დიფინიციების, დაბალი დანახარჯების, ან სხვა ეკონომიკური სარგებლის სახით.

იმის დასადგენად, წარმოადგენს თუ არა საქმიანობებისა და აქტივების კონკრეტული კომპლექსი საწარმოს, საწარმო უნდა განიხილოს: შესაძლებელია თუ არა, რომ ბაზრის მონაწილემ ინტეგრირებული კომპლექსის საქმიანობა მართოს, როგორც საწარმო. თუ არ არსებობს საპირისპირო მტკიცებულებები, აქტივებისა და საქმიანობების ცალკეული კომპლექსი, რომელშიც გუდვილი არის წარმოდგენილი, უნდა მიეწინიოს საწარმოდ. თუმცა, აუცილებელი არ არის, საწარმოს გუდვილი გაანწიბოს.

შეიძლება ითქვას რომ, აქტივებისა და საქმიანობების ინტეგრირებული ჯგუფი ფასის 3-ით მიჩნეულია საწარმოდ, თუ ინტეგრირებულ ჯგუფს პროდუქციის წარმოების უნარი შესწევს¹.

ასევე, ფასის 3-ის თანახმად, საწარმოთა გაერთიანება არის სამეურნეო ოპერაცია ან სხვა მოვლენა, რომლის დროსაც მყიდველი საწარმო კონტროლს იღებს ერთ ან მეტ საწარმოზე. მყიდველი საწარმო არის სამეურნეო ერთეული, რომელიც კონტროლს იღებს შეძენილ საწარმოზე. შეძენილი საწარმო არის საწარმო ან საწარმოები, რომელზეც მყიდველი საწარმო იღებს კონტროლს საწარმოთა გაერთიანების დროს. სამეურნეო ოპერაციები, რომელსაც „ოპერაციული შეერთება“ ან „თანასწორობა შეერთება“ უწოდებენ, ასევე წარმოადგენს საწარმოთა გაერთიანებას იმ გავებით, რა მნიშვნელობითაც ეს ტერმინი მოცემულ სტანდარტში გამოიყენება.

კონტროლი არის საწარმოს ფინანსური და სამეურნეო პოლიტიკის მართვის უფლება, ამ საქმიანობიდან სარგებლის მიღების მიზნით.

¹ ფასის 3 „საწარმოთა გაერთიანება“. ფასის. თბ., 2009. დს 18 „ა“.

შეძენილი კაპიტალის წილი განსახლდება მოპოვებულ კონტროლის დონეს და ერთი საწარმო არის მყიდველი, მეორე შეძენილი, წარმოიქმნება სათავე-შვილობილი საწარმოს ურთიერთობები, სადაც ერთი საწარმო არის „სათავე“ საწარმო, მეორე კი შეძენილი საწარმოს „შვილობილი“ საწარმო. სათავე საწარმო ისეთი საწარმოა, რომელსაც გააჩნია ერთი ან მეტი შვილობილი საწარმო. შვილობილი საწარმო არის საწარმო, მათ შორის არაუერთდებული პირიც, მაგალითად, ამხანაგობა, რომელსაც აკონტროლებს სხვა საწარმო, ცნობილი სათავე საწარმოს სახელწოდებით¹. გაერთიანებაში, სადაც არის სათავე-შვილობილი ურთიერთობები, შეძენილი საწარმო არ კარგავს თავის იურიდიულ დამოუკიდებლობას. ის რჩება დამოუკიდებელ იურიდიულ პირად აქციების გარკვეული პაკეტით შემქნე საწარმოსთან.

საწარმოთა გაერთიანების ოპერაციები ფასს 3-ის მოთხოვნათა შესაბამისად აღრიცხული უნდა იქნეს მხოლოდ შეძენის მეთოდით (acquisitions method), რაც იმას ნიშნავს, რომ შეძენის ოპერაცია უნდა აისახოს მყიდველ საწარმოსთან.

შეძენის მეთოდის გამოყენება საჭიროებს:

- მყიდველი საწარმოს იდენტიფიცირებას;
- შეძენის ზარილის განსაზღვრას;
- შეძენილი იდენტიფიცირებადი აქტივების, აღებული ვალდებულებებისა და შეძენილი საწარმოს არამაკონტროლებელი წილის აღიარებასა და შეფასებას;
- გაერთიანების კომპენსაციის შეფასებას; და
- გუდვილის ან ხელსაყრელი შესყიდვიდან მიღებული შემოსულობის აღიარებასა და შეფასებას.

როდესაც შეძენილია შვილობილი საწარმოს კაპიტალის 100%-ზე ნაკლები წილი, შვილობილი საწარმოს ღირებულება შედგება ორი ნაწილისაგან: იმ ნაწილისაგან, რომელიც ეკუთვნის სათავე საწარმოს; და იმ ნაწილისაგან, რომელიც ეკუთვნის შვილობილ საწარმოს. შვილობილი საწარმოს წილი არ იძლევა კონტროლის უფლებას, რის გამოც მას უწოდებენ არამაკონტროლებელ წილს. არამაკონტროლებელი წილი არის წილი შვილობილი საწარმოს საკუთარ კაპიტალში, რომელიც სათავე საწარმოს არ ეკუთვნის არც პირდაპირ და არც არაპირდაპირ.

უნიკალური სათავე საწარმო აკონტროლებს შვილობილ საწარმოს, კონსოლიდირებულ ბალანსში აისახება ჯგუფის (და არა მხოლოდ სათავეს) აქტივები და შესაბამისად, კაპიტალის და რესურსების განყოფილებაში ცალკე მუხლის სახით აისახება არამაკონტროლებელი წილი, რათა გამოსნდეს წმინდა აქტივების ის ნაწილი, რომელსაც სათავე საწარმო აკონტროლებს, მაგრამ მას ერ ეკუთვნის.

მყიდველმა საწარმომ, მას შემდეგ, რაც აღიარებს იდენტიფიცირებად აქტივებს, ვალდებულია და არამაკონტროლებელ წილებს, უნდა დაადგინოს განსხვავება:

- ა) აგრეგირებულ გადაცემულ კომპენსაციას, შეძენილი საწარმოს ნებისმიერ არამაკონტროლებელ წილსა და ეტაპობრივად განხორციელებულ საწარმოთა გაერთიანების დროს – შეძენილ საწარმოში მყიდველი საწარმოს ადრე ეუთენილი სააქციო წილის შეძენის თარიღისთვის განსაზღვრულ რეალურ ღირებულებას; და
- ბ) შეძენილ წმინდა იდენტიფიცირებად აქტივებს შორის.

როგორც წესი, განსხვავება აღიარდება როგორც გუდვილი. გუდვილი არის აქტივი, რომელიც წარმოადგენს საწარმოთა გაერთიანებისას შეძენილ, სხვა აქტივებიდან წარმოქმნილ მომავალ ეკონომიკურ სარგებელს, რომლის ცალკე იდენტიფიცირება და აღიარება შეუძლებელია. სხვაგვარად, გუდვილი წარმოადგენს ისეთი აქტივების ერთობლიობას, რომ

¹ ბესს 27 „კონსოლიდირებული და ინდივიდუალური ფინანსური ანგარიშგება“. თბ., 2009. პ. 4.

მიღმა ინდივიდუალურად იდენტიფიცირება და აქტივად აღიარება შეუძლებელია, მაგრამ საწარმოსთვის არის მომავალი ეკონომიკური სარგებელი, რომელიც ვერ იქნება ბიზნესისა-გან განცალკევებულად „გაყიდული“ ან „გაცვლილი“. გუდვილის თანხა მოიცავს ინტეგრაციის სარგებელს – ბიზნესში საკონკურენტო უპირატესობებს, რასაც შეუძლია დამატებითი შემოსავლებისა და ფულადი ნაკადების გენერირება. ასეთ არამატერიალურ ფაქტორებს მიეუთვნება საწარმოს საფირმო სახელი, რეპუტაცია ბაზარზე, ტექნოლოგიური და მმართველობითი კულტურა, კავშირები კონტრაგენტებთან და სხვა. როგორიცაა ხარჯების შემცირება, ოპერაციების მასშტაბების ზრდა, ბაზარზე გაყიდვისა და წილის ზრდა და სხვა.

იშვიათად შესაძლებელია¹, რომ მიყიდვლმა საწარმომ განახორციელოს ხელსაყრელი შესყიდვა, რომელიც წარმოადგენს საწარმოთა ისეთ გაერთიანებას, რომელშიც შეძენილი იდენტიფიცირებადი აქტივებისა და აღებული ვალდებულებების წმინდა ღირებულება შეძენის თარიღისათვის აღებატება კომპენსაციის თანხას.

ხელსაყრელი შესყიდვით მიღებული შემოსულობის აღიარებამდე, მიყიდვლმა საწარმომ ხელახლა უნდა განიხილოს, სწორად განსაზღვრა თუ არა ყველა შეძენილი აქტივი და ყველა აღებული ვალდებულება და უნდა აღიაროს ნებისმიერი დამატებითი აქტივი ან ვალდებულება, რომლებიც ამ შემოწმებისას გამოვლინდა. თუ ეს გადამეტება ისევე შენარჩუნებულია, მიყიდვლმა საწარმომ მიღებული შემოსულობა უნდა აღიაროს მოგებაში ან ზარალში, შეძენის თარიღით.

საწარმოთა გაერთიანებაში, რომელიც შეიქმნა კომპენსაციის გადაცემის გარეშე, მიყიდვლმა საწარმომ გუდვილის ან ხელსაყრელი შესყიდვიდან მიღებული შემოსულობის შესაფასებლად უნდა გამოიყენოს გადაცემული კომპენსაციის რეალური ღირებულება შეძენის თარიღისათვის და არა შეძენილ საწარმოში თავისი წილის რეალური ღირებულება შეძენის თარიღისათვის. მიყიდვლმა საწარმომ შეძენილ საწარმოში თავისი წილის რეალური ღირებულება შეძენის თარიღისათვის უნდა შეაფასოს მოცემული გარემოებების შესაფერისი შეფასების ერთი ან რამდენიმე მეთოდით, რომლისთვისაც საკმარისი მონაცემები არსებობს. თუ შეფასების ერთზე მეტ მეთოდს იყენებს, მიყიდვლმა საწარმომ უნდა შეაფასოს ამ მეთოდების შედეგები, განიხილოს გამოყენებული მონაცემების შესაბამისობა და საიმედოობა და რამდენად არის ხელმისაწვდომი ეს მონაცემები.

როდესაც ორი ერთობლივი სამეურნეო ერთეული ერთიანდება, შეძენილი საწარმოს რეალური ღირებულება შესაძლოა უფრო საიმედოდ იყოს შეფასებადი, ვიდრე მიყიდველი საწარმოს მიერ გადაცემული პარტნიორთა წილის რეალური ღირებულება (აქციების ემისიის შემთხვევაში). ასეთ სიტუაციაში ფასს-ი მოითხოვს, რომ მიყიდვლმა საწარმომ გუდვილის თანხა განსაზღვროს შეძენილი საწარმოს სააქციო წილის რეალური ღირებულებით შეძენის თარიღისათვის და არა მიყიდველი საწარმოს მიერ კომპენსაციის სახით გადაცემული სააქციო წილის რეალური ღირებულებით შეძენის თარიღისათვის.

¹ მაგალითად, ხელსაყრელ შესყიდვას შეიძლება ადგილი აქონდეს საწარმოთა გაერთიანებაში, რომელიც წარმოადგენს ისულებით გაყიდვას, სადაც გამოყიდველი ისულებით მოქმედებს.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში შემავალი უპირატესობის პრინციპის მოქმედებისათვის

შეფარდებითი (შედარებითი) უპირატესობის პრინციპის თანახმად, თითოეული სახეობის პროდუქტი უნდა აწარმოოს იმ ქვეყანამ, რომელსაც ამ საქონლის წარმოებაზე ნაკლები ალტერნატიული დანახარჯი აქვს სხვასთან შედარებით. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს პრინციპი მართლსაზიარაო არა მარტო ქვეყნების, არამედ ცალკეული ინდივიდების და საოჯახო მეურნეობის მიმართაც.

შეფარდებითი უპირატესობის დადგენა ხდება ერთი და იგივე საქონლისა და მომსახურების მწარმოებელთა ალტერნატიული დანახარჯების შედარების გზით. შედარებითი უპირატესობა გააჩნია მას, ვისაც ნაკლები ალტერნატიული დანახარჯი აქვს იდენტური საქონლის წარმოებაზე (ანუ მას, რომელიც ყველაზე ნაკლებს თმობს კონკრეტული საქონლისა თუ მომსახურების წარმოებისათვის).

ამ კონტექსტში ბუნებრივად იხსენიება კითხვა: როგორ ვიყენებთ შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპს საქართველოს აგრარულ წარმოებაში? პასუხი ცალსახად უარყოფითია. რაც შესაბამისი ფაქტებითაც დასტურდება. კერძოდ, პოლიტიკური და გეონომიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ წლებში წვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობის ფეხზე დაყენებისათვის უცხოელი სპეციალისტების მონაწილეობით რამდენიმე პროექტი იქნა შემუშავებული. პირველი ასეთი პროექტი Tacis-ის პროგრამის ფარგლებში დამუშავდა 1992-1993 წლებში ფრანგი ექსპერტის, დოქტორ **მიხეილ სიმონ** ხელმძღვანელობით. ხსენებულ პროექტს საფუძვლად დაედო სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგობრივი სტრუქტურა, რომელიც ძირითადად აბეჭდული იყო, ქვეყნის სასურსათო უზრუნველყოფის მოთხოვნებიდან გამომდინარე. შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპზე მასში გათვალისწინებული იყო მრავალწლიანი ნარგავების, მათ შორის ვაშის, სეხილის, ნაის და ა.შ. ფართობის მკვეთრი შემცირება და სამაგიეროდ, ბოსტნეულის, ბაჭყელის, კარტოფილის, ვოერსეთების, მარცალეულის, პირუტყვისთვის საკვების და სხვა სასურსათო თუ ტექნიკური კულტურების ფართობის გაზრდა. პროექტი, რომელიც მრავალწლიანი ნარგავების ფართობის საშუალოდ 2-2,5-ჯერ შემცირებას ითვალისწინებდა, მიუღებელი აღმოჩნდა ქვეყნისთვის, რომელიც მაინაჟე სწორედ ვაშის, სეხილის, სუბტროპიკული და სხვა სამხრეთული კულტურების წარმოებაზე იყო სპეციალიზებული.

2001-2004 წლებში საქართველოში ამოქმედდა მსოფლიო ბანკის პროექტი (IFAD), რომლის მიერ ჩატარებული კვლევის საფუძველზე გაკეთდა დასკვნა იმის თაობაზე, რომ ხორბალი და სხვა მარცალეული კულტურები შემოსავლიანობის მიხედვით მნიშვნელოვნად აკმაყოფილებს ზოხტენელობას, ბაღყელთან, თხილთან და სხვა კულტურებთან, რადგან მათ (მარცალეულ კულტურებს) შეფარდებითი უპირატესობა არ გააჩნიათ.

დასაბოლოოს, USAID-ის დაფინანსებით ქვეყანაში 2006-2007 წლებში დამუშავდა სურსათისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ეროვნული სტრატეგია 2015 წლამდე პერიოდისათვის, რომელშიც კეთილშობილთა შემდეგ (გვ. 215): „საქართველოში მარცალეულებს და სუიოიან კულტურებს არ გააჩნიათ არც ადგილობრივი ბაზრის დაკმაყოფილების საშუალება და არც მნიშვნელოვანი საექსპორტო პოტენციალი. სამაგიეროდ, მოგებიანი იქნება ხილის, ბოსტნეულის, რისის, თევზისა და ხორცის პროდუქტების წარმოება“. აქვე ხასკას-მუღია, რომ საქართველოში არსებობს კარგი შესაძლებლობები ისეთი პროდუქტების სა-

წარმოებლად, რომელთა ბაზრები იზრდება და მოწოდებაც დეფიციტურია, მაგალითად, კენკრა, ეთერზეთები, სამკურნალო მცენარეები და სუნელები, გამშრალი ხილი და ბოსტნეული, ასევე ორგანული პროდუქტების ფართო ასორტიმენტი. ამასთან, მათ წარმოებაში ინვესტიციები უნდა განხორციელდეს იმ შემთხვევაში, თუ ქვეყანას ექნება კონკურენტული (შეფარდებითი) უპირატესობა შედარებით ხანგრძლივადიან პერიოდში.

ობიექტურ კრიტიკას და შესაბამის რჩევებს არც სხვა უცხოელი ექსპერტები იშურებენ. კერძოდ „Taxis“-ის პროგრამის პროექტის („საქართველოში ბიზნესბანკის შესაძლებლობათა გაძლიერება“) ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, პროფესორი **მრისტოფიმო კოჩლონიძე** თავის სტატიაში „საქართველოს სოფლის მეურნეობა და სოფლის სასოგადოების განვითარების პერსპექტივები. სამრეწველო გეგმის მონახაზი“ (ეურ. „საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები“, 2005 წ., დეკემბერი) აღნიშნავს, რომ „სამწუხაროდ, ბოლოდროინდელი ცვლილებები საქართველოს სოფლის მეურნეობაში წინააღმდეგობაში მოდის მისივე საერთაშორისო კომერციულ სტრატეგიასთან. ისეთ პროდუქტებზე ყურადღების გამახვილების ნაცვლად, რომლებშიც საქართველოს შეფარდებითი უპირატესობა გააჩნია და დამატებული ღირებულება შეუძლია შექმნას (ხილი, ღვინო და ა.შ.), ქართული ფერმერები ძირითადად არაბაზისექტიულ პროდუქციას აწარმოებენ, როგორც ხორბალი ან კარტოფილი და რომელშიც ქვეყანას შეფარდებითი უპირატესობა არ გააჩნია“ (გვ. 81).

ბუნებრივად იბადება კითხვა: რატომ აღმოჩნდა საქართველოსათვის მიუღებელი 2 საუკუნის წინათ დადგენილი ზემოაღნიშნული შეფარდებითი უპირატესობის შესახებ, რომელიც პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში რეალური ეკონომიკის დარგებში წარმატების მიღწევის ძირითად გარანტს წარმოადგენს? იქნებ, მიზეზი შედარებითი უპირატესობის დადგენის სირთულეა. არა გვეოჩინა, რადგან დარგების თუ კულტურების რანჟირება შემოსავლიანობის დონის მიხედვით არ წარმოადგენს რაიმე სირთულეს. აქ მთავარია, თითოეულმა საქონელმწარმოებელმა იცოდეს, რას თმობს კულტივირებულ დარგის თუ კულტურის სანაცვლოდ, ანუ, რამდენად პასუხობს მისი მეურნეობრივი საქმიანობა შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპს. ჩემი აზრით, მთავარი მიზეზი უფრო მაშაპაური ტრადიციებისადმი ჩვენი შეუეღალი ერთგულებაა. სხვაგვარად როგორ აიხსნება ის ფაქტი, რომ სოფლის (თემის), რაიონის, სოვნის თუ მხარის მასშტაბით აგროსწარმოში თუ ოჯახურ მეურნეობაში ძირითადად ერთი და იგივე სასოფლო-სამეურნეო კულტურებია გადაცილებული: კერძოდ, კახეთში ვაზი (თუშცა, ბოლო პერიოდში მას გაუჩნდა ალტერნატივა „ვენახის ატმის“ და სა-სამთროს სახით. არაა გამორიცხული მოკლე ხანში მას 'ხეთისხილიც' ჩაენაცვლოს), ხორბალი, მზესუმხირა, ბაღჩეული, ბოსტნეული და ა.შ. ქართლში ხილი, ბოსტნეული, კარტოფილი, ბაღჩეული და სხვა, დასავლეთ საქართველოში ვაზი, სიმინდი, სოია, სუბტროპიკული კულტურები და ა.შ. ფაქტია, რომ საკარმიდამო ნაკეთებზე ოჯახური მეურნეობები აწარმოებენ ყველა სახის კულტურას, რომლის მოვლა-მოყვანაც კი შეიძლება მოცულობით უზარალოდ იყოს. ჩვენ კარგად გვეჩვენება, რომ დღევანდელი სოფილად თვითდასაქმებულთა ძირითადი ამოცანა უფროსადაა (მათ შორის ხილთ. ბოსტნეულით, კარტოფილით, მარცვლეულით, მცხოვრებლების პროდუქტებით და ა.შ.) თვითუზრუნველყოფაშია, მაგრამ ეს ამოცანა, ჩვენი აზრით, უფრო იოლად გადაწყდება სასოფლო წარმოებაში შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპის გამოყენების და წარმოებული პროდუქციის ურთიერთგაცვლის (ვაჭრობის) პირობებში. სხვაგვარად საოჯახო მეურნეობათა საქონლიანობის დონე მუდამ დაბალი იქნება მისგან გამომდინარე უაღრესო შედეგებით.

სემთო მოყვანილი მსჯელობა, მართალია, საოჯახო მეურნეობებს შეეხებოდა, მაგრამ ზუსტად იგივე პრინციპი მოქმედებს ქვეყნებს შორის მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ვინაიდან ყველა ქვეყანას საკუთარი ეროვნული ეალუტა გააჩნია შედარებითი უპირატესობის და ურთიერთვაჭრობის სარგებელიანობის დონის დასადგენად, როგორც ცნობილია ფარდობით ფასებს იყენებენ (ეს არის ფასი, როცა ერთი საქონლის ფასი გამოხატულია მეორე

საქონლის ნატურალურ ერთეულში და ამგვარად, ამ საქონლის წარმოების ალტერნატიულ დანახარჯებს გეისხსიათებს). ასე მაგალითად, თუ რუსეთის ყუდერაციაში და საქართველოში წარმოებული ხორბლისა და ხილის ღირებულებას ფარდობით ფასებში გამოვსახავთ. აღმოჩნდება, რომ ხილის ტონებში გამოხატული 1 ტ. ხორბლის ფასი (ანუ ალტერნატიული დანახარჯი) რუსეთში რამდენჯერმე ნაკლებია, ვიდრე საქართველოში, რაც ცხადყოფს, რომ რუსეთს (საქართველოსთან შედარებით) აქვს ნაკლები შეფარდებითი დანახარჯი ხორბლის წარმოებაში. რაც შეეხება ხილს, აქ პირიქით – საქართველოს აქვს ნაკლები შეფარდებითი დანახარჯი რუსეთთან შედარებით, რადგან ერთი ტონა ხილის საწარმოებლად ბევრად ნაკლებ ხორბალზე უწევს უარის თქმა. ამ პრინციპის მიხედვით რუსეთში ხორბალი უნდა აწარმოოს (რადგან ხორბლის ალტერნატიული დანახარჯი უფრო ნაკლებია, ვიდრე საქართველოში), ხოლო საქართველოში კი პირიქით – ხილი (რადგან ხილის ალტერნატიული დანახარჯი უფრო ნაკლებია, ვიდრე რუსეთში). ხილის ალტერნატიული დანახარჯი რუსეთთან შედარებით სხვა ქვეყნებს უკეთესი აქვს. მაგალითად, ჩინეთს, ინდოეთს და სხვ. ხოლო ხორბლის ალტერნატიული დანახარჯი საქართველოს აშშ-თან უკეთესი აქვს.

ნებისმიერ ქვეყანასთან ამ პრინციპის და ვაჭრობის საკითხის შესწავლისას, აგრარული პოლიტიკის მესვეურნი უფრო საინტერესო გადაწყვეტილებებს მიიღებენ, თუ გაითვალისწინებენ ხელფასებში შეფარდებითი (ვინაიდან ხელფასებში შეფარდებითი უპირატესობის გარეშე, არანაირი უპირატესობა აღარ არსებობს) და სტიქიურ საბაზრო პროცესებზე დაკვირვების შედეგებს, რისთვისაც სერიოზული კვლევა ჩასატარებელი.

როგორც ეხელაყო, შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპის მოქმედება ელინდება როგორც ნატურალურ, ასევე ფულად თანაფარდობაში. მაგრამ იმის გამო, რომ მეწარმის გადაწყვეტილებაზე განმასაზღვრელ გავლენას ფასწარმოქმნითი ფაქტორები ახდენს (მოთხოვნა-პროდუქციის თანაფარდობიდან გამომდინარე), პროდუქტების გაცვლითი ურთიერთობა განისხილება არა ნატურალურ, არამედ ფულად ერთეულებში.

შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპი წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს, რომელიც უფროებს გაელდის ახდენს სხვადასხვა დარგის თუ აგროპროდუქტების პოტენციურ შემოსავლიანობაზე. მისი გათვალისწინება საქონელმწარმოებლისათვის განსაკუთრებით აუცილებელი ხდება მაშინ, როცა მის წინაშე მრავალ ალტერნატივა და მან უნდა გადაწყვიტოს, რომელი დარგი (კულტურა) შეარჩიოს და რა რაოდენობის პროდუქტი აწარმოოს თითოეულსაგან.

ამრიგად, სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი პრიორიტეტული მიმართულებებია: განსაზღვრისა მთელი ყარადღება უნდა მიექცეს ისეთი კულტურების (დარგების) წარმოება-განვითარებას, რომელთაც შეგვეძლება „საქვეყნო და საზღვარეულო ვაჭრობაში თავის გამოქვანა და ეკონომიკური სარგებლის მიღება“ (ი. ჭაჭავაძე).

უკანასკნელ წლებში საქართველოს სოფლის მეურნეობაში სტაბილური ხასიათის უკუქცევა აღინიშნება. პირველ ყოვლისა, ეს არის ნათეს-ნარგავი ფართობების და შესაბამისად სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების პერმანენტული შემცირება (მიუხედავად ამისა, სტატისტიკის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებში სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქტის სახსრულია მხოლოდ მიმდინარე საბაზრო ფასებში და ზრდის ტემპიც საქონელ „შთაბეჭდავი“), ს.ს.სოფლის-სამეურნეო წარმოების დარგობრივი სტრუქტურიდან ისეთი დარგებისა და კულტურების გაქრობა, რომლებიც რამდენიმე წლის წინათ ექსპორტის საგანს წარმოადგენდა, და სხვა. ყოველივე აღნიშნულმა, განაპირობა სურსათის ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობათა ზრდის ტემპების მკვეთრი შეუსაბამობა და ძირითადი სასურსათო პროდუქტებით ქვეყნის მოსახლეობის თვითუზრუნველყოფის დონის მინიმუმამდე შექცევრება.

თითქოს პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ დღეს იმპორტულ სურსათზე მოთხოვნის პერმანენტული ზრდისა და საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის უკიდურესი დაძაბულობის პირობებში, საქართველოში არ ტარდება რაიმე ისეთი ღონისძიება, რომელიც დარგის უკუსვლას შეაჩერებს და აგრარულ წარმოებას ქვეყანაში განვითარების იმპულსს მისცემს.

დღეს ბევრი საუბრობს რუსეთის ბაზრის დაბრუნების შესაძლებლობაზე, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც კი ქართულმა პროდუქტმა შესაძლოა ვერც ფასით და ვერც ხარისხით სათანადო კონკურენცია ვერ გაუწიოს უცხოურ ანალოგებს, რადგან ისინი მაღალი დონით სუბსიდირებულია. რაც შეეხება დაუქვემდებარებელი ბაზარს, აქ კონკურენცია ახლო მომავალში კიდევ უფრო გამწვავდება, რადგან ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება (გზები, ტრანსპორტის სიმრავლე და ა.შ.) იმპორტულ პროდუქციას იოლად შეღწევადს გახდის საქართველოს ყველა რაიონისა და შორეულ სოფლებშიც კი, რაც ადგილობრივ აგროწარმოებას კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში წააყენებს. აგროსასურსათო სექტორი უფრო დაქინდება, ქალაქებსა და სამრეწველო ცენტრებში უმუშევრობის მაღალი დონის გამო, სოფლად თვითდასაქმებულების დიდ არმიას მხოლოდ ერთი გამოსავალი დარჩება — გააგრძელოს იძულებითი შრომა მიწაზე, რომელიც იმდენად დაბალმწარმოებლურია, რომ ვერ უსრუნიელყოფს შემოსავლებს საარსებო მინიმუმის დონეზეც კი.

ამდენად, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ საქართველოში უმუშევრობისა და სიღარიბის ძირითადი მიზეზი აგრარული წარმოებისადმი ხელისუფლების უუურადღებო დამოკიდებულებაა. თითქოს დაუჯერებელია, მაგრამ ფაქტია, რომ მსოფლიოს ყველაზე განვითარებული ქვეყნის აშშ-ის ეკონომიკური სიძლიერის საფუძველს სასოფლო-სამეურნეო წარმოება წარმოადგენს. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, თუ გაითვალისწინებთ აქსიომატურ დებულებას იმის თაობაზე, რომ ქვეყანას, რომელსაც გააჩნია განვითარებული სოფლის მეურნეობა, ე.ი. აქვს სათანადო მოთხოვნა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე, მინერალურ სასუქებზე, მცენარეთა ქიმიური დაცვის საშუალებებზე, კომბინირებულ საკვებზე და წარმოების სხვა საშუალებებზე, რომელთა მიწოდება მრეწველობის შესაბამისმა დარგებმა უნდა უსრუნიელყოფს, ანუ სოფლის მეურნეობის განვითარება ობიექტურად მოითხოვს სხვადასხვა მომსახურე დარგების განვითარებასაც. მეორე მხრივ — განვითარებული სოფლის მეურნეობა უსრუნიელყოფს საჭირო ნედლეულთა ევებისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის ისეთ საწარმოებს, როგორიცაა ლეინისა და ხილ-ბოსტნეულის საკონსერვო ქარხნები, წისქვილკომბინატები, ელექტროები, წაის ფაბრიკები, ხორცისა და რძის კომბინატები და სხვა, რომელთა მიერ წარმოებულ პროდუქციას ადგილობრივ ბაზარზე აქვს შესაბამისი მოთხოვნა. ამგვარად, იკრება წრედი — აგრარული პროდუქციისა და ნედლეულის წარმოება, პირველადი სამრეწველო გადამამუშავება და რეალიზაცია. აქედან გამომდინარე, ადვილი დასათვლელია, რამდენად შემცირდებოდა საქართველოში უმუშევრობის დონე, რამდენად გაიზარდებოდა თითოეული სახის საკვები პროდუქტებით თვითუსრუნიელყოფის დონე და რა თანხით შეუმცირდებოდა სურსათის იმპორტი ქვეყანას, რომ მოთხოვნის ადეკვატური რაციონალური აგრარული პოლიტიკა და ნორმალურად ფუნქციონირებადი აგროსასურსათო სექტორი გააჩნდეს. ფაქტია, რომ ისედაც მცირეწივიან საქართველოში დამუშავებას დაქვემდებარებული მიწის თითქმის ნახევარი დღეს არ მუშავდება (მიტოვებულია) და აგრარული პროდუქციის წარმოების პოტენციური შესაძლებლობა ერთი მესამედითაც არაა გამოყენებული. რის გამოც იზრდება უმუშევრობის დონე და ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსის დეფიციტი. აქედან დასკვნა: დღეს საქართველოს არა იმდენად იმის ცოდნა სჭირდება, რომელ რაიონსა თუ მხარეში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების როგორი სპეციალიზაციაა, არამედ იმისა, სად როგორი უნდა იყოს ის მუდმივად (ვლად საბაზრო გარემოში. ბუნებაში მუდმივი არაფერია და ერთხელ დადგენილი სპეციალიზაცი-

აც ვერ იქნება მუდმივი, მით უფრო, თუ მას ქვეყნის მასშტაბით საბჭოთა პერიოდში მო-
წოდებულ მდგომარეობას და მეცხოველეობის დარგების საკონლიანობის დონე უდევს საფუძვლად.

აგრარულ სექტორში შექმნილი მდგომარეობის გამოსასწორებლად აუცილებელია, ღამეშაუდეს და ამოსაშლდეს აგროსახსურსათო სექტორის აღორძინების სახელმწიფო მიზ-
ნობრივი პროგრამა, რომელშიც დარგების (კულტურების) განვითარება გრძელვადიან პერ-
სპექტივაში დაფუძნებული იქნება შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპზე. ამასთან, ვიდ-
რე რომელიმე დარგზე თუ კულტურაზე შეესერდებით, საჭირო იქნება შიგა თუ გარე სა-
სურსათო ბაზრის საფუძვლიანი მარკეტინგი შესწავლა, ანუ დადგენა იმისა, რა მიეწე-
ლება მას ჯარბად და რა პროდუქტებზეა შედარებით დეფიცეტი.

მას შემდეგ, რაც სასოფლო-სამეურნეო კულტურები შეირჩეა, საჭიროა დავადგინოთ, ვექნება თუ არა კონკურენტული უპირატესობა გაჩენილი პროდუქტების წარმოებაში შე-
დარებით დაკმაყოფიან პერსპექტივაში. ამ კუთხით უნდა შეფასდეს არა მარტო წველი სოფლის მეურნეობის ტრადიციულად მაპროფიტებელი დარგები, არამედ ისეთებიც, რომ-
ლებიც დღემდე მრდომლ არიან მოქცეულნი. ამ მიმართულებით არჩევანი საკმაოდ მრავ-
ალფეროვანი იქნება. მათ შორის მოხდება ისეთი კულტურები, როგორიცაა: ტუნგო, ეთერსითოვანი კულტურები, დაფნა, სამკურნალო მცენარეები, გამშრალი ხილ-ბოსტნეული და ა.შ. დარგის აღორძინების სახელმწიფო მიზნობრივ პროგრამაში პერსონალური მდგო-
მით უნდა შეირჩეს ექსპორტზე და იმპორტის ნანაცვლებაზე ორიენტირებული დარგები, რომელთაც გრძელვადიან პერსპექტივაში შეფარდებითი უპირატესობა ექნებათ. ყველა შემ-
თხვევაში აქცენტი უნდა გაკეთდეს მაღალხარისხოვანი და უნიკალური ღვინოების წარმოე-
ბაზე, რაც თავის მხრივ მაღალხარისხოვანი და უნიკალური ვახის ჯიშების გამრავლებას და შესაბამის ზონებში (მიკროზონებში) გააღვივებს მოთხოვნას. ასეთივე მიდგომით უნდა
ესწეს განხილული მესაიოობა, მეხილეობა, მებოსტნეობა და სხვა დარგები.

მიმანია, რომ მხოლოდ მაღალხარისხოვანი პროდუქტების წარმოება (მ.შ. ეკოლოგიუ-
რად სუფთა, ორგანული და უნიკალური ქართული ენდემური კულტურები, სადაც მონოპო-
ლიური რენტა იქნება - საექსპორტოდ) და შესაბამისი მარკეტინგი შეიძლება გახდეს
ადგილობრივი ბაზრის დაბრუნების და მსოფლიო ბაზარზე კუთვნილი სტეჟების დაკავე-
ბის გარანტი. ამასთან ერთად, გასათვალისწინებელია მსოფლიო სასურსათო ბაზრის კო-
ნკურენტურა, საკვებ პროდუქტებზე ფასების პერმანენტული ზრდა და სურსათით თვითუზ-
რუნეულობის გარანტიებიც.

საბუნებრიოდ, საქართველოს პავა, ნიადაგი და კლიმატი ბევრი აგროკულტურისათ-
ვის ქრის შეფარდებითი უპირატესობის ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტის - წარმოებული
პროდუქტის ხარისხობრივ პარამეტრს, რომლის გამოყენება დღემდე ვერ ხერხდება. შეფარ-
დებითი უპირატესობის პრინციპის საფუძველზე სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დარგობ-
რივი სტრუქტურის მოდერნიზაცია მიუღებელი შეიძლება აღმოჩნდეს მხოლოდ მაშინ, თუ
გადავიტყუოთ კულტურის (წია, ხეხილი, მარცვლეული და სხვა) ნანაცვლება სხვა კულ-
ტურით ნიადაგურ-კლიმატური პირობების გამო პრაქტიკულად შეუძლებელია, აგრეთვე სა-
ქართველოს მთიანეთში, სადაც მოწის საფარგულს გარდა პროფილური ფუნქციისა სხვა
დაკავშირება გაქნება (სახსილდრო, მესასილდრეთა საკვებით უზრუნველყოფა, მეცხოველეობის
განვითარება, რომელიც მთიანეთის აღორძინებისა და თავდაცვის უპირველესი პირობაა და
ა. შ.). თუმცა, არსებობს დაუქმებელი (მეტოქეზული, არამრავლადიზებული) ფარგლების
დღივ ოდენობა, რომელსაც შეიძლება არატრადიციული კულტურების გააღვივება. ამა-
ზე ნათლად შეკვეთებს კახეთში უკანასკნელ წლებში ფეხმობიებული ისეთი კულტურე-
ბი, როგორიცაა „ეკნახის ატაში“, თხილი, ბაღნეული, ზეთისხილი და სხვა, რომელთაც შე-
ფარდებითი უპირატესობა გაქნებათ (ანუ, მათი შეპატრონეები წარმოების ტრადიციული
სპეციალიზაციის შეკვეთით სხვა თანაბარ პირობებში უფრო მეტ სარგებელს მიიღებენ).

კარგად მესმის, რომ დღეს არსებული სოფლის მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურის მოდერნიზაცია შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპის გათვალისწინებით ერთბაშად შეუძლებელია, მაგრამ ამ მიმართულებით მოძრაობის დაწყება, ჩვენი აზრით, მეტად საჭირო და გარდაუვალი აუცილებლობაა.

რა უნდა გაკეთდეს ამ კუთხით საწყის ეტაპზე? რამდენადაც საქართველოს აგრარული წარმოების საფუძველს დღეისთვის საოჯახო მეურნეობები წარმოადგენს, საჭიროა მათთან კვალიფიციური სპეციალისტების მიერ სათანადო ახსნაგანმარტებითი კონსულტაციების ჩატარება, თუმცა, გადამწყვეტი როლი ამ საქმეში, ჩვენი აზრით, ხელისუფლებამ უნდა შეასრულოს. მხედველობაში გვაქვს სოფლად ინდივიდუალურ საქონელმწარმოებელთა სხვადასხვა მიმართულების სასოფლო კოოპერატივებში ნებაყოფლობითი გაერთიანების სტიმულირება, რაც ადვილად მიიღწევა ქველა ქვეყანაში კოოპერატივებისათვის საგადასახადო და სხვა შეღავათების დაწესების საშუალებით.

შრომისა და წარმოების ორგანიზაციის პროგრესული სამართლებრივი ფორმების დანერგვა სოფლად და აქტიური სახელმწიფო მხარდაჭერა (მარეგულირებელი როლი) შექმნის შესაბამის პირობებს საქართველოს აგროწარმოების დარგობრივი სტრუქტურის მოდერნიზაციისათვის შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპისა და მარკეტინგული მოთხოვნების გათვალისწინებით.

MANAGEMENT OF QUALIFIED LABOR RESOURCES MIGRATION FROM GEORGIA

1. INTRODUCTION

Migration is currently regarded between the mainly discussed themes of the 21st century. Approximately 192 million people, about 3% of world population, live elsewhere, than at the place of birth, and this number is constantly growing. For a better imagine, it's like a fifth most populous nation in the world. That's why it's natural, that this trend is reflecting the economic and social spheres of each state. Well-managed migration may be the benefit of countries, individuals and entire society.

Many destination countries, traditionally have adopted a restrictive approach to migration because of fears of threats to the local wages and working conditions, or security and social problems. However, experience shows that migration has only a minimal negative impact on wages and employment in target coun-

For source countries is beneficial the positive impacts of remittances on: poverty reduction, foreign reserves and balance of payments. Furthermore benefit is, when migrants, after gaining knowledge and skills, are returning home temporary or for a long-term. Migration helps reduce unemployment and sectoral unemployment, also contributes to the emergence of new opportunities for the private sector. Respectively, the negative impact may be: the dependence of source country on the emigrants' remittances, or the so-called: "brain drain" as a reason of outflow of skilled labor. In order to avoid these negative effects, it is necessary to manage migration in cooperation with source and destination countries.

2. Georgia

Intensive emigration process from Georgia, took place since Soviet Union collapse, when Georgia and other south Caucasian countries gain independence from Union. For Georgia, the post soviet period begins with deep social-economical, political and demographic problems, two ethno-conflicts and civil war encouraged Georgian citizens to become IDP's and part of them just emigrate to find better life abroad.

There is no certain numbers of emigrants in the period of crises, but regarding to some researchers, till year 1996 almost million citizens emigrate from Georgia.¹ Most of them immigrate to Russian federation, because of: - Historical ties; - Geographical closeness; - "Open" borders; - A common transport infrastructure; - Psychological aspects (lack of language barrier, the former common territory).

A big part of Georgian population live on remittances from their relatives working in Russian federation (retail, trade). When in year 2000, Russian federation implemented visa regime for Georgian citizens, the classic target countries for labor migration from Georgia became: Greece (construction and domestic work), Turkey (unskilled labor and erotic) and other Mediterranean countries (agricultural work in Spain and domestic work in Italy). A similar impact was, when Bulgaria implemented visa regime for the citizens of Georgia, who till 2001 traveled through Bulgaria without a visa to work in Greece and other European countries (Austria, Czech Republic, Germany, Switzerland, France, Netherlands and Belgium).

But, when we are going to discuss emigration of qualified labor resources from Georgia, at first we must indicate who are to be considered as "qualified labor"?! The main criterion is education; qualification of workers depends more on the educational system of the state. Next criterion is a practice, which contributes to the level of qualification. The additional criterion may be knowledge of language of the receiving country, or the communicative level one of the international languages.

Talking about education in Georgia in post-Soviet period, we should remember that Georgia's educational system was part of the Soviet Union's, this explains the massive immigration of Georgians in the Rus-

¹ World Bank. *Global Economic Prospects 2006*

² Tkhachvili M. "Migration of Georgian population". Tbilisi: Lampara, 1996. (In Georgian)

slan Federation, since 1990 up to 2000, including the qualified workers. But, Georgians also immigrate to other countries, where they have minimal opportunity to work by their qualification.

Georgian educational system got worse, than it was before independence. Growing socio-economic crises had directly and strongly affected the educational system. The state budget for the sector in 1996 was only 5% of what it was in 1989 (in the Soviet period). The share of GDP on education in 1991 amounted to 8.2% in 1992 fell to 5.0% in 1996 - 1.3% in 1997 it was 1.5% in 1998 - 1.4% and remained at 1.4% in 1999¹.

Poverty and less than minimum funding of educational system, causes corruption grow in whole system, what meant: obtaining the high education diploma after bribing professors or high school seniors. Graduates lost trust in front of national employers. System disruption changed the existing stereotypes and also produced new demands. Many educated people, despite a significant proportion of highly skilled people among them, found themselves unprepared to carry out and intervene in solving urgent and vital socio-economical and political problems. This has led to the discrediting of education in the public eye. Many prominent scientists, who had contacts with Western research centers, went abroad to work. Some others founded private organizations and tried to attract international funds, or got down to a commercial business, often in less inspiring sector, which did not require any academic qualifications. So, as the main problem remained regressive changes in the structure of national economy and big errors in the functionality of educational system, which produced an unnecessary number of professionals on the labor market, without identifying demand and supply on it. During the crises, from 1989 to 1999, in Georgia the number of students increased 1.5 times, even when the economy did not demand them². In such a situation in educational system, Georgia lost more than a decade, before starting any effective reform of the system and more than ten generations of students, who could contribute to the socio-economic development of the country.

The real problem is what to do with diplomas or degrees obtained, if a person wants to pursue a career in the chosen field. Beside carried out reforms in educational system, the important role play economic reforms and development trends of the country. High unemployment, corruption, criminal threats and political instability are the most important factors pushing Georgian graduates, qualified labor forces, to self-fulfillment in more developed countries, than Georgia.

The probability of this view, I tried to found by my own research, by surveying qualified Georgian citizens in the Czech Republic. In whole, by the information of Georgian embassy in Czech Republic, lives 957 Georgians, with permanent residence 553 persons and the rest with temporary residence. But part of them did not match to my survey criteria's or just did not respond to my enquiry. Despite of all barriers I successfully interviewed 100 respondents, who emigrated from Georgia between 1989 and 2009. Among respondents were 60% men and 40% women. Only 50% of the respondents were in a marital union and the other 50% were single. According to the age difference: 36% were between 21-30 years old, 32% between 31-40 years old, 18% between 41-50 years old and 14% elder then 50 years old. High school education had 100% of respondents. Professional qualifications: Economical - 48%, Technical - 24%, Humanitarian 28%. Work experience by qualification before emigration had- 36% men and women 22%, were not experienced 42%. Purpose of visa gaining: students visa - 36% and business visa - 23%, family unification 13%, better job seeking and improvement of social life conditions-28%. Work experience in Czech Republic: temporary, so called - "brigades" had 62%, by qualifications 36%. On question: if in foreseeable future (1.5 -2 years) were intending to return to homeland? Answer was: YES - 24% and NO-76%.

After careful analysis of the data, I discovered a very interesting case and the trend of emigration of qualified labor resources from Georgia. As it shows, numbers of emigrants decrease by increasing the age of them, what points on the fact that people are emigrating in economical and productive age. That means "nation aging". The situation is getting worse, because of the 50% of unmarried emigrants, who have minimal obligation to return to homeland.

¹ Human Development Report: for Georgia. UNDP, Tbilisi. Yearbook 1995-2001

² Mirian Tuxashvili „Migration Tbilisi 2008. p. 8

As it shows, nearly half of the emigrants have an economist qualification and only half of those qualified economists were able to employ by qualification, in Georgia; and others were employed not by qualification, or even remain unemployed. It can be assumed that in Georgia, supply of economists on the labor market is excessive and the competition is high, leading to a reduction in wages. This hypothesis, in addition to my research, is verified by the other Georgian labor market researchers. By my survey: in Georgia, by qualification, were employed 58% of the emigrants and after emigration, the work experience by qualification, in Czech republic had only 36% of emigrants. But those 62% (2% stated that they were not employed in Czech Republic, after emigration) were employed not by their qualification. In such a situation, the number of emigrants (76%), who don't want to return to homeland, indirectly indicates that the Georgian professionals prefer to work abroad, not by qualification, but on a high wage, rather than by qualification and on a low wage in homeland (the phenomenon of poor workers). This tendency did not surprise me and I got down defining the reasons and factors causing such a decision of migrants.

I think the first factor is immigrants' arrival period in Czech Republic. After the Soviet Union collapse and economic crises, the largest stream of emigrants from Georgia took direction to Russia, some of not ethnic Georgians left for their countries of origin (Greeks, Jews, Armenians, and Russians). By my survey, in 2001-2009 inflow of Georgian immigrants in Czech Republic increases more than 40%, because of internal and external economic and political instability.

The second factor is the socio-economic stability of the Czech Republic. 98% of the respondents were employed in the Czech Republic, among them only 36% worked by qualification. Over years they have been long term or permanently employed and motivated by efficient income, but in the case of returning to Georgia, their integration and job seeking process could be long and painful.

As a third factor can be considered the fact, that many skilled emigrants invest so much money, time and effort in their personal human capital, that Georgia's job market does not appear advantageous for their self-fulfillment.

Here, I described one of the forms of brain drain from Georgia, but legal emigration is not the only way of outflow of skilled workers from the state. For qualified workers, there are many "push-pull" factors for migration, as from abroad so in homeland. The question is, if the Georgian government, at present socio-economic, political tenses and with high unemployment, considers emigration, and especially the emigration of qualified workers, as a problem?

Actually, Georgian government is paying attention, and by support of international organizations, he tries to control, regulate and manage the migration process. But the problem is complex and need a comprehensive approach. Government consider whether: to force their emigrant citizens to return to Georgia, and thereby increase social-economic tension, or do not control emigration and continue orienting national economy on remitting investments. After long consultations with foreign and international organizations, appeared the solution. As the government is aware, that for development of national economy and social stability is important big investments and also foreign remittances from Georgian Diaspora. Therefore the government decided to create (in 2008) a position of Minister for deepening relations with Georgian Diaspora abroad and called him: "State Minister of Georgia on Diaspora Issues". This governmental apparatus from the beginning, via the Georgian Embassy, were gathering data on the Diaspora. And today he already starts realizing, with the Ministry of Economic Development, the project named: "return to Georgia". In frame of the project, in 2010, 17-19 of May, was held a business tour for Georgian businessmen, from abroad, to present them investment environment and its prospects in Georgia. With the Project "return to Georgia" and the business tour, Georgian government effort to attract foreign investors with Georgian origin.

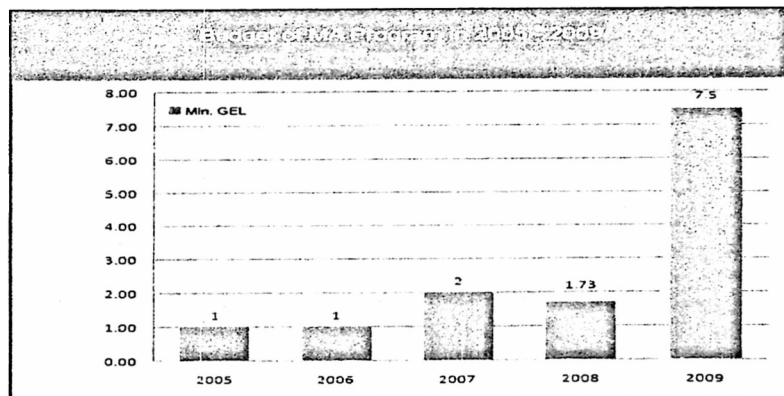
Another project is in cooperation with Ministry of Education, by which, both government agencies are financing Georgian weekend schools abroad. The project also developed and supplied study program to weekend schools abroad, in consistent with national schooling. Also provide all schoolbooks in Georgian.

Regarding to qualified workers, who are the leading factors for national economy development, government chose complex way of solving problem. First, he tries to find the necessary qualified workers abroad

(through the negotiation with the apparatus of the Diaspora) and give them motivation for moving to Georgia (offer them motivating working conditions). For such cases, government made a change in the constitution and allowed the dual citizenship only after the president of Georgia's confirmation. But for growing economy, to fill a demand, it is not enough qualified labor resources, attracted by Diaspora ministry. So the revolutionary reforms in the education system could not meet the growing demand for skilled labor too. Therefore, by the initiation of President in 2005, was created, a state funding, Master studying program for Georgian citizens in foreign universities. Under this program, about 400 Georgian students have studied abroad in leading universities. If we look at the Table N1; we'll see the increasing tendency of funding the program. It means, that in spite of deep crises in Georgia since 2008 till present, government rapidly increased budgeting program for producing high skilled professionals for national job market. But unfortunately, not all the graduates of the program were employed as it was intended by program, after they return to homeland.

Researching the problem of Georgia, made me to find any developed country who had the similar past, but successful present in migration regulation, in and out of the country. By my point of view, this is Czech Republic, the country which was occupied by Soviet Union (1968-1989); borders were closed and controlled, had socialism (planned economy) and totally were depend on Moscow decisions. Czech Republic managed to get free from Russian occupation, transform his economy and became the member of powerful union, European Union. Of cause being member of EU brought a lot of wellness to Czech Republic, but by opening borders with other more developed countries of union, he faced to the problem of brain drain. Even today, Czech Republic is fighting with problem of Brain drain, but during transformation period from developing to developed country, he has used lot of strategies and programs against emigration and especially brain drain.

Table N1

Czech Republic is actively supporting Georgia in managing its borders, migration and unemployment problems. Following Czech experience, Georgia must explore its labor market, make parallels to economic development, make data base of unemployed labor resources and data base of employers on national market, and create the upgrade system of supply and demand on national labor market. The main aim of reforms is to develop national labor market in cooperation with national economy and not separately. But unfortunately Georgia is still struggling economically and there are partly external forces to be blamed.

3. Conclusion

As we see, a problem of brain drain from Georgia is indicated and its solutions are under intensive consideration. But all above mentioned projects and programs will be useless, if economical and investment

environment won't improve, which is the main factor for creating job places and decreasing unemployment in the country.

Of course, the socio-economical and political stability depends also on external factors. Georgia, because of its strategic geopolitical placement is involved in global geopolitical war. Unfortunately the core warrior in this war is Russian federation, the Georgia's north neighbor, who is the main energy resources supplier in to Europe. Europe, on his hand is trying to release from dependence on Russia monopoly and is diversifying ways of energy supply from central Asia to Europe. Georgia is already a transit country of such pipelines and is considered as transistor of additional pipeline named "NABUCO" (main competitor to Russian alternative "NORTH STREAM"). The next factor is Georgia's wish to join "NATO". Russian federation sees this against its national security, and always declares that he will never let Georgia to join NATO and he proved his declaration by occupying two rebel regions of Georgia in August 2008. But fortunately, because of his geopolitical situation Georgia have "friends" also. EU and USA are strongly supporting him to become stabile and developed country in order to fulfill their strategic plans, whose realization mostly depend on stability of Georgia.

Soon after a brief war with Russia, EU and Georgia, in the frame of project "Eastern Partnership", signed an agreement on readmission and constructive cooperation in the field of migration regulation, in order to facilitate the visa regime between EU and Georgia. This fact shows that Georgia is not restricting emigration of their labor resources, even more he supports their international mobility. Government understood that the regulated legal emigration is an excellent tool for reducing socio-economic tensions by loosing unnecessary labor resources and increase inflow of foreign money in the state. But from my point of view, this strategy could make Georgia on remittance depended country. Georgia has to generate national migration concept or policy, what is not so easy. For such a national policy should be modified complex of laws and legislative norms; Even more, most important part for creating such policy is full research of national labor market and creation of professions demand and supply prognoses system, this kind of system allow Georgian education system to produce just demanded professionals on the Georgian labor market.

According to my research and the experiences of developed countries, for solving the problem of brain drain from Georgia, government should begin by creation of:

1. national strategy of economy development
2. national strategy of human resources development, oriented on realization of "national strategy of economy development"
3. national migration strategy, oriented on realization of "national strategy of human resources development" and "national strategy of economy development"

This is the brief conclusion of mine, which is hard to fulfill, but necessary for development of Georgia.

REFERENCES:

1. Human Development Report: for Georgia. UNDP, Tbilisi. Yearbook 1995-2001
2. M. Tukhashvili "Migration of Georgian population". Tbilisi: Lampara, 1996. (In Georgian)
3. Mirian Tukashvili „Migration“ Tbilisi 2008.
4. World Bank, Global Economic Prospects 2006. (<http://go.worldbank.org/0G6XW1UPP0>)
5. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>
6. <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=62>
7. http://www.perepis2002.ru/cv/hinn/TQM_04_01.htm
8. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>
9. www.doingbusiness.org

საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების თანამედროვე მიდგომები უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში (სტონეთის მაგალითი)

თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარება გლობალიზაციის ტენდენციის დაჩქარების ერთ-ერთი განმასაზღვრელი ფაქტორია. საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები არა მარტო დროსა და სივრცეში კომუნიკაციის ხელშეწყობი საშუალებაა, არამედ წარმატებით გამოიყენება ბიზნესში, მართვაში, არქიტექტურასა და დიზაინში, ჯანდაცვაში, საზოგადოებრივი საქმიანობის მრავალ სფეროში და, მათ შორის, განათლების სისტემაშიც.

განვითარებულ ქვეყნებში სტრატეგია ორიენტირდება თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ცოდნასა და გამოყენებაზე განათლების მიღების ყველა საფეხურზე. მსოფლიო ბასარზე ლიდერის პოზიციის შენარჩუნება და მძაფრ კონკურენციაში წარმატების მიღწევა წარმოუდგენელია ინოვაციური ტექნოლოგიების გარეშე. იმისათვის, რომ წამყვანი ქვეყნების მიღწევების აქტუალობა გაეითავისოს, აუცილებელია მათი გამოცდილების შესწავლა და გათვალისწინება ჩვენს სამოქმედო გეგმებსა და სტრატეგიებში. ესტონეთი წარმატებული რეფორმებისა და წინსვლის საინიშნო მაგალითია აღმოსავლეთ ევროპის იმ ქვეყნებს შორის, რომლებიც ამჟამად ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებად წარმოგვიდგებიან.

აღმოსავლეთის აღმოსავლეთთან პარტნიორობის პროგრამა, რომელიც ესტონეთის ღია ფონდის მიერ ხორციელდება, წარმოადგენს ევროკავშირთან საქართველოს და სხვა ევროკავშირის არაწევრი ყოფილი საბჭოთა სისტემის სახელმწიფოთა ინტეგრაციის დაჩქარების ხელშეწყობ პროგრამას, რადგანაც მისი ორიენტირები მიმართულია ევროკავშირის წევრი აღმოსავლეთ ევროპული სახელმწიფოების გამოცდილების გაზიარებისა და დანერგვისკენ. აღნიშნული პროგრამის ფარგლებში დაფინანსდა პროექტი „Cooperation and exchanging best Practices in the Fields of Innovation and E-Learning in the Higher Education of Estonia and Georgia“.

თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების უმაღლესი განათლების სისტემაში გამოყენება გულისხმობს აღნიშნული ინოვაციების დანერგვას არა მარტო სასწავლო კურსების სახით, არამედ სწავლის მეთოდის სახით. თანამედროვე საინფორმაციო-საკომუნიკაციო საშუალებები ინოვაციური საგანმანათლებლო მეთოდების მრავალფეროვანი არჩევანის საშუალებას გვაძლევს. აღნიშნული მეთოდების ეფექტიანობის გაცნობას და გამოცდილების გაზიარებას ემსახურება შემოთწარმოდგენილი პროექტის განხორციელება. თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენებას სასწავლო პროცესში მეთოდის სახით ელექტრონულ სწავლებას (e-Learning) უწოდებენ.

ელექტრონული სწავლების ესტონეთის გამოცდილების შესწავლის მიზნით, საქართველოს 4 უნივერსიტეტიდან, რომელთა შორის იყვნენ ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და ბათუმის შოთა რუსთაველის უნივერსიტეტის წარმომადგენლები, პროექტის „Cooperation and exchanging best Practices in the Fields of Innovation and E-Learning in the Higher Education of Estonia and Georgia“ ფარგლებში 2010 წლის 8-დან 15 ნოემბრამდე სასწავლო ვიზიტით ეიმყოფებოდნენ ესტონეთში. მასპინძელი უნივერსიტეტების – ტალინის, ტარტუს და ტალინის ტექნოლოგიურ უნივერსიტეტებთან ერთად, ქართველ სტუმრებს ელექ-

ტრინელი სწავლების შესახებ გამოცდილება გაუზიარეს ესტონეთის საინფორმაციო ტექნოლოგიების ფონდის, პაფსალუს კოლეჯის, ტარტუს უნივერსიტეტის, ღია საუნივერსიტეტო ცენტრის, ესტონეთის უმაღლესი განათლების ხარისხის სააგენტოს წარმომადგენლებმა. პროექტის მხარდაჭერა განხორციელდა ესტონეთის ღია ფონდის მიერ აღმოსავლეთ-აღმოსავლეთ პროგრამის ფინანსური მხარდაჭერით.

თანამედროვე პირობებში ესტონეთში ელექტრონული სწავლების აქტუალუზაციის შედეგად შეიქმნა ესტონეთის საინფორმაციო ტექნოლოგიების ფონდი, რომლის მთავარი მიზანია არის ესტონეთის უნივერსიტეტებისა და კოლეჯების საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების უზრუნველყოფა სწავლებაში, კელეკსა და განვითარებაში. ფონდის მიზანია ესტონეთის უნივერსიტეტებსა და კომპანიებს შორის თანამშრომლობის გაძლიერება; ელექტრონული სწავლების, ებ-ზე დაფუძნებული სწავლების ინიციატივებისთვის ხელშეწყობა. ამ მიზნით ესტონეთში 2003 წელს შეიქმნა ელექტრონული უნივერსიტეტი, რომელშიც 8 ესტონური უნივერსიტეტი გაერთიანდა.

ელექტრონული უნივერსიტეტის საქმედება მიმართულია აკადემიური პერსონალის ტრენინგისა და მხარდაჭერისკენ; ელექტრონული სწავლების შინაარსის განვითარებისკენ; ელექტრონული სწავლებისთვის ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებისკენ; უნივერსიტეტთა შორის თანამშრომლობის განვითარებისკენ.

უნივერსიტეტებში აკადემიური პერსონალის ტრენინგის და მხარდაჭერის უზრუნველსაყოფად, თავდაპირველ ეტაპზე ხორციელდება პერსონალის რანჟერება საინფორმაციო ტექნოლოგიების ცოდნის დონის მიხედვით, რადგან ზოგიერთ შემთხვევაში შედეგებში ელინდება საბაზისო ცოდნის დონე. ზოგჯერ – მოწინავე, ზოგჯერ კი ექსპერტული დონე. თითოეული კი ინდივიდუალურ მიდგომას და პროგრამულ დონეს მოითხოვს აკადემიური პერსონალის კვალიფიკაციის შემდგომი სრულყოფისა და განვითარებისთვის.

ამასთან, ნამოყალიბდა ახალი ინტერდისციპლინარული პროგრამა „საგანმანათლებლო ტექნოლოგიები“, რომლის საფუძველზეც თავდაპირველად მომზადდა 53 საგანმანათლებლო ტექნოლოგიის სპეციალისტი. აღნიშნული სპეციალისტია თავის თავში აერთიანეს საინფორმაციო ტექნოლოგიების და საგანმანათლებლო-მედიავოგური ცოდნის მიმართულებებს. საგანმანათლებლო ტექნოლოგი სიდრმისეულად ყლობს ცოდნას თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო საშუალებების მეშვეობით სწავლების და სწავლის მეთოდების და ფორმების შემუშავებისა და დანერგვის შესახებ.

საგანმანათლებლო ტექნოლოგიის სპეციალისტები ახორციელებენ მედიავოგური პერსონალის გადამსადებას, სარტინინგო მასალების და პენდაუთების მოზადებას, თემატური კავშირების უზრუნველყოფის და ა.შ.

ამჟამად ესტონეთში მომზადებულია 4800 სასწავლო ელექტრონული კურსი, რომელსაც 90 000 მომხმარებელი აყავს. ელექტრონული სწავლების ინფრასტრუქტურის უზრუნველყოფა ემყარება IVA, WebCT VISTA, Moodle პროგრამულ უზრუნველყოფას და ვიდეოკონფერენციების სისტემას.

უნივერსიტეტთაშორის თანამშრომლობა მოიცავს ვირტუალურ მობილობას; თემატურ კავშირებს და ეროვნულ და საერთაშორისო ელექტრონული სწავლების პროგრამებში ერთობლივ მონაწილეობას.

ელექტრონული სწავლების მეთოდით სარგებლობას აქვს ღადებითი და უარყოფითი მხარეები. ამ მეთოდის სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ იგი ამარტეებს ერთობლივი სასწავლო პროგრამების განხორციელებას, განსაკუთრებით სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამების შემთხვევაში; ხელს უწყობს დისტანციურ სწავლებაზე გადასვლას; ამარტეებს და ანჟერებს საგანმანათლებლო დაწესებულებების ინტერნაციონალიზაციას; ეხმარება გაცვლით პროგრამებში მონაწილე სტუდენტებს იმ ძირითადი პროგრამული საგნების ათვისებასა და ღადეებაში, რომელსაც ვერ სთავაზობენ მასპინძელ უნივერსიტეტებში; ელექტრონული სას-

წაეღო კურსების არსებობა ნაბეჭდი სასწავლო მასალების და სახელმძღვანელოების შეუცვლელი ალტერნატივა, რომელიც ნაკლებ დანახარჯებს უკეთესად და ველოსათვის ხელმისაწვდომია. როგორც წესი, სასწავლო კურსების სახელმძღვანელოების გამოცემების განახლება ყოველწლიურად მიმდინარეობს. ამასთან, უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებს არ გააჩნიათ შესაძლებლობები საკმარისი რაოდენობის სახელმძღვანელოების შესაძენად. ამიტომაც, ელექტრონული სწავლება იძლევა სასწავლო მასალასთან წვდომის შესაძლებლობას.

ელექტრონულ სასწავლო კურსებში სისტემატიზირებულია, სილაბუსის შეესაბამისად წარმოდგენილია სასწავლო მასალები, ამოცანები, პრეზენტაციები, ქვიზები, ტესტები, დამატებითი სასწავლო იდეები და აუდიო მასალა. აღსანიშნავია, რომ ეიდოუ და აუდიო მასალა შესაძლებელია მოიცავდეს არა მარტო ლექციების ჩანაწერებს, არამედ პრაქტიკული საკმარისობის აღწერას და ჩანაწერებს (მაგალითად, ჩაწერილი იყოს ცალკეული ლაბორატორიული სამუშაო, ოპერაცია, საწარმოო ტექნოლოგია, მოქმედება და ა.შ.).

ტალინის ტექნოლოგიურ უნივერსიტეტში სადოქტორო პროგრამების 15 % ეფუძნება ელექტრონულ სწავლებას, თუმცა 2015 წლისთვის ყველა სადოქტორო პროგრამა უნდა იყოს ელექტრონულ სწავლებასე დაქირაბული. ამასთან, 4-ჯერ გაიზარდა დისტანციური სწავლების კურსების მომხმარებელთა რაოდენობა, რადგან სტუდენტების დიდი ნაწილი მუშაობს და ისინი ეერ ახერხებენ საუდიტორო ლექციებზე დასწრებას. რეგისტრაციისას სტუდენტი აფიქსირებს ელექტრონული სწავლების ფორმას ირჩევს, თუ კლასიკური ტიპის საუდიტორო სწავლებას. იზრდება უცხოელი, ესტონეთის არარეზიდენტი სტუდენტების რაოდენობა. რა თქმა უნდა, ელექტრონულ სწავლებასე გადისეა დიდი დანახარჯები მოითხოვს. მხოლოდ აკადემიური პერსონალის ელექტრონული სწავლების მეთოდების დაუფლების მიზნით ევროპის სტრუქტურულმა ფონდმა 1 მილიონი ევრო გამოყო, რომელიც ათეისებულ იქნა 2010 წლისთვის. ჩამოყალიბდა პროექტის ორგანიზაციის კლასტერი; შეიქმნა და მოქმედებს ელექტრონული სწავლების ქსელი; დაინერგა ელექტრონული სწავლების მიღწევები საეარჯიშოებისა და ლაბორატორიულ სამუშაოების ფორმით; გაუმჯობესდა ელექტრონული სწავლების ხარისხის სისტემა და უნივერსიტეტების სწავლების სისტემის რეგულაციები; ჩამოყალიბდა ელექტრონული სწავლების მოტივაციის სისტემა.

ესტონეთში ელექტრონული სწავლებისთვის შემუშავდა ეროვნული სტანდარტები, ასევე, მონიტორინგის სისტემა ელექტრონული სწავლების სტანდარტებისთვის; უმაღლესი განათლების სისტემაში დაინერგა ელექტრონული სწავლების მხარდაჭერი ორგანიზაციული კულტურა.

პრაქტიკული ნაბიჯები გადაიდგა აკადემიური პერსონალის კვალიფიკაციის ასაზღვრელად ელექტრონული სწავლების კურსების შემუშავების დაწყებამდე. კერძოდ, შემუშავდა ელექტრონული სწავლების კონცეფცია, დაიწყო ელექტრონული კურსების ჩამოყალიბება, განისაზღვრა შესწავლის ობიექტები; შერჩეულ იქნა სპეციალური პროგრამები (Macromedia Flash; Adobe Photoshop and etc.). ელექტრონული კურსების შესწავლის ობიექტებს განისაზღვრავენ ლექტორები, ხოლო ელექტრონული სწავლების სპეციალისტები მათ ეხმარებიან კურსების შემუშავებაში. ამასთან ისინი აკადემიურ პერსონალს აწვდიან იმ სიახლეებს, რომელსაც იღებენ ესტონეთის ელექტრონული სწავლების ქსელის მეშვეობით. ელექტრონული სასწავლო კურსების შემუშავება ხორციელდება შესაბამისი სამართლებრივი დოკუმენტების საფუძველზე.

ელექტრონული სწავლების კურსები მნიშვნელოვანია სწავლებისა და სწავლების ხარისხის უზრუნველყოფის შეფასების მიზნით: შესაძლებელია იმ მასალის გაცნობა, რომელსაც პროფესორი გადასცემს სტუდენტებს ლექციაზე, რამდენად ორიენტირებულია წარმოდგენილი სასწავლო მასალა შედეგის მიღწევაზე.

ელექტრონული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების საფუძველზე ესტონეთში შექმნილია ერთიანი აკადემიური ქსელი, რომელშიც ყველა მეცნიერი ორ (ესტონურ და ინგლისურ) ენაზე ათავსებს თავის სამეცნიერო ელემენტს და ნაშრომებს. ეს შესაძლებელს ხდის, უფრო მეტად

იქოს დაჯგუფი საეკტორო უფლებები, ამაღლდეს გამჭირვალობის ხარისხი, კელევის ხარისხი, მკლდვართა ინტერნაციონალისაციის დარე, კელევისი ნაშრომების ხელმისაწვდომობა.

ელექტრონული სწავლებით დაძლეულია სტუდენტების მხრიდან გაცდენების შედეგების მნიშვნელოვანი ნაწილი. ამასთან, სააუდიტორო სწავლებისას სტუდენტები განსხვავდებიან სასწავლო მასალების ათვისების განსხვავებული ტემპით; მათ აქვთ ცოდნის განსხვავებული დონე და, შესაბამისად, პირდაპირი (Face to Face) ლექციის შემთხვევაში, ეს განსხვავება უფრო მხრდება; სტუდენტებს სწავლის განსხვავებული სტილი გააჩნიათ, შესაბამისად, ელექტრონული სწავლება მათ სწავლების მრავალფეროვანი მეთოდების არჩევის საშუალებას აძლევს ხანგრძლივად განსაზღვრული დროის მონაკვეთსა და სიერცეში.

ელექტრონული სწავლების სასწავლო კურსები ესტონეთის უმაღლესი განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის ცენტრში იმავე რეჟიმში ფასდება, როგორც ნეულებრივი სასწავლო კურსები. თუმცა უმაღლესი სასწავლებლების თვითშეფასებისთვის და ინსტიტუციური აკრედიტაციისთვის აუცილებელია მიეთითოს, რამდენი ელექტრონული სასწავლო კურსი მოქმედებს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებაში. აღნიშნული მეტყველებს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში ინოვაციური ტექნოლოგიების მეთოდებისა და ტექნოლოგიების დანერგვაზე და შემოთანიოთელილ დადებით ეფექტებს.

თავის მხრივ, ელექტრონული სასწავლო კურსების შემუშავების, ორგანიზების და სწორად მართვისთვის აუცილებელია შესაბამისი ინფრასტრუქტურა და ინტერნეტის მიწოდების მაღალი და უწყვეტი ხარისხი, რაც ესტონეთში მუშაობს.

ამასთან, რა თქმა უნდა, ელექტრონული სწავლების კურსები ვერ შეცვლის იმ ეფექტს, რომელიც პირდაპირი სახით ლექციის წაკითხვისას არსებობს: ელექტრონული სასწავლო კურსების განხორციელება გამართლებულია პატარა ჯგუფებში.

ესტონეთის გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ თანამედროვე კონკურენციის მოთხოვნების საპასუხოდ, საქართველოს უმაღლეს საგანმანათლებლო სიერცეშიც უნდა დაიწყოს მზადება ელექტრონული სასწავლო კურსების შემუშავებასთან დაკავშირებით. ცოდნის საზოგადოებაში, გლობალიზაციის პირობებში მცირე ჰქვენის ინტეგრირების ჯვალაზე ეფექტიანი ეზა ცოდნასა და ტექნოლოგიებზე გადის. მიმდინარე ეტაპზე კი, უნდა შეეძლოთ შერეული კურსების (იგულისხმება სწავლების კლასიკური, სააუდიტორო და ელექტრონული) სწავლების ფორმის აქტუალისაცია. პარალელურად უნდა ჩატარდეს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში ელექტრონული სწავლების დანერგვის გარემოს კელევა, რომლის შედეგების მიხედვითაც უნდა შემუშავდეს საქართველოს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში ელექტრონული სწავლების სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა. სტრატეგია უნდა დაეფუძნოს შესაბამის საკანონმდებლო ბაზას, რაც გამოიწვევს გარკვეულ საკანონმდებლო ცვლილებების არსებულ კანონმდებლობაში.

ელექტრონულ სწავლებასთან დაკავშირებით საქართველოში უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების კოორდინირებული საქმიანობის უზრუნველყოფის მიზნით მიზანშეწონილია საუნივერსიტეტო გაერთიანების ჩამოყალიბება, რომელიც გააერთიანებს ინსტიტუცებს კონკრეტული სხვადასხვახარისხოვანი ამოცანების გადაწყვეტის გზების ძიებაში.

გამოყენებული საინფორმაციო რესურსები და მასალები:

<http://www.e-pe.ee/en/>

<http://hkuu.ee/>

<http://www.c4lpt.ee.uk/>

<http://www.intopractise.eu/eng/>

ტურიზმის სწავლება გლობალიზებულ მსოფლიოში

გლობალიზაციამ და მსოფლიოში ბოლო ათწლეულის პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ცვლილებებმა ეკონომიკის ყველა სექტორზე იქონია მეტ-ნაკლები ზეგავლენა. ტურისმშიც განიცადა ღრმა სტრუქტურული ცვლილებები.

ამ პროცესებმა მოითხოვა განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება ტურისმის სექტორში დასაქმებულთა და მათი შრომის ნაყოფიერების ურთიერთკავშირზე. დარგში დასაქმებულის უნარი შეეხატვისებოდეს ახალ მოთხოვნებს, სულ უფრო მეტად ხდება დამოკიდებული მისი მომსახურების დონეზე. ეს მართებულია ყველა ეკონომიკური სექტორისათვის, მაგრამ განსაკუთრებით ესება ტურისმში.

ამგვარად, საჭირო გახდა ტურისმის სფეროში განათლების როლის გადახედვა. აუცილებელი გახდა ტურისტულ საქმიანობაში ადამიანური რესურსების უდიდესი მნიშვნელობის გათვალისწინება. ნათელი გახდა, რომ შეუძლებელია სექტორის ბაღანსირებულ განვითარებაზე, ან ხარისხის ამაღლებაზე ყოყნო, თუ არ იქნება მიმართული ძალისხმევა პერსონალის მომსახურებაზე. ადამიანური რესურსების მომსახურების ხარისხი სულ უფრო და უფრო მეტად ხდება ეკონომიკური შედეგებისა და საქმიანობის კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი¹.

სექტორისა თუ ფირმის კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა დამოკიდებულია ბაზრის პერსპექტივის ხედვის შესაძლებლობასა და ადეკვატურ ტექნოლოგიურ სიახლეთა გამოყენებაზე, რაც თავის მხრივ, დამოკიდებულია პერსონალის მომსახურებაზე. ამან საჭირო გახდა განვითარებული და მთლიანი საგანმანათლებლო-მოსამსახურებელი სისტემის შექმნა, რომელიც ორიენტირებული იქნებოდა ტურისმის სექტორის მუდმივ განვითარებაზე და ტოტალური ხარისხის მიღწევაზე.

ტურისმის სექტორის ხარისხი უდიდესწილად დამოკიდებულია ადამიანური რესურსების კვალიფიკაციასა და ახალი ტექნოლოგიების ათვისების უნარზე, ასევე, ახალი ორგანიზაციული პროცესებისა და ფორმების გამოყენებაზე. ასე, რომ სექტორში ტოტალური ხარისხის პრობლემა განუყოფელია განათლების ხარისხისაგან.

არც თუ შორეულ წარსულში, თუ ადამიანი იღებდა გარკვეულ განათლებას, ამით განისაზღვრებოდა მისი პროფესია, კარიერის საშუალება და სასოვადოებრივი მდგომარეობა. ამჟამად, ასეთი სიტუაცია წარსულს ბარდება და ადგილს უთმობს უფრო არასტაბილურ და გაუთვალისწინებელ ვითარებას, როდესაც თავდაპირველი მომსახურება და განათლება უკვე არასაკმარისია მთელი პროფესიული ცხოვრების მანძილზე. ეს სიტუაცია აისახება ადამიანთა სამ დიდ ჯგუფზე:

1. ასაკოვანი ადამიანები ტექნიკური ან უმაღლესი განათლებით;
2. თანამედროვე სტუდენტები;
3. არაკვალიფიციური პერსონალი.

ყველა მათგანს ეხება საერთო პრობლემა – პროფესიული განვითარების პრობლემა.

საერთოდ, დასაქმებულთა რაოდენობა ტურისმის ეკონომიკაში მსოფლიოს მასშტაბით 2009 წლისათვის შეადგენდა 219 მლნ ადამიანი (მთლიანი დასაქმების 7.6%), ანუ ყოველ

¹ "Human Capital in the Tourism Industry of the 21st Century" – Eduardo Fayos-Sola, WTO Tourism Education and Training Series, Madrid, Spain, 1997, p.27.

ლი 13 დასაქმებულებიდან ერთი ტურისტის ეკონომიკაშია დასაქმებული. ხოლო უშუალოდ ტურისტის ინდუსტრიაში დასაქმებულია – 77,3 მლნ-ს (მთლიანი დასაქმების 2,7%). მათ შორის: ჩინეთში 18,0 მლნ ადამიანი, ინდოეთში – 12,8 მლნ, ხოლო აშშ-ში – 5,1 მლნ ადამიანი¹.

ეკონომიკის უნივერსიტეტის (აშშ) პროფესორ ჯაფარ ჯაფარის² მიერ შემოთავაზებული დიაგრამის მიხედვით (დიაგრამა 1), ტურისტში დასაქმებული პერსონალი ქმნის პირადი, რომელშიც: მენეჯერების, ადმინისტრატორებისა და ხელმძღვანელების მცირე ჯგუფი იკავებს პირადიდის წვერს (კენწეროს). უფრო ფართო საშუალო და ზედამხედველი პერსონალის ჯგუფი პირადიდის შუა ნაწილში და ძალიან ფართო ნაკლებად-კვალიფიკაციური და არაკვალიფიკაციური პერსონალის ჯგუფი პირადიდის ძირში.

დიაგრამა ასევებს, რომ პირადიდის წვერისა და ძირის პოზიციები ერთმანეთის მიმართ კონტრასტულია და ამგვარად, ერთი მათგანის კომენტირებისას – მეორესაც ეძლევა დახასიათება. ტურისტის ბუნების გათვალისწინებით, პირადიდის წვერში მდებარე კადრების განათლება წარმოდგენილია ვერტიკალური სეგტების პირველი (მარცხენა) ჯგუფით, რომელიც შესრულებულია კარგად გამოკეთილი მულტი-დისციპლინური კურიკულუმებით. ასეთი პროგრამები შემუშავებულია ხაზოვადობრივი და კერძო სტრუქტურების მოქმედ თუ მომავალ მმართველთათვის ტურისტის ინდუსტრიის მრავალ სექტორს შორის ურთიერთდამოკიდებულების, მათში ცვლილებებისა და ტერმინაციების შესახებ ცოდნის აუცილებლობის გათვალისწინებით.

საინჟინერო ანუ, ვერტიკალური სეგტების მეორე ჯგუფი (შუა), რომელიც ეწოდება წვერისაკენ, აწევენს იმას, რომ პირადიდის ძირში მყოფი პერსონალის ამოცანები ლიმიტირებულია და შემოიფარგლება მათი სამსახურეობრივი მოვალეობებით. დიაგრამა, ასევე, გამოხატავს კატეგორიულ განსხვავებას პირადიდის წვერსა და მის ძირში განლაგებულ ჯგუფებს შორის. მაგალითად, მაღალი ეშვლონებისათვის შექმნილი კურიკულუმი უნდა ითვალისწინებდეს „კონკრეტულადი ახროვნების“ უნარის აღზრდას შესაბამისი მულტი-დისციპლინურ კონტექსტში. ხოლო, პირადიდის ძირში განთავსებული ჯგუფისათვის შემუშავებული პროგრამები უნდა ითვალისწინებდეს მათთვის „ტექნიკური უნარ-ჩვევების“ გადამცემს.

დიაგრამის ვერტიკალური სეგტების შესამე (მარჯვენა) ჯგუფის არასწორი ფორმა და მოკლეობა იმაზე, რომ პირადიდის სამივე ნაწილში განთავსებულია პერსონალი, რომელიც უშუალო კონტაქტშია ტურისტებთან (ე.წ. „წინა ხაზის მუშაკები“). ნათელია, რომ „წინა ხაზის“ ფუნქციების განსახორციელებლად ეს კონტინგენტი საჭიროებს დამატებით ცოდნასა და უნარ-ჩვევებს. ეს სეგტები არ ვიწოდება არც ზევით და არც ქვევით, მაგრამ მათი სისხის ცვალებადობა პირადიდის მთელ სიგრძეზე – გამოწვეულია პერსონალის მეტ-ნაკლები კონტაქტებით ტურისტებთან.

პროფესორ ჯაფარ ჯაფარის ამ დიაგრამის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა მთელი რიგი საგანმანათლებლო და პროფესიული მომსახურების მოდელის შემუშავება, რომლებიც ამჟამად, ამა თუ იმ ფორმით მოქმედებაში არიან მთელი მსოფლიოს მასშტაბით.

¹ "Travel and Tourism Economic Impact": Executive Summary, WTC. 2009 – www.wtc.org

² Professor Jafar Jafari – Editor-in-Chief of Annals of Tourism Research; Chief Editor of Tourism Social Science Series; Chief Editor of encyclopedia of Tourism; and Co-Founding President of International Academy for the Study of Tourism – "tedQual". WTO, Themis Publication, N.5, 1/2002, p.34

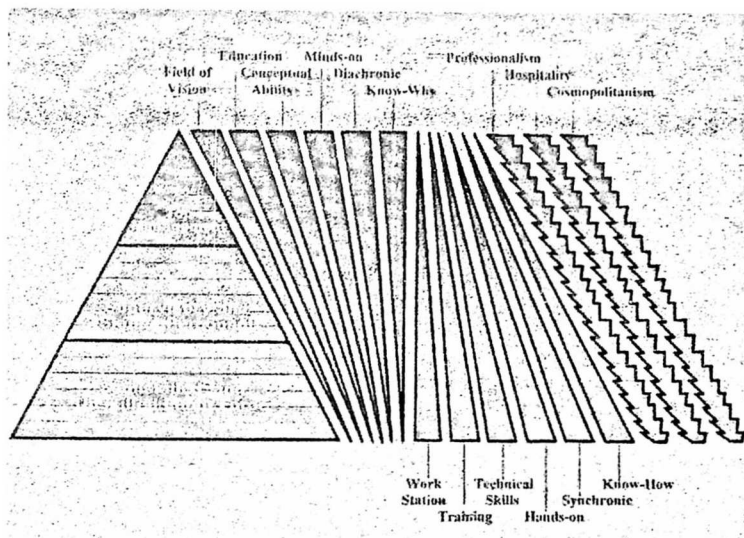

FIGURE 1. Tourism Education - Training Continuum.

გამოყოფენ 12 ძირითად მოდელს. მართალია, ეს მოდელები არაა ყოვლისმომცველი, მაგრამ ისინი გამოიყენებიან როგორც ცალკე, ისე ერთმანეთთან კომბინაციაში.⁴

1. საშუალო ადგილზე სწავლების მოდელი (*The In-House Model*), რომელიც ბიზნესს სთავაზობს თანამშრომლების პროფესიულ მომზადებას ბიზნესის სპეციფიკის გათვალისწინებით საშუაოდან მოუწყვეტლად;

2. საშუალო-საგანმანათლებლო სკოლის მოდელი (*The High School Model*), რაც ბოლო წლებში განვითარდა და სთავაზობს ახალგაზრდებს პროფესიულ მომზადებას უკვე სკოლიდან, რათა ამით გაღვივდეს ახალგაზრდებში ინტერესი ტურიზმის ბიზნესისადმი;

3. პროფესიული ასოციაციის მოდელი (*The Trade Association Model*). ზოგაერთი პროფესიული ასოციაცია აფარტოებს თავის ფუნქციებს და სთავაზობს პროფესიულ მომზადება-განათლებას თავის წევრებს, როგორც ხერხს ასოციაციაში გასაწევრიანებლად;

4. თვითმყოფადი მოდელი (*The Self-Contained Model*), რაც წარმოადგენს ტრადიციულ სასკოლო ან კოლეჯის პროგრამას, რომელიც სთავაზობს ზოგად ან პროფესიულ მომზადება-განათლების პროგრამებს ისეთ სფეროში, როგორიცაა სასტუმროს ან რესტორნის პროგრამები;

5. ფაკულტეტზე დართული მოდელი (*The Department Add-On Model*), რომლის პროგრამები, მცირე სპეციალიზებული კურსის ფორმით, იქმნება ტრადიციულ საუნივერსიტეტო ფაკულტეტებზე, რომლებიც სთავაზობენ დამატებით სწავლებას ტურიზმის მენეჯმენტში, ეკონომიკაში, ანთროპოლოგიაში და სხვ.

⁴ Tourism Education and Training Models - "IcdQual", WTO.Themis Publication, #5, 1/2002, p.29.

6. ფართო სასწავლო ბაზის მქონე მოდელი (*The Campus-Wide Model*). ზოგი უნივერსიტეტი აცნობიერებს ტურისმის სექტორის მნიშვნელობას, მაგრამ არა აქვს რესურსი ამ სფეროში სათანადო დონის პროგრამის განსახორციელებლად. ამიტომ მონათესავე დარგების ფაკულტეტებიდან მოიხილება აღნიშნული რესურსები, რაც მოგვიანებით უზრუნველყოფს ასალი რეალური პროგრამის შექმნას.

7. ფინური მოდელი (*The Finland Model*). რომელიც პროგრამის ერთობლივად შექმნის მიზნით მოიცავს მოედ ქვეყანას. ეს მოდელი ცნობილია, როგორც ტურისმის სწავლების ფინური საუნივერსიტეტო ქსელი (*FUNTS*).

8. სხვა ქვეყნებში სწავლების მოდელი (*The Overseas Model*). ქვეყნები, რომლებსაც არა აქვთ შექმნილი რაიმე სახეობის პროგრამა, ტურისმში ხედავენ თავიანთი სტუდენტების პროფესიული მომზადება-განათლების შესაძლებლობას სხვა ქვეყნებში, რომელთაც კარგად მომზადებული პროგრამები აქვთ ამ სფეროში;

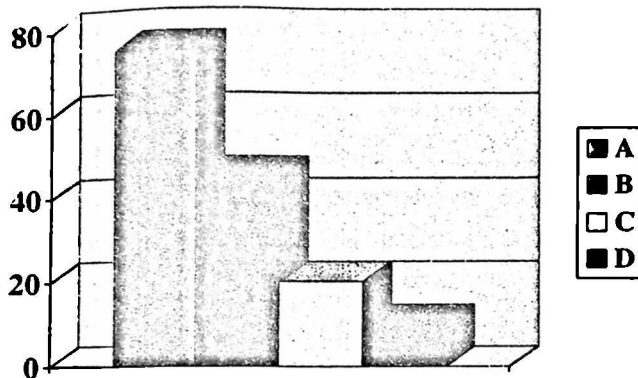
9. ირანული მოდელი (*The Iran Model*). ქვეყნებისათვის, რომელთაც გააჩნიათ შესუღუდული საგანმანათლებლო შესაძლებლობები მაღალი ხარისხის პროგრამის შესათავსებლად ტურისმში, კარგი შესაძლებლობა რომელიმე უცხოურ უნივერსიტეტთან შეთანხმება ამ უნივერსიტეტის პროგრამებისა და პროფესორის გამოიყენებოდა თავისი სტუდენტების მომზადებლად. ამ მოდელს ეწოდება ირანული მოდელი, რადგან ამ ქვეყანამ ტურისმში განათლების სფეროში დაიპყრა ორმხრივი ურთიერთობა ბრიტანულ უნივერსიტეტთან. ამ უკანასკნელმა შესთავაზა საკუთარი ბაკალავრიატის პროგრამით სწავლების ორგანიზება და ნატარება თეირანში, რის გამოც ირანელ სტუდენტებს აღარ უხდებოდათ სასწავლებლად დიდ ბრიტანეთში ჩასვლა;

10. რეგიონული მოდელი (*The Regional Model*), როცა რიგი მეზობელი ქვეყანა აერთიანებს ძალებს მოუღს რეგიონში (მაგ: ამიერკავკასიის რეგიონი ან სხვ.) ტურისმის განათლება-პროფესიული მომზადების პროგრამების შედგენა-განხორციელებისათვის;

11. ჩრდილოეთ-სამხრეთის მოდელი (*The North-South Model*) რეგიონულის ანალოგიურია, მაგრამ გამოიყენება განსხვავებული მიზნებით. ასეთი თანამშრომლობა დამყარებულია, მაგალითად, ჟინეთს, შედეფუსა და ესპანეთს შორის, მაგრამ მსგავსი რამ შესაძლია დანიერკოს სხვაგანაც. ანალოგიური ან განსხვავებული მიზნებით;

12. მსოფლიო ტურისმის ორგანიზაციის (სახელმწიფოების სამთავრობო ორგანიზაციითა გ ერთიანება) მოდელი (*The WTO Model*) განიხილავს ტურისმში წარმატებულ განათლება-მომზადებას, როგორც დანიტერესებულ მხარეებს შორის პარტნიორული საქმიანობის შედეგს: (ა) დანიტერესებული პარტნიორი (ეროვნული-რეგიონული-ადგილობრივი მთავრობა, ტურისტული დაინშელების ადგილები, კერძო საწარმოები, ან მათი კომბინაცია); (ბ) აღმასრულებელი პარტნიორი (მტო-ს განათლების საბჭოში გაერთიანებული განათლების. პროფესიული მომზადების თუ კვლევითი ინსტიტუტები); და (გ) სტრატეგიული პარტნიორი (მტო-ს ადამიანური რესურსების განვითარების დეპარტამენტი, WTO.Themis – ის ფონდი და მტო-ს საგანმანათლებლო საბჭო).

ეს თორმეტი მოდელი გვთავაზობს პროგრამების განსხვავებულ ჯაჭვს, რასაც შეუძლია დახმარება გაუწიოს ტურისმის მუშაებს გადამზადებასა და სწავლებაში. ისინი შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს ცალ-ცალკე ან ერთად. არჩეიანი მოიცავს პროგრამებს: (ა) გეოგრაფიული პროგრამები (ადგილობრივი, პროვინციის, ეროვნული, რეგიონული და საერთაშორისო); (ბ) მიერუებული პროგრამები (ტრადიციული კოლეჯის ან საუნივერსიტეტო, კერძო სექტორის, ან მთავრობის მხარდაჭერით შექმნილი, ან მათი კომბინაცია); (გ) სხვადასხვა დონის პროგრამები (ტრადიციული პროფესიული უნარ-ჩვევების, საბაკალავრო, სამაგისტრო, სადოქტორო).

- A – მოემზადებული პედაგოგები.
- B – არასაკმარისი დახმარება კერძო საწარმოების მხრიდან.
- C – ხათანადო კანონმდებლობის არ არსებობა.
- D – დაინტერესების არ არსებობა სტუდენტთა მხრიდან.

როგორც World Resources Institute-ისა და The Aspen Institute's Business and Society Program-ის "Beyond Grey Pinstripes 2005: "Preparing MBA's for Social and Environmental stewardship" მოხსენებაშია ნათქვამი – "ბიზნეს სკოლების პროფესორ-მასწავლებელთა პასუხისმგებლობა უმნიშვნელოვანესია იმის უზრუნველსაყოფად, რომ სოციალური და გარემოს საკითხები სრულად იქნეს ინტეგრირებული ბიზნეს-განათლებლასა და ბიზნეს-პრაქტიკაში". ბუნებრივია, რომ ეს პასუხისმგებლობა ვრცელდება არა მხოლოდ ამ საკითხებზე, არამედ მთელ სასწავლო პროცესზე. ისიც ბუნებრივია, რომ ამგვარი პასუხისმგებლობა ვრცელდება არა მხოლოდ აშშ-ს, არამედ ნებისმიერი სხვა ქვეყნის უმაღლესი სასწავლებლების, მათ შორის საქართველოს უნივერსიტეტების პროფესორ-მასწავლებლებზეც.

მართალია საქართველო უკვე მიუერთდა ბოლონის პროცესს, მიმდინარეობს მთელი განათლების სისტემის დრმა რეფორმა, უკვე გატარდა სტრუქტურული ცვლილებები, კდრების თანმიმდევრული და ახალი სასწავლო პროგრამების დანერგვა უმაღლეს სასწავლებლებში, მათ შორის თსუ-შიც, მაგრამ ამ პროცესს, ისევე როგორც ნებისმიერი რეფორმის პროცესს თან ახლავს მთელი რიგი ხირთულები, რაც უპირველეს ყოვლისა პროფესორ-მასწავლებლთა პასუხისმგებლობასთანაა დაკავშირებული.

ბოლო წლების გამოცდილებამ ნათლად დაგვიჩინა, რომ თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი აკადემიური პროგრამების შემუშავება ტურიზმში უფრო იოლი აღმოჩნდა, ვიდრე ამ აკადემიური პერსონალის შერჩევა, რომელიც ამ პროგრამებით შეძლებდა სტუდენტთა სწავლებას.

თუმცა, ამით სულაც არ ეცულისხმობთ იმას, რომ აკადემიური პროგრამების ხარისხი ნაკლებად მნიშვნელოვანი პრობლემაა.

საერთოდ, ნებისმიერი სასწავლო პროგრამა მოითხოვს მედივე განახლებას და სრულყოფას. მათ უძეგეს ეს შეეხება საქართველოს უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამებს, რომლებიც მხოლოდ ახლა იწყებენ პირველი ნაბიჯების გადადგმას სრულყოფისა და ხარისხის გაუმჯობესებისაკენ. ეს კი დღევანდელ მსოფლიოში შეუძლებელია ფართო სი-

ერთაშორისო გამოცდილების გაზიარებისა და მსოფლიოს მოწინავე უნივერსიტეტებთან მჭიდრო თანამშრომლობის გარეშე.

ტრანსნაციონალურ განათლებას, ბოლონის პროცესთან და მიმდინარე გლობალიზაციასთან ერთობლიობაში, მოსალოდნელია რომ იქნება უფრო ღრმა და შორს მიმავალი შედეგები საგანმანათლებლო სისტემაზე მოქმედი მსოფლიოს მასშტაბით.

საერთო ჯამში შეიძლება ითქვას, რომ ძირითად მიზეზობრივ ფაქტორებს, რომლებიც იწვევს ტრანსნაციონალური განათლების ექსპანსიას, წარმოადგენს: ტრადიციული განათლების არაელასტიკურობა, ტრანსნაციონალური განათლების მიერ შემოთავაზებული მრავალფეროვანი კურიკულუმი და სწავლების ინოვაციური მეთოდები.

დღეისათვის საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენება განიხილება როგორც უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი ნებისმიერი სასწავლო პროცესისა, იმისათვის, რომ მიღწეულ იქნეს წარმატება როგორც სტუდენტთათვის, ისე მთლიანად ეკონომიკისათვის. ლექტორებს უწევთ განსხვავებული აზროვნების სტუდენტთა სწავლება, რომლებიც ფლობენ უამრავ ინფორმაციას და პრაქტიკულად ანხორციელებენ ინფორმაციის მოძიებას, ანალიზს, მენეჯმენტს და ინტეგრირებას რეალური პრობლემების მოგვარების მიზნით.

გლენ ჯონსი (Glenn R. Jones) "Jones Knowledge Group and Knowledge TV"- დამფუძნებელი და პრეზიდენტი თავის წიგნში „იპერსკოლები: განათლების რენესანსი“ ("Cyberschools: An Education Renaissance"), ანუ როგორ მივიღოთ ონ-ლაინ განათლება, წერს, რომ მოთხოვნა დისტანციურ სწავლებაზე მით უფრო იზრდება, რამდენადაც არ უმჯობესდება მოსახლეობის ფინანსური შესაძლებლობები და სწრაფად ვითარდება საინფორმაციო ტექნოლოგიები. იგი აღნიშნავს, რომ ციფრული კონვერგენციის ახალი ერა საჭიროებს რომ იქნეს მიახლოებული აზროვნების შესაძლებლობებთან, პრობლემებისა და ბარიერების არარსებობასთან. „მთავარია რომ მივიტანოთ განათლება ხალხთან და არა პირიქით – ხალხი განათლებასთან“.

მსოფლიოში ამგვარი ტენდენციების ფონზე ხასი უნდა გაუესყათ იმ ფაქტს, რომ ტურიზმის დისტანციური სწავლება საქართველოში ჯერ-ჯერობით საერთოდ არ არის დანერგილი.

ცოდნის გადაცემა წარმოადგენს საგანმანათლებლო პროცესის ერთ-ერთ ძირითად პრობლემას. სწავლება მედმივად ვითარდება და განიცდის ევოლუციას, რის გამოც შეუძლებელია ეფუძნებოდეს მხოლოდ ისტორიულ ანალიზს. ამავე მიზეზით არ შეიძლება გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან მეცნიერება, კელევიით საქმიანობა და სწავლება, რადგან ეს წინააღმდეგობაში მოვიდოდა მათ განვითარებასთან. თუ სხვა სფეროებში კელევიით საქმიანობა ყოველთვის იყო სწავლების ღერძი, ტურიზმში შეიმჩნეოდა მისდამი ნაკლები ინტერესი მეთოდოლოგიური და თეორიული საფუძვლების არასაკმარისობის გამო.

ორმა ფაქტორმა განაპირობა მსოფლიო დონეზე ტურიზმის სფეროში კელევიით საქმიანობის განვითარება. პირველი ფაქტორი იყო: საერთაშორისო ორგანიზაციების ძალისხმევა (მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, საერთაშორისო სასტუმრო ასოციაცია, ტურიზმისა და მოგზაურობის სფეროში კელევიების ასოციაცია, ტურიზმის სფეროში პროფესიული სწავლების მსოფლიო ასოციაცია და სხვ.). მეორე ფაქტორი კი გახდა - ტურიზმის სფეროსადმი მიძღვნილი ისეთი ყურნალების გამოცემა, როგორებიცაა: Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, Journal of Travel Research, The tourism Review, Tourism Management, Problems in Tourism, International Journal of Hospitality Management, WTO.Themis tedQual, და სხვ.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ტურიზმის სექტორში დასაქმებულთა გადამზადებასა და კვალიფიკაციის ამაღლების საკითხი. ამ საკითხს უაღრესად დიდი ყურადღება ექცევა მსოფლიოს მასშტაბით და სამეცნიერო საქმიანობის პარალელურად კადრების გადამზადე-

ბა და კვალიფიკაციის ამაღლება წარმოადგენს ტურიზმის სკოლებისა და ინსტიტუტების უმთავრეს ამოცანას.

არ უნდა დაგვევიწყდეს, რომ საბოლოო ჯამში ყოველივე ამის უკან დგას ახალგაზრდა თაობა – მომავალი სპეციალისტები, რომელთაც ჩვენი უმოქმედობისა და უუნარობის გამო პრაქტიკულად უკარგავთ მომავალს. და ასე იქნება მანამ, სანამ თსუ-ში მომზადებული ტურიზმის სპეციალისტები თავიანთი კვალიფიკაციის დონით არ იქნებიან აღიარებული მსოფლიო ტურიზმის სფეროში.

კრიულული განათლების სისტემაში დაწესებული რეფორმები გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ გავეთვალისწინოთ მსოფლიოს მოწინავე უნივერსიტეტებისა და სასწავლო პროგრამების გამოცდილება. დაგვყაროს მათთან მჭიდრო კონტაქტები და თანამშრომლობა, დაენერგოს პრაქტიკაში გაცვლითი პროგრამები, საკუთარი პედაგოგიური კადრების მომზადებამდე ფართოდ ნაერთოდ წეკნს სასწავლო პროგრამებში უცხოეთიდან მოწვეული სპეციალისტები, სისტემატურად ვაწარმოოთ წვენი სასწავლო პროგრამების შედარება უცხოურ ანალოგებთან და განვამტკიცოთ მათი ხარისხი, მივაღწიოთ თსუ-ს სასწავლო და სამეცნიერო პროგრამების ხარისხის აღიარებას საქართველოს საზღვრებს გარეთ და სხვ. მსოფლიო ამ გზით იქნება შესაძლებელი თსუ-ს, როგორც ქვეყნის უდიდესი და მთავარი საგანმანათლებლო კერის ავტორიტეტის შენარჩუნება, არა მხოლოდ წვენი ქვეყნის, არამედ მთელი კავკასიის მასშტაბით, რაც მსოფლიო აღიარებისაკენ გაგვიკვლიავს გზას.

ამრიგად, მოცემულ ეტაპზე, წვენი ამოცანები ასე შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

- ტურიზმის თანამედროვე აკადემიური პროგრამების შექმნა და დანერგვა ყველა დონეზე (ბაკალავრიატი, მაგისტრატურა, დოქტორანტურა);
- ტურიზმის სპეციალისტთა გადასამზადებელი სასწავლო პროგრამების განხორციელება;
- ტურიზმის ინგლისურ-ენოვანი სასწავლო პროგრამების დანერგვა დასავლურ უნივერსიტეტებთან თანამშრომლობით;
- დისტანციური სასწავლო პროგრამების დანერგვა;
- ინტერნატურის დანერგვა საბაზო სასტუმროებისა და ტურისტულ ორგანიზაციებში;
- სასწავლო პროგრამების სრულყოფისათვის აქტუური თანამშრომლობა უცხოეთის უნივერსიტეტებთან.

საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი

ბიზნესის კრეატიულობა როგორც გლობალიზაციის თანამედროვე ბაზოვემვა

თანამედროვე გლობალიზაციის პროცესის გაღრმავებისა და კონკურენციის გამწვავების შედეგად მუყრნეობრიობის ტრადიციული ფორმები თანდათანობით კარგავენ მიმზიდველობას და მის ადგილს იკაეებს კრეატიული ეკონომიკა. ტერმინი „კრეატიული“ ინგლისურად – creative, ლათინურად – creations – ნიშნავს შემოქმედს, შემქმნელს. დასავლეთში კრეატიულობა აღნიშნავს შემოქმედების ტექნოლოგიურ ელემენტს. ქართულ მეცნიერულ ბრუნვაში კრეატიულობის კატეგორია თითქმის არ გამოიყენება, ან თუ გამოიყენება (ძირითადად მასმედიაში) უმრავლესობისათვის მისი შინაარსი გაუგებარია. აღნიშნული ტერმინი ეკონომიკისა და ბიზნესის კუთხით ახალა იწვეებს დამკვიდრებას. ინფორმაციული ეპოქის დაწყებამდე იგი ეკონომიკაში ფაქტობრივად არ გამოიყენებოდა. სასოგადოებისათვის საკმარისი იყო ცნება „შემოქმედება“, რომელიც ცნობილია ჯერ კიდევ ანტიკური ეპოქიდან. შემოქმედების კულტი შენარსუნდა შუა საუკუნეებშიც და თავისი მნიშვნელობა არ დაკარგავს XX საუკუნეშიც, თუმცა თანამედროვე გტაპზე იგი ფართოდ შემოიჭრა არა მხოლოდ სასოგადოებრივი ცხოვრების ინტელექტუალურ, არამედ ეკონომიკისა და ბიზნესის სფეროებშიც.

მართალია, ტერმინი „კრეატიული“ სასოგადოებრივ პრაქტიკაში იხმარება როგორც „შემოქმედების“ სინონიმი, მაგრამ ისინი, ჩვენი აზრით, მაინც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. საქმე იმაშია, რომ შემოქმედება, შემოქმედებით პროცესი ყუფნება ავტორის, ანუ შემოქმედის შთაგონებას, მის უნარს, ტრადიციებს, ხოლო კრეატიული პროცესის მთავარი შემადგენელია პრაგმატული, გამოყენებითი ელემენტი. კერძოდ, კრეატიული მიდგომისას თავიდანვე გათასრება რატომ უნდა შეიქმნას ესა თუ ის პროდუქტი, ვისთვის უნდა შეიქმნას იგი, როგორ უნდა შეიქმნას და იქნება თუ არა მასზე სასოგადოებრივი მოთხოვნილება, ანუ გაიყიდება თუ არა იგი ბაზარზე. როგორც წესი, პროფესიონალი მხატვრები, კომპოზიტორები, მწერლები და დანარჩენი შემოქმედებითი სფეროს ადამიანები თავიანთ პროდუქტს ქმნიან საკუთარი განწყობისა და ემოციების საფუძველზე და წინასწარ არანაირ კითხვებს არ სვამენ იმაზე, მათი შრომის შედეგი გაიყიდება თუ არა ბაზარზე. საუკნალია ისეთ ინტელექტუალურ შრომაზე, რომელიც ახალ, გენიალურ, უნიკალურ საგანსურ მატებს მსოფლიო ცივილიზაციას – კულტურას, ხელოვნებას, მწერლობას, მეცნიერებას და ა.შ. და არა იმათზე, რომლებიც მართალია ამ სფეროებში წარმატებით მოღვაწეობენ, მაგრამ მათი შრომის შედეგები უპირატესად ორიენტირებულია მხოლოდ საკუთარი მატერიალური კეთილდღეობის გაუმჯობესებისაკენ. პირველ შემთხვევაში შემოქმედება ნამდვილად არაა კრეატიული, ხოლო მეორე შემთხვევაში იგი ატარებს კრეატიულობის ნიშნას. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ შემოქმედება და კრეატიულობა ყოველთვის არაა ერთმანეთის ტოლფასი.

შემოქმედება ყოველთვის არიველადია, მაგრამ კრეატიულ პროდუქტში იგი დაქვემდებარებულია პრაგმატულ მიზანზე. მაგალითად, კრეატიული პროდუქტია ფერწერული ტილო, რომელიც შეიქმნა ანასტაურების საფუძველზე წინასწარი შეკვეთით, რათა გამოიყენოს წინასწარ შერჩეულ ადგილზე. მაგრამ, ისეთი ლეგენდარული მხატვრების ქმნილებები, როგორებიც იყვნენ პაბლო პიკასო, ლეონარდო და ვინჩი, რემბრანტი და ა.შ., არ წარმოადგენენ კრეატიულ პროდუქტს მისი თანამედროვე გაგებით.

ამავე დროს, კრეატიულობა შემოქმედების გარეშე შეუძლებელია. კრეატიულობა უნდა გაიგოთ როგორც შემოქმედებითი პროცესის ორგანიზაციის ტექნოლოგია. მსოფლიო

გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც ჩამოყალიბდა ინფორმაციული საზოგადოება. შესაძლებელი გასდა შემოქმედებისა და კრეატიულობის სინთეზი. თანამედროვე სამყარო ძალიან სწრაფად ეითარდება, იცვლება საზოგადოებრივი მოთხოვნილების სახეები, იგი უფრო დინამიური და მრავალფეროვანი ხდება. წინა საუკუნეებში ადამიანთა ცხოვრების პირველად ფასეულობებს შეადგენდნენ ფული, მიწა, ოქრო და სხვა მატერიალური საგნები. დღეს მდგომარეობა არსებითად შეიცვალა. ახლა სამყაროს მართავს ის, ვინც ფლობს უფრო მეტ და მნიშვნელოვან ინფორმაციას. შეიძლება ითქვას, რომ სამყაროს ერთი ნაწილი (განვითარებული ქვეყნები) თითქმის სრულადაა გაჯერებული მატერიალური პროდუქტებით, მატერიალური რესურსებით, ამიტომაც ეკონომიკური საქმიანობის ძირითად არეალად, მატერიალურთან ერთად ასევე იქცა ინტელექტუალური პროდუქტი, ინტელექტუალური საკუთრება. ამ შემთხვევაში საზოგადოებისა და ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ინსტრუმენტი ხდება ადამიანის გონება, მისი აზროვნების უნარი, მისი პრაგმატულობის დონე და ფანტაზიის მიმართულებები, რომლებიც დროის გარკვეულ ეტაპზე შეიძლება რეალურად იქცეს.

უკანასკნელი ორი ათეული წლის განმავლობაში მოხდა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების პარადიგმის რადიკალური შეცვლა, მსოფლიოში ჩამოყალიბდა ახალი მიმართულება – ცოდნის ეკონომიკა. დღევანდელი სწრაფი გლობალიზაციის პირობებში მაღალი ტემპებით ეითარდება ის ქვეყნა, რომელსაც შესწევს უნარი სწრაფად მოიპოვოს ინფორმაცია მსოფლიოში დაგროვილი ცოდნაზე და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის საფუძველზე უზრუნველყოს კონკრეტულ-ტენდენციის საქონლისა და მომსახურების წარმოება[1]. ცოდნა ცვლის ეკონომიკასაც, ტექნოლოგიასაც, ადამიანსაც და სოციუმსაც. ცოდნის უშუალოდ რაოდენობრივი შეფასება შეუძლებელია, პრაქტიკაში ამისათვის გამოიყენება ირიბი შეფასება, რომლის თანახმადაც განვითარებული ქვეყნების მოდელი შიდა პროდუქტის დაახლოებით 80% მოდის ცოდნაზე. ეს ნიშნავს, რომ წარმოების საერთო მიცულობაში მაღალი ტექნოლოგიების და ინფორმაციის სფეროში შექმნილი პროდუქციისა და მომსახურების წილი შეადგენს 80%. ცოდნის წილი სწრაფი ტემპებით იზრდება ახალი პროდუქტების ღირებულებაში. მაგალითად, თანამედროვე ავტომობილის ღირებულებაში 80 პროცენტზე მეტი მოდის მასში ჩადებული ცოდნაზე[2].

„ცოდნის ეკონომიკის“ ფუძემდებლად ითვლება ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი ფრიც მახლუპს[3]. თუმცა შემდგომ აღნიშნულ ტერმინს ჩაენაცვლა ახალი ტერმინი „ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის“ სხეულად, რომლის აქტიური პოპულისატორი იყო ასევე ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი პიტერ დრუკერი[4]. ამჟამად ეს ტერმინი მსოფლიო მასშტაბით გამოიყენება და ნიშნავს მომავლის საზოგადოებას, რომლისკენაც მიისწრაფვის განვითარებული ქვეყნების ცივილიზაცია. სწორედ ცოდნის ეკონომიკა, ანუ ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკა გახდის დღეს მსოფლიო არენაზე, რომელშიც მოიღო ახალი – კრეატიული ეკონომიკის, კრეატიული ბიზნესის სახელწოდება. დღეს „იდევბი“ ქმნიან ახალ ეკონომიკას და მათი შექმნა ხდება წარმოების ძირითადი საგანი, ხოლო კრეატიულობა – ბიზნესის განუყოფელი ნაწილი.

თანამედროვე ეტაპზე კარგადაა „კრეატიულობა“ ფართოდ გამოიყენება ეკონომიკის შემოქმედებით სფეროებში – რეკლამაში, ბრენდინგში, მარკეტინგში, ტურიზმში და ა.შ. ამ სფეროების წარმოშობაში კრეატიულობის ტერმინი ნიშნავს შემოქმედებით, ორიგინალურ იდეებს, რამდენიმეჯერ ხელს უწყობენ ბიზნესის განვითარებას, საქონლისა და მომსახურების კონკრეტულ-ტენდენციის ახალგაზრდას. მაგალითად, ტურიზმში კრეატიულობა ნიშნავს სასტუმროების ინტერიერის არასტანდარტულ გაფორმებას, რეკლამაში – დასამახსოვრებელ ლოზუნგებს და გამოსახულებებს, რომლებსაც მომხმარებლებში აღძრავს ინტერესს და შესაბამისად იზრდებიან მათ. ჩვენდღეებში კრეატიულობას საუბრობენ როგორც ახალი და ორიგინალური მიდგომების შექმნაზე არასტანდარტული შემოქმედებით გადარწმუნებულებისა და მართვის პროცესში. დღევანდელი ინტენსიური კონკურენციის პირობებში მმართველობაში. ისევე როგორც ყველაზე, საჭიროა ახალი იდეების გამოყენება. სტრატეგიული

მენეჯმენტი შეუძლებელია შემოქმედებითი აზრის გარეშე. ბიზნესის განვითარების სტრატეგიის შემუშავება არის შემოქმედებითი პროცესი, უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას – იგი ხელოვნებაა. ინოვაციური მენეჯმენტი კი, რომელიც თანამედროვე ბიზნეს-სამიანიობის მთავარი წარმართველი ვექტორია, წარმოუდგენელია კრეატიული გადაწყვეტილებების გარეშე, ხელმძღვანელთა და შემსრულებელთა შემოქმედებითი ინიციატივის გარეშე.

რამდენადაც ცნობილია, ცნება „კრეატიული ეკონომიკა“ შემოღებულ იქნა ბრუნეაში ეურანდ „Buzines Week“-ის მიერ 2000 წლის აგვისტოში[5]. კრეატიული ეკონომიკის საკითხებში გაეროს საკონსულტაციო საბჭოს წევრმა, ცნობილმა ამერიკელმა არქიტექტორმა და ხელოვნებათმცოდნემ ჯონ დოკინსმა 2002 წელს გამოსცა ნაშრომი „კრეატიული ეკონომიკა“, რომელშიც სიღრმისეულადაა განხილული კრეატიულობის გაუფლანა მსოფლიო ეკონომიკასა და ბიზნესზე კრეატიულობის განსახლების მიზნით მან გამოყო 15 კრეატიული დარგი, სადაც იწარმოება ინტელექტუალური საკუთრება სააეტორო უფლების, პატენტების, სავაჭრო მარკების და სხვათა სახით. მისი კვლევის თანახმად, პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში ეკონომიკური ფოკუსი წარმოებიდან გადაადგილდა მომსახურების სფეროში. დღეისათვის დასავლეთ ევროპასა და აშშ-ში მოსახლეობის 60% მუშაობს მომსახურების სფეროში. ამ ნაშრომში შემოთავაზებულია კრეატიულობის სამი პრინციპი (უნივერსალურობა, თავისუფლება, ბაზარი და კაეზირები) და შემოქმედებითი საქმიანობის ოთხი პრინციპი (მრავალფეროვნება, ცვალებადობა, სწავლა და ადაპტაცია). ავტორის აზრით, XXI საუკუნეში მეურნეობრიობის წამყვანი ფორმა იქნება კრეატიული ბიზნესი და რაც უფრო ჩქარა გადაერთება მასზე სამყარო, მით ჩქარა აღმოიფხვრება მსოფლიოში დღეისათვის არსებული კრიზისული სიტუაცია[8].

უკანასკნელი ორი საუკუნის გასაყარზე ამერიკელმა ეკონომისტმა, ტორონტოს უნივერსიტეტის პროფესორმა რიჩარდ ფლორიდამ კრეატიულობის საკითხს მიუძღვნა წიგნი, რომელსაც უწოდა „კრეატიული კლასი: ადამიანები, რომლებიც ცვლიან მომავალს“[6]. ავტორის აზრით, თანამედროვე საზოგადოებამ შეიძინა ახალი კლასობრივი სტრუქტურა. მისი საფუძველია „კრეატიული ბიზნესი“, ხოლო პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ბირთვი – კრეატიული კლასი. აუღიარებელი, მაგრამ დე-ფაქტო არსებულ ახალ კლასს გააჩნია თავისი სტრუქტურა, რომლის ცენტრში დგანან სუპერკრეატიული მოღვაწეები – მეცნიერები და ინჟინრები, უნივერსიტეტის პროფესორები, პოეტები და მწერლები, მხატვრები და მსახიობები, დისაინერები და არქიტექტორები, პუბლიცისტები, რედაქტორები, კულტურის ცნობილი მოღვაწეები, ანალიტიკური ცენტრების უპასუხებელი, მიმომხილველები და ა.შ. მაგრამ, რ. ფლორიდის აზრით, ცენტრალურ კრეატიულ ჯგუფში შედწევას ახერხებენ სპეციალისტებიც, რომლებიც საქმიანობენ მაღალი ტექნოლოგიების, ფინანსების, სამართლის, ჯანმრთელობის დაცვის და ბიზნესის მართვის სფეროებში. ეს ადამიანები მონაწილეობენ პრობლემების შემოქმედებით გადაწყვეტაში. მათი განათლების მაღალი დონე იძლევა საშუალებას ორიგინალური მიდგომებით სრულყოფ ახალი ტექნოლოგიები, შექმნან მენეჯმენტის ახალი სტრატეგიები. ამ კლასის ირგვლივ განლაგებულია მაღალკვალიფიციური ტექნიკური პერსონალი, რომელთაც გააჩნიათ კონკრეტული პრობლემის შემოქმედებითად გადაწყვეტის უნარი და გადაწყვეტილებათა დამოუკიდებლად მიღების გამგეობა.

დღეისათვის თელიან, რომ თითოეული ქვეყნის ეკონომიკა (და საზოგადოება მთლიანად) თავის განვითარებაში გადის 6 სტადიას, რომელიც განისაზღვრება ამ ქვეყნის ძირითადი დარგებით, რესურსებით და საჭიროებით. ასეთ სტადიებს წარმოადგენენ:

- ინდუსტრიალური სტადია (მთავარი როლი განკუთვნილია სოფლის მეურნეობას);
- ინდუსტრიული სტადია (მთავარ როლს გაიძღვის მრეწველობა);
- ინფორმაციული ეკონომიკის სტადია (ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფა, უპირველეს ყოვლისა, ინფორმაციული ტექნოლოგიებით და სისტემებით);

• ცოდნის ეკონომიკის სტადია (ეკონომიკაში წამყვანი როლი განეკუთვნება არამატერიალურ აქტივებს და ინტელექტუალურ საკუთრებას);

• კრეატიული სტადია (ეკონომიკისა და საზოგადოების განვითარებაში მთავარ როლს თამაშობს ახალი იდეები და ინოვაციები).

თანამედროვე ეტაპზე კრეატიულობა განვითარებულ ქვეყნებში პრაქტიკული საქმიანობის მუდმივი თანამგზავი ხდება. ფაქტობრივად წარმოების ნებისმიერ სფეროში წარმატებული ხდება მხოლოდ ის, ეინც ფლობს შემოქმედებით პოტენციალს. კრეატიულობა გვლინდება შემდეგი ძირითადი ფორმებით:

- სამეცნიერო (აღმოჩენები);
- ტექნიკური (გამოგონებები);
- ეკონომიკური (ბიზნეს-საქმიანობა);
- მხატვრული (ხელოვნება);
- სოციალური (დამოუკიდებლობა ადამიანებთან);
- პოლიტიკური (სახელმწიფო მმართველობა).

კრეატიულობის საფუძველს შეადგენს კრეატიული აზროვნება, რომელიც არის სხვადასხვაგვარი ელემენტების სინთეზის (კომბინაციის) დახმარებით ახალი, მნიშვნელოვანი ცოდნის შექმნის უნარი, ცოდნისა, რომელსაც გააჩნია დიდი სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტი. კრეატიული აზროვნება მოითხოვს საკუთარ თავში დაჯერებულობას, აქტიურობას და ლიდერობას, რისკზე წასვლის უნარს. კრეატიულობა დამოკიდებულია ისეთ თვისებებთან, როგორიცაა: გამომგონებლობა, ოპტიმალური გადაწყვეტილების მიღების ცოდნა, პრობლემისაგან სხვადასხვა და ახალი კუთხით შეხედვა, ექსპერიმენტებისადმი ინტერესი, ახალ-ახალი იდეების გენერირების უნარი. კრეატიული ადამიანები ყოველთვის ისწრაფიან გადასინჯონ არსებული პროცედურები და სტერეოტიპები, ადგენენ მომავლის სცენარებს, განიხილავენ სხვადასხვა გამოგონებებს და მათ შედეგებს. ისინი ეძებენ საერთო ნიშნებს იმაში, რაც მიჩნეულია შეუთავსებლად, ქმნიან მოულოდნელ კომბინაციებს, რომლებშიც დევს მოცემული პრობლემის გადაწყვეტის გასაღები. შეიძლება ითქვას, რომ შემოქმედებითი, კრეატიული საქმიანობა არღვევს მოძველებულ და არაეფექტიან სტერეოტიპებს.

კრეატიულობა ეფუძნება გამოყენებით ცნობიერებას, გამომგონებლობას და თვითწაულებას. კრეატიულობისათვის განასხვავებენ სამ აუცილებელ ელემენტს[7]:

- კონპეტენცია: ცოდნა, სიახლე, გამოცდილება;
- შემოქმედებითი აზროვნება: მოქნილობა, გამომგონებლობა და შეუპოვრობა გადაწყვეტილების ძიებისას;
- მოტივაცია: პირადი დაინტერესება პრობლემის გადაწყვეტაში.

თანამედროვე ეტაპზე უკიდურესად რთული გახდა წარმატებული ბიზნეს-საქმიანობა. ეკონომიკის გლობალიზაციამ უფრო მკაცრი გახადა კონკურენტული გარემო და შექმნა გაჯერებული ბაზარი. ამიტომაც საჭიროა კონკურენტებს შორის თავის გამოჩენა, მომხმარებლისათვის ახალი კრეატიული პროდუქტის შეთავაზება, რომელიც მისცემს მათ საშუალებას იჯიხურონ უკეთესად და საინტერესოდ.

ბიზნესი შეიძლება წარმართოს სხვადასხვაგვარად. შეიძლება იდგის შერჩევა, მასზე დაყრდნობა და მკორედი რისკით მოგების მიღება. მაგრამ შეიძლება აგრეთვე ახალი იდეის, არასტანდარტული მდგომარის მოფიქრება, თუმცა ზოგაერთ იდვაზე დაყრდნობამ შეიძლება საერთოდ არ მოგვცეს მოგება. საქმე იმაშია, რომ მეტისმეტად ძლიერი კრეატივი მაღალრისკიანია, მაგრამ საერთოდ კრეატიუვზე უარის თქმა სარაღიანია: ანელა კლიენტის მოზიდვა ისეთ საქონელზე და მომსახურებაზე, რომელიც ბაზარზე ათასობით კონკურენტს აქვს გატანილი.

ასეთ ვითარებაში საჭირო ხდება „ოქროს შუალედის“ მოძებნა. თუ მოვიშველიებთ ისტორიას, ადვილად დავრწმუნდებით, რომ მსხვილი კომპანიები წარმატებამდე უცხად არ მოსულან. მათი წარმატება მიღწეულ იქნა დროში გაწეული დაუდალავი შრომით და კრეატიული ასროვნების მუდმივი განვითარებით. კრეატივის მეშვეობით ბოსნესში წარმოიშობა სინერგიული ეფექტი, როდესაც ერთიანი კრეატიული ბოსნეს-იდევების შემოქმედება უფრო მეტია ცალკეული იდეების ჯამური ზემოქმედებისაგან. მნიშვნელოვან კრეატიულ იდეას შეუძლია რადიკალურად შეცვალოს ბოსნესი და მიგვიყვანოს სტრატეგიულ წარმატებამდე.

დღევანდელ ეტაპზე მრავალი განვითარებული სახელმწიფოს, რომლებიც მისწრაფიან მსოფლიო არენაზე კონკურენტული უპირატესობისაკენ, მნიშვნელოვან პრიორიტეტულ ამოცანას შეადგენს კრეატიული ინდუსტრიის განვითარება. დიდი ბრიტანეთი ერთ-ერთი პირველი ქვეყანაა, სადაც სამთავრობო დონეზე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა კრეატიული ინდუსტრიის განვითარებას. შედეგად ამისა, გახული საუკუნის მიწურულს გაერთიანებული სამეფოს კულტურის, მედიისა და სპორტის სამინისტროში ჩამოყალიბდა კრეატიული ინდუსტრიის პროგრამების განვითარების დეპარტამენტი. აღნიშნულმა სამსახურმა შემოიშაბა ბოსნესის კრეატიული სექტორის ჩამონათვალი და ოფიციალურად ჩამოაყალიბა კრეატიული ინდუსტრიის საქმიანობის სახელები.

აღსანიშნავია, რომ კრეატიული დარგების განსაზღვრაში გარკვეული განსხვავება არსებობს ამერიკულ და ბრიტანულ მიდგომებში. მაგ, ამერიკული მიდგომით კრეატიულ დარგებს განეკუთვნებიან: სამეცნიერო-კვლევითი და საკონსტრუქტორო-ექსპერიმენტული დამუშავებები; საგამომცემლო საქმე; პროგრამული უსუნველყოფა; ტელევიზია და რადიო; დისაინი; მუსიკა; კინო; სათამაშოები და თამაშები; რეკლამა; არქიტექტურა; საშემსრულებლო ხელოვნება; ეიდოთამაშები; მოდა და ხელოვნება. ბრიტანული მიდგომით კი კრეატიული ბოსნესის ძირითადი დარგებია: რეკლამა; არქიტექტურა; ხელოვნება; ავეჯის დიზაინი; ტანსაცმლის მოდელირება (დისაინი); კინო და ვიდეო; გრაფიკული დისაინი; გასართობი პროგრამული უსუნველყოფა (კომპიუტერული თამაშები); ცოცხალი და ჩაწერილი მუსიკა; საშემსრულებლო ხელოვნება; ტელევიზია; რადიო და ინტერნეტი; ვიზუალური ხელოვნება და ანტიკვარიატი; სამწერლო და საგამომცემლო საქმე; მუსეუმები და მემკიდრობა[8].

არსებობს აგრეთვე კრეატიული საქმიანობის კლასიფიკაციის პროფესიული მიდგომა, რომელიც ეფუძნება ზემოხსენებულ სექტორებატოულ ბირთვს და კრეატიულ პროფესიონალებს[6]. სუპერკრეატიულ ბირთვს განეკუთვნება პროფესიები შემდგომ სფეროებში:

- მათემატიკა და პროგრამირება;
 - არქიტექტურა და საინჟინრო საქმე;
 - საბუნებისმეტყველო და სოციალური მეცნიერებები;
 - განათლება, აღზრდა, გაართობა, სპორტი, მასმედია.
- კრეატიული პროფესიონალურ ქეიკლასს შეადგენენ:
- მმართველობითი პროფესიები;
 - პროფესიები ბოსნესისა და ფინანსების სფეროში;
 - პროფესიები სამართლის სფეროში;
 - პროფესიები ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში (ექიმები და ტექნიკური სპეციალისტები).

მეკლევართა გაანგარიშებით [6] აშშ კრეატიული კლასი შეადგენს მთელი მომუშავე მოსახლეობის 30%, რომელიც ადრემატება მუშებისა და აგარაულ კლასს ერთად აღებულს. ყველაზე მრავალრიცხოვანია მომსახურე კლასი, თუმცა 1980-იანი წლებიდან კრეატიული კლასის ზრდამ მომსახურების კლასის მნიშვნელოვანი შემცირება გამოიწვია. შემოსავლების მიხედვით კრეატიული კლასი ლიდერია, რამდენადაც ამ სექტორში ილექება შემოსავლების უდიდესი ნაწილი (2-ჯერ მეტი მომსახურე კლასთან შედარებით).

კრეატიულობის შეფასების სხვა მიდგომებიც არსებობს. მაგალითად, გაეროს კონფერენცია ევტროპასა და გარეთარებაზე (UNCTAD) ქვეყნების, ჯგუფებისა და რეგიონებისათვის იყენებს კრეატიული პროდუქტების ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობის მაჩვენებლებს. კრეატიული დარგების საქმიანობა, ისევე როგორც მომსახურების სფეროს, დაკავშირებულია არამეკრიფალურ საწყისებთან. მაგრამ განსხვავება მაინც არსებობს. ევროპოდ, მომსახურებისაგან განსხვავებით კრეატიულობის შედეგები შესაძლებელია რეალისებულ იქნას როგორც გაეროეული ნაწილი საბოლოო მატერიალური პროდუქტისა. გამომდინარე აქედან, ფორმირებულ იქნა კრეატიული დარგების პროდუქტების ჩამონათვალი, სადაც ძირითადად დამატებულ ღირებულებაში შეადგენს შემოქმედებითი წილი. შესაბამისად, კრეატიული პროდუქტის ექსპორტისა და იმპორტის მონაცემების საფუძველზე შეიძლება შეფასდეს ამა თუ იმ ქვეყნის წვლილი კრეატიული ეკონომიკის მსოფლიო მოცულობაში. სათანადო ანალიზით დგინდება, რომ ამ კრიტერიუმით ლიდერობს აშშ, რომელიც უზრუნველყოფს კრეატიული პროდუქტებით მსოფლიო ევტროპის თითქმის მეოთხედს. კრეატიული პროდუქტით ევტროპის მაღალი მაჩვენებელი აქვს იაპონიას, ხოლო ამ მხრივ სუსტიად გამოიყურებიან იტალია და კანადა[9].

კრეატიულმა ეკონომიკამ უკანასკნელ პერიოდში, ერთი მხრივ, ხელი შეუწყო მსოფლიო ეკონომიკური გლობალიზაციის გაღრმავებას, ხოლო მეორე მხრივ, კიდევ უფრო გააღრმავა გლობალიზაციის თანმდევი წინააღმდეგობრივი მოვლენები. იგი როგორც ეკონომიკური გლობალიზაციის სტიმულატორი და მამოძრავებელი ფაქტორი ძირითადად ინტეგრირებულია ინდუსტრიალად განვითარებულ სამკუთხედში: ჩრდილოეთ ამერიკა-დასავლეთ ევროპა-აღმოსავლეთ აზია. ინდუსტრიალად განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც ცხოვრობს მსოფლიო მოსახლეობის 19 პროცენტი, მოდის საერთაშორისო ევტროპის 71 პროცენტი, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 58 პროცენტი, ინტერნეტის მომხმარებელთა 91 პროცენტი. მატერიალურად უზრუნველყოფილი მსოფლიო მოსახლეობის მეხუთედი ნაწილის შემოსავლებსა და სიღარიბეში მცხოვრები ამდენივე ნაწილის მოსახლეობის შემოსავლებს შორის განსხვავება დღეისათვის განისაზღვრება თანაფარდობით 75:1, მაშინ, როდესაც იგი 1990 წელს შეადგენდა 60:1 და 1960 წელს-30:1. [8]. გამომდინარე აქედან შეიძლება ითქვას, რომ კრეატიული ეკონომიკის განვითარება ძირითადად ორიენტირებულია განვითარებულ ქვეყანაზე ეკონომიკების გლობალიზაციისაკენ, თუმცა ამ ბოლო წლებში ამ პროცესებში აქტიურად ერთვებიან მსხვილი განვითარებადი ქვეყნებიც.

კრეატიული მიდგომა დღევანდელ ეტაპზე განსაზღვრავს საქონლისა და მომსახურების კონკურენტუნარიანობის დონეს. წარმოებული პროდუქტის დამატებულ ღირებულებაში სულ უფრო მეტ პოროცენტს იკავებს კრეატიული მდგენელები და ორიგინალური ინოვაციები. მაგალითად, შემოქმედებითმა დისაინერულმა სრულყოფამ იაპონურ კომპანია „ტოიოტა-ს“ საშუალება მისცა დაეკავებინა მოწინავე ადგილი მსოფლიო ავტომრეწველობაში.

მრავალი ქვეყნის ეკონომიკაში კრეატიული მიდგომა დღევანდელ ეტაპზე სახელმწიფო დონესზე აუფარილი. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ამ მხრივ პირველი ნაბიჯი გადადგა ინგლისმა. შემდეგ ეს გამოცდილება გაერცედიდა სხვა ევროპულ ქვეყნებში და დღეს მან მოიცვა ევროპის ყველა განვითარებული ქვეყანა, აშშ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნები. ამ კეთილთ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწევს ჩინეთმა, ბალტიისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებმა. ჩინეთმა ოლიმპიური თამაშების გახსნის ცერემონიაზე მოელს მსოფლიოს დააინახა კრეატიული ეკონომიკის რეალური ნაყოფი. საყურადღებოა, რომ კრეატიულობამ ეკონომიკაში მნიშვნელოვნად შეცვალა მსოფლიო ეკონომიკის გეოგრაფიული სტრუქტურა. მაგალითად, 1950-იან წლებში აშშ მიდიანი შიდა პროდუქტი მსოფლიოს ამავე მაჩვენებლის 50 პროცენტზე მეტს შეადგენდა, ხოლო, დღეისათვის ის დაახლოებით 22 პროცენტამდე შემცირდა. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ შემოქმედებითმა, კრეატიულ-

მა ინდუსტრიამ სწრაფი განვითარება აპოვა სხვა ქვეყნებშიც და, შესაბამისად, გაიზარდა მათი წილი მსოფლიო ეკონომიკის სტრუქტურაში.

საქართველოში კრეატიული ეკონომიკის პირველი ნიშნები ჩანასახოვან მდგომარეობაშია. მისი სწრაფი განვითარების სამეცნიერო-კვლევითი ბაზა და საპროექტო-ექსპერიმენტული პოტენციალი კრისისულ მდგომარეობაშია. კერძო სექტორის უმრავლესობას ჯერ კიდევ სათანადო დონეზე არა აქვს გაცნობიერებული კრეატიული მიდგომის მნიშვნელობა პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში. თუმცა არის მცირე გამონაკლისებიც. მაგალითად, სოფიერთმა ფირმებმა კრეატიული მიდგომა გამოიყენეს ღვინის მრეწველობაში, მისი ტარის დიზაინის გაფორმებაში და რეკლამირებაში (კომპანია “პადაგონი” და სხვები), რამაც გაზარდა პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის გარეთაც. კრეატიული მიდგომის ნიშნები გამოიწვევს ტანსაცმლის სამოდელო ხელოვნებაში, რამაც საფუძველი წაუყარა სამოდელო ინდუსტრიას. კრეატიული მიდგომების ნიშნები იკვეთება ეროვნული სუვენიერების წარმოებაში, ტელე-სიყვარულში რეკლამებით, ორიგინალური გასართობი პროდუქტებით და შოუებით. შეიძლება ითქვას, რომ კერძო ბიზნესთან შედარებით სახელმწიფო უფრო მეტ ყურადღებას აქცევს კრეატიული მიდგომების პრაქტიკულ რეალიზაციას. ამის მაგალითად შეიძლება დასახელდეს წერტილოვანი, ასიმეტრიული მიდგომები რეგიონულ განვითარებაში: ინფრასტრუქტურული, სანაზაობითი, არქიტექტურული და სხვა სახის შემოქმედებითი ინდუსტრიის განვითარება ქალაქებში-ბათუმში, სიღნაღსა და ქუთაისში, ასევე ნაწილობრივ თბილისში, რაც ხელს უწყობს არა მხოლოდ ტურისტების მოზიდვას, დასვენებისა და მოსახურების გარემოსა და ხარისხის გაუმჯობესებას, არამედ აგრეთვე შემოქმედებითი, კრეატიული ბიზნესის განვითარებას.

ამრიგად, თანამედროვე ეტაპზე მთელს მსოფლიოში და განსაკუთრებით განვითარებულ ქვეყნებში ძალას იკრებს სტრატეგიული აზროვნება ბიზნესში, რომელმაც მიიღო კრეატივის სახელწოდება. კრეატიული ბიზნესის ტრადიციულისაგან განმასხვავებელი თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ მასში მთავარ მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს ცოდნა, რესურსს – ინფორმაცია, ხოლო შედეგს – კრეატიული პროდუქტი. იმავდროულად, კრეატიული ეკონომიკის კონცეფცია აერთიანებს დაცალკავებულ კატეგორიებს: „ინფორმაციული ეკონომიკა“, „ცოდნის ეკონომიკა“ და „ინოვაციური ეკონომიკა“. ბიზნესი კრეატიულ ხასიათს ატარებს იმ შემთხვევაში, თუ მის მიერ წარმოებული პროდუქტის ღირებულებაში უმეტესი ნაწილი მოდის შემოქმედებით მდგენელზე.

ლიტერატურა:

1. მესხია ა. მეცნიერების რეფორმების ფინანსურ-ორგანიზაციული ორიენტირები, კრებულში: „გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები“. ტ. 7, თბილისი, ფსკი, 2004;
2. Барышева А. В. Экономика знаний (<http://nest-expert.ru>);
3. Махлуп Ф. Промышленность и распространение знаний в США, пер. с англ., М., Прогресс, 1966;
4. Питер Ф. Друкер. Эффективный управляющий, изд-во: Book chamber International, 2004;
5. Исаев Д. Креативный класс и креативная цивилизация. Новый прорыв уммы (<http://www.islam.ru/hrtsscclub/analitika/creativeclass/>);
6. Ричард Флорида. Креативный класс: люди которые меняют будущее, М., Издательский дом – «классика – XXI», 2005;
7. Амайстайл Т.М. Как убить креативную инициативу. В книге: Креативное мышление в бизнесе, М., Алпина Бизнес Букс, 2006;
8. Глобализация: человеческое измерение, М.: РОССПЭН, 2003;
9. Hawkins J. The Creative Economy, NY, The penguin press, 2001;
10. UNCTAD, Global databank on world trade in creative products, 2010.

გლობალური მარკეტინგის ბანკოთარების საბანკო მდებარეობა

გლობალიზაცია მარკეტინგის ერთ-ერთი სტრატეგიული პრიორიტეტია, ვინაიდან ის რისკისა და დანახარჯების საერთაშორისო ბაზრებზე გადანაწილების შესაძლებლობას იძლევა (1. გვ. 227). ამიტომ მისწრაფიან საწარმოთა მენეჯერები საერთაშორისო ბაზრებისკენ. რითაც გლობალიზაციის პროცესი ღრმადდება და გლობალური ბაზრის მომცველობის არეალი ფართოვდება.

გლობალური ბაზრის ჩამოყალიბება მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ამ ფაქტორებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ფაქტორებია, ე.ი. ის კანონები და კანონქვემდებარე აქტები, რომლებიც აყალიბებენ გლობალური ბიზნესის, და შესაბამისად ამისა გლობალური მარკეტინგის, პოლიტიკურ-სამართლებრივ გარემოს.

პოლიტიკურ-სამართლებრივი გარემო ნებისმიერი ქვეყნის ნებისმიერი საწარმოსთვის, რომელიც გადის საერთაშორისო არენაზე, ყალიბდება საერთაშორისო კანონებით, მშობლიური ქვეყნის კანონებით და იმ ქვეყნისა და ქვეყნების კანონებით, რომელშიც/ან რომლებშიც მოცემული კონკრეტული საწარმო ახორციელებს თავის საქმიანობას. მაშასადამე, გლობალური მარკეტინგის პოლიტიკურ-სამართლებრივი გარემო მოიცავს:

- ა) მშობლიური ქვეყნის გარემოს;
- ბ) იმ ქვეყნის გარემოს, რომელშიც საწარმო ფუნქციონირებს;
- გ) საერთაშორისო გარემოს (2. გვ. 179).

საერთაშორისო პოლიტიკურ-სამართლებრივი გარემო ყალიბდება ქვეყნებს შორის შეთანხმებებით შექმნილი საერთაშორისო კანონებით. რაც შეეხება მშობლიური ქვეყნის პოლიტიკურ-სამართლებრივ გარემოს და იმ ქვეყნის გარემოს, რომელშიც საწარმო ფუნქციონირებს, ის ყალიბდება ადგილობრივი საკანონმდებლო ორგანოების მიერ შემუშავებული კანონმდებლობის ბაზაზე. ჩვენი კვლევის ობიექტია ნაწილი იმ კანონებისა, რომლებიც საქართველოში არეგულირებენ ბიზნესს და აყალიბებენ სამართლებრივ გარემოს.

გლობალური მარკეტინგის განვითარების პოლიტიკურ-სამართლებრივი გარემოს ჩამოყალიბება საქართველოში მიმდინარეობს შემდეგი კანონების საფუძველზე:

1. საქართველოს კანონი საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობისა და გარანტიების შესახებ;
2. საქართველოს კანონი თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ;
3. საქართველოს კანონი სამწარმოო საქმიანობის კონტროლის შესახებ;
4. საქართველოს კანონი სახელმწიფო გარემოსდაცვითი კონცესიების გაცემის წესის შესახებ;
5. საქართველოს კანონი ინვესტიციების სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ;
6. საგადასახადო კანონმდებლობა და სხვ.

აღნიშნული კანონები, ერთი მხრე, სამართლებრივ საფუძვლებს აყალიბებს ადგილობრივი საწარმოების რეგირე ქვეყნის შიდა ბაზარზე სამუშაოდ, ისე საერთაშორისო არენაზე გასასვლელად, მეორე მხრე კი უცხოური კომპანიების საქმიანობას საქართველოს ბაზარზე ადგილობრივ კანონებს უქვემდებარებს და მათ საკანონმდებლო პირობებში მუშაობის შესაძლებლობას უქნის.

ბიზნესის მარეგულირებელი კანონმდებლობის ცოდნა აუცილებელია როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოელი ბიზნესმენებისთვის არაკანონიერი შემოწმებებისა და ზოგიერთი სამთავრობო ჩინიერების თვითნებური მოქმედებისგან თავის დასაცავად.

საქართველოში საერთაშორისო მარკეტინგის პოლიტიკურ-სამართლებრივი ბაზის ფორმირებისათვის კანონების შექმნა გასული საუკუნის 90-იან წლებში დაიწყო. აღნიშნული კანონების სრულყოფა დღესაც გრძელდება.

საქართველოს კანონი საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობისა და გარანტიების შესახებ განსაზღვრავს ინვესტიციის არსს, მისი ხელშეუხებლობის წესს, საკტიროვების შემთხვევაში კომპენსაციის ოდენობას და მისი გაცემის პირობებს, უცხოელი ინვესტორის უფლებებს საკომპენსაციო თანხის სახლვარგარეთ გატანისას (3, გვ. 135). აღნიშნული კანონის მე-10 მუხლის შესაბამისად ინვესტორს უფლება აქვს სამსახურში მიიღოს უცხოელი, იგივე მუხლის მიხედვით „არ შეიძლება დაწესდეს საწარმოს ხელმძღვანელ ორგანოებში საკლდეზულოდ ასარჩევი ან დასანიშნი საქართველოს მოქალაქეთა აუცილებელი მინიმალური რიცხვი“ (3, გვ. 137). ჩვენი აზრით, ეს მუხლი საკტიროვებს დაუსტებს. სასურველია, უცხოელ ინვესტორს კანონით მოეთხოვოს ადგილობრივი საუკივლისტებისა და მუშების დასაქმება, თუ, რა თქმა უნდა, ამის შესაძლებლობა არსებობს. ბუნებრივია, უცხოელ ინვესტორთა ნაწილს ადგილობრივი მუშახელის დაცვის ასეთი მიდგომა არ მოეწონება, მაგრამ ეს აუცილებელია ქვეყნის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე. კანონის დადებით მხარედ უნდა ჩითვალოს ის, რომ უცხოელ ინვესტორებს საომარი მდგომარეობისა და შეიარაღებული კონფლიქტის დროს მიუყენებელი ზარალი ადგილობრივი ინვესტორების მსგავსად აუნაზღურდებათ. ასეთი მიდგომით საინვესტიციო კლიმატი უმჯობესდება, ეინაიდან კაპიტალის საქართველოში დაბანდებით მისი დაკარგვის რისკის დონე მცირდება.

საქართველოს კანონი თავისუფალი ეაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ მოწოდებულია ხელი შეუწიოს კონკურენტული გარემოს შექმნას ქვეყანაში, რაც, ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოელი ბიზნესმენებისთვის. აღნიშნული კანონი კრძალავს ისეთ სახელმწიფო დახმარებებს და მისწობრივ პროგრამებს, რომლებიც შეაფერხებენ კონკურენციას (3, გვ.120), რაც საესებით სამართლიანია. კანონში არაფერი არ არის ნათქვამი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იქნეს თავიდან აცილებული კონკურენციის შეზღუდვა უცხოური კომპანიების მიერ, რაც, ფეიქრობთ, ამ კანონის ნაკლია.

ამოქმედების დღიდან დღემდე მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა საქართველოს კანონმა სამეწარმეო საქმიანობის კონტროლის შესახებ. დღეს ამ კანონის შესაბამისად მაკონტროლებელ ორგანოს საწარმოთა საქმიანობის გაკონტროლების უფლება აქვს იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს მოსამართლის ბრძანება, რომელიც იმ დროს გაიცემა, როცა მაკონტროლებელი ორგანო დასაბუთებულ ინფორმაციას წარუდგენს მოსამართლეს მეწარმის მიერ კანონმდებლობის დარღვევის შესახებ. ამასთან მაკონტროლებელი ორგანო უფლებამოსილია შეამოწმოს მეწარმე მხოლოდ იმ საკითხთან დაკავშირებით, რომლის შესახებაც არსებობს მოსამართლის ბრძანება. კანონი განსაზღვრავს მაკონტროლებელ ორგანოებსაც. ასეთ პირობებში მეწარმეები ადვილად იცავენ საკუთარ ბიზნესს, რთაც მისი მნიშვნელოვანად განხორციელების და გლობალური ბაზრის განვითარების შესაძლებლობები იზრდება.

კანონი სახლვარგარეთის ქვეყნების და კომპანიებისათვის კონცესიების გაცემის წესის შესახებ არეგულირებს უცხოური კაპიტალის ინვესტიციის მიზნით სახელმწიფოს მიერ გაფორმებული გრძელვადიანი სიიჯარო ხელშეკრულების გაფორმების წესს. კანონით განსაზღვრულია კონცესიონერის მიერ საქართველოს კანონმდებლობის დაცვის ვალდებულებები. აგრეთვე, ის პირობები, რომლითაც საკონცესიო საწარმოები გადაეცემა საქართველოს. ამ კანონის მიხედვით ხელშეკრულების გაფორმებამდე ექსპერტისა უტარდება საკონცესიო ობიექტს (3, გვ. 260). ჩვენი აზრით, კანონში უნდა იყოს მუხლი, რომელიც ექსპერტისას საკლდეზულოდ ჩათვლის საკონცესიო ობიექტის საქართველოსთვის გადაცემის დროსაც. ეს გაზრდის კონცესიონერის პასუხისმგებლობას სიიჯარო ხელშეკრულების შესრულებასთან მიმართებაში. კონცესიონერის უფლებების განსაზღვრისას კანონი განმარტავს, რომ კონცესიონერს შეუძლია „... საკონცესიო საწარმოების მუშებად და მოსამსახურებად საქართველოს მოქალაქეები, უცხოელი მოქა-

დაქვეყნების და მოქალაქეობის არმქონე პირები მიიღოს" (3, გვ. 261). წყენი ახრით, საჭიროა მეტი დაცორკერტება და ინტეგრირების გარკვეულწილად, დავალდებულება, რომ მან ადგილობრივი მუშახელი გააოუქნოს საწარმოში. ამ შემთხვევაში მხედველობაში არ არიან კვალდიციური მუშებრი, თუმცა მათი ადგილზე მომხადების წესის კანონით დადგენაც არ მიგვანია ზემდგუდ. ეყოქრობი გქესი თვე სრულდოდ საქარსისა იმისთვის, რომ კონცესიოტერმა ადგილობრივი მუშები მოამხადოს და დაასაქმოს საწარმოში.

გლობალური მარკეტინგის განვითარებაში დიდი როლი აქოსრია სამთავრობო ორგანიზაციების მიერ გატარებულ დონისძებებს და ექსპორტის მხარდამჭერ პროგრამებს. საექსპორტო სუბსიდები უსრუნველყოფს ცალკეული საწარმოს და მთლიანად დარგის სტიმულირებას, ამდლებს მათი კონკურენტუნარიანობის დონეს. სუბსიდირება ხდება სხვადასხვა ფორმით: მიკრდება გადასახადები, საწარმოებს აძლევენ კომპენსაციებს, შედევთან კრედიტებს.

ექსპორტის სტიმულირებას და ამ საფუძველზე გლობალური ბაზრის განვითარებას ხელს უწყობს სავაჭრო ბარიერების შემცირება, სოგჯერ კი გაუქმებაც. საქართველო, როგორც ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის წევრი, საგაბელობის უპირატესი ხელშემწყობი რეჟიმით (MFN) სხვა წევრ ქვეყნებთან. ამ ქვეყნებში ექსპორტირებულ საქონელზე დამალი ტარიფები მოქმედებს (ამასთან საქართველო აშშ-თან, კანადასთან, შევიცარიასთან და იაპონიასთან თანამშრომლობს პრეფერენციების განსოგადებული სისტემით (GSP +). დსთ-ის ქვეყნებიდან ევროკავშირთან და თურქეთთან პრეფერენციების განსოგადებული სისტემით მსოფლოდ მოდღაგეითი და საქართველო სარგებლობს. ამ თვალსაზრისით საქართველო მსოფლიოს 15 ქვეყანაში შედის (http://www.mfa.gov.ge/index.php?sec_id=74&lang_id=GEO). ცხადია, აღნიშნული ფაქტი ექსპორტის გაფართოების, მსოფლიო ბაზრისა და გლობალური მარკეტინგის განვითარების შესაძლებლობებს სრდის.

საქართველოს აქვს იმის პოტენციალი, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით აქტიურად წავართოს გლობალურ ბიზნესში, მაგრამ დღეისთვის ძირითად საექსპორტო პოზიციებად კვლეე ფეროშენდნობები, შავი ლითონების ჯართი, ოქრო, აზოტოვანი სასუქები, სპიდინდის ნდანი და კონცენტრატები, სპირტიანი სასმელები, თხილი და კაკალი რნება (http://finanecal.ge/index.php?option=com_content&task=view@id=66832@Itemid=58). საქართველოს სოფლის მეურნეობის პროდუქტების მოვარება შესაძლებელია მსოფლოდ სახელმწიფოს აქტიური მხარდაჭერის გზით. ეს გულისხმობს როგორც სოფლის მეურნეობის მხარდამჭერი პროგრამების ამოქმედებას, ისე გლობალური მარკეტინგის გააქტიურებას. წყენი ახრით, სოფლის მეურნეობის აღორძინება ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსადების და გლობალური ბაზრის სუბიექტად საქართველოს გადაქცევის (ექსპორტის თვალსაზრისით) ძირითად გზას წარმოადგენს. სოფლის მეურნეობაში შექმნილი ეკოლოგურად სუფთა პროდუქტები საქართველოს ბაზარს, როგორც საერთაშორისო ბაზრის ნაწილს, მკვეთრად გააქტიურებს.

ამრიგად, საქართველოში ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო ბაზა სულ უფრო სრულყოფილად ხდება, რაც სელს უწყობს ექსპორტის სტიმულირებას და აინტერესებს უცხოელ ინვესტირებს ქართული ბაზრით. სრულყოფილი ხდება ბიზნესის მარეგულირებელი საერთაშორისო ნორმატიული აქტებიც. ამით საქართველოს გლობალურ ბაზარზე გასელის ხელშემწყობი პირობები ექნება, თუმცა ქვეყანა ამ შესაძლებლობებით ჯერჯერობით ვერ სარგებლობს.

ლიტერატურა:

1. Маркетинг. Энциклопедия. Пер с англ. Питер.2002;
2. Холсенс с. Глобальный маркетинг. Пер с англ. Мн. 2005;
3. სამავდიო ლიგია ოურისკებისთვის, ეკონომისკებისთვის, საქმიანი ადამიანებისთვის. საკანონმდებლო აქტების კრებული. თბ., 2009;
4. http://www.mfa.gov.ge/index.php?sec_id=74&lang_id=GEO
5. (http://finanecal.ge/index.php?option=com_content&task=view@id=66832@Itemid=58).

**საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სტრუქტურული და რაოდენობრივი
ოპტიმიზაციის ძირითადი მიზნების შესახებ: პოსტკომუნისტური პერიოდი**

საქართველო მრავალმხრივი საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების ქვეყანაა. თანამშრომლობს პარტნიორთა დივერსიფიცირებულ წრესთან და ავითარებს საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების როგორც ტრადიციულ (საგარეო ვაჭრობა, უცხოური ტურიზმი და სხვ.), ისე ახალ (ერთობლივი საწარმოები, თავისუფალი ეკონომიკური ზონები და სხვ.) ფორმებს [1].

ქვეყნის მიზნადან გამომდინარე, შემოვიფარგლებით პოსტკომუნისტური საქართველოს ექსპორტ-იმპორტის რაოდენობრივი და სტრუქტურული მიჩვენებლების, საგარეო ვაჭრობის გეოგრაფიისა და საგარეო სავაჭრო კავშირების ცვლილების ტენდენციების ანალიზით; გაავსახილავთ ყურადღებას ექსპორტისა და იმპორტის ოპტიმიზაციის (ყველაზე ხელსაყრელი, ყველაზე უფრო შესაფერისი ვარიანტის ამორჩევის) წინაპირობებზე ჩვენს ქვეყანაში; შევეცდებით წამოვავალიბოთ საქართველოს საგარეო ვაჭრობის რაოდენობრივი და სტრუქტურული ოპტიმიზაციის კრიტერიუმები, ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობის მოთხოვნებთან და კონკურენტუნარიანობის მოთხოვნილებების წარმოშობის მოთხოვნების გათვალისწინებით.

საქართველოში ექსპორტი ტრადიციულად სანედლეულოა, იმპორტი კი წარმოდგენილია ძირითადად შუალედური და ქროჯერადი მოხმარების საქონელით. ექსპორტზე გადის ფეროშენადნობები, შავი ლითონების ნარჩენები და ჯართი, სპილენძის მადნები და კონცენტრატები, ცემენტი, დაუმუშავებელი ან ნახევრად დამუშავებული ოქრო, მინერალური ან ქიმიური აზოტოვანი სასუქები და სხვ. რაც შეეხება იმპორტს, საქართველოში იმპორტირდება ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, მსუბუქი ავტომობილები, სამკურნალო საშუალებები, გადამცემი აპარატურა რადიომაუწყებლობისა და ტელევიზიისათვის, ნახშირბადიანი ფოლადის წნელები, კომპიუტერები და მათი ბლოკები და სხვ. [4,5]. ექსპორტს რაოდენობრივად ბევრად ჭარბობს იმპორტი. დიფიციტი ქრონიკული და წლიდან წლამდე მზარდია. 2009 წელს წმინდა ექსპორტის მაჩვენებელმა შეადგინა-1510 მლნ აშშ დოლარი, 2007 წელს – 3983 მლნ აშშ დოლარი, 2006 წელს – 2742 მლნ აშშ დოლარი, 2005 წელს – 1624 მლნ აშშ დოლარი, 2004 წელს – 1197 მლნ აშშ დოლარი, 2003 წელს – 680 მლნ აშშ დოლარი.

განსაკუთრებული განსჯის საგანია თანამედროვე საქართველოს საგარეო ვაჭრობის გეოგრაფია და პარტნიორთა წრე. 2008-2009 წლების მონაცემებით [5] საქართველო თანამშრომლობს 150-ზე მეტ ქვეყანასთან, მ.შ. 134-ში ახორციელებს ექსპორტს, 158-დან კი იმპორტს. ჩვენი ქვეყნის მსხვილი სავაჭრო პარტნიორები არიან: თურქეთი, რუსეთი, გერმანია, უკრაინა, აზერბაიჯანი, აშშ, იტალია, საფრანგეთი, სომხეთი და ავღანეთი.

საქართველოს უმსხვილესი პარტნიორი ქვეყნებია თურქეთი და რუსეთი. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ გააქტიურდა ჩვენი ქვეყნის თანამშრომლობა მეზობელ თურქეთთან, საქონელითა და მომსახურებით საგარეო ვაჭრობის, ერთობლივი საწარმოების შექმნის, რეგიონული და სტრატეგიული თანამშრომლობის სფეროებში. სახლერების გახსნისთანავე (გასული საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან) საქონელგაცვლითი ოპერაციები საქართველოს ძირითადად ჰქონდა თურქეთთან. გაქონდა: ლითონები, ხე-ტყე, ჯართი, ელექტროენერგია და სხვ. სანედლეულო საქონელი. შემოსიდა: ერთჯერადი მოხმარების საქონელი ფართო ასორტიმენტით. თურქი პარტნიორების თანამონაწილეობით საქარ-

ოქულოს ტერიტორიაზე რეგისტრაცია გაიარა უამრავმა ერთობლივმა საწარმომ. საქართველოს თურქეთთან აკეშირებას ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენიც.

გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებიდან, გარდა რუსეთისა, საქართველოს პარტნიორები არიან აზერბაიჯანი, უკრაინა და სომხეთი. საქართველოსა და აზერბაიჯანის თანამშრომლობა, ორი ერთნაირ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნის თანამშრომლობაა. მათ ერთნაირად ეხებათ კავკასიის რეგიონული პრობლემები. ორივე გარდამავალი ეკონომიკის, მცირე ღია ეკონომიკას ეკუთვნის ორიენტებული ქვეყანაა. ტერიტორიული სიახლოვე ამ ქვეყნებს შესაძლებლობას აძლევს აქტიური მონაწილეობა მიიღონ TRASECA -ს პროექტში. ამ პროექტიდან მოსალოდნელი სოციალურ-ეკონომიკური უწყვეტი ორივე ქვეყნისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია. ნავთობსადენი ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი და ბაქო-თბილისი-სუყუსა საქართველო-აზერბაიჯანის წარმატებული თანამშრომლობის პროექტებია.

განვითარებული ქვეყნებიდან საქართველოს პარტნიორებს შორის განსაკუთრებული აღნიშვნა ენიჭებათ აშშ-ს, დიდ ბრიტანეთსა და გერმანიას. კელაე აქტიულობის TRASECA. აშშ-მა ამ პროექტის ფარგლებში თავის თავზე აიღო ასია-ევროპის სატრანსპორტო დერეფნის უსაფრთხოების დაცვა. საქართველოს მხარისთვის მნიშვნელოვანია ამ ქვეყნების ფინანსური დახმარება, არსებული ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, საგარეო ბაზრის დაცვის რეგულირებაში და მაკროეკონომიკური წონასწორობის უზრუნველყოფაში.

გარდა ცალკე აღებული ქვეყნებისა, საქართველო აქტიურად თანამშრომლობს ევროკავშირის ქვეყნებთან, შავი ზღვის აუზის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის ქვეყნებთან და ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ქვეყნებთან – სავაჭრო კავშირების გაფართოების ხაზით; დსთ-ს ქვეყნებთან სავაჭრო კავშირების გადამხდელის კუთხით. საქართველო-რუსეთის გამწვავებული ურთიერთობების გამო. 2003-2009 წლებში საქართველოს ექსპორტისა და იმპორტის მაჩვენებლები მზარდია ქვეყნების ოთხივე ჯგუფის მიხედვით. სტატისტიკა მეტყველებს საქართველოს სავაჭრო თანამშრომლობის ევროპულ ორიენტაციაზე. თუმცა ამ შემთხვევაშიც გადაუჭრელ პრობლემად რჩება ექსპორტისა და იმპორტის სტრუქტურული ოპტიმიზაციის საკითხი.

რაც შეეხებათ დსთ-ის ქვეყნებს, მათ შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ქართულ-რუსული ურთიერთობები, სავაჭრო ეკონომიკური კავშირების ნათელით [13]. 2004 წლამდე, ათეულობით წლის განმავლობაში, საქართველოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა რუსეთთან თანამშრომლობას. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობები – პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული, რელიგიური – ატარებდა ისტორიულ ხასიათს. საქართველო და რუსეთი, როგორც ორი მეზობელი და დამოუკიდებელი სახელმწიფო, წლების მანძილზე ყოფიარდობდნენ ერთიანი, ტერიტორიულად დიდი და ეკონომიკურად ძლიერი ქვეყნის – სსრკ-ის შემადგენლობაში. ორივე ქვეყანას მინიჭებული აქვს გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნის სტატუსი და მსგავსი სასტატო პირობებით ორიენტირებული არიან ღია ეკონომიკური სისტემის შექმნაზე, საქართველო მცირე ღია ეკონომიკური სისტემის შექმნაზე. რუსეთი კი დიდი ღია ეკონომიკური სისტემის შექმნაზე. საქართველოს რუსეთზე ეკონომიკური დამოკიდებულების ხარისხი მაღალი იყო 2004 წლამდე. 1998-2004 წლებში რუსეთზე მოდიოდა საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვის 19,46%, ექსპორტის საერთო მოცულობის 22,89% და იმპორტის საერთო მოცულობის 18,08%. ქსპორტ-იმპორტის ოპერაციები ხორციელდებოდა 97 სასაქონლო პოზიციის მიხედვით. ექსპორტში დიდი ხვედრითი წილის მანქანებით წარმოდგენილი იყო მინერალური წყლები, ღვინო, სპირტიანი სასმელები, კაკალი, მანქანები და კონსერვაციები, ფეროშენადნობები და სხვ.; იმპორტში – ნავთობპროდუქტები, ელექტროენერგია, ხორბლის ფქვილი, საკონდიტრო ნაწარმი, სამკერდალო საშუალებები და სხვ. 2002-2004 წლებში აღინიშნებოდა როგორც ექსპორტის,

ისე იმპორტის ზრდა. ექსპორტის ზრდის ტემპმა 2003 წელს 2002 წელთან შედარებით შეადგინა 144%, 2004 წელს 138,3% 2003 წელთან შედარებით და 199,2% 2002 წელთან შედარებით. იმპორტის შესაბამისი მაჩვენებლები ტოლი იყო: 136%-ის, 172%-ის და 234%-ის. წლიური ზრდის ტემპები მიტყვევებს იმაზე, რომ რუსეთიდან იმპორტი საქართველოში იზრდებოდა უფრო სწრაფად ვიდრე საქართველოს ექსპორტი რუსეთში. 2005 წლიდან დაწყებული რუსეთთან საქართველოს ექსპორტიცა და იმპორტიც კლებადი აქვს. მან, 2007 წელს, საქართველოს უმსხვილეს საეაგრო პარტნიორობა პირველ ათეულში (თურქეთი, უკრაინა, რუსეთი, აზერბაიჯანი, გერმანია, აშშ, ბულგარეთი, არაბთა გაერთიანებული ემირატები, ჩინეთი და თურქმენეთი) მეხუთე ადგილზე გადაინაცვლა.

2003-2009 წლების სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით [4,5] საქართველოს პროდუქცია ექსპორტირდება ევროპის 41, აზიის 42, აფრიკის 19, ამერიკის 29 და ოკეანეთის 3 ქვეყანაში, სულ მსოფლიოს 134 ქვეყანაში. ქართული პროდუქციის მომხმარებელთა პირველ ათეულში შედიან: თურქეთი, აშშ, აელანეთი, სომხეთი, კანადა, ბულგარეთი, გერმანია, რუსეთი, თურქმენეთი და გაერთიანებული სამეფო. საქართველოში ძირითადად იმპორტირდება შუალედური საქონელი და საომომხმარებლო საქონელი [4]. კაპიტალურ საქონელთან ერთად, შუალედური საქონლის ხვედრითი წილის მანქანებზეა იმპორტის საერთო მოცულობაში შეადგინა 2007 წელს – 63,5%, 2006 წელს – 69,8%, 2005 წელს – 60,8%, 2004 წელს – 62,4%, 2003 წელს – 65,7%; საომომხმარებლო საქონელმა შესაბამისად, 2007 წელს – 36,1%, 2006 წელს – 38,0%, 2005 წელს – 37,7%, 2004 წელს – 35,6% და 2003 წელს – 33,9%.

საგარეო ვაჭრობის ოპერაციებიდან საქართველოში უმნიშვნელოვანესია რეექსპორტის ოპერაცია. მას განსაკუთრებით აქტუალობას სძენს სატრანსპორტო დერეფანი. თავისი პერსპექტივითა და მნიშვნელობით ასოც-ევროპის დერეფანი საქართველოში ბაღებს საგარეო ვაჭრობის თვისობრივი განვითარების პერსპექტივას. კერძოდ, განვითარდება მომსახურებით ვაჭრობა, რაც მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყნისთვის სასურველია. გაიზრდება ქვეყნის შემოსავლები, შეიქმნება იმპორტის სტრუქტურის გაუმჯობესების რეალური პერსპექტივა. საქონლის ექსპორტსა და იმპორტს ჩაენაცვლება მომსახურების ექსპორტი და იმპორტი. თუ არ შემცირდება საგარეო საეაგრო ბალანსის დეფიციტი, მას ექნება გამართლება იმ მხრივ, რომ ქვეყანაში გაუმჯობესდება საინვესტიციო გარემო.

ამრიგად, საქართველოს საგარეო საეაგრო ბალანსის ქრონიკულად მზარდი დეფიციტის პირობებში: ობიექტური მიზეზებით გამოწვეული, ექსპორტ-იმპორტის არასასურველი სტრუქტურა აქვს. იმპორტის მოცულობასა და სტრუქტურას განსაზღვრავს არსებული ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური ეთარება. მოხმარებულ მშპ-ში იმპორტი დიდი ხვედრითი წილის მაჩვენებლით არის წარმოდგენილი: 2007 წელი – 51,2%, 2006 წელი – 47,3%, 2005 წელი – 38,8%, 2004 წელი – 36,0%, 2003 წელი – 29,6% [4,5] და სტრუქტურულად, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ერთჯერადი მოხმარების საქონელისაგან შედგება. არც ახლად და არც მეორე მაჩვენებელი ახალი არ არის – ასე იყო საბჭოთა პერიოდში და ასეა ახლაც. განსხვავება იმაშია, რომ იმპორტს საბჭოთა პერიოდში საქართველოსთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა არ ჰქონდა. ამჟამად კი მასზეა დამოკიდებული, მნიშვნელოვანწილად, ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოწყობის ბედი. რაც შეეხება ექსპორტს, გასული საუკუნის 90-იან წლებში საგარეო ეკონომიკური რეფორმის დაწყებისთანვე, დაიწყო აქტიური მუშაობა ექსპორტის სტრუქტურის გაუმჯობესებასთან დაკავშირებით. მაგრამ ყველაფერი დასრულდა ცნობილი მიზეზებით. დამოუკიდებელ ქვეყნებში დაიშალა ეკონომიკური სისტემები. იმპორტმა შეიძინა სასიცოცხლო მნიშვნელობა. ამან კი მოითხოვა ექსპორტის სანედლეულო სტრუქტურის შენარჩუნება. ამასთან, დეფიციტურმა სამომხმარებლო ბაზარმა და მომხმარებელთა დაბალმა შემოსავლებმა, არსებულ სტრუქტურაში ასტიმულირა იმპორტირებული პროდუქციის დაბალი ხარისხი. კიდევ უფრო გაუარესდა იმპორტის სტრუქტურა და ხარისხობრივი მაჩვენებლები.

აუცილებელა ითქვას ისიც, რომ საქართველოში საგარეო ვაჭრობა, როგორც რაოდენობრივად ისე სტრუქტურულად, წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების შედეგსაც და სტაბილურობის დამოკიდებულ ფაქტორსაც. 2003 წელს, ხელისუფლების ერთი ჯგუფის მიერ მინიმალური ხელფასების გაზრდის ინიციატივას სწორედ სამომხმარებლო იმპორტის გაფართოება ეწოდა საფუძვლად [1].

პერსპექტივაში საქართველოს, მსოფლიოს სხვა ნებისმიერი ქვეყნის მსგავსად, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ხელშემწყობი საგარეო საეჭვო კავშირები სჭირდება. რაოდენობრივადაც და სტრუქტურულადაც.

საგულისხმოა, რომ საგარეო (საერთაშორისო) ვაჭრობა, მსოფლიო ბანკის ანგარიშების მიხედვით, ბოჩნის კუთხის სიმარტივის ინდექსში ერთ-ერთია, თანაბარი წონებით წარმოდგენილ 10 ინდიკატორს შორის [2].

ბოჩნის კუთხის სიმარტივის რეიტინგში საქართველოს პირველი ადგილი უკავია ევროპისა და ცენტრალური აზიის იმ ქვეყნებს შორის, რომლებშიც მოსახლეობის სიმჭიდროვე არის საშუალო, შემოსავლები კი საშუალოზე დაბალი. რაც შეეხება ინდიკატორებს, პირველი ინდიკატორია საწარმოების რეგისტრაცია (ამ ინდიკატორის მიხედვით საქართველო 5-ე ადგილზეა, ახალი ზელანდიის, კანადის, ავსტრალიისა და სინგაპურის შემდეგ); მეორეა მშენებლობის ნებართვის მიღება (საქართველო 7-ე ადგილზეა); მესამე – საშუალო ძალის დაქირავება (9-ე ადგილზე ვართ); მეოთხე – ქონების რეგისტრაცია (2-ე ადგილზე ვართ საუდის არაბეთის შემდეგ); მეხუთე – დაკრედიტება (30-ე ადგილი გვუკავია); მეექვსე – ინვესტიციების დაცვა (41-ე ადგილი გვუკავია); მეშვიდე – დაბეგვრა (64-ე ადგილი გვუკავია); მერვე – საერთაშორისო ვაჭრობა (30-ე ადგილი გვუკავია); მეცხრე – კორუპციის შესრულების უზრუნველყოფა (41-ე ადგილი გვუკავია); მეათე – წარმოების ლიკენდაცია (95-ე ადგილი გვუკავია).

ოცდამეათე ადგილი საგარეო ვაჭრობის ინდიკატორის მიხედვით, საქართველოს კონკურენტუნარიანობის ამაღლების რეალურ შესაძლებლობაზე მიუთითებს. მიხედვითაა მისი შესაძლებლობის ფაქტორი, რომ საგარეო ვაჭრობის ინდიკატორების (ექსპორტისა და იმპორტის განხორციელებისათვის საჭირო დოკუმენტების რაოდენობა, დრო და ღირებულება) მანევრებლობით საქართველო წინ უსწრებს ევროპისა და ცენტრალური აზიის რეგიონსაც და ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციასაც.

ლიტერატურა:

1. ნათელაური ი., საგარეო ეკონომიკური კომპლექსის ფუნქციონირება და განვითარება გარდაამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში მცირე ღია ეკონომიკით (საქართველოს მაგალითზე). თბილისი, „მეცნიერება“, 2004;
2. ნათელაური ი., ნათელაური ნ., საქართველოს საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობა. კერ. კონომისტი, 2010წ., № 4;
3. ნათელაური ი., თაფლაძე თ., საქართველოს ექსპორტი პოსტკომუნისტურ პერიოდში და მისი გავლენა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობაზე. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ.2, თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2009;
4. საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქარაუღ-ვერობელი ცენტრი, თბილისი, 2008;
5. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2009 საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009;
6. წერეთელი გ., ნათელაური ი., ბიბილაშვილი ნ., საქართველო რუსეთის ეკონომიკური თანამშრომლობის თანამედროვე მდგომარეობა და პერსპექტივები. ჟურ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“, ეკონომიკის სერია, თბილისი, 2004, ტ. 3-4.

**მეწარმეობისადმი დამოკიდებულება საქართველოში (ემატიონული კვლევის შედეგები
თბილისის მაგალითზე)**

სამეწარმეო საქმიანობას უდიდესი როლი ეკისრება როგორც მიკროდონეზე ცალკეულ ბაზრებზე ინოვაციური პროდუქტებისა და მომსახურების სახეების შეთავაზებით, ასევე მაკროეკონომიკური მასშტაბით დასაქმების დონის გაზრდასა და ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. სამეწარმეო საქმიანობის საკითხების შესწავლას დიდი ყურადღება ეთმობა ეკონომიკურ ლიტერატურასა და ბიზნესის შემსწავლელ მეცნიერებებში. ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ მეწარმეობა ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი მთავარი მამოძრავებელი ძალაა (ACS და სხვ. 2004; Audretsch და Keilbach 2004; Wennekers 2006). სადღეისოდ სამეცნიერო ლიტერატურაში დაგროვდა მდიდარი მასალა სხვადასხვა ქვეყანაში სამეწარმეო საქმიანობისათვის დამახასიათებელი ნიშნების და მეწარმეობისადმი დამოკიდებულების თავისებურებების შესახებ (Blanchflower და სხვ. 2001; Wennekers, 2006). ცხადი გახდა, რომ სამეწარმეო საქმიანობასა და ინდივიდების მეწარმეობისადმი დამოკიდებულებაში არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავებები არა მხოლოდ სუპრა-ნაციონალურ დონეზე ქვეყნებს შორის, არამედ ნაციონალურ დონეზეც ქვეყნის შიგნით რეგიონების მიხედვით (Sternberg, 2000; Parker, 2005; Fritsch და Mueller, 2006; Tamásy 2006).

უკანასკნელი ორი ათწლეულის განმავლობაში საქართველოს ეკონომიკასა და სოციალურ სისტემაში მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესები, ცხადია, უდიდეს გავლენას ახდენენ მოსახლეობის სამეწარმეო საქმიანობისადმი განწყობის ფორმირებაზე. იწვევს თუ არა საქართველოში მიმდინარე რეფორმების პროცესში წარმოშობილი სიძნელეები და პრობლემები უარყოფითი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას მეწარმეობისადმი? იწვევს თუ არა აღნიშნული პროცესები მეწარმეობის სურვილის გაქრობას თუ პირიქით? რამდენად ღრმადაა გაცნობიერებული მოსახლეობის მიერ მეწარმეობასთან დაკავშირებული რისკები და საშიშროებები? როგორია მოსახლეობის სურვილები და მოლოდინი სამეწარმეო საქმიანობის დაწყებისადმი, თეთრდასაქმების პერსპექტივისადმი მომავალი უახლოესი წლების განმავლობაში?

ამ კითხვებზე ამოწურავი პასუხების მისაღებად მრავალწლიანი და ფართომასშტაბიანი გამოკვლევების ჩატარება საჭირო. მსგავსი კვლევის ერთ-ერთ პირველ ნაბიჯად შეიძლება ჩაეთვალოს თბილისის მასშტაბით რესპონდენტთა ექსპრეს-გამოკითხვა. გამოკითხვის შედეგები საშუალებას იძლევა შევაფასოთ როგორც მათი განწყობა მეწარმეობისადმი, ასევე მონაცემთა ანალიზის გზით ემპირიულად საქართველოში მეწარმეობისადმი მოსახლეობის დამოკიდებულების ძირითად ტენდენციებზე.

2010 წლის იელის-სექტემბერში ავტორის მიერ ჩატარებული ექსპრეს-გამოკითხვის საკვლევი თემა წარმოადგენდა საქართველოში მეწარმეობისადმი მოსახლეობის დამოკიდებულების საეცოფიკური ნიშნების, მეწარმეობისადმი განწყობის სხვადასხვა ასპექტის, მომავალთან დაკავშირებული მოლოდინის, ასევე თეთრდასაქმებისა და სამეწარმეო საქმიანობის დაწყებისათვის მიმზიდველი დარგების გამოვლენა. კვლევის ობიექტი იყო თბილისის სხვადასხვა უბანში მცხოვრები ინდივიდები და ოჯახები (შინამეურნეობები). ცხადია, ეს ობიექტი არ არის რეპრეზენტატიული მთელი საქართველოს მასშტაბით, მაგრამ უნდა გაითვალისწინოთ, რომ თბილისი ყველაზე დიდი ქალაქია საქართველოში, სადაც

შეცდომის მოსახლეობის შესაბამისად, ობიექტისში მცხოვრები რესპოდენტების განწყობა საკმარისი სიზუსტით უნდა ახახავდეს საქართველოში მოსახლეობის განწყობის ძირითად ტენდენციებს.

გამოკვლევის პირობებია ის, რომ საქართველოში უმუშევრობის მაღალი დონისა და მიმდინარე ეკონომიკური გარდაქმნების ფონზე არსებული სიმსუვლეების გათვალისწინებით, ასევე უკანასკნელი წლების განმავლობაში მეტწილად წარმატებული რეფორმების ფონზე, მოსახლენველი უნდა ყოფილიყო თვითდასაქმების დიდი სურვილი და მომავალში სამეწარმეო საქმიანობის დაწყების ასევე დიდი მოლოდინი.

კვლევის მეთოდს წარმოადგენდა ანკეტური გამოკითხვა არაალბათური შერჩევის სხედასხვა სახეების გამოყენებით. კერძოდ, გამოყენებულ იქნა ვერტიკალური სტიქიური შერჩევის და „ქუჩის შერჩევის“ ტიპი. სტიქიური შერჩევა გამოიყენება ქუჩაში ადამიანების გამოკითხვისას. იგი სხვა მეთოდებთან შედარებით უფრო მარტივი, იაფი და ნაკლებრისკივრატეა. შეკრებილია განზოგადების მოხდენა მთელ პოპულაციაზე. მიუხედავად ამ ხარველისა, სტიქიური შერჩევა ხშირად გამოიყენება სოციალურ კვლევებში, რაც ხორუდ მისი სიმარტიუთ და მოხერხებულობით აიხსნება (წულაძე ღ. 2008; გვ. 43-44). „ქუჩის შერჩევის“ ტიპის გამოყენების შემთხვევაში ინტერვიუერები გამოკითხავენ რესპოდენტებს წინასწარ განსაზღვრულ ადგილებზე (სურაბიშვილი თ. და სხვ. 2006; გვ. 105-106). პირველადი ინფორმაცია შეგროვებულ იქნა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის თბილისში მცხოვრები სტუდენტების მიერ საკუთარი ოჯახის წევრების, მეზობლად მცხოვრები შინამეურნეობების, ასევე თბილისის სხედასხვა უბანში მცხოვრები ოჯახებისა და ინდივიდების გამოკითხვის გზით (იხ. დანართი 1 – კითხვარი). ასეით გზით მიღებული შერჩევის ერთობლიობა მოიცავს თბილისის მასშტაბით გენერალური ერთობლიობისთვის დამახასიათებელ ნიშნებს. რესპოდენტები იყენენ თბილისის სხედასხვა უბანში მცხოვრები სხედასხვა ახაკის, განათლების, სქესის, სოციალური სტატუსის, შემოსავლების მქონე ადამიანები (იხ. დანართი 2 – რესპოდენტთა დემოგრაფიული მონაცემები). სულ გამოკითხა 1116 რესპოდენტი. მიღებული მონაცემები დამუშავდა SPSS პროგრამის საშუალებით.

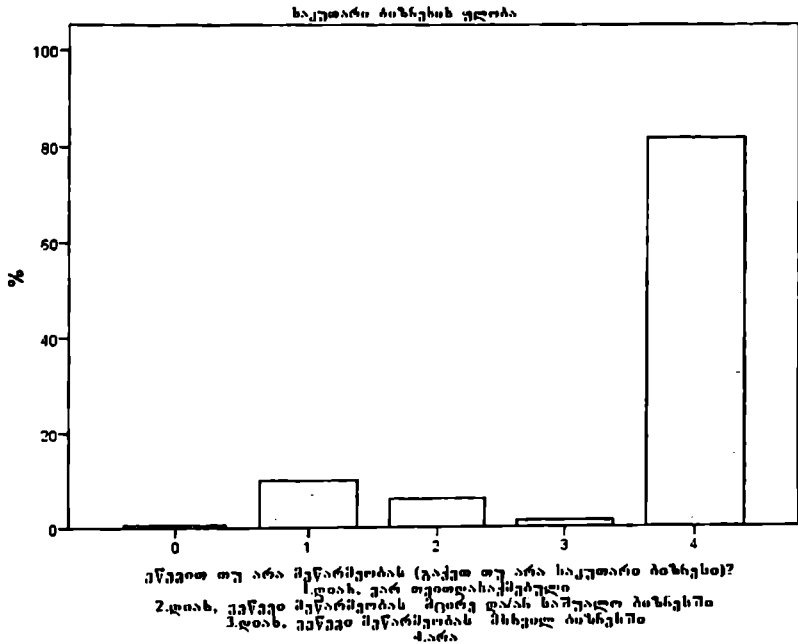
კვლევის შედეგები მოამბტავია და ხასკისმით წარმოაჩენენ საქართველოში მცწარმოებისადმი დამოკიდებულების სპეციფიკას თბილისის მაგალითზე. ემპირიული მასალის ანალიზი ადასტურებს, რომ რესპოდენტთა 91,5% ისურვებდა ყოფილიყო თვითდასაქმებული. ამ მხრივ ევროპელები ბევრად უფრო თავმჯდომეებულნი არიან. ევროკავშირში რესპოდენტთა მხოლოდ 45% გამოთქვამს თვითდასაქმების და მეწარმეობის დაწყების სურულს. აშშ-ში მსგავს სურვილს გამოთქვამს 65%, ხოლო წინეთში – 71%. (Who want to be an entrepreneur?; <http://www.eurnews.eu/2010/06/14/who-want-to-be-an-entrepreneur/> ; 14/06 20:59 CET 2010; last retrieved July 10, 2010).

უკანასკნელი წლების განმავლობაში წარმატებული რეფორმების ფონზე სუსტია უარყოფითი განწყობა მეწარმეობისადმი. მაღალი უმუშევრობის დონის ფონზე მნიშვნელოვნად დიდა თვითდასაქმების სურული. ასევე, ძლიერია მომავალში სამეწარმეო საქმიანობის დაწყების მოლოდინი. საქართველოში თბილისელ რესპოდენტთა პოზიტიური დამოკიდებულება მეწარმეობისადმი მინიშნებს რესპოდენტთა თავდაჯერებულობაზე, სოციალური და პოლიტიკური სტაბილურობის განცდის არსებობაზე, ბასარზე ორიენტირებული ეკონომიკური რეფორმების წარმატების მოლოდინსზე.

განსაკითრებული ინტერესის საგნის წარმოადგენს გამოკითხულ ადამიანთა ამჟამინდელი სამეწარმეო საქმიანობის ფაქტობრივ მდგომარეობა. რესპოდენტთა პასუხები კითხვაზე „აქვეით თუ არა მეწარმეობას (გაქვთ თუ არა საკუთარი ბიზნესი)?“ ცხადყოფს, რომ რესპოდენტთა 81,8% არ ეწეოდა მეწარმეობას. მხოლოდ 10,0% იყო თვითდასაქმებული.

6.1% ეწეოდა მეწარმეობას მცირე ან საშუალო ბიზნესში, ხოლო 14% – მსხვილ ბიზნესში. მონაცემები არ არის რესპოდენტთა 0,6%-დან (იხ. დიაგრამა №1). აღხანიშნაყთა, რომ ევროკავშირში რესპოდენტთა 12% არის დაკავებული სამეწარმეო საქმიანობით, იაპონიაში – 15%, აშშ-ში – 21%, წინგეთში – 27%.

დიაგრამა №1

რესპოდენტთა 91,5% დადებითად პასუხობს კითხვაზე არამ შეგვედლოთ, ისერეებდით თუ არა ეოფილიყავით თვითდასაქმებული?“. ეარყოყითად პასუხობს 6,0%. მონაცემები არ გვაქვს რესპოდენტთა 2,5%-დან.

რესპოდენტთა დიდი ნაწილი (48.4%) მეწარმეობისათვის ეველაზე დიდ საშიშროებად მითინეეს არარეგულარულ შემოსაყლებს. გაკატრების საყრთხე საშიშროებად მიაწნია რესპოდენტთა 39,6%-ს (იხ. დიაგრამა №2). საქართველოში ეს მანევენებლები განსხეაყდება ეეროპისა და სხეა ქევენების მონაცემებისაგან. წინელებისათვის მეწარმეობასთან დაკავშირებულ საშიშროებათა შორის პირეელ ადგილზეა გაკატრების საყრთხე – 56%. ეეროპელებისთვისაც მეწარმეობასთან დაკავშირებულ საშიშროებათა შორის პირეელ ადგილზეა გაკატრების საყრთხე – 49%. აშშ-ში და და იაპონიაში, ქართეელებს მსაგავსად, მეწარმეობასთან დაკავშირებულ საშიშროებათა შორის პირეელ ადგილზეა არარეგულარული, არასტაბილური შემოსაყლები. აშშ-ში რესპოდენტთა 46% ყიქრობს ასე, ხოლო იაპონიაში 37%. (Who want to be an entrepreneur?; <http://www.euronews.net/2010/06/14/who-want-to-be-an-entrepreneur/>; 14/06 20:59 CET 2010; last retrieved July 10, 2010).

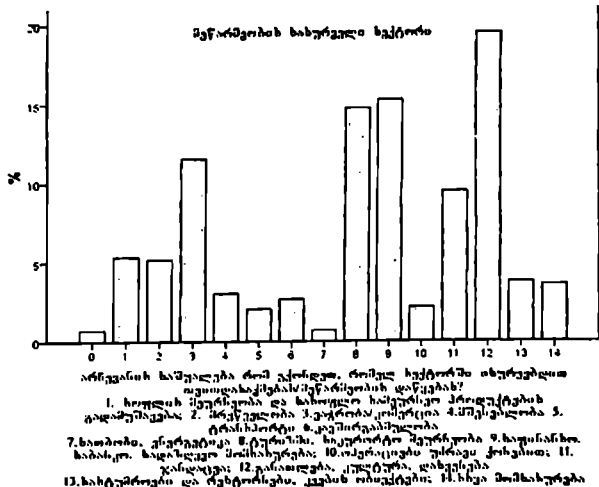
განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ რესპოდენტთა 82,6%-ს ურწყუნია იყოს თვითდასაქმებული. რესპოდენტთა მხოლოდ 13,9 %-ს ურწყუნია იყოს სხვა ორგანიზაციის/პირის მიერ დაქირავებული. მონაცემები არ არის რესპოდენტთა 3,5%-დან.

თვითდასაქმების დიდი სფეროების მიუხედავად, პარადოქსულად ჩანს ის ფაქტი, რომ რესპოდენტთა უდიდეს ნაწილს (55,7%) ურწყუნია დასაქმება სახელმწიფო სექტორში და არა კერძო სექტორში. კერძო სექტორში დასაქმებას ამჯობინებს რესპოდენტთა 41,2%. მონაცემები არ არის რესპოდენტთა 3,1%-დან. ასეთი პარადოქსული ვითარება შესაძლებელია იმით აიხსნას, რომ საქართველოში რესპოდენტებს მეწარმეობასთან (და შესაბამისად კერძო ბიზნესთან) დაკავშირებული საშიშროებებიდან ყველაზე დიდ საშიშროებად მიიჩნიათ არარეგულარული შემოსავლები. ამ მხრივ სახელმწიფო სექტორში დასაქმება რესპოდენტთა მიერ, საფარულოდ, სტაბილური შემოსავლების მიღების გარანტად აღიქმება.

განსაკუთრებული ინტერესის საგანია რესპოდენტთა პასუხები იმის შესახებ, თუ როგორი სექტორი მიაჩნიათ ყველაზე უფრო სასურველად მეწარმეობის დაწყების თვალსაზრისით. რაოდენ ხაოცარიც არ უნდა იყოს რესპოდენტთა უმრავლესობა მეწარმეობის დასაწყებად ყველაზე უფრო სასურველად მიიჩნეეს განათლების, კულტურისა და დახვეწების სექტორს (19,5%). სასურველი სექტორის მიხედვით რაწერებისას პირველ ხუთეულშია: საფინანსო, საბანკო და სადასაწყვეო მომსახურება (15,3%); ტურისმი და საკურორტო მეურნეობა (14,7%); ენერგობა/კომერცია (11,6%); ჯანდაცვა (9,5%) (იხ. დიაგრამა №4).

კითხვაზე „არჩევანის საშუალება რომ გქონდეთ, რომელ სექტორში ისურვებდით თვითდასაქმებას/მეწარმეობის დაწყებას?“ – რესპოდენტთა პასუხი შემდეგია: სოფლის მეურნეობა და სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამამუშავება – 5,4%; მრეწველობა – 5,2%; ენერგობა/კომერცია – 11,6%; მშენებლობა – 3,0%; ტრანსპორტი – 2,1%; კავშირგაბმულობა – 2,7%; სათბობი, ენერგეტიკა – 0,7%; ტურისმი, საკურორტო მეურნეობა – 14,7%; საფინანსო, საბანკო, სადასაწყვეო მომსახურება – 15,3%; ოპერაციები უძრავი ქონებით – 2,2%; ჯანდაცვა – 9,5%; განათლება, კულტურა, დასვენება – 19,5%; სასტუმროები და რესტორნები, კაფეების ობიექტები – 3,8%; სხვა მომსახურება – 3,6%; მონაცემები არ არის – 0,8%.

დიაგრამა №4

ამკუარად, შეგუილია დავასკნაო, რამ გამოკითხვის შედეგად მოპოვებული ემირი-ული მასალის ანალიზი ადასტურებს კელევის კიპოთუხას, უკანასკნელი წლების რეფორ-მების ფონზე არც თუ ისე დიდია უარყოფითი განწყობა მეწარმეობისადმი. მაღალი უმუ-შეურობის დონის ფონზე მნიშვნელოვნად დიდია თვითდასაქმების სურვილი. ასევე, ძლი-ერია მომავალში სამეწარმეო საქმიანობის დაწყების მოლოდინი. რესპოდენტთა უმეტესო-ბა (48%) მეწარმეობასთან დაკავშირებულ ყველაზე დიდ საშიშროებად არარეგულარულ შემოსაღებს მიიჩნევს. გამოკითხულთა 51,4% თელის, რომ უახლოესი 5 წლის განმავლო-ბაში დაკავდება მეწარმეობით. თბილისელ რესპოდენტთა კონკრეტი დაპოკიდებულება მეწარმეობისადმი მიანისნებს მათ თვითდაკერებულობაზე, სოციალური და პოლიტიკური სტაბილურობის განვდასე. ბაზარზე ორიენტირებული კონომიკური რეფორმების წარმა-ტების მოლოდინზე.

დანართი 1. რესპოდენტთა დემოგრაფიული მონაცემები

განათლება 1. საშუალო 23.0% 2. საშუალო პროფესიული/ტექნიკური 17.0% 3. უმაღლესი 59.0% მონაცემები არ არის 0.9%
სამუშაო ადგილი 1. დაესაქმებელი/დროებით უმუშევარი 46.5% 2. დაქირაებული სხვა კერძო ორგანიზაციის/პირის მიერ 19.7% 3. დაქირაებული საბიუჯეტო ორგანიზაციის მიერ 14.8% 4. თვითდასაქმებული 11.2% 5. მეწარმე/ბიზნესმენი მცირე და/ან საშუალო ბიზნესში 4.1% 6. მეწარმე/ბიზნესმენი მსხვილ ბიზნესში 0.6% მონაცემები არ არის 3.0%
საშუალო თვიური პირადი შემოსავალი 1. 150 ლარზე ნაკლები 34.8% 2. 150-550 ლარამდე 40.1% 3. 550 ლარიდან 2000 ლარამდე 15.6% 4. 2000-ზე მეტი 2.9% მონაცემები არ არის 6.7%
ასაკი 1. 15-25 წელი 36.9% 2. 25-45 წელი 34.9% 3. 45-65 წელი 24.8% 4. 65 წელი და მეტი 2.3% მონაცემები არ არის 1.2 %
სქესი 1. მდედრობითი 73.25 2. მამრობითი 25.9% მონაცემები არ არის 0.9%

დანართი 2. კითხვარი

გთხოვთ, ყურადღებით გაეცნოთ ქვემოთ დასმულ შეკითხვებს და საგარეუდო პასუხებთან შემოხაზოთ თქვენთვის მისაღები მხოლოდ ერთი პასუხი.

1. ეწვეით თუ არა მეწარმეობას (გაქვთ თუ არა საკუთარი ბიზნესი)?
 1. დიახ, ვარ თვითდასაქმებული
 2. დიახ, ეწვევი მეწარმეობას მცირე დან საშუალო ბიზნესში
 3. დიახ, ვეწვეი მეწარმეობას მსხვილ ბიზნესში
 4. არა
2. რომ შეგებლოთ ისურვებდით თუ არა ყოფილიყავით თვითდასაქმებული?
 1. დიახ
 2. არა
3. თქვენი აზრით რა არის ყველაზე უფრო დიდი საშიშროება სამეწარმეო საქმიანობისათვის?
 1. გაკოტრების საფრთხე
 2. არარეგულარული, არასტაბილური შემოსავლები
 3. სხვა
4. მიგანიათ თუ არა, რომ უახლოესი 5 წლის განმავლობაში გახდებით მეწარმეობით დაკავებული?
 1. დიახ, გაეხდები თვითდასაქმებული
 2. დიახ, დაეიწეებ მეწარმეობას მცირე დან საშუალო ბიზნესში
 3. დიახ, დაეიწეებ მეწარმეობას მსხვილ ბიზნესში
 4. არა
5. არჩევანის საშუალება რომ გქონდეთ, თვითდასაქმებული გირჩევნიათ იყოთ თუ სხვა ორგანიზაციის/პირის მიერ დაქირავებული?
 1. თვითდასაქმებული
 2. სხვა ორგანიზაციის/პირის მიერ დაქირავებული
6. არჩევანის საშუალება რომ გქონდეთ, სახელმწიფო სექტორში (საბიუჯეტო ორგანიზაციებში) ისურვებდით დასაქმებას თუ კერძო სექტორში?
 1. სახელმწიფო სექტორში
 2. კერძო სექტორში
7. არჩევანის საშუალება რომ გქონდეთ, რომელ სექტორში ისურვებდით თვითდასაქმებას/მეწარმეობის დაწყებას?
 1. სოფლის მეურნეობა და სასოფლო სამეურნეო პროდუქტების გადამამუშავება
 2. მრეწველობა
 3. ენერგეტიკა
 4. მშენებლობა
 5. ტრანსპორტი,
 6. კავშირგაბმულობა
 7. სათბობი, ენერგეტიკა
 8. ტურიზმი, საკურორტო მეურნეობა
 9. საფინანსო. საბანკო. სადასაწყვეო მომსახურება
 10. ოპერაციები უძრავი ქონებით
 11. ჯანდაცვა
 12. განათლება, კულტურა, დასვენება
 13. სასტუმროები და რესტორნები, კვების ობიექტები

14. სხვა მაშინაიერება

8. ასაკი:

1. 15-25 წელი
2. 25-45 წელი
3. 45-65 წელი
4. 65 წელი და მეტი

9. სქესი:

1. მდედრობითი
2. მამრობითი

10. განათლება

1. საშუალო
2. საშუალო პროფესიული/ტექნიკური
3. უმაღლესი

11. საშუალო თვიური პირადი შემოსავალი

1. 150 ლარზე ნაკლები
2. 150-550 ლარამდე
3. 550 ლარიდან 2000 ლარამდე
4. 2000-ზე მეტი

12. სამუშაო ადგილი/დასაქმება

1. დაუსაქმებელი/დროებით უმუშევარი
2. დაქირავებული სხვა კერძო ორგანიზაციის/პირის მიერ
3. დაქირავებული საბიუჯეტო ორგანიზაციის მიერ
4. თვითდასაქმებული
5. მეწარმე/ბიზნესმენი მცირე და/ან საშუალო ბიზნესში
6. მეწარმე/ბიზნესმენი მსხვილ ბიზნესში

ლ ი ბ ე რ ა ტ უ რ ა :

1. თამარ ზურაბიშვილი, თინათინ ზურაბიშვილი. სოციოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგია. რაოდენობრივი მეთოდები. სადეკლარაციო კურსი. სამოქალაქო განათლების პროექტი. სოციალურ მეცნიერების მაგისტრებისათვის. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი. თბილისი 2006;

2. ლია წულაძე რაოდენობრივი კვლევის მეთოდები სოციალურ მეცნიერებებში. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი. თბილისი 2008;

3. ქაიხიდი იოსელი. კომპლექსური აღქმის-სტეფანოს, ირენ ფაფალიოუს და მარია ფსილაკის მონაწილეობით, „მესაქადი მეწარმეობაში“ ნაწილი III, სამეწარმეო მცირე ფირმების შექმნა. პირველის უნივერსიტეტი - იენისი, 2008, თბილისის უნივერსიტეტი - დეკემბერი 2008. http://entrepreneurship-georgia.unipi.gr/files/intro_to_entrepreneurship_part3_geo.pdf;

4. ქაიხიდი იოსელი, კომპლექსური აღქმის-სტეფანოს, - „მეწარმეობის შესავალი“, ნაწილი II, მეწარმეობა - ეკონომიკური ზრდის მამოძრავებელი ძალა. პირველის უნივერსიტეტი - 2007 წლის მაისი, თბილისი - 2008 წლის თებერვალი. http://www.europe-eac.com/tbilisi/files/intro_to_entrepreneurship_part2_geo.pdf;

5. ქაიხიდი იოსელი, კომპლექსური აღქმის-სტეფანოს - „მეწარმეობის შესავალი“, ნაწილი I. მეწარმეობის თეორია, სამეწარმეო საქმიანობის მიმოხილვა, დეკლარაციები კურსი. პირველი

ისი უნივერსიტეტი – 2007 წლის მაისი, თბილისი - 2007 წლის ნოემბერი,

http://www.europeac.com/tbilisi/files/INTRODUCTION%20TO%20ENTREPRENEURSHIP_ver2R_geo.pdf;

6. Acs, Z., Audretsch, D., Braunerhjelm, P., & Carlsson, B. (2003). "The Missing Link: The Knowledge Filter and Endogenous Growth." Center for Business and Policy Studies, Stockholm, Sweden;

7. Audretsch, D. B. and M. Keilbach (2004), Entrepreneurship Capital and Economic Performance, *Regional Studies* 38(8), 949-960;

8. Bosma, N.S., A.J. Van Stel, K. Suddle (2006), The Geography of New Firm Formation: Evidence from Independent Start-ups and New Subsidiaries in the Netherlands, *EIM Research Report*;

9. Bosma Niels, Mapping Entrepreneurial Activity and Entrepreneurial Attitudes in European Regions. www.supdeco-montpellier.com/fileadmin/cerom/img/iecer/Bosma.pdf ; last retrieved November 10, 2010

10. Blanchflower, D.G., A. Oswald and A. Stutzer (2001), Latent Entrepreneurship across Nations, *European Economic Review* 45, pp. 680-691;

11. Fritsch, M. & Mueller, P. (2006). The evolution of regional entrepreneurship and growth regimes. In Fritsch, M. & Schmude, J. (2006), *Entrepreneurship in the region*. International Studies in Entrepreneurship, 14. New York: Springer Science;

12. Mohd Noor, Mohd Shariff, Mohammad Basir Saud; An Attitude Approach to the Prediction of Entrepreneurship on Students at Institution of Higher Learning in Malaysia. *International Journal of Business and Management* April, 2009 page 129-135;

13. Parker S. C. (2005) Explaining regional variations in entrepreneurship as multiple equilibria, *Journal of Regional Science* 45, pp. 829-850;

14. Tamásy, C. (2006) Determinants of Regional Entrepreneurship Dynamics in Contemporary Germany: A Conceptual and Empirical Analysis, *Regional Studies* 40(4), p364-384;

15. Wennekers, A.R.M. (2006). Entrepreneurship at country level; Economic and non-economic determinants. *ERIM Ph.D. Series Research in Management*, Erasmus University Rotterdam

16. Who want to be an entrepreneur?; <http://www.euronews.net/2010/06/14/who-want-to-be-an-entrepreneur/>. 14/06 20:59 CET 2010; last retrieved July 10, 2010

МИГРАЦИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Заметные масштабы трудовая миграция приобрела на постсоветском пространстве. По оценкам, в ней участвуют около 4-5% занятого населения. Разрывы в уровнях экономического развития и материального благополучия в странах Содружества огромны и нарастают. Так, коэффициент вариации среднелучшевого ВВП в государствах-участниках СНГ в 2007 году достигал 67%, а его максимальный показатель в России превосходил минимальный в Таджикистане почти в 9 раз.

Трудовая миграция оказывает значительное воздействие на конъюнктуру рынка труда, позволяя улучшить сбалансированность между спросом на рабочую силу и ее предложением.

В настоящее время Россия является основной принимающей стороной и главным миграционным партнером для государств-участников СНГ, поскольку здесь относительно более высокие оплата труда и уровень жизни, а также больше возможностей найти работу. Динамичное развитие и сравнительно высокий уровень оплаты труда делают Казахстан привлекательным для рабочих мигрантов из бывших советских республик (Киргизстан, Таджикистан и Узбекистан). Эти факторы в сочетании с географической близостью, безвизовым режимом, «прозрачностью» пересечения границ, общностью культуры и языка, наличием родственных связей и деловых отношений, конвергируемостью дипломов об образовании формируют потоки трудовых мигрантов внутри СНГ в пользу России и Казахстана. Более высокие показатели уровня жизни и зарплаты формируют достаточно большие потоки трудовых мигрантов из стран СНГ в экономически развитые страны.

Таблица 1.

Численность иностранных работников, занятых в экономике, из стран СНГ в 2009, чел.

	Принимающие страны				
	Беларусь	Казахстан	Молдова	Россия	Украина
Всего	4835	30988	590	2223596	19030
В том числе:					
прибывшие из стран СНГ	1943	2749	131	1648250	5844
Азербайджана	77	426	8	60664	705
Армении	77	10	8	81970	135
Беларуси	-	55	5	-	586
Казахстана	56	-	2	11187	95
Кыргыстана	5	75	1	156110	141
Молдовы	118	87	-	101894	513
России	1	1276	39	-	2441
Таджикистана	104	168	-	359215	41
Туркменистана	3	25	-	2419	236
Узбекистана	163	213	1	666286	682
Украины	1308	372	59	205312	-
Прибывшие из других стран мира	2892	28239	459	575346	13186

В Украине и Беларуси потоки трудовых мигрантов направлены как въезд, так и на выезд. Азербайджан, Армения, Кыргызстан, Молдова и, Таджикистан и Узбекистан продолжают оставаться государствами, где преобладает выезд граждан на работу за границу.

Для стран, экспортирующих рабочую силу, переводы мигрантов стали важным фактором экономического развития. В Таджикистане и Кыргызстане трансферты из России достигают 11-14 %, в Азербайджане – 8, в Молдове – 5-6.

Для стран СНГ трудовая миграция имеет множество положительных моментов. Благодаря мигрантам развиваются целые сектора экономики принимающих стран: торговля, строительство, транспортные услуги, сельское хозяйство. Трудовые иммигранты заполняют ниши на рынке труда с тяжелыми условиями работы, на которые не всегда соглашаются местные жители. За счет трудовой иммиграции можно уменьшить дефицит трудовых ресурсов на региональных рынках труда.

Однако страны-участницы Содружества не в полной мере используют взаимные выгоды от миграции. Так, в согласно Докладу о развитии человека-2009 «Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие», странам СНГ необходимо осознать взаимную пользу от миграции и реформировать миграционную политику, позитивно реагируя на проблемы, связанные с мировой рецессией и будущим развитием. «При необходимости с помощью миграции можно заполнить многие ожидаемые вакансии на рынке трудовых ресурсов, особенно в секторе неквалифицированного труда, - отмечается в докладе. - Чтобы это стало возможно, необходимо признать права мигрантов и снять ограничения на передвижение. Барьеры для передвижения людей, принимающие различные формы, могут провоцировать нелегальную миграцию».

В условиях сокращения численности населения и нарастающего дефицита трудовых ресурсов в принимающих странах становится актуальной идея создания общего рынка труда и миграционного пространства в рамках СНГ, где будут полностью устранены все препятствия для людей, осуществляющих трудовую миграцию.

В ближайшей перспективе следует ожидать нарастания конкуренции за трудовых мигрантов между постсоветскими трудовдефицитными странами и стареющей Европой. При этом старение европейского населения будет сопровождаться кардинальной перестройкой рынков труда. Одним из направлений этой перестройки станет увеличение спроса на труд мигрантов и обострение конкуренции за привлечение иностранной рабочей силы.

Кроме того, в европейский миграционный поток все активнее будут вливаться трудовые контингенты из России и Казахстана. Таким образом, Европа будет перетягивать в свою сторону не только мигрантов из западных республик, но и возрастающее число квалифицированных рабочих из иных трудовдефицитных республик постсоветского пространства. Особенно это справедливо в отношении молодых возрастных групп населения, в которых нехватка трудовых ресурсов ощущается особенно остро. Отток ресурсов на европейские рынки, вероятнее всего, приведет к повышению в Россию и Казахстане спроса на иностранную рабочую силу из Азербайджана, Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана.

Поводя итог, можно сказать, что в обозримой перспективе интенсивность трудовой миграции на постсоветском пространстве не только не ослабеет, но, и скорее всего, даже усилится.

საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

გლობალიზაცია და ნეოპოტეზმონიზმი

გლობალიზაციის არსებობის საკითხი, მისი დადებითი და უარყოფითი ასპექტები უკვე
ორი ათეული წელსა იქცა სამეცნიერო წრეების აქტიური განხილვის საგნად. პროცესი შინაარს-
სობრივად ევლისიზმობს ქვეყანათა ურთიერთდამოკიდებულებისა და მის განსაკუთრებულ
ზრდას ბოლო ათწლეულებში. ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა ბევრი კრიტიკული კითხვა
წარმოშვა: მათ შორის გლობალიზური მასშტაბით პროტექციონისტული ღონისძიებების ინტენსიუ-
რად, ფართოდ და თითქმის საყოველთაოდ გამოყენებამ. გლობალიზაციისა და ნეოპოტეზმონი-
ზმის ურთიერთმიმართების სრულყოფილი ანალიზისთვის საჭიროა ჯერ კიდევ გარკვეული
პერსონის გაყლა, მაგრამ საინტერესოა თვით მოვლენის გაშუქება საწყის ეტაპზე.

ქვეყანათა ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების ამადლებასთან ერთად ისრდე-
ზოდა თავისუფალი ვაჭრობის იდეის პოპულარიზაცია. მტკიცებები შეუსდუდაი საეაჭრო ურ-
თიერთობების უზირატესობების შესახებ თეორიულად მეტად გონიერულად გამოიყურება,
რაც ასახულია საერთაშორისო ვაჭრობის კლასიკურ თეორიებში. მისი მომხრენი სათანა-
დო პოლიტიკის გატარებას გეთაყაზობენ. იგი ფართოდ არის დეკლარირებული ვაჭრობის
მსოფლიო ორგანიზაციის დებულებასა და განვითარებული ქვეყნების საგარეო საეაჭრო
პოლიტიკის კონცეფციებში. ჯერ გატების (გენერალური შეთანხმება ტარიფებისა და ეაჭ-
რობის შესახებ), ხოლო მოგვიანებით ემონის (ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია) ყარ-
გლებში წარმოებული მოლაპარაკებების ბაზაზე შემცირდა სატარიფო ბარიერები, რო-
გორც საერთაშორისო ვაჭრობის შესდუდების ძირითადი ფორმა. კონცეფტუალური აღიარე-
ბის მოხედვად მსოფლიო რეალობა გეინეებს, რომ აბსოლუტურად თავისუფალი ეაჭ-
რობა დღესათვის უფრო გამოწკლისია, ვიდრე წესი. განვითარებადი და გარდამავალი
ეკონომიკის ქვეყნებისათვის დიდი წინააღმდეგობებია ვარე ბასრებზე გასასელებად. თვით
განვითარებულ ქვეყნებს შორის ვაჭრობაში ფართოდ გამოიყენება აარადეკლარირებული
შესდუდეები. ფაქტობრივად, მსოფლიო მასშტაბით ფართოდ გეხედება ფარული საგარეო
საეაჭრო პროტექციონისტული პოლიტიკის მაგალითები. პრაქტიკულად დღემდე ასევე პო-
პულარულია ოდესა პროტექციონიზმის შესახებ, რომლის სისტემატიზებული კონცეფცია
პირველად მეტკანტილისტურმა სკოლამ (XV-XVIII სს.) წარმოადგინა.

პროტექციონისტული ღონისძიებების გატარება განსაკუთრებით გააქტიურდა თანა-
მედროვე ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის პირობებში და ბევრმა ფარულმა დამცავმა სო-
ნამ აშკარა და გარდაუდებლი ფორმა მიიღო. ასეთი მიდგომა ეროვნული ეკონომიკის გა-
დარსების საშუალებად მიიჩნია უამრავმა ქვეყანამ, რაც თითქმის დაურეგულირებელ სიტუ-
აციას ქმნის მსოფლიო საეაჭრო ურთიერთობებში და დიდ აღშფოთებას იწვევს ვაჭრობის
მსოფლიო ორგანიზაციისა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მმართველ წრეებში.
ფაქტობრივად მსოფლიო საეაჭრო ურთიერთობები ნეოპოტეზმონიზმის კონტექსტში გო-
თარდება. ბოლო ორი წლის განმავლობაში ამ მოვლენის დარეგულირებას არაერთი გლო-
ბალური მასშტაბის შეხედრა მიეძღვნა. მოხსენების თემა სწორედ ამ მოვლენის გაანალი-
ზებაა, რომლის საფუძველზე გაკეთებული დასკვნები, წყნის ასრით, სასრგებლო იქნება
სენი ქვეყნის ოპტიმალური საგარეო საეაჭრო პოლიტიკის ფორმირებისა და ვარე ბასრებ-
ზე გასკდის ეეექტიანობის ამავლებისთვის. ამავ დროს, მნიშვნელოვნად მიგვანნია თვით
ფაქტის აღნიშვნა-დაფიქსარება ქართულ სამეცნიერო პუბლიკაციაში, რასაც, აღბათ, ჯერ
კიდევ უახლოეს წარსულში განვითარებული მოვლენების გამო, არ დამოშობია სათანადო

ეკრადლება. თვით პროტექციონისმის სრდასთან დაკავშირებული არაერთი გლობალური ღონის შეხვედრის მიზანს სწორედ ინფორმირებულობის ამადლება, პრაცესის მონიტორინგი და მისი შეწერების შესაძლებლობების გამოვლენა შეადგენდა.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში საერთაშორისო ვაჭრობის წლიური სრდა მერყეობდა 0-15 %-ის ფარგლებში, თუ არ გაითვალისწინებთ სამ დიდ ჩაერდნას, რომელთაც აშკარად აღებატება მიმდინარე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი. საერთაშორისო ვაჭრობის მკვეთრი ეარდნა დაფუქსირდა 2008 წლის მესამე-მეოთხე ევარტალში. წინა წლის ღონესთან შედარებით 15 %-ით დაეცა ვაჭრობის მოცულობა. როგორც ექსპერტები აყახებენ, ეს იყო მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში მსოფლიო ვაჭრობის ყველაზე მკვეთრი, მოულოდნელი და სინკრონული კოლაფსი (1). გლობალური ვაჭრობის დაკემა სანაეთოთ შოკით გამოწვეულ რეკესიას უკავშირდებოდა 1974-75 წლებში (დასაწყისში ვაჭრობის მოცულობა შემცირდა 11 %-ით წინა წლის მაჩვენებელთან შედარებით), ინფლაციური მარცხის რეკესიას – 1982-83 წლებში და ტექნიკური მარცხის რეკესიას 2001-2002 წლებში (როგორც ერთი, ისე მეორე შემთხვევისთვის დასაწყისში ვაჭრობის მოცულობა შემცირდა 5 %-ით წინა წლის მაჩვენებელთან შედარებით). მართალია, ამჟამად მას არ მოუღწევია ისეთი ხილრმისათვის, როგორც დიდი კოლაფსის პერიოდში, მაგრამ აღმოჩნდა მეტად მკვეთრი და სინკრონული. „დღიი საეაჭროს დაფუქსი“ გარკველდა 2008 წლის მესამე ევარტალდან 2009 წლის მეორე ევარტალამდე შემდგომი პერიოდის განმავლობაში შეინიშნება მკიროვდენი გამოცოცხლება. გარკვეული შეფასებებით საერთაშორისო ვაჭრობის ასეთი მკვეთრი ეარდნის უმთავრესი მიზეზი მოთხოვნის შოკური შემცირება იყო.

კრიზისის ფონზე ბევრი ქვეყანა განიცდის ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობების ძლიერ დაკეზას, სწრაფი ტემპებით ისრდება უმუშეოობა. პროტექციონისტული პოლიტიკის გამოყენება აბტიურად დაიწყო ვაჭრობისა და ინვესტიციების სფეროში. მიუხედავად არაერთი მკვლერობისა, რომელიც დაფუქსირდა „დღიი ოცუელის“ სამიტებზე, ემოსა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების ფარგლებში გამართულ შეხვედრებსა და მიმართებში, პროტექციონისმის ტენდენცია მაინც ძლიერდება. გართულდა საეაჭრო ურთიერობების დარეკულიება ემოს ფარგლებში აღიარებული წესრიგის ჩარეობაში. მიუხედავად იმისა, რომ გადაწყვეტილება საერთაშორისო ვაჭრობაში ბარიერების შემოღების უარყოფის შესახებ მიღებულ იქნა 2008 წლის ნოემბრის დღიი ოცუელის შეხვედრაზე, მსოფლიო შოიკვა საყუელათო პროტექციონისტული ღონისძიებების ტადღამ – როგორც რეაქციამ მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკურ კრიზისზე, დღიათის პროტექციონიზში ელინდება სხვადასხვა ფორმით. ზოგიერთი გამოკვლევით 600-ზე მეტი სახელმწიფო ღონისძიება გატარდა ამ თვალსაზრისით, მათგან დღიი ოცუელის ქვეყნებზე მოდის – 179. ყველა მათგანი არ არის ზიანის მიმტანი კომერციული ინტერესებისთვის, მაგრამ პირდაპირი თუ არა პირდაპირი გზით გაედენას ახდენს საერთაშორისო ვაჭრობაზე (3). 2008 წლის 1 ნოემბრიდან დისკრიმინაციული სომების ყველაზე მეტად გამოყენებული ფორმებია: მიგრაციასთან დაკავშირებული სომები (2%); იმპორტის აკრალვა (2%); საექსპორტო გადასახადები და შეზღუდვები (3%); სანტარეული და ფიქსირდარიტარეული ღონისძიებები (4%); არასტარტიფი ბარიერები (4%); საჯარო პროკურმენტი (4%); ექსპორტის სუბსიდირება (4%); სატარიფო შეზღუდვები (14%); ვაჭრობის თავდაცვის ღონისძიებები (20%); თავდებობა ან სახელმწიფო დახმარება (32%); სხვა (11%) (2). განსაკუთრებით ფართოდ წამოიყვას ანტიდემპინგური კვლევები, რასაც მოჰყვა ანტიდემპინგური ბაუების შემოღება-დაწესება; ახვეუ, ვაჭრობის ეროვნული ინტერესებით წარმართვის მიხნით მართავენ საკუთარი კალუკის გაუფასურებას და სხვა ფინანსურ ღონისძიებებს.

2009 წლის ღონდონში „დღიი ოცუელის“ სამიტზე მიიღეს გადაწყვეტილება თავი შეეკავებინათ პროტექციონისტული ღონისძიებების გატარებისაგან საქონლითა და მომსახურებით ვაჭრობაში და ასევე, საინვესტიციო პოლიტიკაში (3). მაგრამ ფორუმის მონაწილეებმა განაცხადეს იმ აუცილებლობის შესახებ, რომ დროულად ეცნობებინათ ემო-სთვის შესაძლებელი ანტიკრიზისული ღონისძიებების შესახებ, რომელსაც იღებენ სხვადასხვა

ქვეყნის მთავრობები. ფაქტობრივად, ეს შეიძლება მივიჩნიოთ გარკვეულ (მო)თხოვნად ემოს მხრიდან დათმობებზე წახსდგულად.

ყოველივე ეს ისევეა იმ კარაკდის საფუძველს, რომ გლობალური კრიზისის შედეგად გაზარდებული ნეოპროტექციონიზმი შეიძლება გრძელვადიან პერიოდში აისახოს პოსტკრიზისულ ქვეყნებზე მიუხედავად იმისა, რომ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის წინასწარი მონაცემებით 2010 წელს საერთაშორისო ვაჭრობა 9.5 %-ით გაიზარდა წინა წელთან შედარებით და პროგნოზით მისალმდებოდა შემდგომი ძლიერი ზრდა 2011 და 2012 წლებში, შემდგომოთებოდა პროტექციონისტული ღონისძიებების ფართოდ გამოყენების კამპანია. 2010 წლის განმავლობაში ისევ გამოიყენებოდა დისკრიმინაციული ზომები, როგორც წინა 2009 წელს. ყოველ ქვეყანაში მთავრობები ასორციელებენ დაახლოებით 125 ახალ პროტექციონისტულ ღონისძიებას და ძალიან მცირედ ამცირებენ უკვე არსებულს. ასეთ ვითარებაში საუკეთესო საერთაშორისო საფასური წესრიგი დაუბრუნდეს ძალიან სწრაფად წინა კრიზისულ მდგომარეობას.

GTA-ს მონაცემებით (ქვემოთ აღვნიშნავთ ამ ორგანიზაციის შესახებ) ყველაზე მეტი დისკრიმინაციული ზომა საშუალოდ გამოიყენა რუსეთმა (37), არგენტინამ (20), გერმანიამ (16), ჩინეთმა, ისლანდიაში, გაერთიანებულმა სამეფომ (თითოეულმა 11-11), ბრაზილიამ (10), იტალიამ და ესპანეთმა (თითოეულმა 9-9). უცხოელი პარტნიორების მიერ გამოყენებული სხვადასხვა ღონისძიებებით ყველაზე დასარღვეული ქვეყნები არიან ჩინეთი (141 ზომა 58 პარტნიორის მხრიდან), ამერიკის შეერთებული შტატები (112 ზომა 49 პარტნიორის მხრიდან), გერმანია (110 ზომა 32 პარტნიორის მხრიდან), საფრანგეთი (101 ზომა 32 პარტნიორის მხრიდან), ბელგია (96 ზომა 30 პარტნიორის მხრიდან), იაპონია (94 ზომა 47 პარტნიორის მხრიდან), ნიდერლანდები (94 ზომა 31 პარტნიორის მხრიდან), გაერთიანებული სამეფო (112 ზომა 49 პარტნიორის მხრიდან), იტალია (89 ზომა 27 პარტნიორის მხრიდან), შვედეთი (85 ზომა 23 პარტნიორის მხრიდან) (4).

მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი, ბუნებრივია, შეეხო პოსტსოციალისტურ ქვეყნებს. ექსპორტის ყველაზე დიდი დანაკარგები განიცადეს ყაზახეთმა, ბელორუსმა, ტაჯიკეთმა, რუსეთმა და სომხეთმა. ამჟამად, ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში, იმ ქვეყნების საექსპორტო პრობლემები, რომლებიც ჯერ კიდევ არ მიერთებოიან ემო-ს, განსაკუთრებით მწვავედ იგრძნობა. ისინი პირველ რიგში აღმოჩნდნენ დასარღვეულნი და განიცადეს დისკრიმინაცია და პროტექციონისტული ღონისძიებების გაყენება, სხვა ქვეყნებში. მათ შორის ემო-ს წევრი ქვეყნების მხრიდან. (ემო-ში 2008 წლის 23 ივლისის მდგომარეობით 153 ქვეყანაა. აღმოსავლეთ ევროპის, კავკასიის და ცენტრალური აზიის ქვეყნებიდან 6 მათგანი აწარმოებს ემო-სთან მიერთების პროცესს – აზერბაიჯანი, ბელორუსი, ყაზახეთი, რუსეთი, ტაჯიკეთი და უსბეკეთი) (7). აღსანიშნავია, რომ ექსპორტის დაცემა ქვეყნებში, რომლებიც არ არიან ემო-ს წევრები, ასევე სხვაობა იმპორტისა და ექსპორტის დაცემის მიხედვით. შორის ამ ქვეყნებში უფრო მეტად არსებობდა, ვიდრე ემო-ს წევრ ქვეყნებში (ავსტრია – აღმოსავლეთ ევროპის, კავკასიის და ცენტრალური აზიის ქვეყნების ფარგლებში). ეს ტენდენცია შეიძლება აისხნას სხვადასხვა მიზეზებით, რომლებიც უკავშირდება ამ ქვეყნების საეკონომიკურ, მაგალითად, მსოფლიო ფასების დაცემა ნაყოფიზე, ეროვნული ვალუტების არასტაბილურობა, გაზის კრიზისი. შესაძლებელია ასევე ვივარაუდოთ, რომ ემო-ს წევრებმა არის სტაბილურობის თავისებური ფაქტორი, რომელიც პოზიტიურ როლს თამაშობს. განსაკუთრებით ეს ეხება ექსპორტის პრობლემებს და მასთან დაკავშირებით პროტექციონისტულ ღონისძიებების გაკრებას. მაგალითად, მსოფლიო კრიზისის აქტიური ფაზის მსვლელობაში პროტექციონისტული ღონისძიებების რაოდენობა, რომელიც რუსეთის მიმართ გამოიყენებოდა, გაიზარდა სეზონურ, ევროკავშირმა (ეკო) ხნის წინ შევიდო ანტიდემინგური ბაჟები შეიძლება მიღება და რუსის ან არაღიარებული ფოლადის მიღებზე ბელორუსიდან, რუსეთიდან და უკრაინიდან. ევროკავშირმა ასევე ინიცირება გაუკეთა ანტიდემინგურ კვლევებს შეიძლება მიღებთან და დრუ პროყიდებთან დაკავშირებით უკრაინიდან და ბელორუსიდან.

მიღწევა და საზარდად 2009 წლის თებერვალში ევროკავშირის მიერ შემოღებული დროებითი ანტიდემპინგური ბაჟებით ლითონის ნაგლისის გარკვეული სახეობებზე პროტექციონიზმის პოლიტიკა შეინიშნება აგრეთვე თეთი აქცეზის ქვეყნების შორისაც. მაგალითად, რუსეთმა შემოიღო შესუღვლები ბელორუსის საქონლის მიმართ, გასახეობა – რუსეთის მიმართ. თავის მხრივ, რუსეთმა შემოიღო ანტიდემპინგური ბაჟები უკანგავი ფოლადის მღლების შეტანასზე ჩინეთიდან და ბრაზილიიდან, გასარდა ტარფები ფოლადისა და რკინის პროდუქტებზე, ფესსაკვმლზე, ბრინჯზე და ნახმარ აეტომობილებზე, აკრძალა ღორის სორცის იმპორტი აშშ-დან, მექსიკიდან და ღსდი ბრიტანეთიდან. უკრაინამ გაატარა ანტიდემპინგური ღონისძიებები საყოფაცხოვრებო მაციერებსა და საყინულე მოწყობილობებზე ჩინეთიდან და თურქეთიდან; ასევე, გაზარდა 13%-ით საიმპორტო ბაჟები ფართო ასორტიმენტის საქონელზე საკუთარი სავადასახდელი ბაღანსის დეფიციტის დასაფინანსებლად (როგორც ღონისძიება ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის დარეგულირებისთვის). გასახეობა, იმის გამო რომ ცდილობდა დაეცვა ადგილობრივი ბაზარი უფრო იაფი საიმპორტო პროდუქციისაგან, განახორციელა ეროვნული ვალუტის გაუფასურება 25 %-ით. რუსეთის ექსპორტის მოცულობაზე გაელენა მოახდინა ნაეთობის ფასებში, გაზთან დაკავშირებულმა სკანდალმა უკრაინასთან, ასევე, საერთაშორისო ბასრებზე შემოღებულმა სავაჭრო ბარიერებმა რუსეთის საექსპორტო საქონლისათვის. ამასთან, რუსეთმა და უკრაინამ თითქმის 50%-ით შეამცირეს საქონლის იმპორტი, რაც ასევე შეესაბამება ამ ქვეყნების მიერ შემოღებულ დამცავ ღონისძიებებს. ერთადერთი ქვეყანა, რომლის ექსპორტიც გაიზარდა წინა წელთან შედარებით 60%-ზე მეტი ოდენობით, არის ახერბაიჯანი. საერაულოდ ეს უკავშირდება ამ ქვეყნის ექსპორტის სტრუქტურას, სადაც ბუნებრივი რესურსების წილი 82%-ს შეადგენს (5). ეს არ არის სრული სია პროტექციონისტული ღონისძიებებისა, რომლებიც ზეგავლენას ახდენენ საქონლის ექსპორტზე ამ რეგიონის ქვეყნებიდან.

საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მოცულობამ 2010 წლის იანვარ-ოქტომბერში 5 230 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც წინა წლის ანალოგიურ მაქნებელს 18%-ით აღემატება, თუმცა ამავე პერიოდში უარყოფითმა საგარეო სავაჭრო ბალანსმა 7%-ით მეტი შეადგინა – 2 775 მლნ აშშ დოლარი. მიმდინარე წელს 2008 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით სავაჭრო ბრუნვა 22 %-ით, ექსპორტი 9 %-ით, ხოლო იმპორტი 25%-ით შემცირდა. უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი 31%-ით ნაკლები დაფიქსირდა, ვიდრე 2008 წლის შესაბამის პერიოდში. როგორც ნანს, მიმდინარე წელს გაგრძელდა საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მოცულობის კლება, რაც დამოწმებულია „გლობალური სავაჭრო კოლაფსის“ პერიოდში და გამამართა საქართველო-რუსეთის აგეისტის ომმა. 2009 წელს ექსპორტი წინა წელთან შედარებით 1 350 მლნ აშშ დოლარიდან შემცირდა 924 მლნ აშშ დოლარამდე, იმპორტი კი 5 360 მლნ აშშ დოლარიდან 3 525 მლნ აშშ დოლარამდე (6). საქართველოს ტრადიციის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2010 წლის საქართველოს უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორები არიან ახერბაიჯანი – 15,7%; თურქეთი – 14,4%; აშშ – 11,3%; სომხეთი – 10,4%; უკრაინა – 6,2%; კანადა – 5,1%; ბულგარეთი – 3,9%; გასახეობი – 2,55; რუსეთი – 2,4%; ესპანეთი – 2,3%; დანარჩენი ქვეყნები – 25,8%. GTA-ის სიონ-ფორმაციო ბასზე დაყრდნობით ნატარებულმა გამოკვლევამ გავსენა, რომ უმსხვილესი პარტნიორების მიერ გატარებული სხვადასხვა პროტექციონისტული ღონისძიებებიდან საქართველოზე გაელენა შეიძლება იქონიოს რუსეთის მიერ შემოღებულმა შესუღვლებმა სამუშაო ძალის მიგრაციასთან და სხვადასხვა სახის პროდუქციასთან, მ.შ. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციასთან დაკავშირებით. თეთონ საქართველოს მხრედან არაეითარი სამშრობა არ აღინიშნება სავაჭრო პარტნიორებისათვის ამ თვალსაზრისით და მიუკუთვნება თავისუფალი სავაჭრო რეგიონების მქონე ქვეყანათა პიოველ სუთუელს. სამუშაოზე GTA საიონფორმაციო პორტალი ვერ ნაითულება ბოლომდე სრულყოფილად ამ კუთხით მასტარებული კვლევებისთვის, მაგრამ იგი თანდათან იხეეწება და აღბათ მცირე ქვეყნების შესახებაც განთავსდება სრულყოფილი ინფორმაცია. თუმცა, იგი მეტად სასარგებლოა გარე ბაზრებზე გასვლის სტრატეგიების შემუშავებისას.

თავისთავად ის გარემოება, რომ ასეთი გლობალური პორტალი შეიქმნა, მიუთითებს საკითხის სიმწვავეზე. შეიზინება სიტუაცია, როცა მოაქვრბებს არ სურთ აღიარონ პროტექციონისტული ღონისძიებების გამოსვენება. ასეთ ვითარებაში მნიშვნელოვანია, რომ საერთაშორისო აკადემიურმა წრეებმა აკისრეს მონიტორინგის ფუნქცია. ზემოაღნიშნული დამოუკიდებელი საინფორმაციო პორტალი (www.globaltradealert.org) პოლიტიკურად დამოუკიდებელმა სტრუქტურამ – ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ღონდონის ცენტრმა (CEPR) შექმნა მსოფლიო ეაჭრობისა და განვითარების პროექსორის ეიენეტის ხელმძღვანელობით. დამოუკიდებელ მეცნიერთა და ექსპერტთა ჯგუფი აწარმოებს სხვადასხვა პროტექციონისტული ღონისძიებების მონიტორინგს – საეაჭრო ბარიერებიდან დაწყებული საბეშო ვიზების გაცემის შესუდებებით დამთავრებული, ახორციელებენ ასევე ფინანსური ღონისძიებების შესწავლას, რომლებიც ტარდება მრეწველობის გადასარჩენად. Global Trade Alert აესებს მონიტორინგის მონაცემებს, რომელიც ხორციელდება ემო-ისა და მსოფლიო ბანკის ფარგლებში. გარდა ამისა, ის აელენს საეაჭრო პარტნიორებს, რომლებსაც სასელმწიფოს მიერ შემოღებულმა დამცავმა ან დისკრიმინაციულმა ღონისძიებებმა შეიძლება პრეტენდირებდ მიახდინოს ნეგატიური ზემოქმედება.

ეს საიტი მარტივია და მისი დანიშნულებაა სახელმწიფო მოხელეების, ექსპორტიორების, იმპორტიორების, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების თანამშრომელთა მომსახურება. საიტი სასარგებლო იქნება სხვადასხვა სახის კვლევების განსახორციელებლად საერთაშორისო ეაჭრობისა და პროტექციონიზმის საკითხებზე. ხაიებო სისტემა საშუალებას იძლევა გაკეთდეს მათხიერები საქონლის კოდის, სახელმწიფოს მიხედვით, რომელიც ატარებს ღონისძიებას, ასევე ქვეყნის მიხედვით, რომელიც პროტექციურად დაზარალებენ დამცავი ან დისკრიმინაციული ღონისძიებებისაგან. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ მესამე ქვეყნებს შეუძლია შეიტანონ განაცხადი საიტზე პროტექციონისტულ ღონისძიებებთან დაკავშირებით, სახელმწიფოს კი შეუძლია კომპენტარი გაუკეთოს ნებისმიერ ღონისძიებას, რომელიც გამოქვეყნებულია საიტზე. ყველა მონაცემი, რომელიც აქ ქვეყნდება, გულდასმით მოწმდება ექსპერტთა ჯგუფის მიერ იქამდე უდრე ის ხელმისაწვდომი იქნება საჯარო განხილვისთვის.

პრობლემის მასშტაბურობაზე მიუთითებს ის, რომ დღევანდის პროტექციონიზმის მონივრული დაცემალია არა მარტო საერთაშორისო ორგანიზაციები (როგორიცაა, მაგალითად, მსოფლიო ბანკი და ეაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია), არამედ ეკრთ კომპანიებიც. ემო ატარებს პროტექციონისტული ღონისძიებების ყოველკვარტალურ მონიტორინგს ეაჭრობისა და ინვესტიციების სფეროში. რიგი ეკრთ სტრუქტურები, როგორიცაა „ლიონე ბანკ“, ანალიტიკურ კვლევებს აკეთებს ამ თემატიკაზე. იმის გათვალისწინებით, რომ პროტექციონიზმის საკითხი არის პოლიტიკურად უკიდურესად მგრძნობიარე პრობლემა, ქვეყნების მოგარობებისთვის ანელა ერთიან აზრამდე მისელა როგორც მოცემული მონიტორინგის პარამეტრების საკითხზე. ასევე იმაზე, რა ღონისძიებები უნდა ჩართოს მასში.

პროტექციონიზმა და სახელმწიფო ინტერესების გონივრულ დაცვას შორის სდვარი დღიან ბუნელოვანია. ეს შეიძლება იქყეს დიდ პრობლემად მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების დინამიკისათვის. სეხოაღნიშნული ინიციატივების მსგავსი ინიციატივები – აკადემიური, არაკომერციული და პოლიტიკურად დამოუკიდებელი ინსტიტუტების მხრიდან სასარგებლო იქნება მსოფლიო საეაჭრო სიძემის სეპილურობის შესანარჩუნებლად. შესაძლებელია, მათ უბიკონ სახელმწიფოებს პროტექციონისტული ღონისძიებები გამოსყენონ როგორც უკიდურესი ზომა და არა როგორც პირველი ღონისძიება აღტერბათელი ვარიანტებიდან. სწორედ ამგვარი ქცევის თარიბაზე აღნიშნავდა ემო-ის გენერალური დირექტორი პასკალ დამი, რომელიც რეგულარულ ანგარიშებს წარდგენს მსოფლიო საეაჭრო სისტემის მდგომარეობის შესახებ. მისივე შეფასებით, პროტექციონიზმის ბუნება შეიცვალა რეცესიის პერიოდში. ბევრი უმსხვილესი მოგაჭრე ჭეკანა ახორციელებს ექსპორტის სელმწიფობის სექტებს, უბრუნდება სეზიდიბებს, იათუ კრედი-

ტიების სისტემას, საგადასახადო შეღავათებს და ექსპორტორთა გათავისუფლებას გადასახადებში. პროტექციონიზმი დღეს ამით ძალიან განსხვავდება 1930-იანი წლების პროტექციონიზმისაგან, როცა მთელ რიგ ქვეყნებში ტარიფების "ზრდამ შეაყვარა მსოფლიო ეპირობა. ეს აგრესიული ექსპორტის ხელშეწყობის სქემები, ერთობლივი მოთხოვნის ადგენასთან ერთად, როგორც ჩანს, მეტია, ვიდრე დისკრიმინაციული ღონისძიებების "ზრდის ჩანაცვლება" (8). მართალია, შეინიშნება გარკვეული "აიამოცოცება" პროტექციონისტული ღონისძიებებიდან ისეთი ქვეყნების მხრიდან, როგორცაა ავსტრალია, ჩინეთი, ეგვიპტი, ინდოეთი, ინდონეზია, მექსიკა, პარაგვაი, ფილიპინები, რუსეთი, საუდის არაბეთი, უკრაინა და ვიეტნამი (2009 წლის განმარტებით), მაგრამ პრობლემა რჩება. ამჟამად განსაკუთრებული ყურადღება გადატანილია ანტიდემინგური კვლევების ინიცირებასა და შესაბამისი ზომების გატარებაზე (9).

საქართველომ, რომლის ექსპორტი არადიფერსიფიცირებული, საგარეო ეპირობის სადღო კი მუდმივად (გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან) უდრყოფითია, განუზრვლად აიწმინდა საგარეო სავაჭრო პოლიტიკის ფრიტრედერული ორიენტაცია. მიუხედავად, რომ უმუშევრობის მაღალი დონისა და საექსპორტო პრიორიტეტების გაურკვევლობის პირობებში საჭიროა გარკვეული სახის პროტექციონისტული ღონისძიებების გატარება. ეს არ გულისხმობს (ტრადიციული გაგებით) იმპორტის პირდაპირ შესღებვას ან საექსპორტო დარგების აუცილებლად პირდაპირ სტიმულირებას. შესაძლებელია ჩვენს ქვეყანაშიც დაიწყოთ ანტიდემინგური კვლევები და გატარდეს შესაბამისი ღონისძიებები, განხორციელდეს საწყისი სტადიის ბისნესის სტიმულირება, შეიქმნას პირობები იაფი კრედიტების სისტემის შექმნისა და განვითარებისთვის, უპირატესობა მიენიჭოს იმ უკუხორც ინვესტიციებს, რომლებიც საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი პროდუქციის წარმოების საშუალებებს შემოიტანენ ქვეყნისათვის პრიორიტეტულ დარგებში, გატარდეს ღონისძიებები ინფორმირებულობის ასამაღლებლად, გარე ბაზრებზე გასვლის ეფექტიანობის გასაზრდელად. სხვა მართალი ფაქტორთან ერთად უმნიშვნელოვანესია გავეცნოთ თანამედროვე პროტექციონისტულ ღონისძიებებს, რომლებსაც მიმართავენ თვით განვითარებული ქვეყნებიც კი საკუთარი ეკონომიკის დასაცავად. ხაზგასასმელია, რომ ჩვენი მეწარმეები ჯერ კიდევ მწირი ინფორმირებულობის პრობლემის წინაშე დგანან. ამ თვალსაზრისით სასარგებლო იქნება ერთი მხრივ, ჩვეურობით ზემოაღნიშნული საინფორმაციო სისტემის კვლევებში (ეს ინიციატივა შეიძლება აკადემიურმა წრეებმაც იკისრონ) და მეორე მხრივ, გამოიყენოთ უკვე არსებული საერთაშორისო საინფორმაციო ბაზები (ამ თვალსაზრისით მიზანშეწონილია სახელმწიფოს ხელშეწყობა) – უახლესი საინფორმაციო სისტემები, რომლებიც უახლეს ანალიტიკურ ინფორმაციას გვათავაზობენ ამა თუ იმ ქვეყნის მიერ გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკისა და მოსალოდნელი ეფექტის შესახებ.

ლიტერატურა და ინტერნეტ-რესურსები:

1. R. Baldwin, The great trade collapse: What caused and what does it mean? The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects, 2009, A VoxEU.org Publication
2. www.ictsd.org-http://trade.ecoaccord.org
3. S.J. Evenett, Crisis-era protectionism one year after the Washington G20 meeting, The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects, 2009, A VoxEU.org Publication
4. GTA database, www.globaltradealert.org
5. Д. Герасименко, Прозрачность – ответ на глобальный протекционизм (июнь-июль 2009, выпуск 4) http://www.cisstal.com/rus/mac13_qri.htm
6. www.geostat.ge
7. www.wto.org
8. www.ictsd.org-http://trade.ecoaccord.org (5- 2009)
9. http://www.wto.org/english/news_e/news09_e/tp_r_13ju09_e.htm
10. <http://ictsd.net/downloads/2009/07/tp-report.pdf>

Globalization and International Labor Migration: The Macroeconomic Impact of Migrants' Remittances

One of the main recent changes in contemporary international affairs is the increase in the scope and intensity of social relations or the development of what has commonly been termed as globalization. Globalization has increased the interconnectedness in nation states speeding up the flow of goods, services, ideas and people across national boundaries. The international migration existed long before the age of globalization, but the speed, scope, complexity and value of world migration under the era of globalization are unprecedented.

Today international migration is one of the most important factors affecting economic relations between developed and developing countries. There are now about 192 million people living outside their place of birth, which is about 3 % of the world's population. This means that roughly one of every thirty-five persons in the world is a migrant. Between 1965 and 1990, the number of international migrants increased by 45 million-an annual growth rate of about 2.1 %. The current annual growth rate is about 2.9 % [1].

The international remittances sent back home by these migrant workers have a profound impact on the developing countries of Asia, Africa, Latin America, and the Middle East. Officially recorded remittances flows to developing countries reached 336 billion in 2008 [9, 1]. After the latest revision to data for 2009, India, China, Mexico and Philippines retain their position as the top recipients of migrant remittances in US dollars terms. Other large recipients among developing countries include Bangladesh, Nigeria, Poland, Pakistan, Egypt. The top recipients in terms of the share of remittances in GNP in 2008 include many smaller economies such as Tajikistan (where remittances totaled 50% of GNP), Tonga (38% of GNP), Moldova (31% of GNP), Samoa (26% of GNP), Lesotho (27 %), Kyrgyz Republic (28% of GNP) [9, 2].

Given the large size of aggregate remittance flows, they should be expected to have significant macroeconomic effects on the economies that receive them.

Many researches suppose that remittances have both welfare and growth effects. One of the most comprehensive research of remittances' influence on poverty was made by R. Adams and J. Page by constructing and analyzing a new data set on international migration, remittances, inequality, and poverty from 71 developing countries. The results show that both international migration and remittances significantly reduce the level, depth, and severity of poverty in the developing world. After instrumenting for the possible endogeneity of international migration, and controlling for various factors, results suggest that, on average, a 10% increase in the share of international migrants in a country's population will lead to a 2.1% decline in the share of people living on less than \$1.00 per person per day. After instrumenting for the possible endogeneity of international remittances, a similar 10% increase in per capita official international remittances will lead to a 3.5% decline in the share of people living in poverty [2]. Other researches in Sub-Saharan Africa, made by S. Gupta et al [7], in Pakistan, made by R. Siddiqui et al [11], also prove that migrants' remittances directly alleviate poverty levels by increasing recipient family's income and living standards. D. Ratha and S. Mohapatra state that remittances have reduced poverty and resulted in better development outcomes in many low-income countries [10, 3]. Remittances may have reduced the share of poor people in the population by 11% points in Uganda, 6% points in Bangladesh and 5% points in Ghana. Studies in El Salvador and Sri Lanka find that the children of remittance recipient households have a lower school drop-out rate and that these households spend more on private tuition for their children. In Mexico, Guatemala, Nicaragua and Sri Lanka children in remittance recipient households have higher birth weights and better health indicators than other households. Remittances are also often used for small business investments, especially in countries

with a good investment climate [10, 3-4]. Studies of Ch. Woodruff and R. Zenteno show that remittances provide capital to small entrepreneurs, reduce credit constraints and increase entrepreneurship. For instance, remittances from the United States accounted for about one fifth of the capital invested in microenterprises in urban Mexico [12]

S. Drinkwater and P. Levine examine the relationship between remittances from international migration and imperfections in labor and capital markets. The authors use a search-matching model of the labor market to show that remittances can have two opposing effects on the labor market of the source country. First, they raise the utility of the unemployed members back home and, if a worker's bargaining power is low, this causes the unemployment rate to rise. Second, remittances available for investment will relax credit constraints encountered by firms. If the investment effect outweighs the "search income" effect, then remittances will reduce the unemployment rate. Their empirical analysis suggests that remittances have a small negative effect on unemployment, but a positive and significant effect on investment [5].

At the same time D. Ratha and S. Mohapatra state that, notwithstanding the fact that migrants' remittances are an important, stable and countercyclical external finance in developing countries, which has many positive effects, but their effect on long-term growth is inconclusive [10, 5]. Beside that, large and sustained remittance inflows can cause an appreciation of the real exchange rate and therefore a loss in relative export competitiveness, by making the production of cost-sensitive tradables, including cash-crops and manufacturing less profitable. Although empirical evidence on the adverse effect of large inflows of foreign exchange on terms of trade and growth is limited, it is plausible that this effect exists and is significant for some small economies where remittances are very high. Several countries such as El Salvador, Kenya and Moldova are concerned about the effect of large remittance inflows on currency appreciation [10, 5]. A doubling of worker's remittances may have resulted in real exchange rate appreciation of more than 20% in countries in the Latin America and Caribbean region [3]. The real exchange rate appreciated in parallel with an increase in remittances during 1993-2005 in 7 out of 8 countries with the highest remittances to GDP ratio in Latin America, except for Nicaragua. This may have affected export competitiveness in these countries [6].

Thus, the controversial effect of migrants' remittances raise the main issue, or even challenge to policymakers: how to manage their macroeconomic effects in receiving country? At the same time the appropriate macroeconomic policy concerning remittances management should take into account the following important factors:

- *Measurement.* The category workers' remittances in the balance of payments best represents what economists have in mind when modeling remittances. The properties of this series differ significantly from those of employee compensation and migrants' transfers, so combining these three items into a single measure of remittances, as is common practice in the literature, can lead to invalid conclusions about the properties of remittances and, in turn, suboptimal policy decisions [8, 1].

- *Fiscal policy.* Remittances should not be taxed directly. Consumption-based taxation provides the optimal incentive structure for maximizing the benefits of remittances, whereas labor income taxation exacerbates the labor-leisure incentives of remittances and encourages the use of inflation as an indirect tax. Remittance-receiving countries should be advised to shift toward consumption-based tax systems to mitigate possible negative effects on economic growth, minimize the level of distortion generated by fiscal and monetary policy, and benefit from any tax-induced increase in investment resulting from remittances.

- *Debt sustainability.* Remittances can lead to reduced country risk and improve the sustainability of government debt. In addition to increasing household saving, significant inflows of remittances can directly or indirectly increase the government's revenue base, thereby reducing the marginal cost of raising revenue.

• *Fiscal discipline.* Remittances may reduce the government's incentive to maintain fiscal policy discipline. The empirical evidence suggests that governments take advantage of the fiscal space afforded by remittances by consuming and borrowing more [8, 1].

• *Economic growth.* Remittances are usually associated with an increase in domestic investment especially in countries with a good investment climate. Remittances have both welfare and growth effects by declining the share of people living in poverty although analysis reveals that remittances do not have statistically significant effect on GDP growth.

• *Exchange rate.* Since large and sustained remittance inflows can cause an appreciation of the real exchange rate and therefore a loss in relative export competitiveness, policymakers must find ways to mitigate this real exchange rate effect or address any loss of competitiveness arising from equilibrium real exchange rate appreciation.

• *Role of international financial institutions.* Outside engagement may be required to prompt governments to undertake needed reforms in the presence of remittances. In particular, international institutions have an important role to play in encouraging remittance receiving countries to undertake or accelerate necessary reforms. A one-size-fits-all reform strategy is likely to be counterproductive. Instead, an approach that differentiates among countries based on their remittance-driven characteristics will be more helpful in achieving its targets.

The main challenge for policymakers, stated in general terms, is to design policies that promote remittances and increase their benefits while mitigating adverse side effects. Getting these policy prescriptions correct early on is imperative. Globalization and the aging of developed economy populations will ensure that demand for migrant workers remains robust for years to come. Hence, the volume of remittances likely will continue to grow, and with it, the challenge of unlocking the maximum societal benefit from these transfers.

References:

1. About Migration / IOM // <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/lang/en>.
2. Adams R., Page J. Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries? / World Bank. Washington DC, 2005.
3. Amuedo-Dorantes, Catalina, and Susan Pozo Workers' Remittances and the Real Exchange Rate: A Paradox of Gifts. // World Development. – 2004. – Vol. 32(8). – P. 1407-1417.
4. Bhaskara R., Gazi H. A Panel Data Analysis of the Growth Effects of Remittances / MPRA Paper. – 2009. – № 18021.
5. Drinkwater S., Levine P., Lotti E. Labor Market and Investment Effects of Remittances. 2006. // http://www.surrey.ac.uk/economics/files/apaperspdf/2006_DP19-06.pdf
6. Fajnzylber P., López J. Close to Home: The Development Impact of Remittances in Latin America. / World Bank. Washington, DC, 2007.
7. Gupta S., Pattillo C., Wagh S. Effects of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa. // World Development. – 2009. – Vol. 37(1). – P. 104-115.
8. Macroeconomic Consequences of Remittances/ Ed. by R. Chami, A. Barajas, Th. Cosimano, C. Fullenkamp, M. Gapen, P. Montiel. – Washington, DC: International Monetary Fund, 2008.
9. Migration and Development Brief 12. Outlook for Remittance Flows 2010-11. / By Ratha D., Mohapatra S., Silwal A. World Bank. 2010. – 18 p.
10. Ratha D., Mohapatra S. Increasing the Macroeconomic Impact of Remittances on Development. / The World Bank. Washington DC, 2007.
11. Siddiqui R., Kemal A. Remittances, Trade Liberalization and Poverty in Pakistan: The Role of Excluded Variables in Poverty Change Analysis // The Pakistan Development Review. – 2006. – Vol. 45(3). – P. 383-415.
12. Woodruff Ch., Zenteno R. Remittances and Microenterprises in Mexico. / UCSD, Graduate School of International Relations and Pacific Studies Working Paper. 2001.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

К главным структурным проблемам на рынке нефтепродуктов Украины относятся непрозрачность экономических отношений, нестабильная ценовая конъюнктура, необходимость обновления основных фондов и технологической персонификации нефтеперерабатывающих предприятий, большое влияние иностранных компаний, на этом рынке, заострение внешних угроз стабильности развития рынка. Это требует от субъектов рынка поиска более эффективных путей и методов сбыта своей продукции, в том числе на внешнем рынке, использования комплекса международного маркетинга как действенного инструмента расширения внешних рынков при осуществлении внешнеэкономических операций. Таким образом, актуальность данной проблемы обуславливается необходимостью анализа тенденций и обоснования на этой основе путей преодоления депрессивного рынка нефтепродуктов Украины, возможностей усиления его, экспортной ориентации.

Проблемы развития нефтеперерабатывающей отрасли мировой экономики в условиях глобализации рассматривались в трудах таких западных исследователей, как Д.Джонстона, Д.Ергина, А.Коршака, Я.Кумминса, А.Шаммазова и других. Отдельные аспекты развития внешнеэкономической деятельности (ВЭД) предприятий ТЭК Украины исследовались в трудах Г. Бурлаки, С. Дорогунцова, В. Зиневича, Л. Кузнецовой, Л. Назарчука, В. Омельченко, В. Саприкина, А. Сухорукова, П. Топильниченко, Г. Шерстюка, О. Шпака и других. Вместе с тем вне поля зрения исследователей остаются отдельные аспекты усиления экспортного потенциала предприятий нефтеперерабатывающей сферы, механизмы обеспечения их конкурентоспособности на внешнем рынке.

Целью данной статьи является обоснование приоритетных направлений деятельности национальных предприятий нефтеперерабатывающей сферы на внешних рынках в условиях заострения конкуренции на внутреннем и зарубежном рынках.

Для определения потенциала экспорта нефтепродуктов из Украины необходимо прежде всего проанализировать состояние производства в этой отрасли. Согласно данным Министерства топлива и энергетики Украины, в 2009 г. на нефтеперерабатывающие заводы (НПЗ) поступило 9 682,6 тыс. тонн нефти, в том числе: 2 500,9 тыс. тонн – собственной добычи (25,8% от общего объема поставки), 7 181,7 тыс. тонн импортировано (соответственно – 74,2%), в том числе: 6 397,8 тыс. тонн - из Российской Федерации (соответственно – 66,1%). В соответствии с показателем 2008 года объем поставки нефти увеличился на 266,6 тыс. тонн (на 2,8%). Производство горючего концентрируется в шести регионах, где функционируют такие нефтеперерабатывающие предприятия: ОАО "Лисичанскнафтооргсинтез" (г. Лисичанск, Луганская обл.), ОАО "Лукойл-Одесский НПЗ" (г. Одесса), ОАО, "Нефтеперерабатывающий комплекс "Галичина" (г. Дрогобыч, Львовская область), ОАО "Нефтехимик Прикарпатья" (г. Надворная, Ивано-Франковская область), ЗАО, "Укртатнефть" (г. Кременчук, Полтавская область) и ОАО "Херсоннафтопереработка" (г. Херсон).

Даже незирая на рост объемов производства, общие мощности из первичной переработки нефти в 2009 г. загружены в среднем на 20,92%, что значительно ниже средних показателей в европейских странах. Таким образом, в Украине не используется имеющийся потенциал производства нефтепродуктов, прежде всего в результате обветшалой материально-технической базы и низкого технологического развития НПЗ, неритмичных поставок нефти из-за границы, отсутствия стратегических запасов нефти, низких возможностей расширения экспорта высококачественного

автомобильного горючего. Дестабилизационные процессы на отечественном рынке нефтепродуктов предопределяет также практически полная зависимость от поставок из России.

Обратим внимание, которое в последнее время наблюдается тенденция к активизации конкурентной борьбы между ведущими операторами розничной продажи нефтепродуктов, которая направлена на повышение качества обслуживания и удовлетворения потребностей потребителей. Примерами таких мероприятий могут быть следующие действия со стороны сетей АЗС на общегосударственном и региональном уровнях: 1) проведение акций из стимулирования сбыта и лояльности, выпуск карточек клиентов; 2) расширение ассортимента за счет горючего повышенного уровня качества; 3) инвестирование в развитие сопутствующей инфраструктуры АЗС – автомоек, магазинов и заведений быстрого питания.

Рассматривая экспортную деятельность отечественных предприятий нефтеперерабатывающей сферы, необходимо отметить, что главные колебания в отечественном экспорте нефтепродуктов объясняются в первую очередь изменением конъюнктуры и значительной амплитудой колебания цен внешнего рынка в сравнении с внутренним. Поэтому одним из главных факторов развития экспорта отечественных нефтепродуктов есть ценовой фактор.

Как свидетельствуют результаты наших расчетов индекса обнаруженных сравнительных преимуществ за 2009 г., наивысшие сравнительные преимущества в торговле нефтепродуктами Украина имеет в Словении (значение индекса RCA – 169,62), Греции (138,1), Латвии (132,01), Италии (124,76) и Нидерландах (121,12). Указанное объясняется настроенными поставками нефтепродуктов к этим странам в первую очередь в результате сезонного колебания ценовой конъюнктуры. Также традиционно высокие конкурентные позиции отечественные предприятия нефтеперерабатывающего комплекса имеют на рынках Германии, Мальты, Венгрии, Польши, Испании, Великобритании и Эстонии.

Больше всего отрицательное значение индекса (-283,03) характерно для взаимных торговых отношений с Россией, поскольку эта страна есть нетто-экспортером нефтепродуктов к Украине и имеет сильные конкурентные позиции на отечественном рынке нефтепродуктов. Такая же ситуация является характерной для рынков Литвы, Румынии, Австрии, Франции, Швеции и Дании.

Как показывает мировая практика, эффективная работа НПЗ стран Запада, базируется на принципах диверсификации поставок нефти. В нашей стране это требование нажаль не придерживается и отечественные нефтеперерабатывающие предприятия по большей части ориентируются на поставки из России. Это привело к тому, что наибольшими НПЗ нашей страны владеют русские инвесторы и государство не может влиять на возможность диверсификации поставок нефтепродуктов.

Выводы: В условиях нестабильности деятельности на внутреннем рынке, экспорт нефтепродуктов становится существенным направлением расширения хозяйственной деятельности и пополнения оборотных средств НПЗ Украины. Главными путями развития международного сотрудничества отечественной нефтеперерабатывающей отрасли является организация снабжения нефти из стран Каспийского региона, Ближнего Востока и Северной Африки; постепенное увеличение объемов добычи собственной нефти (на Азово-черноморском шельфе); внедрение современных технологий с целью повышения качества переработки нефти на НПЗ Украины.

Georgia's Economic Integration into European Space: Challenges and Prospects

In early 1990, after gaining an independence, the newly established state of Georgia among the numerous important goals faced the problem to deal with the country's foreign economic relations which required a to be set up by totally different approaches than that of during the Soviet period. The main question: how does the country use the opportunities offered by the world economy for economic growth in a such way to avoid negative impacts of external development occurring outside the national economy? - was high on the agenda of Georgia. The issue was especially important as the country had to make dual transition towards market economy and democratization making the national economy vulnerable to the international changes.

Despite these new challenges Georgia actively began renewing the existing political-economic relations and establishing the new ones for a very simple reason: in modern reality during the international division of labor it's impossible to live on your own, especially for such a little country as Georgia. Here in the article we will focus our attention on economic aspects as the political issues which are closely linked to the development of the democratic institutions of the country should have separate judgment. Though that doesn't mean that political and economic factors could be easily separated, just visa-versa, they are thoroughly related to each other. However, from country's development point of view, it is not important which factors, economic or political, first boost the advancement of the country.

Nowadays, the key words are the interdependence of nations and the imperative that a globalize economy imposes on us. The current globalization has political, economic, military, social and cultural dimensions, though integration initially started with economic relations. Today integration speed rises and economic integration continues to gain greater importance. Globalization of the world economy often goes through regional integration. In modern market economy, the primary objective of regional policy is to reduce negative phenomena arising from natural conditions, geographical location, political situation or economic processes, and to create as favorable conditions as possible for closing the development gap and for encouraging innovative economic activities of developing countries. All above mention appears fair for Georgia too. Thus, there is no surprise that from the very beginning integration into European economic and political space become top priority for Georgia's independent Foreign Policy Agenda. Namely, Georgia's foreign Policy goal is to ensure increased access to the EU's internal market, deepening the political relations, enhancing the cooperation on security policy and conflict resolution, as well as further promotion of educational and scientific links.

The question that one may ask hearing about European Union enlargement are: what are the consequences of this extension?

While in aftermath of the Second World War was characterized by ideological and strategically bipolarity, the more recent period has been changed by the multi-polar world creation tendency. An era of competitive coexistence between capitalism and socialism as the two alternative social systems has ended with the victory of the market system that facilitates a single global system to emerge. The communication and information revolutions are turning the world into truly "global village". The single global system has political, economic, social and cultural dimensions. As nations achieve higher economic development, societies become increasingly pluralistic and complex. Thus, the world appears to be moving towards an era of global cooperation and integration.

Global system entails interdependence of those regions and nations that are not interconnected yet. The main problem is that majority of states do not regard globalization as a principle and key trend of their own political and economic policies. The attention is focused on national interests' strategies resulted by country's social-economic needs. On the other hand, ignorance of globalization and regionalization or, to say in other word the global environment of the planet, or non adequate recognition of its importance is likely to lead to missing the chance of participation in international relations and gain profits. Globalization does not

mean that national features are disappeared: just on the contrary, national advantages are being strengthened. The country's place in the world market is directly connected to the ability of national firms fruitfully and efficiently uses the national advantages that are unique by their nature.

The political Economy of integration in Europe

Towards the end of XX century the process of globalization has gained more speed of development. Globalization of the world often goes through regional integration. One of the most vivid illustrations of regionalism is development of multilateral institutions. Development of regional institutions and degree of their activity significantly depends on relationship between region and international system. The growth of number of regional institutions and increase of regional organization levels taking place simultaneously and are linked to each other.

Regional integration development includes economic, political, social and cultural aspects, and goes far beyond free trade. This has been proved by experience of European Community, the Northern American Common Market and other examples. Here we are discussing the EU is a vivid example of successful regional integration. The process of closing of European nations begun in the beginning of 20th century went through several legislative agreements and by the beginning of 21st century turn into one of the major player of the global system, which dictates further development and trends of evolution of surrounding area.

After almost the hundred years, the primary objectives of regional policy is still the same: to create as favorable conditions as possible for development, for achieving democracy, respect for human rights, rules of law, for encouraging innovative economic activities. As a whole, the success of integrated groups in significant degree depends on elaboration such motivating forms of political and economic relations, that most of all appropriates specific features of concrete region and nation.

Over the history of its existence the EU went through **Deepening** the integration from Free Trade up to Single Market and Common currency (EURO) and five stages of **Enlargement** beginning with 6 states and end with 27 states.

Expansion process of EU seems to be continued. The EU actively tries to establish harmonized space on borders for long-term goal of extension. The policy tends to transform partner countries through its foreign political instrument: intergovernmental agreements, common strategies and joint actions.

Theoretically, implementation of such intergovernmental agreements might enable any country to achieve such level of development that it would be enough to become the member of the EU. In early 90th number of so called European agreements were signed with central and Eastern European countries. The articles of these agreements proved the EU aspiration to prepare these countries for membership. 2004 year was marked by great enlargement when 10 CEE countries became the member of the EU, and later in the beginning of 2007 two more countries joined the big family of Europe.

In the beginning of 21st century some of traditional concepts are needed to be revised due to the new solid arguments which enable the concepts to gain a new, contemporary meaning. I'd like to draw attention to two concepts which profoundly changed their meaning and that lay down the basis for future development of Georgia and its international relations:

1. The new concept of security;
2. The new concept of economic cooperation;

A new concept of security suggests us to use such a structure of economic cooperation, which is based on the balance of interests of the states, and secures the most stable political climate in the region instead of measuring the security by the quantity of arms and ammunitions.

As for new concept of economic cooperation, it is no longer treated as "hostage" of political tension. Just the vice-versa, it is through active economic cooperation that various political conflicts can be solved. Even if the solutions are not easy to reach, the proper atmosphere for it is being created, which earlier or later, would inevitably bring the expected results in this issue.

These two new concepts of security and economic cooperation define the basic philosophy of the development and evolution of the new economic and political links and relations of the state. Georgia is still in period of a great political and economic transformation. The country faces numerous sources of challenges and uncertainties.

Thus, to rely on above-mentioned new paradigm some sort of cooperation among challenging sides has become necessary to utilize the economic opportunities. In this regard Georgia's integration into the huge region of Europe is very important. Sides should try to find common interests and thus, gain maximum profit from the cooperation.

This short overview shows that Georgia has no other way but to become the part of global society, the foremost part of which is the EU itself. After the gaining independence all former Soviet countries began to build new political and economic relations with each other and surrounding world, becoming the members of various international or regional organizations. In this context, the moving of towards the Europe seems quite natural.

EU-Georgia legal relation is based on PCA which was signed in 1996. This was the first legal document that acknowledged Georgia's European Aspiration. In 1999 the agreement countries (The European Union has concluded nine partnership and cooperation agreements with countries of Eastern Europe and Central Asia) entered into force. It represents the basis for relations with the EU and separate countries. The goal of this agreement is to move towards the closing the gap between states belonging in the past to different systems: socialist and capitalist. The accompanied goals of the agreement are to encourage strengthening the democracies in new independent countries and development market economy through cooperation and political dialog in wide range of fields.

The PCA aims to provide a basis for cooperation in the legislative, economic, social, financial, scientific, civil, technological and cultural fields.

After enlargement, in 2004 The European Neighborhood Policy (ENP) was developed, with the objective of avoiding the emergence of new dividing lines between the enlarged EU and its neighbors and instead strengthening the prosperity, stability and security of all concerned. It was the other and more strong instrument for creation fertile environment around the EU for enlargement (though in long term future) in European space, that the EU offers its neighbor countries. ENP covers 16 countries among them Georgia.

In November 2006, ENP Georgian Action Plan was adopted by the EU-Georgia Cooperation Council on 14th of November, 2006 after prolonged consultation with different line ministries of Georgia.

ENP is considered as a preparatory stage for entering EU, but not immediate acceptance in EU. The fact that within the framework of the ENP the process of harmonization of legislative bases and gradual movement towards European regulations is going in neighbor countries, which creates necessary environment for common policy is very important because it guarantees the faster movement toward European integration.

This policy was elaborated for states to overcome their domestic difficulties and challenges and have common strong strategy towards the similar goals. The implementation of ENP in every country entails to put into action real changes.

This fact further reinforced the political and economic interdependence between the EU and Georgia and offered the opportunity for the EU and Georgia to develop an increasingly close relationship, going beyond cooperation, to involve a significant measure of economic integration and a deepening of political cooperation.

Nowadays, the Georgian Government is strongly committed to fully exploit the opportunities of ENP.

Extension of four freedoms is the most attractive in the ENP policy. Georgia's economic reforms and trade liberalization is an integral part of our reform agenda.

We are actively implementing ENP AP agenda significant part of which denotes economical approximation of Georgia and ensuring progress in improving business and investment climate, ensuring more transparency and eternal fight against corruption, steady economic development through prudent monetary and fiscal policies including promotion of social cohesion and poverty reduction.

Last year was remarkable by launching of the Eastern Partnership at the Prague Summit on May 7 in 2009. This new partnership is intended to turn into an effective mechanism bringing Eastern European countries to functional arrangements with the EU in all directions based on tailor-made approaches and ensuring the possible highest degree of integration with the EU.

The main principles and perspectives offered by the initiative for Georgia, which are reflected in the Commission Communication on Eastern Partnership (of December 3, 2008) and EaP Joint Declaration (of May 7, 2009) are mainly in line with Georgia's priorities

Eastern partnership's bilateral format diving gradual visa liberalization, creation of a free trade area, conclusion of an Association Agreement, energy security, economic and social convergence with the EU and etc. We are also developing multilateral cooperation with other partner countries in the framework of thematic platforms and different Flagship initiatives through implementing joint projects.

Currently Georgia is intensively negotiates different articles of the Association Agreement, which represents a rather high form of integration with the EU. It includes wide commercial preferences in the trade of goods and services, which among other priority issues, includes the DC FTA as its integral part and serves as a general frame for deepening of EU-Georgia relations.

Trade liberalization with the EU and issues related to DC FTA representing one of key priorities for Georgia are discussed within bilateral format of Eastern Partnership. Therefore, the question to start negotiations with the EU on DC FTA is actively discussed on every level. Political decision to sign the agreement is already made, therefore we are going to carry out every necessary actions in reasonable time-table. The Georgian side has undertaken concrete steps to meet the recommendations outlined in the Commission's assessment of Georgia's preparedness for the DC FTA. A special inter-ministerial task force was created according to the European Commission recommendation to work on DC FTA preparation process. DCFTA preparatory process focused on a set of administrative measures and legal and institutional reforms in the area of technical barriers to trade (TBT), food safety, intellectual property rights (IPR), competition policy, strengthening the administrative capacity of institutions to be involved in the eventual negotiations. Strategies in the area of food safety, competition and TBTs were already discussed with the EU and adopted.

As for multilateral dimension of the Eastern Partnership,

Eastern Partnership consists of 4 platforms:

I platform – Democracy, Good Governance and Stability – Office of the State Minister of European and Euro Atlantic Integration

II Platform – Economic Integration and Convergence with EU policies – Ministry of Economic Development of Georgia

III Platform – Energy Security – Ministry of Energy of Georgia

IV Platform – Contacts Between people - Ministry of Culture, Monuments Protection and Sports of Georgia

Within the platforms Flagship initiatives and panels are functioning to stress the attention on particular thematic spheres. In particular, there are following Flagship initiatives:

1. Integrated Border Management Programme;
2. Prevention of, preparedness for, and response to natural and man-made disasters
3. SME Facility
4. Environmental Governance
5. Regional Electricity Markets, Improved Energy Efficiency and Increased use of Renewable Resources And Panels:
 1. Integrated Border Management
 2. Fight Against Corruption
 3. Improved Functioning of the Judiciary
 4. Public Administration Reform
 5. and Trade Related Regulatory Cooperation Linked to DCFTAs
 6. Environment and Climate Change

Considerable progress is in place in negotiating with EU: 1. Visa Facilitation and Readmission Agreements. 2. the EU-Georgia bilateral agreement on Mutual Protection of Geographical Indications of Agricultural Products and Other Foodstuff (GIs); 3. Agreement between the EU and Georgia on Common Aviation Area are already initialized and will be sing in foreseen future.

To summarize, there are significant achievements in place under European integration agenda, including: Strengthening of institutional Guarantees for opposition participation in the governance, together with

Parliamentary governance and decision-making; Drafting new constitution upon the principles of the rule of law, protection of fundamental rights and freedoms, clear separation of powers and system of checks and balances with increased role of the Parliament; Continuation of the reforms of Judiciary system aiming at strengthening its independence; Drafting of a new Election Code; Facilitating media pluralism; Establishment of National Mechanism to Prevent Torture under the Public Defender's Office; Establishment of Education Activities in the Penitentiary and Probation System; Enhancement of Legal Aid; Adoption of a new law on the Chamber of Control by bringing it in line with the EU standards. Institutional Reforms in Border Management; Increased security of travel document and introduction of Biometric Passports; Effective fight against Trafficking, Money Laundering, Corruption and Organized Crime; Effective support to IDP's and adoption on the Action Plan for Implementation of State IDP Strategy; Signature of the Joint Declaration of the "Mobility Partnership". Successful Fiscal and Monetary policies minimizing the effects of the world economic crises; Increased social spending and public investments in labor-intensive construction projects; Investments and improvement of infrastructure, Introduction of the new social insurance schemes oriented on vulnerable groups of society, Further modernization of the Custom Service; Increased diversification in Energy sector and focus on renewable sources especially utilization of country's huge hydro potential.

Overall, it can be regarded that country's progress on the way of European Integration will be one of the most important facilitating factors for further development Georgia. Reports of different international organisations prove the advancements made by the country, for instance: Georgia advances from 15th place in 2009 to 11th place in the WB "Ease of Doing Business" report; the Heritage Foundation's "Index of Economic Freedom 2010" notes Georgian economy as mostly free and the Transparency International improved Corruption Perception Index for Georgia in 2009.

Thus, to conclude, significant efforts were done to accomplish Georgia's European integration agenda. But this process does not end yet; The Country still much to implement and significant efforts are needed to secure our achievements and get closer to the EU.

References:

1. ევროკომისიის დელეგაცია საქართველოში, ევროკავშირის ინსტიტუტების მეშაობის შეჯამება, 2006;
2. ევროკომისიის დელეგაცია საქართველოში, ანგარიში ევროკავშირისა და საქართველოს შორის თანამშრომლობის შესახებ, 2005;
3. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრი (GEPLAC), საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები, 2008;
4. ფრიდრიხ ჰებერტის ფონდი საქართველოში, „ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა და საქართველო-დამოუკიდებელ ექსპერტთა ანალიზი“, 2007;
5. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრი (GEPLAC), „ევროკავშირ-საქართველოს სამოქმედო გეგმის შემუშავების, განხორციელებისა და განხორციელების პროგრამის მონიტორინგის სახელმძღვანელო“. 2006 წლის ნოემბერი;
6. Joseph H.H.Weiler, Community, Member States and European Integration. Is the Law relevant?, in: Journal of Common Market Studies, vol.21, no. 1-2(September/December 1982); Marcus Höreth, Stille Revolution im Namen des Rechts?, ZEI-Discussion Paper C 78/2000 (Center for European Integration Studies), Bonn 2000;
7. Ivaniashvili, G. (2007), *Analyzing EU-Georgia Neighbourhood Policy Action Plan: Modern Benchmarking Approaches to Knowledge Management and Innovations in Georgia*. Norwegian Institute of International Affairs;
8. Ivaniashvili, G. (2006), *Implications of Globalization on European Integration: Black Sea Region in the Context of Future Eastern Enlargement*. Insight Turkey.

უნივერსიტეტის ბანკოთარების მარკეტინგული სტრატეგია ბლოკალიზაციის პირობებში

კონკრეტულ ეკონომიკურ საბაზრო სივრცეში წარმატების მისაღწევად აუცილებელია მომხმარებელზე ორიენტირებული საქმიანობის განხორციელება. ორგანიზაციამ მაღალი ფასეულობის შეთავაზებით უნდა შეძლოს კონკრეტების მყიდველების მოზიდვა, შენარჩუნება და მათი რაოდენობის ზრდა. მაგრამ მომხმარებლის მოთხოვნილების მაქსიმალური დამაკმაყოფილებლად ორგანიზაციამ უნდა განსაზღვროს რა სურს და რა სჭირდება მას. ეს კი შეუძლებელია ბაზარზე ორიენტირებული მარკეტინგული სტრატეგიის ფორმირებით, რომელიც წარმოადგენს ორგანიზაციის მთლიანი სტრატეგიის შემადგენელ ნაწილს.

უნივერსიტეტის სტრატეგიული განვითარებისა და მარკეტინგული სტრატეგიის განსაზღვრისათვის, პირველ რიგში აუცილებელია განესაზღვროთ პროდუქტი (მომსახურება), რითაც უნივერსიტეტი გადის ბაზარზე.

მომსახურების კონსტრუქციის (ცალკეული მომხმარებლის სპეციფიური მოთხოვნების დამაკმაყოფილებლად, მომხმარებელთა ერთდროულად მომსახურების მოცულობის, სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირების პროცესში ფორნტ-ოფისის და ბექ-ოფისის მონაწილეობის მიხედვით მომსახურების კლსიფიკაცია შესაძლებელია შემდეგნაირად:

პროფესიული მომსახურება (კლიენტები ურთიერთქმედებენ თანამშრომლებთან და არა მოწყობილობებთან, ეს კონტაქტი საკმარისად ხანგრძლივია, შესაძლებელია მომსახურების კონსტრუქცია. სამომხმარებლო ფასეულობის ძირითადი შემქმნელი არის ფორნტ-ოფისი). მსგავსი მომსახურების მაგალითებია: საკონსულტაციო კომპანიების მომსახურება, ადვოკატის, აუდიტორის მომსახურება.

მასობრივი მომსახურება. კლიენტები ურთიერთქმედებენ დანადგარებთან, კონტაქტის ხანგრძლივობა მცირეა ან საერთოდ არ არსებობს. სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირება ხდება ბექ-ოფისის მიერ. ასეთ მომსახურებას სთავაზობენ სატრანსპორტო ორგანიზაციები, ბეჭდვითი ორგანიზაციები და ა.შ.

მომსახურების მაღალხარისხი. იკავებს შეუღებულ მდგომარეობას პირებსა და მეორე კატეგორიას შორის. ამ შემთხვევაში ფასეულობის ფორმირების პროცესში მონაწილეობენ როგორც თანამშრომლები, ასევე დანადგარები. კლიენტთან კონტაქტის ხანგრძლივობა და კონსტრუქციის შესაძლებლობები საშუალოა.

რთულია საგანმანათლებლო მომსახურება მიეკუთვნოს რომელიმე კატეგორიას. ერთი მხრივ, რა თქმა უნდა ამ შემთხვევაში მომხმარებელი ურთიერთქმედებს ადამიანებთან და არა დანადგარებთან, თუმცა არსებობს სწავლების დისტანციური ფორმა, როდესაც სტუდენტს მასწავლებლებთან და უნივერსიტეტის თანამშრომლებთან ურთიერთქმედების მხოლოდ კომპიუტერის საშუალებით, პრაქტიკულად უნივერსიტეტში სიარულის გარეშე. მომხმარებლის კონტაქტის დრო უნივერსიტეტის პედაგოგებთან განისაზღვრება საგანმანათლებლო პროგრამისა და სწავლების ფორმატით.

კონსტრუქციის ხარისხი ასევე დამოკიდებულია სასწავლო პროგრამაზე. უმაღლესი განათლების სტანდარტული პროგრამები არის მასობრივი, გათვლილი ყველა მომხმარებელზე ერთდროულად. თუმცა, შესაძლებელია შეიქმნას პროფესიული და კორპორაციული პროგრამები კონკრეტული ორგანიზაციების და სპეციალური ჯგუფების ინდივიდუალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. სტანდარტული პროგრამების პირობებშიც კი

უმადლეი სასწავლებლები სტუდენტებს სთავაზობენ ამ პროგრამების საკუთარი ვარიანტის ფორმირების შესაძლებლობას, კონკრეტული კურსების არჩევით მრავალი არსებული დისციპლინიდან. დაბოლოს, ფასეულობის ფორმირების პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლები. მომხმარებელთა დაკმაყოფილებაზე ასევე გვაქვს ახდენენ ბიბლიოთეკის თანამშრომლები და დაცვის თანამშრომლები, მდივნები, ბუღალტრები, რომელსაც მივაუთენებთ ბეკაფისს.

საგანმანათლებლო მომსახურების საინტერესო თავისებურებაა კლიენტის აქტიური მონაწილეობა მომსახურების შეთავაზების პროცესში. ეს აახსნება ორი მნიშვნელოვანი ელემენტის შეხამებით – პროცესი და შედეგი. შედეგი არის ის, რისი მიღწევაც სურს უნივერსიტეტს შეთავაზებული მომსახურებით, ხოლო პროცესის ქვეშ იგულისხმება ის, თუ როგორ სთავაზობს უნივერსიტეტი საგანმანათლებლო მომსახურებას. საგანმანათლებლო მომსახურების შემთხვევაში შედეგი არის ცვლილება საგანმანათლებლო დონეზე და პროფესიულ კვალიფიკაციაში, რომლისკენაც მიიღწეის მომხმარებელი. ხოლო პროცესი არის თავად სწავლება, რომლის ორგანიზება ხდება შესაბამისი რესურსებით. შედეგი მნიშვნელოვანია, თუმცა, უნივერსიტეტებს შორის კონკურენცია მიმდინარეობს პროცესის დონეზე.

გლობალისაციის პრობლემაში რის საფუძველზე აფასებს ბაზარი უნივერსიტეტის ხარისხს? პირველ რიგში რა თქმა უნდა შედეგის საფუძველზე: კურსდამთერებულის მომზადება რამდენად შეესაბამება ბაზრის მოთხოვნებს, რამდენად ეფექტიანად შეუძლია მას შეასრულოს მის წინაშე მდგარი ვალდებულებები. პროცესს ასევე აქვს დიდი მნიშვნელობა და გაათვალისწინება უნივერსიტეტის არჩევისას. აბსტრუქციულობისა და მშობელისათვის სულერთი არ არის, რამდენად საინტერესო იქნება სწავლების პროცესი, რამდენად დატვირთული იქნება სტუდენტი, რამდენად მოახდენს პროცესი სტუდენტის მოტივირებას, მისი შესაძლებლობებისა და სწავლების გააქტიურებით.

აქ მნიშვნელოვანია განესაზღვროთ, რა არის საკუთრივ საგანმანათლებლო მომსახურება. რას სთავაზობს უნივერსიტეტი ბაზარს მომსახურებებს შორის, რომლის მიღება შეუძლია სტუდენტს, უნივერსიტეტში ჩარიცხვისას. უნივერსიტეტების მიერ შეთავაზებულ მომსახურებებს შეიძლება მიეკუთვნებოდეს:

- ცოდნის გადაცემა ლექციის დროს, ჩვენების განმტკიცება სასემინარო, პრაქტიკული და ლაბორატორიული მუშაობისას;
- სწავლების პროცესის ორგანიზება. ეს ერთის მხრივ მისი სტრუქტურის ორგანიზება (დისციპლინების სწავლება განსაზღვრული თანმიმდევრობით, სალექციო და პრაქტიკული სამუშაოების მონაცვლეობა), მეორეს მხრივ სწავლების სხვადასხვა ფორმების ორგანიზება (დავალებების, გამოცდების, კონსულტაციების და სწავლების სხვადასხვა ფორმების განრიგი);
- სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებში მონაწილეობა შესაძლებლობა სხვადასხვა სამეცნიერო საზოგადოების, კონფერენციების სახით;
- საერთაშორისო სტუდენტურ გაკველითი პროგრამებში, სტაჟირების პროგრამებში მონაწილეობა და ა.შ;
- პრაქტიკის უსრუენველყოფა კომპანიებზე და ორგანიზაციებში.
- უცხოელი და საზოგადოო საკვალიისების და პრაქტიკისების მოწვევა მანტერ-კლასების ჩატარების მიზნით.

ეს ჩამონათვალი შეისწავლა გაერკმდეს. ამასთან, სოფიერთი უნივერსიტეტისათვის ის შეიძლება იყოს ძალზედ გრძელად, ხოლო სოფიერისათვის შედარებით მოკლე. ის ასევე შეიძლება მოიცავდეს თანმიმდევრულ მომსახურებას: სტუდენტებისათვის საერთო საცხოვრებელში ცხოვრების შეთავაზება, საშუალო ადგილობრუ მოწოდების შესასებ კონსულტაცია, სტუდენტებს-სა-ეიხო მხარდაჭერა სასდერარეო სწავლის გასაგრძელებლად, კულტურული პროგრამების

მოწეობა სტუდენტებისა და საზღვარგარეთის პარტნიორი უნივერსიტეტების პროფესორ-მასწავლებლებისათვის, საზაფხულო სკლების და გასართობი ღონისძიებების ორგანიზება და ა.შ.

ზემოთ ნამოთხილ მომსახურებასთან ერთად უნივერსიტეტი ბასარს სთავაზობს მატერიალურ პროდუქტსაც:

- > სახელმძღვანელოები და სადეცკიო კურსები;
 - > მონოგრაფიები, სამეცნიერო ნაშრომების კრებული;
 - > კურნალები და სხვა პერიოდული გამოცემები.
- ამგვარად უნივერსიტეტი შეუძლია შესთავაზოს სხვადასხვა საქონლის და მომსახურების კომპლექსი, რომელიც მოიცავს რამდენიმე ელემენტს:
- > საგანმანათლებლო მომსახურება;
 - > თანმდევი მომსახურება.

თანმდევი მომსახურების ერთი ნაწილი პირდაპირ დაკავშირებულია სასწავლო პროცესთან, ისინი უზრუნველყოფენ და აესებენ საგანმანათლებლო მოსახურებას. მეორე ნაწილი – ირბად არის დაკავშირებული საგანმანათლებლო პროცესთან. მაგალითად, კელეფითი პროექტები, რომელიც ხორციელდება მეცნიერებისა და სტუდენტების მიერ კომპანიის ან ორგანიზაციის დაკვეთით, რომელიც საშუალებას აძლევს მათ მიიღონ დამატებითი ცოდნა, გამოცდილება და გამოიმუშაონ უნარ-ჩვევები მათი პროფესიული ზრდისათვის.

თავად საგანმანათლებლო მომსახურება ასევე წარმოადგენს რთულ კომპლექსურ პროდუქტს, რომელიც მოიცავს როგორც მატერიალური პროდუქტის ელემენტებს, ასევე მომსახურების ელემენტებს. მისათვის, რათა გაევიდეთ და სწორად განესაზღვროთ ის პროდუქტი, რითაც გადის უნივერსიტეტი ბასარზე, მნიშვნელოვანია შევხედოთ იმას, თუ რატომ მოდის სტუდენტი ან დანერგებული პირი უნივერსიტეტში. მისი მიზანია მიიღოს ცოდნისა და უნარ-ჩვევების განსაზღვრული კომპლექსი, რომელიც სტუდენტს საშუალებას მისცემს გაზარდოს ან შეცვალოს მისი საგანმანათლებლო ღონე ან პროფესიული კვალიფიკაცია. ზოგიერთი უმაღლესი სასწავლებელი პროდუქტად მიიჩნევს სწორედ ცოდნისა და კვალიფიკაციის ამ ზრდას, რასაც სტუდენტი იღებს უნივერსიტეტის საგანმანათლებლო პროდუქტის მოხმარების შედეგად. მაგრამ ფაქტია, რომ მომსახურების ამ ნაკრების მოხმარებისას სტუდენტთა ერთ ნაწილში ეს ზრდა შემორჩევა, სხეებში კი არა. ცოდნის მიღება და კვალიფიკაციის ამაღლება დამოკიდებულია ასევე არა მხოლოდ უნივერსიტეტის მომსახურებაზე, არამედ თავად სტუდენტის შესაძლებლობაზე. მის მოტივაციაზე ადრინდელ მომზადებასა და ა.შ. ამიტომ, განათლების შედეგად მიღებული კვალიფიკაცია არ შეიძლება წაითვალოს უნივერსიტეტის პროდუქტად ისევე, როგორ კურსდამთავრებულებიც ვერ წაითვლებიან ამგვარ პროდუქტად. უნივერსიტეტის პროდუქტი არის მისი საგანმანათლებლო პროგრამები. საგანმანათლებლო პროგრამა – არის საგანმანათლებლო და თანმდევი პროდუქტებისა და მომსახურების ერთობლიობა, რომლის მიზანია შეცვალოს მომხმარებლის საგანმანათლებლო ღონე და პროფესიული კვალიფიკაცია უსრუწველყოფის უნივერსიტეტის შესაბამისი რესურსებით. ამ განსაზღვრის თანახმად ჩვენ შეგვიძლია უნივერსიტეტის პროდუქტის კლასიფიკაცია შეთავაზებული განათლების დონეების მიხედვით (ბაკალავრ, დიპლომირებული სპეციალისტი, მაგისტრი, დოქტორანტი), პროფილის მიხედვით (ფინანსები, მარკეტინგი, ბუღალტერია და აუდიტი და ა.შ.). სწავლების მეთოდების გამოყენების მიხედვით (სენდვიჩ-კურსები, სამუშაო ადგილზე სწავლება და. ა.შ.) ასევე დამატებითი კომპონენტების მიხედვით, როგორც დასახელებული მისნის მისაღწევად არ არის საკმარისი მხოლოდ უნივერსიტეტის რესურსები (საერთაშორისო პროგრამები, კორპორაციული პროგრამები). ამა თუ იმ სასწავლებლის შესრულებით სტუდენტი არსებითად იძლევა მის საგანმანათლებლო პროგრამას. განათლებისა და კვალიფიკაციის ზრდა, რომლის მიღებასაც იმედოვნებს სტუდენტი მისი ათვისების შედეგად არის სწორედ საგანმანათლებლო პროგრამის ხარისხის საზომი.

საგანმანათლებლო პროგრამას არის სწორედ ის პროდუქტი რომლითაც გადის უნივერსიტეტი ამა თუ იმ ბაზარზე ყინიდან თავის საგანმანათლებლო პროგრამას უნივერსიტეტები სიუაზიბენ, როგორ უშუალო მომხმარებლებს - სტუდენტებსა და დანტერესებულ პირებს, ასევე თავიანთი კერსდამთერებულების საშეალებით შრომის ბაზარს და სახელმწიფო ორგანიზებს. ამგვარად, საგანმანათლებლო მომსახურების მომხმარებლად გვევლინებიან ერთი მხრივ, სტუდენტები/დანიტერესებულები პირები და მეორე მხრივ, კომპანიები და ორგანიზაციები. სწორედ მათი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილბლად უნდა შემუშავდეს უნივერსიტეტის განვითარების სტრატეგიული გეგმა. თუმცა უნივერსიტეტის განვითარების სტრატეგიული გეგმის შემუშავების აუცილებლობის შესახებ ერთმნიშვნელოვანი მოსაზრება არ არსებობს. მკვლევართა ერთი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ სტრატეგიული დაგეგმვა არის ინსტრუმენტი რომლის გამოყენება შესაძლებელია კრისისულ სიტუაციებში. ამ მკვლევართა არგუმენტი ის, რომ უნივერსიტეტს არ გააჩნია გარე გარემოში სიტუაციის განვითარების კონტროლი და ყინიდან ასეთი კონტროლი არ არსებობს, უნივერსიტეტს შეუძლია გამოიყენოს მხოლოდ ოპერატიული დაგეგმვა, რასაც აკეთებს ეოველწლიური ბუჯეტის შემუშავებით და აკრედიტაციისათვის მომზადებით.

მკვლევართა მეორე ჯგუფი მიიჩნევს, რომ გლობალურ ცვალებად გარემოში უნივერსიტეტი საჭიროებს სტრატეგიულ დაგეგმვას. მკვლევართა ეს ჯგუფი, როგორცაა გ. კელერი, ბ. დელერშატი, პ. ლორანჟი, თავიანთ ნაშრომებში ასახეობენ არ მხოლოდ სტრატეგიული დაგეგმვის აუცილებლობას უნივერსიტეტებისათვის, არამედ გამოიყოფენ ამ პროცესის მნიშვნელოვან ელემენტებს. გ. კელერის აზრით, სტრატეგიული დაგეგმვის შიდა ასპექტებს მიეკუთვნება ტრადიციები და ფასეულობები, ძლიერი და სუსტი მხარეები, შესაძლებლობები და ხელმძღვანელობის პრინციპები. ხილო გარე ასპექტებს მიეკუთვნება: გარე გარემოში არსებული ტენდენცია, ბაზრის განვითარების მომართულება და კონკურენტული სიტუაცია. რაც შეეხება პირველორანგის (შევიკარის ბიზნესის სკოლის დირექტორი) შეხედულებას, ის ხაზს უსვამს სტრატეგიული დაგეგმვის შემდეგ ძირითად ელემენტებს სამეცნიერო კვლევები, ანუ ახლი ცოდნის ფორმირება, სწავლება ანუ ცოდნის გავრცელება, სოციალურად პასუხისმგებელი მოქალაქის როლის შესრულება.

ამ მიმართულებების რეალიზებისას უნივერსიტეტს შეუძლია გამოიყენოს სხვადასხვა სტრატეგიული ალტერნატივები. ამ მხრივ, უნივერსიტეტებთან მიმართებით აღსანიშნავია მ. პორტერის კლასიკური სტრატეგიები, რომელიც მიაიკავს ოთხ ძირითად ალტერნატივას:

ცხრილი 1

უნივერსიტეტის სტრატეგიული ალტერნატივები

სტრატეგიული ალტერნატივები	ორიენტაცია ფართო ბაზარზე	ორიენტაცია საბაზრო ნიშანზე
მომსახურების წარმოება დაბალი დანახარჯებით	მსხვილი სახელმწიფო უნივერსიტეტები (მაგალითად: თსუ, ილიას უნივერსიტეტი, ტექნიკური უნივერსიტეტი)	მცირე სახელმწიფო სპეციალიზირებული უნივერსიტეტები ISET
მომსახურების დიფერენციატია	მსხვილი კერძო უნივერსიტეტები, რომლებიც სპეციალიზდებიან ერთ ან რამდენიმე სფეროში (კრედიტ რობაქიის სახელობის უნივერსიტეტი, თავისუფალი უნივერსიტეტი, კავკასიის უნივერსიტეტი, გ. თავართქილაძის სახელობის უნივერსიტეტი)	მცირე კერძო სპეციალიზირებული უნივერსიტეტები

მიუხედავად იმისა, რა მოდელს აირჩევს უნივერსიტეტი თავისი საქმიანობის სტრატეგიის შემუშავებისას, მთავარია განისაზღვროს, როგორ ხელდავს უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობა სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირებას შეთავაზებული საგანმანათლებლო

პროგრამის საშუალებით და ამ მხრივ რა როლს თამაშობს საერთაშორისო საკმარისო. საერთაშორისო სტრატეგიის შემუშავება მოიცავს რამდენიმე ეტაპს:

I. სიტუაციური ანალიზი;

II. სტრატეგიული მიზნების განსაზღვრა, მათ საფუძველზე უნივერსიტეტის მისიისა და ხედვის განსაზღვრა;

III. სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირების მოდელის არჩევა;

IV. ორგანიზაციული სტრუქტურის შემუშავება არჩეული მოდელის რეალიზაციისათვის.

ცხრილი 2

ინტეგრირებული მარკეტინგული სისტემა

მონიტორინგისა და ინფორმაციის განყოფილება (მარკეტოლოგი)	✓ მარკეტინგული კამპიების დაგეგმვა და ორგანიზაცია; ✓ პირველადი და მეორადი მარკეტინგული დოკუმენტების მომზადება; ✓ ინფორმაციის ელექტრონული ფონდის შექმნა და მისდინარე განახლება
სარეკლამო განყოფილება (რეკლამის სპეციალისტი)	✓ უნივერსიტეტის სარეკლამო ღონისძიებების დაგეგმვა, თემატური სარეკლამო კომპანიის ორგანიზება; ✓ პარტნიორული ურთიერთობების დამყარება სარეკლამო შუამავლებთან; ✓ სარეკლამო მასალების მომზადება, დამუშავება და დიზაინი; ✓ სარეკლამო ბიუჯეტის დაგეგმვა და კონტროლი
მარკეტინგული კომუნიკაციების განყოფილება (საზოგადოებასთან ურთიერთობის სპეციალისტი)	✓ PR-პროექტების დაგეგმვა, ორგანიზაცია და რესურსებით უზრუნველყოფა, რომელიც მიმართულია უმაღლესი ხასიათებლის იმიჯის ფორმირებისაკენ; ✓ დაგეგმვა და პროგრამების ორგანიზაციული უზრუნველყოფა, რომელიც მიმართულია კორპორაციული კულტურის განვითარებაზე; ✓ კომუნიკაციის ელექტრონული საშუალებების დაგეგმვა
გაუფუძესა და მომსახურების განყოფილება	✓ უნივერსიტეტის საგანმანათლებლო მომსახურების რეგიონული და საქალაქო სისტემების აგება; ✓ პირველადი და მეორადი მარკეტინგული დოკუმენტაციის მომზადება; - უნივერსიტეტის სერვისული მომსახურების პაკეტის მომზადება.
დასაქმების მხარდამჭერი ცენტრი	✓ სტუდენტების დასაქმების მხარდამჭერი სისტემის შექმნა და სტუდენტებისა და კურსდამთავრებულების შრომის ბაზრისადმი ადაპტაცია; ✓ დასაქმების მხარდამჭერი სისტემის განვითარების გრძელვადიანი და მიმდინარე პროგრამის შემუშავება; - უნივერსიტეტის იმიჯის განტოქცევა როგორც უნივერსიტეტის, რომელიც იქნება მართვისა და სტრატეგიული განვითარების ინოვაციურ მეთოდებს.

უნივერსიტეტის სტრატეგიული მიზნების განსაზღვრას მოაქვება, სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირების მნიშვნელოვანი ეტაპი. პ. ლორაჩი გეთავაზობს სამ მიდგომას:

- მასობრივი წარმოება და მასშტაბის ეკონომიის გამოყენება (წარმოება ნაკლები დანახარჯებით, ორიენტაცია ფართო ბაზარზე);
- პარტნიორული ქსელების შექმნა და გამოყენება;
- მიზნობრივი მომხმარებლების უნიკალური პრობლემების გადაწყვეტა.

განათლებაში მასობრივი წარმოება გულისხმობს სტუდენტების რაოდენობის ზრდით დანახარჯების შემცირებას თითოეულ სტუდენტზე. თუმცა განვითარების ეს სტრატეგია შეზღუდულია შრომითი რესურსებით (პედაგოგებით). გარდა ამისა, დაბალი დანახარჯების მიხედვით სტრატეგიის გამოყენება მოითხოვს უნივერსიტეტის მნიშვნელოვან რესურსებს, ამიტომაც ამ სტრატეგიის გამოყენება შესაძლებელია მსხვილი უნივერსიტეტებისათვის, რომლებსაც აქვთ განვითარებული მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, ფინანსური რესურსები, კადრები, ინტელექტუალური საკუთრება და რეპუტაცია.

პარტნიორული ქსელების გამოყენებისას სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირება ხდება ქსელში წართული მრავალი მონაწილის მიერ. უნივერსიტეტი გამოდის შუაშეღების როლში, რომელიც თავისი რესურსების ინვესტირებას ახორციელებს, ხოლო შემდგომ იმ კის მის შედეგებს.

სწავლების პროცესის დიდი ნაწილი, რომელიც მიმართულია უნიკალური პრობლემების გადაწყვეტაზე, დაფუძნებულია კლიენტის განსაკუთრებული მოთხოვნილებების გაგებაზე. ვინაიდან ამგვარი სწავლების პროცესში შექმნილი სამომხმარებლო ფასეულობა უნიკალურია და კლიენტი მზად არის გადაიხადოს დიდი თანხა.

სტრატეგიის შემუშავებისას, უნივერსიტეტმა არჩევანი უნდა შეაჩეროს არა რომელიმე სემოთ ალწერილ მიდგომაზე, არამედ მათ დაბალანსებულ გამოყენებაზე. მასობრივი წარმოება იწვევს სამომხმარებლო ფასეულობის ფორმირება აუდიტორიაში კიდევ დიდი ხნის განმავლობაში იწეება უნივერსიტეტების ძირითადი საგანმანათლებლო საქმიანობა. თუმცა გლობალურ ცვალებად გარემოში, რომელშიც კონკურენცია სულ უფრო მწვავედება უნივერსიტეტები იძულებულნი გახდებიან გამოიყენონ მხოლოდ თანამედროვე მარკეტინგული ცოდნა და ტექნიკა. საჭიროება ხარისხიან მარკეტინგულ საქმიანობაზე აშკარაა. ამას მოწმობს ზრდადი მოთხოვნა ისეთ საკონსულტაციო საქმიანობაზე, როგორიცაა სტრატეგიის შემუშავება, მარკეტინგული კვლევების განხორციელება, სარეკლამო ღონისძიებების დაგეგმვა, PR. კონკურენტულ ბრძოლაში წარმატების მისაღწევად უნივერსიტეტმა უნდა განსაზღვროს რა სახის პარტნიორული ქსელების და ინდივიდუალური პროგრამების შეთავაზებისათვის არის მზად. მაგალითად, პარტნიორული ქსელების შექმნა და მათი ეფექტიანი გამოყენება საშუალებას მისცემს უნივერსიტეტებს განამტკიცონ თავიანთი მასობრივი პროგრამები და დააკმაყოფილონ მიზნობრივი მომხმარებლების ზრდადი მოთხოვნა ბიზნესის გლობალიზაციის პირობებში. ეს კი გულისხმობს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ინტეგრირებული მარკეტინგული სისტემის დანერგვას (იხ. ცხრილი 2), რომლის საშუალებით მარკეტინგის სხვადასხვა განყოფილება კოორდინირებული საქმიანობით მიაღწევს დასახეულ მიზანს, კონკურენტებთან შედარებით სამომხმარებლო ფასეულობის ეფექტიანი მიწოდებით.

ლიტერატურა:

1. Питер Лоранж. Новый взгляд на управленческое образование: задачи руководителей. Олимп-Бизнес. 2005.
2. Майкл Портер. Конкурентная Стратегия. Москва. 2005.
3. Frederick E. Balderston Managing Today's University: Strategies for Viability, Change, and Excellence.
4. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო.

<http://www.mes.gov.ge/content.php?id=131&lang=geo>

ინოვაციური სამართლის მართვის პრობლემები გლობალურ პერსონალიზაციაში

მოცემული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოებაში აქტიურად გაიზარდა ინოვაციური ინოვაციური სისტემების შექმნის კონცეფცია და მრავალმა ქვეყანამ გადაწყვიტა თავისი ინოვაციური პოლიტიკა, როგორც ცნობილია, დასაწყისში ეროვნული ინოვაციური სისტემის ცნება ფორმის მოქმედების გარეგანი განმსაზღვრელ მეცნიერებასა და ტექნოლოგიებზე იყო კონცენტრირებული, მოცემული საუკუნის 90-იანი წლებიდან კი ამ ცნებაში სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ყველა ელემენტი მოიცავდა. ამჟამად ეროვნული ინოვაციური სისტემების კონცეფციაში ინოვაციურ განვითარებაზე ურთიერთდაკავშირებული ინსტიტუტური სტრუქტურების (უნივერსიტეტები, სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრები, მცირე და საშუალო ფირმები, ინოვაციური ინფრასტრუქტურის ობიექტები და ა. შ.) ზეგავლენა იგულისხმება, ხოლო ყველაზე ინოვაციური ინოვაციური სისტემის ფორმირებისას ორიენტირება მსოფლიოს ინოვაციური განვითარების ძირითად ტენდენციებზე აღებული. ამასთან, თანამედროვე საზოგადოებისა და ეკონომიკის განვითარება გლობალური ეკონომიკური და სამეცნიერო სფეროს შექმნის განაპირობებს.

ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის შექმნა და გლობალურ ეკონომიკაში ინოვაციურად წარმატებული ქვეყნების გამოცდილების ანალიზით დადგენილია, რომ ყველა ქვეყანას აქვს ინოვაციური განვითარების საერთო ინსტიტუტები, მაგრამ არ არსებობს ინოვაციური განვითარების მთლიანად იდენტური პროგრამები და სტრატეგიები: ყოველი ქვეყანა ინოვაციურად განვითარების ხასიათდება და ამიტომ მას ინოვაციური განვითარების საკუთარი სტრატეგია სჭირდება.

ინოვაციური პროცესების ორგანიზაცია მოიცავს ინფორმაციულ, სამეცნიერო, საპროექტო-საკონსტრუქციო, საწარმოო, დამზადებ, ეკონომიკურ-მართველობით და სოციალურ-კულტურულ საქმიანობას. მასში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ინტელექტუალური კაპიტალი, რომლის რესურსებია: მუშაკთა ხელმოწერა, კომპეტენცია, შრომისუნარიანობა, რეპუტაცია, ბრენდები, მომხმარებლები; კვლევები და დამუშავებები; ინოვაციური უნარი; პატენტები; ინფორმაციული ტექნოლოგიები, ორგანიზაციის მართვის სისტემა, კავშირები და ურთიერთობები. შესაბამისად, ინოვაციური პროცესებისათვის დამახასიათებელია ადამიანის ფაქტორის აქტიურობა, ყველა სახის ცოდნის ეკონომიკური როლის ამაღლება და ამ ფორმებზე ორიენტირებული მართვის სრულყოფა [1, გვ.28].

თანამედროვე ეტაპზე ინოვაციური საქმიანობის გააქტიურება ნებისმიერი ქვეყნისა და მთლიანად მსოფლიო მეურნეობის განვითარების მასტიმულირებელი ფაქტორია, ხოლო ქვეყნის ეკონომიკის ინოვაციური უნარი ყველა სფეროში სიახლეების შექმნისა და გავრცელების შესაძლებლობაში გამოიხატება. ამასთან, ინოვაციების, როგორც კონკრეტული იარაღის გამოყენება, ინოვაციური პროცესის გააზრებას, ყველაზე ინოვაციური სტრატეგიისა და ტექნიკის ფორმირება-გამოყენებას საჭიროებს.

განვითარებული ქვეყნების ინოვაციური სფეროს შექმნისა და ფუნქციონირების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ამ სფეროში არსებული პრობლემების გადაჭრაში მთავარია სახელმწიფოს მხარდაჭერა. ინოვაციების მართვაში სახელმწიფოს როლი გამოიხატება ყველაზე ინოვაციური პოლიტიკის ფორმირებაში, მისი პრაოტიკების სწორი განსაზღვრაში, რეალური სტრატეგიებისა და მექანიზმების ფორმირებაში, წამოჭრილი პრობ-

ღეშების გადაწყვეტის ხელშეწყობაში. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ ინოვაციების მნიშვნელოვანი მამოძრავებელი ძალა კონკურენციაა, ამიტომ ინოვაციურ სფეროში სახელმწიფოს ჩარევის ნებისმიერი მცდელობა კონკურენციის თავისუფლების შესღუდვას არ უნდა იწვევდეს.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერის მსოფლიო გამოცდილების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ინოვაციების ხელშეწყობა შემდეგი პრინციპების დაცვით ხორციელდება:

- კომპლემენტარობა, რომელიც „მაგი ლაქების“ აღმოფხვრაზე გამოიხსნული სამუშაოების პრიორიტეტს გულისხმობს. ამ შემთხვევაში ქვეყნის ინოვაციური განვითარება შიდა და გარე პირობების შესაბამისი ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის ადეკვატური უნდა იყოს;
- ქვეყნისათვის უმნიშვნელოვანესი R&D მხარდაჭერა, რომელიც მსოფლიო დონის მიღწევებზე ორიენტირებული კვლევებისა და დამუშავებების მხარდაჭერას გულისხმობს;
- საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი სამეცნიერო-ტექნიკური პროდუქტების მიღების მხარდაჭერა, რომელიც ითვალისწინებს სახელმწიფოს მიერ ამ პროდუქტების დაფინანსებას ისეთი სახით, რომ ბაზარზე დაცული იყოს ეროვნული ფირმების შორის არსებული თანაფარდობა;
- მცირე და საშუალო საწარმოთა მხარდაჭერა, რომელიც მხოლოდ გარკვეული საწარმოების (და არა ყველას) მხარდაჭერას გულისხმობს.

ინოვაციური პოლიტიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპის ერთ-ერთი თავისებურებაა უმსხვილესი ფირმების მიერ ერთიანი სამეცნიერო-ტექნიკური კომპლექსების შექმნა. ამ კომპლექსებში წარმოება და კვლევა ერთიან პროცესადაა წარმოდგენილი, რაც „მეცნიერება-წარმოება“ ციკლის ყველა ეტაპის მჭიდრო კავშირსა და მის ეფექტიან მართვის უზრუნველყოფს. ამასთან ერთად ისრდება კონტაქტების მნიშვნელობა სახელმწიფო, საუნივერსიტეტო და სამრეწველო სამეცნიერო საშუალებების ორგანიზაციებს შორის. უნივერსიტეტებისა და სამრეწველო-სამეცნიერო თანამშრომლობის ძირითადი ფორმებია: სამეცნიერო-ტექნიკური პარკები, ინოვაციური ცენტრები, ერთობლივი საწარმოები, საუნივერსიტეტო სამეცნიერო-ტექნოლოგიური ცენტრები, შეთანხმებები სამრეწველო-საუნივერსიტეტო კვლევების შესახებ, სამეცნიერო-კვლევითი კონსორციუმები და სხვ.

XX საუკუნის 80-იან წლებში მსხვილი ფირმების ინოვაციურ პოლიტიკაში გამოიკვეთა ცვლილებები სამეცნიერო-ტექნიკური და საწარმოო-გასაღებითი საქმიანობის მიმართულებებში. ეს, უპირველესად, გამოიხატა პროდუქციის გამოშვებულ ასორტიმენტში მეცნიერებატევადი პროდუქციის წილის ამაღლებაში. ამჟამად მეცნიერებატევადი პროდუქციის მსოფლიო ბაზრის მოცულობა 2,3 ტრლნ დოლარადაა შეფასებული. აქედან აშშ-ის წილად მოდის 39%, იაპონიაზე – 30%, გერმანიაზე – 16%, რუსეთზე – 0,3%. მეცნიერებატევადი პროდუქციის გასაღება, თავის მხრივ, იწვევს თანამდევ ტექნიკური მომსახურების (ინჟინირიზმი, ლიზინგი, კონსალტინგი და ა. შ) გაფართოებას [2, გვ. 46].

ცვლილებები ტექნოლოგიურ პოლიტიკაში ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენციის შედეგია. ერთი მხრივ, რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია, აახლოებს რა სტანდარტებსა და მომხმარებელთა რეგიონს, მთელ რიგ დარგებში ქმნის მრავალნაციონალური კორპორაციების ეფექტიანი სტრატეგიული მართვის პირობებს (ცენტრალიზებული კონტროლი) და საკუთარი ფილიალების საფუძველზე. მეორე მხრივ, არსებობს მრავალი დარგი და ფირმა, სადაც თანამშრომლობის სტრატეგია უფრო ეფექტიანია, რადგან იგი უზარო კონკურენციის თავიდან აცილების საშუალებას იძლევა. აღსანიშნავია, რომ თანამშრომლობის სტრატეგია საერთაშორისო ფირმებს აძლევებს დიფერენსიაციის, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების და შთანთქმის სტრატეგიების გამოყენების შესაძლებლობას. თავის მხრივ, ამ

სტრატეგიების გამოყენებით სულ უფრო იზრდება განსხვავება ქვეყანათა ტექნოლოგიური განვითარების დონეებში. თანამედროვე ეტაპზე მსოფლიო მოსახლეობის დაახლოებით 15% ტექნოლოგიური ინოვაციებით უსრუწველყოფს დანარჩენ მსოფლიოს, პლანეტის მოსახლეობის დაახლოებით ნახევარს შესწევს საკუთარ წარმოებასა და მოხმარებაში ამ ტექნოლოგიების დანერგვის უნარი, ხოლო დანარჩენი ნაწილი (მსოფლიოს მოსახლეობის დაახლოებით 1/3) არც ინოვაციებს აწარმოებს და არც უცხოურ ტექნოლოგიებს ნერგავს [3, გვ. 68].

ცენტრალიზებული ეკონომიკიდან ღია საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში საქართველოს ეკონომიკამ სერიოზული ტრანსფორმაცია განიცადა, რომელმაც ინოვაციური განვითარების მნიშვნელოვანი რესურსის დაკარგვა გამოიწვია: შემცირდა სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებისა და მეცნიერ-მკვლევართა რიცხვი, აგრეთვე გაქრა ან მოქმედდა ინოვაციების მართვის საბჭოთა პერიოდში ჩამოყალიბებული მოდელები, მათი ჩანაცვლება კი ახალი მოდელებითა და მართვის ეფექტიანი სისტემებით ჯერ ეერ მოხერხდა. დღეს ინოვაციური პოტენციალის ზრდა სახელმწიფოს სტრატეგიულ მიმართულებას არ წარმოადგენს და ამის გამო ქვეყნის ინოვაციური განვითარება შეფერხებულია. ეს, უპირველესად, შეიძლება აისახას შემდეგი მიზეზებით:

- ეკონომიკის დარგების მხრიდან ინოვაციებსა და ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე მოთხოვნის არარსებობა;
- ინოვაციურ-ტექნოლოგიური სფეროს ფორმირებისა და განვითარების სახელმწიფო მხარდაჭერის, სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის არარსებობა;
- ქვეყნის სამეცნიერო პოტენციალის შემცირება;
- ქვეყნის ბიზნეს-გარემოს არსებითი გაუმჯობესების მიუხედავად, ინოვაციური სფეროს განვითარებისათვის არახელსაყრელი საინვესტიციო გარემო (მაღალი რისკისა და განუ-საქმევრებლობის გაზრდა).

აღამიანების მიერ ინოვაციების შექმნის, გამოყენების და მართვის უნარი დამოკიდებულია 3 ფაქტორზე:

1. ზოგადი, საშუალო და უმაღლესი განათლების თავისებურებები (განათლების ხანგრძლივობა სხვაობისა და დონის, საგანმანათლებლო პროგრამები, განათლების ხარისხი სკოლა და უმაღლეს სასწავლებლებში);
2. განათლების დონე ქვეყანაში;
3. მოწვევითა რაოდენობა I მასწავლებელზე.

2010 წლის აღამიანური განვითარების ინდექსით (0,698) საქართველოს 74-ე ადგილი უკავია მსოფლიოში და იგი მაღალი განვითარების ქვეყანათა ჯგუფში შედის. მისი მოსრდილი (15 და მეტი ასაკის) მოსახლეობის განათლების დონის კოეფიციენტი 99,7. უმაღლესი განათლების მოცვის დონე სასკოლო ასაკზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის 34,3 %-ს შეადგენს. საქართველოში I მასწავლებელზე მოდის 12,5 მოწვე (აშშ-ში - 14,3; გერმანიაში - 16,0; იაპონიაში - 18,8; საფრანგეთში - 20,3; შვეიცარიაში - 18,0; შვეიცარიაში - 10,7) [4, გვ. 193].

2000-2007 წლებში საქართველოში განათლებაზე საშუალოდ იხარჯებოდა მშპ-ის 2,9%, ჯანდაცვაზე - 1,5%, სამეცნიერო კვლევებსა და დამუშავებებზე - 0,2 % თავდაცვაზე - 8,5 %. 2008 წელს ძირთად კაპიტალში დაბანდებულია მშპ-ის 22,5 % [4, გვ. 194].

საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურის, აგრეთვე მისი ექსპორტის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ:

- ძალიან დაბალია ქართული ფირმების ინოვაციური აქტივობა, რაც აფერხებს მათი საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის დონის ამაღლებას;
- საქართველოს არ გააჩნია ადგილი ინოვაციური პროდუქციის მსოფლიო ბაზარზე;

• ეკონომიკური განვითარების ქართული მოდელი არ შეესაბამება (უფრო მეტიც, მსგაუ-
სი ელემენტების (კი არ გააჩნია) წარმატებით განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ
მოდელებს;

საქართველოს ექვექტიანი ეკონომიკური ზრდისათვის სჭირდება ეკონომიკური განვი-
თარების ინოვაციური მოდელი. ამ ახალ ეკონომიკურ მოდელზე გადასასვლელად ქვეყანას
აქვს შემდეგი ძლიერი მხარეები და შესაძლებლობები:

- მისახლეობის განათლების მაღალი დონე;
- უმაღლესი განათლების განვითარებული და რეფორმირებული სისტემა;
- დაგროვილი ინტელექტუალური კაპიტალი, განვითარებული ქვეყნების შესაფერისი
მეცნიერული ელიტა და საერთაშორისო აღიარების მქონე მეცნიერების საკმაო რაოდე-
ნობა;
- იაფი და კვალიფიციური სამუშაო ძალა;
- ღია ეკონომიკა და ლიბერალური ბიზნეს-გარემო;
- საკმაოდ დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემა;
- თავისუფალი ინდუსტრიული და საეკპრო ზონების შექმნის შესაძლებლობები;
- ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა;
- მრავალი საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრობა;
- საერთაშორისო პროექტებში მონაწილეობა.

ამასთან, ეკონომიკის განვითარების ინოვაციურ მოდელზე გადასვლას აფერხებს
შემდეგი სუსტი მხარეები და შესაძლებლობები:

- მოსკვლეული საწარმოო ფონდები, ტექნიკისა და მოწყობილობის დაბალი ტექნოლო-
გიური დონე;
- ფინანსური სახსრების უკმარისობა არსებული საწარმოო სიმძლავრეების მოდერნიზა-
ციისათვის და ახალი მაღალტექნოლოგიური საწარმოების შესაქმნელად;
- მცირეჯგერენტის დაბალი დონე;
- არასრულყოფილი ინსტიტუციური და სამართლებრივი მექანიზმები ინოვაციური საქმი-
ანობის სტიმულირებისათვის;
- ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონე;
- მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურის დეფორმაცია;
- სუსტი ორიენტაცია პროდუქციის ხარისხზე;
- პოლიტიკური არასტაბილურობის საშიშროება, დაკარგული ტერიტორიები;
- განვითარების ინოვაციურ გზაზე გადასვლის მნიშვნელობის გაუთავისებლობა და ბიზ-
ნისის დაბალი კულტურა.

ქვეყნის ინოვაციური განვითარების მართვაში ერთ-ერთი საკენადო პრობლემა ტექნო-
ლოგიების კომერციალიზაცია. ამიტომ საქართველოს ინოვაციური სექტორის შესაქმნე-
ლად საჭიროა ინოვაციური პოტენციალის შეფასება, არსებული მეცნიერული დამუშავებე-
ბისა და გამოგონებების დაყვანა „საბაზრო კონდიციაზე“, აქტუალური სიახლეების ძიება
და მათზე მოთხოვნის სტიმულირება, ენერგული ბიზნესის განვითარება და ა. შ. [5. გვ.
131].

ქართული ფირმების საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებად უნდა იქცეს ახალი
მცარე ინოვაციური (start-up ტიპის) საწარმოების შექმნა და საწყის ეტაპზე მათი სახელმწი-
ფო სტიმულირება, სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებსა და საწარმოებს შორის თანამ-
შრომლობის ხელშეწყობა, ინოვაციებისა და ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების მასტიმუ-
ლირებელი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი პირობების შექმნა და, საერთო ჯამში, ისეთი
ეროვნული პოლიტიკის ფორმირება, რომელიც ხელს შეუწყობს მსლაერი ინოვაციური სექ-

კორის ჩამოყალიბებას. ამ პოლიტიკის პირთი უნდა გახდეს საქართველოს ეკონომიკის პროგრესული სტრუქტურულ-ტექნოლოგიური ცვლილებების უსრუენელმყოფელი დონისიფიკების სისტემა, რამელიც თანამედროვე ტექნოლოგიური წყობის საწარმოებში კონკურენტუნარიანი ეროვნული საქონლისა და მომსახურების წარმოების შესაძლებლობას განაპრობებს.

ეროვნული ინოვაციური სისტემის ფორმირებისათვის უნდა გამოიძებნოს სათანადო სახსრები, რომლებიც მოხმარდება მეცნიერების აღორძინებასა და განათლების სისტემის სრულყოფას. ინოვაციური საქმიანობის გააქტიურება და მისი ეფექტიანი მართვა სახელმწიფოს სისტემატური ზრუნვის საგნად უნდა იქცეს. ჩვენმა მთაერობამ არ უნდა დაუშვას „ტენიების გაღიება“, ახალგაზრდა პერსპექტიული კადრების დაკარგვა. ამისათვის კი საჭიროა სამეცნიერო ინფრასტრუქტურის განვითარება და მაღალი ხელფასები, ჩვენს სასარგებლოდ იმ თანამედროვე მსოფლიო ტენდენციის გამოყენება, რომელიც გამოიხატება განვითარებად ქვეყნებში მაღალტექნოლოგიური წარმოებების გადატანაში, რადგან იქ იაფია შრომა. აღნიშნულთან ერთად გასათვალისწინებელია, რომ დღეს ტერიტორიის ეფექტიანი ათვისება მისი უნიანსური და ინტელექტუალური რესურსების ამოღებაა. განვითარებული ქვეყნები იზიდავენ საუკეთესო მეცნიერებს, სპეციალისტებს და ასეთი სახით ზრდიან თავიანთ ინტელექტუალურ კაპიტალს. ადამიანისეული კაპიტალის კონცენტრაცია ობიექტური პროცესია. უფრო განვითარებული სამყაროს პროგრესი მიმდინარეობს „სათვისებელი“ ქვეყნების ღებრადაციის ხარჯზე. სწორედ ამ პრობლემის გააზრებამ წარმოშვა ე.წ. „წაღწალებული“ ქვეყნების ცნება. ესაა ის ქვეყნები, რომელთაც დაკარგეს განვითარების რესურსი და მათი წარმოების უნარი. საქართველოს წინაშეც დგას ასეთი საშიშროება და მისი თავიდან აცილება პროგრესული ეკონომიკური პოლიტიკითაა შესაძლებელი, რომლის მოთვარი შემადგენელი უნდა იყოს ახალი ცოდნის დაგროვების ხელშეწყობა, ინტელექტუალური კაპიტალის ხარისხის ამაღლება. მსოფლიო მეურნეობაში მიმდინარე რევოლუციური ცვლილებები ნათლად მეტყველებს, რომ ცოდნის გარეშე „ახალი ეკონომიკის“ პროდუქტების მოხმარება, ახალ ინოვაციურ კონტურებში ჩაწერა უბრალოდ შეუძლებელია. მსოფლიო ეკონომიკის ინოვაციურ კონტურებს გარეთ დარწნილი ქვეყნები კი განწირული არიან.

ლიტერატურა:

1. ინტელექტუალური კაპიტალი და ტექნოლოგიების საერთაშორისო გაცვლა. თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2004.
2. Николасва Л.А. Региональные аспекты реализации интеллектуального потенциала в условиях инновационных преобразований. Ж. Проблемы современной экономики, N 4(32), с.45-51
3. საერთაშორისო ეკონომიკისა და ბიზნესის აქტუალური საკითხები. თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2009.
4. Human Development Report 2010. 20th Anniversary Edition. 2010
5. Л. Корганашвили. Перспективы инновационного развития Грузии. III международная научная конференция "Роль научной инновации в развитии экономики страны". Материалы. Национальная академия наук Азербайджана. Баку, 2009. с. 130-132.

მცირე და საშუალო საწარმოებს საბაზო ეკონომიკური საშვიანობის უცხოური გამოცდილება

თანამედროვე მსოფლიოში მცირე და საშუალო მეწარმეობის დინამიკური განვითარება განპირობებულია იმ უპირატესობებით, რომელსაც ბიზნესის ორგანიზაციის ეს ფორმა უწოდებს: მეტი მოქნილობა და მობილობა, შედარებით მცირე მოცულობის სასტარტო კაპიტალის და საბრუნავი საშუალებების საჭიროება, ინოვაციურობა, განსაკუთრებული სოციალური დანიშნულება. მოცემული საკითხის შესწავლის აქტუალობა გამოჩინარების მსოფლიო წარმოების პროცესში მიმდინარე ცვლილებებიდან, რომელიც ზრდის ტრანსნაციონალური კორპორაციების ტექნოლოგიურ ჯაჭვში ჩართული მცირე და საშუალო საწარმოების მნიშვნელობას.

სტატიის მიზანია მცირე და საშუალო საწარმოების საბაზო ეკონომიკური საქმიანობის მოწინავე უცხოური გამოცდილების შესწავლა და ანალიზი, რაც დაგეგმვარება ქართული ბიზნესის წინაშე მდგარი პრობლემების გადაჭრის გზების გამოვლენაში.

განვითარებულ ქვეყნებში მცირე და საშუალო საწარმოები განსაზღვრავენ მოსახლეობის დიდი ნაწილის სოციალურ მდგომარეობას და ცხოვრების დონეს, აგრეთვე გვევლინებიან სხვადასხვა სახის პროდუქციის მწარმოებლებად და მომხმარებლებად. ეროვნული ბიზნესის სისტემაში მცირე და საშუალო მეწარმეობის სექტორი წარმოდგენილია ფირმათა ფართოდ განშტოებული ქსელით, რომლებიც ძირითადად ადგილობრივ ბაზარზე საქმიანობენ და ახლო კავშირით გააჩნიათ მომხმარებლებთან. ამასთან, ასევე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მათ მიერ წარმოებული პროდუქციის საზღვარგარეთ გაყიდვას, რაც ზრდის საბაზო სავაჭრო ბრუნვას და აღრმავენ საწარმოო კოოპერაციას უცხოელ პარტნიორებთან (იხ. ცხრილი).

ცხრილი 1

**მცირე და საშუალო საწარმოების საქმიანობის მაჩვენებლები საზღვარგარეთის
ქვეყნებში.¹**

ქვეყანა	საწარმოთა რაოდენობა (ათასი)	დასაქმებულთა რაოდენობა (მლნ. კაცი)	წილი დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში (%)	წილი მშპ-ში (%)	ექსპორტზე ორიენტირებული საწარმოების წილი (%)	წილი ქვეყნის ექსპორტში (%)
დიდი ბრიტანეთი	2630,0	13,6	49,0	50-53	10	—
გერმანია	2290,0	18,5	46,0	50-54	25 (საშუალოდ)	35-40
იტალია	3920,0	16,8	73,0	57-60		—
საფრანგეთი	1980,0	15,2	54,0	55-62		—
უეოკავშირის	15770,0	68,0	72,0	63-67		—
აშშ	19300,0	70,2	54,0	50-52		29-30
იაპონია	6450,0	39,5	78,0	52-55	6	35-40

¹ www.oecd.org

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ცალკეული ქვეყნის მცირე და საშუალო საწარმოთა სა-
გარეო ეკონომიკური საქმიანობის მანევრებლებში დიდი განსხვავებაა. ეკონომიკური თანა-
შრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის მონაცემებით, განვითარებულ ქვეყნებში
მცირე საწარმოების მეოთხედი შემოსავლების 10-40%-ს საგარეო ეკონომიკური საქმიანობი-
დან იღებს. მათ მცირე ექსპორტირებული პროდუქტია მსოფლიო ექსპორტის 25-35%-ს შედ-
გენს, რომელიც განუხრელად იზრდება და დინამიკის ტემპებით დაახლოებით 2-2,2-ჯერ
აღმსაბუთებს მსხვილი კომპანიებისას.

დასაგლტოვებელია მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის სახელმწიფო რეგულ-
ირებული პროდუქციის წილი 20-47% შეადგენს, ხოლო იაპონიისა და აშშ-ის მანქანათმშე-
ნებლობის დარგებში ეს მაჩვენებელი შესაბამისად 30 და 40%-ია. განვითარებულ ქვეყნებში
საგარეო-საეკსპორტო საქმიანობას 130-150 ათასი არც თუ ისე მსხვილი კომპანია ახორციე-
ლებს. მაგალითად, თუ მხოლოდ საქონლის ექსპორტს აკლავთ, აშშ-ის მცირე და საშუა-
ლო საწარმოებზე მოდის ქვეყნის ექსპორტის 20%, ხოლო ისეთ ქვეყნებში, როგორიცაა პო-
ლანდია, ბელგია, გერმანია, იაპონია ცალკეულ წლებში ეს მაჩვენებელი 35-40%-ს აღწევდა.

მცირე და საშუალო საწარმოები ექსპორტის სხვადასხვა ფორმებს და მეთოდებს მი-
მართავენ. სახელმწიფო სტაბილური მომხმარებლების არსებობის შემთხვევაში ეს სა-
წარმოები თავისთავად ახორციელებენ ექსპორტს, აფორმებენ კონტრაქტებს და ქმნიან მცირე
მასშტაბის საგარეო-საეკსპორტო განყოფილებებს. აშშ-ში მცირე და საშუალო საწარმოების
3/4 აქვს საკუთარი გაყიდვების კანტორები, მაგრამ გასაღების შრდა და ახალი ბაზრების
მოძიება დიდ დანახარჯებს საჭიროებს, რომელთა გაღება ხშირ შემთხვევაში ასეთ საწარ-
მოებს არ შეუძლია. ამის გამო იაპონიაში მცირე საწარმოები ექსპორტზე ფუნქციონირებს
კონსოლიდირებული საეკსპორტო სახელებით. მცირე და საშუალო საწარმოები ასევე მიმართავენ საეკს-
პორტო შუამავლების მომსახურებას – კერძო სპეციალიზებული სააგენტოები და კანტორები.
ამით მცირდება საგარეო-საეკსპორტო ოპერაციებში მონაწილეობასთან დაკავშირებული რისკი,
მაგრამ იკარგება მცირე საწარმოს საგარეო ბაზარზე საქმიანობის ძირითადი უპირატესობა
– მომხმარებლებთან პირდაპირი კავშირი. საეკსპორტო შუამავლებთან კომერციულ საწყისებზე
აწყობილი ერთიერთობები ასევე ითვალისწინებს მათთვის საკომისიოს გადახდასაც. საგარ-
ეო ეკსპორტიდან მიღებული შემოსავლების გასაზრდელად მცირე და საშუალო საწარმოე-
ბი მიმართავენ საეკსპორტო-სამრეწველო პალატებს და ასოციაციებს, რომლებიც დახმარებას
შეადარებთ შედარებით პირობებში ახორციელებენ. განვითარებულ ქვეყნებში ასევე ფარ-
თოვდა გაერცხლებული მცირე საწარმოების საექსპორტო კავშირები, რომლებიც სინდიკა-
ტების ან კონსორციუმების ფორმით არიან ორგანიზებული. მსგავსი გაერთიანებები ფარ-
თოვდა გაერცხლებული იტალიაში, სადაც 2005 წელს არსებობდა 300-მდე კონსორციუმი,
რომელშიც 10000-ზე მეტი ფირმა იყო ჩართული.¹

მცირე და საშუალო საწარმოები აქტიურად ეიდან ლიცენზიებს უცხოურ კომპანიებ-
ს. ისეთ ფორმას, როგორიცაა უცხოელ პარტნიორებთან ერთობლივი საწარმოების ფორმირე-
ბა. ამ ღრის გადაწყვეტი მსმწნელობა არ ენიჭება პარტნიორების ფინანსური პარიტეტის
დაცვას, წინასწარი შეთანხმებით მონაწილე მხარეების წილობრივი შენატ-ნი შეიძლება
განხორციელდეს მატერიალური რესურსების მიწოდებით, ან შერებების, მოწოდებობების,
ინტელექტუალური საკუთრების, ტექნიკური სინფორმაციის, პერსპექტიული საქმეცნიერო გა-
მოყვლეების სახით.

მცირე და საშუალო საწარმოები აქტიურად ეიდან ლიცენზიებს უცხოურ კომპანიებ-
ს. ისევე როგორც ამას აკეთებენ ტრანსნაციონალური კომპანიები. აშშ-ის ცირე და სა-
შუალო ბიზნესის წილად მოდის საექსპორტო სალიცენზიო შეთანხმებები 50%. უნდა

¹ <http://www.smallfirms.org/Business.asp>

აღინიშნოს, რომ მცირე საწარმოების მიერ ტექნოლოგიური სიახლეების რეალიზაცია ხდება მათი სასიცოცხლო ციკლის ადრეულ სტატიებზე, როდესაც პროდუქტზე მოთხოვნა მაღალია და ბაზარი არაა გაჯერებული. ამასთან, მსხვილი კომპანიებისაგან განსხვავებით, ახალი ტექნოლოგიების მყიდველებს თავს არ ახეივან 'ხელმეტ პირობებს და ვალდებულებებს. ლიცენზიის გაყიდვა სასაღერგარეთ საერთაშორისო ბიზნესის სხვა ფორმებთან შედარებით ნაკლებად სარისკოა, ამიტომ მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის სასაღერგარეთიდან მიღებული სალიცენზიო შემოსავლები მთლიანად 25-45% შეადგენს. მსხვილი კომპანიებისათვის ეს მანქანებელი 3-5% არ აღემატება.

აღნიშნულის გარდა, მცირე და საშუალო საწარმოები აქტიურად ერთვებიან რეგიონულ ინტეგრაციულ პროცესებში უცხოური ინვესტიციების და სუბკონტრაქტების საფუძველზე. დასავლეთ ევროპაში ერთიანი ბაზრის ფორმირებამ განაპირობა შიდა სასაღერგარეთ რაიონებში დასაქმების შემცირება. ეს პრობლემა მცირე ბიზნესის განვითარების გზით გადაიჭრა. ამ მიზნით ევროკავშირმა მიმართა იურიდიულ, ორგანიზაციულ და ფინანსურ ზომებს, რის შედეგად საწარმოო სუბკონტრაქტებში წართული აღმოჩნდა 203 ათასი საწარმო, სადაც დაახლოებით 7,5 მლნ ადამიანი იყო დასაქმებული, აქედან 4 მლნ უშუალოდ სუბკონტრაქტული შეკეთების შესრულებითაა დაკავებული.¹

მსხვილი და მცირე ბიზნესიც განიცდის კონკურენციის შემოქმედებას, როგორც შიდა, ასევე საგარეო ბაზარზე. მსხვილი კომპანიების პროდუქცია ბაზარზე შედის შუამავლების მეშვეობით, რომლებიც კონკურენციაში არიან ერთმანეთთან და პოულობენ კომპრომისულ გადაწყვეტილებებს. შედეგად მსხვილ საწარმოებს გააჩნია მეტი შესაძლებლობები დაკავდნენ წარმოებით და განახორციელონ სტრუქტურული ცვლილებები, რათა ამაღლონ როგორც საკუთარი პროდუქციის, ისე მათი შუამავლების კონკურენტუნარიანობა. განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ კონკურენტულ ბრძოლაში წარმატების მისაღწევად მცირე და საშუალო საწარმოები უნდა აკმაყოფილებდნენ შემდეგ პირობებს:

- შესაქმნელი, პატენტით დაცული ტექნოლოგიური სიახლის ფლობა, რომელიც აპრობირებულია ლოკალურ დონეზე და შესაბამისად მზადაა სასაღერგარეთ კომერციული გაერცელებისათვის;

- მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობა, გამოშვებულ პროდუქციას უნდა გააჩნდეს სათანადო სამომხმარებელ თვისებები, ხოლო წარმოების ხარჯები მცირე უნდა იყოს;

- პრაქტიკულად გარანტირებული გასაღების ბაზარი;

- კაპიტალდაბანდების მაღალი რენტაბელობა და საჭირო ინვესტიციების მცირე მოცულობა;

- წარმოების პროცესის ტირაჟირების სიმარტივე.

როგორც წესი, მსხვილი საწარმოები სუბკონტრაქტორებს მკაცრ მოთხოვნებს უყენებენ. ამასთან, თითოეულს სუბკონტრაქტორის შერჩევის საკუთარი კრიტერიუმები გააჩნია, რაც საშუალებას აძლევთ მიწოდებული პროდუქციის მაღალ ხარისხს მიაღწიონ. მსხვილი საწარმოები სუბკონტრაქტორებისაგან ხშირად ითხოვენ კადრების პროფესიონალიზმის ამაღლებას, მუდმივად აკონტროლებენ მიწოდებული პროდუქციის და განხორციელებული ოპერაციების ხარისხს.

განვითარებულ ქვეყნებში მცირე ბიზნესის დინამიკური განვითარება სრულებითაც არ ამცირებს იმ პრობლემების მნიშვნელობას, რომელსაც ლოკალური თუ საერთაშორისო სუბკონტრაქტის მცირე და საშუალო საწარმოები აწყდებიან. ამასთან, აღნიშნული ორი კატეგორიის საწარმოების პრობლემებს თვისობრივად განსხვავებული ხასიათი გააჩნია. ში-

¹ http://www.parliament.ge/files/437_1262_228785_437_1262_702572_mcrebiznesi%5B1%5D.pdf

და ბაზარზე მოდერნიზაციის სწრაფი თავს იხეხს ისეთი პრობლემები, როგორიცაა – დაბალი შემოსავალი, ბიზნესის მარეგულირებელი რთული საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზა, პერსონალის დაბალი კვალიფიკაცია, გამოუცდებლობა და ა.შ. დიდ ბრიტანეთში მცირე და საშუალო საწარმოების რეკულარული გამოკითხვები გვიჩვენებს, რომ ადგილობრივ ბაზარზე ორიენტირებულ მეწარმეებს ყველაზე მეტად შემოსავლების დაბალი დონე აწუხებს. ამის გაგება მარტივია – დაბალი შემოსავალი ზღუდავს ინვესტიციებს და ბიზნესის ზრდის შესაძლებლობას.¹ ამასთან, ეს სრულებითაც არ ნიშნავს ამ ქვეყნის მცირე ბიზნესის არაეფექტიანობას, არამედ არახელსაყრელ ეკონომიკურ და სამართლებრივ გარემოზე მიუთითებს.

თანამედროვე პირობებში იაპონური მცირე და საშუალო საწარმოების მხოლოდ 6%-ია ორიენტირებული მთლიანად საგარეო ბაზარზე, მაშინ როდესაც მსხვილი საწარმოების ნახევარზე მეტი (54%) აქტიურადაა ჩართული საერთაშორისო ბიზნესში. ამასთან, ბევრი მცირე საწარმო აცნობიერებს საგარეო ბაზარზე გასვლის უპირატესობას, თუმცა სხვადასხვა მიზეზის გამო ვერ ახერხებს ამას. წამყვანი იაპონური ფირმების გამოკითხვები გვიჩვენებს, რომ საქმიანობის საზღვრებს გარეთ გაფართოებას ხელს უშლის შემდეგი ფაქტორები:

- შესაბამისად მომზადებული მმართველობითი პერსონალის დეფიციტი;
- საზღვარგარეთ გასაღზავნი კადრების უკმარისობა;
- უცხოური ბაზრის ათვისებასთან დაკავშირებული პრობლემები;
- საზღვარგარეთ საჭირო ტექნოლოგიური დონის არ არსებობა, რაც იქ წარმოების ორგანიზებას გახდინდა შესაძლებელს;

– საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის დეფიციტი;

– იაპონიაში პროდუქციის უფრო ეფექტიანად წარმოების შესაძლებლობები;

– საზღვარგარეთ პოტენციური პარტნიორების არ ყოფა;

– საზღვარგარეთ წარმოების პროცესის მაკომპლექტებლებით და ნედლეულით უზრუნველყოფის სირთულე.

ამგვარად, მცირე და საშუალო საწარმოების საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის უცხოური გამოცდილების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ბიზნესის ეს უმნიშვნელოვანესი ფორმა განიცდის მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე საკვანძო პროცესების – ინტერნაციონალიზაცია, გლობალიზაცია, რეგიონალიზაცია, მუდმივ ზემოქმედებას. მცირე ბიზნესის მოწყობისა და ფუნქციონირების პრინციპები, მხარდაჭერის ფორმები და მეთოდები განსხვავდება ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით. მოწინავე უცხოური გამოცდილების გაზიარებით შესაძლებელია საქართველოში მცირე და საშუალო საწარმოების ეფექტიანობის ამაღლება, რაც უსრუნველყოფს მოსახლეობის დამატებით დასაქმებას, სამეცნიერო ტექნიკურ პროგრესის შედეგების წარმოებაში დანერგვას, საექსპორტო პოტენციალის და საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდას.

¹ <http://www.reality-inform.ru/article.s/article.php?id=151>

გლობალიზაცია და მსოფლიოს ეკონომიკური ზუსტიბა

ლინგვისტური თვალსაზრისით ტერმინი გლობალიზაცია წარმოდგება ფრანგული სიტყვა global-ისაგან, რაც საყოველთაოს ნიშნავს. ის ასოცირდება ლათინურ სიტყვა global-თან [1, გვ. 211]. გლობალიზაცია ფრაგმენტაციის (დაყოფა, დანაწევრება) საწინააღმდეგო ტერმინად მოგვეყვინა XX- საუკუნის 80-იან წლებში, როდესაც პირველად ამერიკელმა მეცნიერმა ტ. ლევიტმა [7, pp.92-102] იგი ცალკეული ბაზრების შესწავლის პროცესის ასახსნელად გამოიყენა. ამრიგად, თავდაპირველად ის წმინდა ეკონომიკური შინაარსის ტერმინია, მაგრამ სულ რამოდენიმე წელიწადში სასოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო მოიცვა. 1990 წელს ღონდონში გამოცემულ კრებულში – „გლობალიზაცია, შემეცნება და სასოგადოება“ – ეს ტერმინი ერთ-ერთმა პირველმა გამოიყენა მ. ელბორუმ მსოფლიო ქვეყნებისა და ხალხების, სხეულისა და კულტურისა და ცივილიზაციის ერთიანობის გამოსახატავად [2, გვ. 116].

ლიტერატურაში დამკვიდრდა გლობალიზაციის, როგორც ტერმინისადმი უამრავი მიდგომა. მაგალითად, ცნობილი ინგლისელი სოციოლოგი ე. გიდენსი მიიჩნევს, რომ ის უპირატესად არის სოციალური მოვლენა „გლობალიზაცია“ შეიძლება განისაზღვროს, როგორც სოციალური ურთიერთობების ისეთი ინტენსიფიკაცია, რომელიც დაშორებულ ადგილებს ისეთიანრად აკავშირებს, როდესაც ადგილობრივი ყალიბდება ათასობით მილის იქით მომხდარი მოვლენების საფუძველზე და პირიქით“ [3, გვ.11] – წერს ის. ამერიკელი ეკონომისტი გ. ბაგვატი განმარტავს, რომ ეს არის „საგარეო ვაჭრობის, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების, მოქალაქიანი კაპიტალის ნაკადების, სამუშაო ძალის და საერთოდ მოსახლეობის გადაადგილების, ასევე ტექნოლოგიების, საერთაშორისო გაცემის საფუძველზე მსოფლიო სისტემაში ეროვნული ეკონომიკის ინტეგრაციის პროცესი“ [3, გვ.12]. ამავე აზრს იზიარებს ამერიკელი ეკონომისტი ჯ. სტიგლიცი, რომლის მიხედვითაც „გლობალიზაცია არის ქვეყნებისა და ხალხის სულ უფრო მჭიდრო ინტეგრაცია, რომელიც განპირობებულია ტრანსპორტისა და დანახარჯების მნიშვნელოვანი შემცირებით, საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, ცოდნის, ადამიანების ეროვნულ საზღვრებს მიღმა გადაადგილებით, პროცესი, რომელიც ხორციელდება ხელოვნური ბარიერების მოსპობით“ [3, გვ.2]. მიუხედავად მრავალი ინტერპრეტაციისა, როგორც წესი ტერმინი გლობალიზაცია გამოიყენება სამი განსხვავებული, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებული ასპექტით: პირველი, იმ ეკონომიკური მოვლენების განსაზღვრისათვის, რომლებიც იწვევს ეროვნული ბაზრების ინტეგრაციის პროცესს; მეორე, იმ პოლიტიკური პროცესების ასახვის მიზნით, რომლებიც დაკავშირებულია საქონლის მომსახურებისა და კაპიტალის მოძრაობის საერთაშორისო ბარიერების ლიკვიდაციასთან; მესამე, იმ ზოგადი პოლიტიკური მოვლენის დასადგენად, რომლებიც ასახავს გლობალური პოლიტიკის გაერცილებას სამშინაო და საერთაშორისო ბაზრების დონეებზე.

მე-20 საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში კაცობრიობა განვითარების ახალი ეტაპი – დაკავშირებულია გლობალიზაციასთან, უკანასკნელში იგულისხმება ერთიანი, გლობალური ეკონომიკური სისტემის ფორმირება, რომელიც ეფუძნება ღია, საბაზრო ეკონომიკისა და პოლიტიკური დემოკრატიის პრინციპებს. ამასთან, თანამედროვე გლობალიზაციას პეაეს წინამორბედი, რომელმაც დაახლოებით ასი წლის წინ დაიკარგა თავისი, როგორც წამყვანი

ძაღვის როლი. ეს არის პირველი სამრევლო რეოლუცია. თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რეოლუციისაგან განსხვავებით, ამ პირველი გლობალიზაციის ძირითად მაშობრებელს ტექნოლოგია წარმოადგენდა. ამ ეპოქაში, ტექნოლოგია აფართოვდა შრომის საერთაშორისო დანაწილების საზღვრებს, პოლიტიკა კი უბიძგებდა სახელმწიფოებს პროტექციონიზმის, იმპერიალიზმისა და ზოლიტარიზმისაკენ, რისი ტრაგიკული შედეგიც აღმოჩნდა პირველი მსოფლიო ომი, რომლის ეკონომიკური შედეგები: ინფლაცია, ეკონომიკური დაცემა, უმუშევრობა მიუთითებდნენ ანტილიბერალური, ტოტალიტარული დოქტრინის აღდგენაზე, ხოლო მოგვიანებით დიდმა დემარსიამ კიდევ უფრო გააღრმავა ტერორული ბაზრების დაცვის აუცილებლობა, რამაც საბოლოოდ ლახვარი ჩასვა ლიბერალურ ეკონომიკურ პოლიტიკას. მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ განითავრებულმა კაპიტალისტურმა ქვეყნებმა აშშ-ის ხელმძღვანელობით მოახდინეს ლიბერალური ეკონომიკური წესრიგის რესტავრაცია. კომუნისტური ქვეყნები კი კვლავინდებურად ახდენდნენ ანტიკაპიტალისტურ და ინფლაციონიზმის პოლიტიკის რეალიზაციას და მხოლოდ საბჭოთა იმპერიის დაშლის, წინათის ეკონომიკის გახსნის და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების მიერ ბაზრების ლიბერალიზაციის შემდეგ, შესაძლებელი გახდა გლობალიზაციის ახლებური აღქმა. ამდენად, გლობალიზაცია არის არა ტექნოლოგიური იმპერატივი, ან მხოლოდ ეკონომიკური მიუღწეა, არამედ ისტორიული პერსპექტივის კუთხით ის განიხილება, როგორც მსოფლიო ქვეყნების პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი. უფრო ფართო თვალსაზრისით, გლობალიზაცია ეს არის ცენტრალიზებული დაგეგმვისაგან განდგომის ერთ-ერთი შედეგი, ბრძოლის პროცესი ახმით „უხილავ ხელსა“ და ეკონომიკის ცენტრალიზებული მართვის „მკედარ ხელს“ შორის. გლობალიზაციის პროცესების შედეგად მსოფლიო მეურნეობა სულ უფრო ღრმად იჭრება ეროვნულ ეკონომიკაში, განსაზღვრავს მისი განითავრების პროპორციებს, ურთიერთქმედების მექანიზმს, ფუნქციონირების ნორმებს და სტანდარტებს, მაგრამ არ ცვლის საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი მონაწილის – სახელმწიფოს ფუნქციას, არამედ, აძლიერებს სხვა მონაწილეების – ტრანსნაციონალური კორპორაციების (ტკპ), საერთაშორისო ბანკების (ტბ), რეგიონული ორგანიზაციების მსარდო როლს.

XX საუკუნეში მსოფლიოში დამკვიდრებულმა ეკონომიკურმა წესრიგმა, მეორე მსოფლიო ომის ომის შემდგომი პერიოდიდან 80-იანი წლების ჩათვლით, ის სამ ნაწილად: კაპიტალისტურ, სოციალისტურ და ე.წ. „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებად დაყო. ეს ქვეყნები ერთმანეთისგან განსხვავდებოდნენ ეკონომიკური განითავრების დონით, პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემებით, მსოფლმხედველობით. აღნიშნულ პერიოდში მსოფლიო წესრიგის ცვლილებების დინამიკა წარმოგვიდგება შემდეგი სახით: პირველი ეტაპი, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, კაპიტალისტურ და სოციალისტურ სისტემებს შორის ურთიერთობა ე.წ. „ცივი ომის“ კონცეფციაზე იყო დაფუძნებული; მეორე ეტაპის საფუძველია 90-იანი წლების დასაწყისი. ის „ცივი ომის“ დამთავრებით, სოციალისტური სისტემის დაშლით, გერმანიის გაერთიანებით და შესაბამისად ორ ანტაგონისტურ ბლოკს შორის წინააღმდეგობის მოსპობით ხასიათდება, რაც ბიძგი გახდა გლობალიზაციის დამკარებაში, რომელიც განითავრებული ქვეყნების, განსაკუთრებით კი აშშ-ის საგარეო-პოლიტიკური უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი კომპონენტია. ამ პერიოდში ერთმანეთის მიმართ ანტაგონისტურად განწყობილი ქვეყნები, განსაკუთრებით აშშ და საბჭოთა კავშირი ცდილობდნენ თავიანთი გავლენის ორბიტაში მოქცევათ სხვა სახელმწიფოები, უმთავრესად „მესამე სამყაროს“ ქვეყნები. ე. ი. გლობალიზაციისაკენ სწრაფვა XX საუკუნის მე-2 ნახევრის მთავარი პოლიტიკური მიმართულებაა, რომელშიც, რამდენადაც პარადოქსულად არ უნდა ჟღერდეს, თავისებური წვლილი შექმნიდა საბჭოთა კავშირსაც. გლობალიზაციისაკენ სწრაფვაში მათ შორის განსხვავება იყო ის, რომ საბჭოთა კავშირი მსოფლიოში გასავრცელებლად იყენებდა სოციალიზმის, კომუნიზმის იდეებს, რაც შეესაბამება დახასიათდეს, როგორც სოციალის-

ტური გლობალიზაცია ანუ გლობალიზაცია იდეოლოგიის მეშვეობით, ხოლო აშშ გამოდიოდა დემოკრატიის, სიტყვის თავისუფლების, კერძო საკუთრების და სხვა ეგზოტ, რასაც კაპიტალისტური გლობალიზაცია, ანუ ეკონომიკურ-პოლიტიკური გლობალიზაცია შეიძლება ეწოდოს. ამრიგად, გლობალიზაციისაკენ სწრაფვა კაცობრიობის განვითარების დამახასიათებელი თავისებურებაა, ყოველი ძლიერი სახელმწიფო ანხორციელებდა პოლიტიკას თავისი გავლენის სფეროს გაფართოებისათვის. გლობალიზაციის პოლიტიკას ემსახურებოდა ნაციტურ-პიტლერული რეჟიმი, რომელიც გერმანიის ბატონობის ქვეშ მთელი მსოფლიო გაერთიანებას ცდილობდა, ანუ ეს იყო გლობალიზაციისაკენ სწრაფვა სამხედრო ძალის გამოყენებით, მსოფლიოში ეკონომიკური დომინირების მოპოვების ყველაზე საშინო გზა. ასე მაგალითად, 30-იანი წლების გერმანიაში სახელმწიფო სოციალისტის პოლიტიკა შეიცვალა ნაციონალ-სოციალისტით, რომლის ძირითადი იდეა მდგომარეობდა ლუდვიგ ფონ მიზესის სიტყვებით რომ ეთქვათ: „გერმანიისათვის ლებენსტრაუმის (სასიცოცხლო სიერცხის) მოპოვებაში“ [8, c. 18]. ეს თეზისი წაგაგეს დევანდელი რუსეთის ხელისუფლების მიერ დეკლარირებულ „სასიცოცხლო ინტერესების“ კონცეფციას. აღსანიშნავია, რომ ფაშისტური გერმანიის სწრაფვა და წინა საუკუნეების ამ პოლიტიკის განხორციელების ყველა წამოწყება (თუნდაც ნაპოლეონ ბონაპარტეს პოლიტიკა) წარმატებით რომ დასრულდებოდა, როგორც მსოფლიო ისტორია ნათელყოფს, დიდხანს მიიწევს ვერ გაგრძელდებოდა. კაპიტალისტურმა სისტემამ, უპირველეს ყოვლისა კი აშშ-მა შეარჩია ყველაზე ოპტიმალური გზა გლობალიზაციისაკენ – ეკონომიკური გლობალიზაცია. დაწყებული „მარშალის გეგმით“, მან სტრატეგიულ მოკავშირედ აქცია დასავლეთ ევროპის ქვეყნები. იგივე პოლიტიკა განხორციელდა იაპონიაში („მკარტურის პოლიტიკა“), სადაც ეკონომიკური რეფორმები აშშ-ის პროგრამით მიმდინარეობდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ კაპიტალისტური სისტემის შიგნითაც არსებობდა წინააღმდეგობები (საუბარო-ეკონომიკური უთანხმოებანი), მაგრამ ეს უფრო ტაქტიკური საკითხი იყო, რომელიც ზიანს არ აყენებდა მიზნის მიღწევას.

გლობალიზაციის პირობებში იზრდება ქვეყნებს შორის ურთიერთდამოკიდებულება. მაგრამ ეს პროცესი თავისებურებებით ხასიათდება. ფართოდება განვითარებული ქვეყნების როლი გლობალურ პროცესებში, ამასთან განვითარებადი ქვეყნები უფრო მეტად დამოკიდებული არიან განვითარებულებზე, ვიდრე პირიქით. განვითარებული ქვეყნები იმდენად არიან დაინტერესებულნი განვითარებად ქვეყნებში არსებული მდგომარეობით, რამდენადაც ეს შედის მათი გავლენის ან გეოპოლიტიკურ ინტერესთა სფეროებში.

გლობალიზაციის შედეგად განვითარებადი ქვეყნების ავტარკია უფრო საზიანო მათი ეკონომიკისათვის, ვიდრე ღია ეკონომიკა. ავტარკია გლობალიზაციის პირობებში უარყოფით ზეგავლენას ახდენს არა მარტო ეროვნულ ეკონომიკაზე, არამედ ამ ქვეყნების დემოკრატიზაციის პროცესზე. ადაპტაცია ხდება აშშ-ის ეკონომიკურ თუ პოლიტიკურ კურსთან, რომელიც ამ ქვეყნის ეროვნული ინტერესებიდან თუ ეროვნული უშიშროების მიხედვით ბაზოშიდინარეობს და ეხამება უდიდესი ტექნიკის და ტექნიკის სტრატეგიული მიზნების რეალიზაციას[4, გვ.158].

აშშ-ის მთავრობის მიერ 80-იან წლებში განხორციელებულმა ნეოკონსერვატიულმა რეფორმებმა, რომლებმაც ამ ქვეყნის ტექნიკის მსოფლიო მასშტაბით გავლენის გაფართოების შესაძლებლობები გაზარდა, იძულებული გახადა სხვა განვითარებული სახელმწიფოები, რომ მიემართათ იგივე დრეველირების მეთოდებისათვის. განვითარებულ ქვეყნებში გატარებული ნეოკონსერვატიული რეფორმები, რომლებმაც მნიშვნელოვნად შეამცირა სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში, სწრაფად გაერცვლდა მსოფლიოს განვითარებად ქვეყანებზე, რამეთუ ეს სახელმწიფოები დამოკიდებული არიან განვითარებული ქვეყნების, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებებზე, რომელთა უმთავრესი მოთხოვნა სწო-

რედ ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, პრევატიზაცია, სასოგადოების დემოკრატიზაცია და დერეგულაცია.

გლობალური ეკონომიკური სისტემის ფორმირების და მისი შემდგომი განვითარების საფუძველი ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, საბაზრო და ღია ეკონომიკის ფორმირებაა. საბაზრო ეკონომიკას არ ძალუძს სოციალურად ორიენტირებული გლობალური სისტემის ჩამოყალიბება, რადგანაც ეკონომიკის განვითარების საბაზრო მოდელი დაფუძნებულია მოთხოვნისა და მიწოდების კონკრეტულზე, რომელიც შორსაა სოციალური სამართლიანობისაგან. სოციალურობას საბაზრო ეკონომიკა, როგორც შერეული ეკონომიკური სისტემის ბირთვი იუენს სახელმწიფოებრივი რეგულირების მეშვეობით. [6 გვ. 491] ამდენად, გლობალური ეკონომიკური სისტემის სოციალური ორიენტაციისათვის აუცილებელია საქრთაშორისო ორგანიზაციების მეშვეობით მოხდეს სტიქიური საბაზრო ურთიერთობების რეგულირება.

ეკონომიკური საქმიანობის ინტერნაციონალიზაციის, გლობალიზაციის გენერატორებად ტენდენციები გვევლინება, რომლებიც აახლოებენ სხვადასხვა ქვეყნების საწარმოებს და ამით ხელს უწყობენ ეროვნული ეკონომიკების ურთიერთდადაჯდობის პროცესს. გლობალიზაციის პროცესების გაძლიერების შედეგად მსოფლიო პოლიტიკა სულ უფრო ნაკლებად არსებობს ეროვნული სახელმწიფოების დონეზე, გადაინაცვლა რა სუვერენულ დონეზე, ერთი მხრივ, კაპიტალის და ტექნოლოგიების მფლობელი გლობალური ჯგუფების ხელში, სოფლო მხრივ, ამ რესურსების მფლობელი სახელმწიფოების შიდა ეკონომიკური პროცესების დონეზე.

მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პირობებში ტენდენციები და ტენდენციები გადადიან გლობალურ სტრატეგიაზე, რაც ამცირებს მათთვის ეროვნული ეკონომიკის მნიშვნელობას. ტენდენციები და სახელმწიფოები მსოფლიო ეკონომიკაში თითქმის ერთნაირი სიძლიერის პარტნიორები გახდნენ, რომლებიც თანამშრომლობენ და კონკურენციას უწევენ ერთმანეთს, ქმნიან რა გლობალური ეკონომიკის ორი თვისებრივად განსხვავებული მარგულირებული ქეისის სისტემის გარკვეულ სიბიზოსს. ასევე აღსანიშნავია, რომ ტენდენციების მოქმედებები, მიუხედავად გლობალიზაციის პროცესების გაძლიერებისა, მოიცავს გარკვეულ რეგონებს და არა მთელ მსოფლიოს. გლობალიზაციის პროცესი არ ცვლის გეოგრაფიას, არამედ გადაყვას ის ახალ თვისებრივ განსაზღვრებაში, სადაც გეოგრაფიული მანძილი მოკლდება, მაგრამ არ ქრება [6.გვ.12].

გლობალიზაციის პროცესი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებასთან, რომლის ფარგლებშიც ფორმირდება ე. წ. „ნეოეკონომიკა“, რაც თავის მხრივ დაკავშირებულია სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესთან.

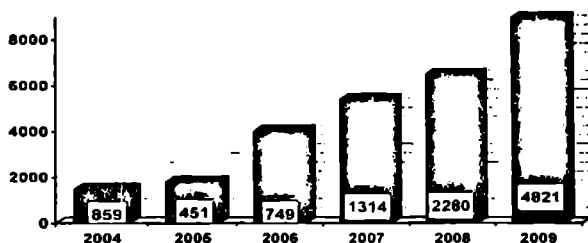
ლიტერატურა:

1. უიქსი სიტყვათა ლექსიკონი. შ. თეხელაშვილის რედაქციით, თბილისი, 2007;
2. ასათიანი რ. თანამედროვე ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბილისი, 2009;
3. გლობალიზაცია და საქართველოს ეკონომიკური განვითარება: გამოწვევები და შესაძლებლობები. თბილისი 2008;
4. ყოფრია ე. გლობალიზაცია და ეროვნული ეკონომიკა: თეორია და პრაქტიკა. თბილისი, 2009;
5. გლობალიზაციის თანამედროვე ასპექტები. ბსუ, შრომები, 2007;
6. მსოფლიო ეკონომიკა. გ. თოდუას და შ. შაჰაბადის რედაქციით. თბ. 2001;
7. Levit T. The Globalization of markets, Harvard Business Review, May 1983;
8. Мизес Л. Всеобщее правительству. М. 2006.

THE POLICY OF THE FOREIGN DIRECT INVESTMENT ATTRACTION IN BELARUS

Foreign direct investment attraction is perceived by many countries in transition as an important task. Such policy is based on the expectation that FDI would positively affect the economy, bring new technologies, open new markets, and improve management and administration.

Since 2002 in the Republic of Belarus investment activity has been getting up. During the last years we have high rates of growth of investments in the fixed assets, the year-on-year increase of which was exceeded by the increase of GDP in 2 times. Thus the major parameter of economic security of country is the correlation of investments and GDP. On the level of his threshold values, the stake of investments in the fixed assets must make no less than 20 percents from GDP. Actually in 2000 it made 19,8 percent, in 2005 - 23,2 percent, in 2006 - 25,7 percent, in 2007 - 26,8 percent, in 2008 grew up to 27,9 percent, and in 2009 - 31,5 percent.

Pic. 1. Foreign Investment Inflow to the real sector of economy of the Republic of Belarus
(USD million)

The system of measures developed and accepted in a country in the field of investment activity provided both the growth of investments and played a positive role in a technical rearmament and the modernization of economy.

Large-scale investment projects are realized in the country, such as an input of new power of "Industrial Association "Belaruskaliy", building of a factory on the production of newsprint in Shklov, a reconstruction and technical rearmament of the Minsk tractor and motor-car factories is conducted, cement factories, modernization of power-stations and other projects.

One of the measures of state administration of investments is organizing the monitoring system of investment projects realization.

The data of monitoring system showed that the LED rates are carry out in realization of such projects, taken Government into the group of major, as: "Organization of production of sheet glass in "Gomel' glasses", "Building the setting of gidrocleaning of fuel-oil" in "Mozyrskiy oil-processing factory", "Recon-

struction of production of starters and generators" in "Borisovskiy factory of motor-vehicle and tractor equipment". "Reconstruction of cheesemaking production with setting the automated line with 10 tons power per day" and etc.

In the conditions of reduction of internal sources (budget, personal funds of enterprises) for the maintenance of high rates of growth of investments the fixed assets with the purpose of realization of large-scale modernization of production potential of our country, maintenance of stable competitiveness of producible products, development of sphere of services, sharply a requirement grew in foreign investments.

Therefore, in spite of the fact that foreign investments while do not play a considerable role in investment activity in a republic, most attention is spared this sector.

Results testify to the rightness of the accepted measures in area of bringing in of foreign investments.

During January-December, 2009 the economy of Republic of Belarus has received 9303,7 million dollars USA of foreign investments, that there is a more then in 2008 on 43%. 4821 million dollars USA of which were the direct foreign investments, and that exceeds more then 2 times the level of 2008 year. Other foreign investments (credits and loans, financial leasing) was acted in a volume 4480,8 million dollars USA.

The most amount of foreign investments is attracted in the followings industries and sectors of economy:

- transport is 3572,1 million dollars USA (38,4% from the general volume of the attracted foreign investments),
- industry is 2816,8 million dollars USA (30,3%),
- general commercial activity for providing of market functioning is 1479,3 million dollars USA (15,9%),
- trade and public food consumption is 945,9 million dollars USA (10,2%),
- connection is 153,8 million dollars USA (1,7%).

Among the countries the leaders on the influx of foreign investments are Russia (6076,6 million dollars USA or 65,3% from the general volume of the attracted foreign investments) and Austria (931,7 million dollars USA or 10% from the general volume of the attracted foreign investments).

Also among the investing countries we can see:

- Cyprus is 536,5 million dollars USA (5,8%);
- The United Kingdom is 467,7 million dollars (5,0%);
- Netherlands are 439,3 million dollars USA (4,7%);
- Switzerland is 371,2 million dollars USA (4,0%).

Since 2007, the banking sector has been considered as a highly attractive sector of the Belarusian economy and many foreign investors have actively entered through the acquisition of controlling stakes in private and state-controlled Belarusian banks. Currently, 25 out of banks operating in Belarus have significant foreign ownership (20 banks with 50-100 per cent of foreign investments and 8 banks with 100 per cent foreign investments). As a result, the quota on foreign capital participation in the Belarusian banking system has been recently increased. Since 4 September 2008, the quota on foreign capital participation is equal to 50 per cent instead of the former 25 per cent. The actual share of foreign capital in the Belarusian banking sector have grown from 9.8 per cent in early 2008 to 17 per cent as of 1 January 2009.

The creation of favorable investment climate and attraction of foreign direct investments are the prior areas of the new economy liberalization initiatives of the state.

In general the main recommendations for creating favorable investment climate and attracting foreign direct investments are the following:

- restructurization of state regulation of economy system
- implementation of further economy liberalization
- reforming of investment legislation for FDI protecting
- development of active measures for FDI attraction
- elaboration of trade policy and regional integration

- development of financial sector
- development of insurance service
- development of infrastructure
- development of human capital.

Improving the investment climate in such areas as taxation, competition is necessary precondition not only to FDI attraction but also to foster the development of competitive Belarusian private sector that can efficiently compete with and supply the TNCs. The key areas for improvement of invest climate are general taxation, labour, property of land, competition, licensing.

Notwithstanding recent reforms in the area of general taxation, Belarus' fiscal competitiveness is held back by multiplicity of flat taxes based on sales, introduced at the local level, by ad hoc contributions to the various innovation funds of the public administration and by the complexity that tax reporting and payment imposes on business. The main recommendation on re-orienting of the tax policy including establishing loss carry-forward for at least five years and fixing the capital depreciation rates at the highest end of the current ranges; abolishing the sales and services taxes introduced by the local authorities; replacing the "innovative funds" and other ad hoc contributions by "payments for services offered"; replacing the mostly payments of the corporate tax and most other taxes by three payment year.

The current wage determination system is overly rigid and does not allow investors to attract and reward managers and employees based on the skills and productivity. It is recommended that the government revise the wage classification system such as protection of the lowest paid workers by introducing different minimum wage levels for different categories of workers, while allowing entrepreneurs the freely negotiated wage above the minimum levels. Belarus should also consider introducing the possibility for employers to term contracts upon provision of sufficient notice, in accordance with good international practice.

The new Land Code entering into force in January 2009 lays the grounds for the development of a proper real estate market. Until sufficient number of titles are accessible through this market, however, investors will continue to find it extremely difficult to obtain land title from the state. During this transition period, it is recommended that access to the land should be facilitated in a number of ways, including identifying sufficient land areas to the pre-zoned and made available for commercial and industrial use; benchmarking regions against each other with respect to the support offered to investors in facilitating land access; and streamlining both the procedures for land zoning and those for land allocation by carrying out a step-by-step diagnostic of the current administrative and procedural requirements and rationalizing the coordination between the local and central authorities.

A property level playing field among the different economic agents will be key to maximizing the benefits of FDI for the development of the local private sector and reducing potential crowding out effects from the entry of TNCs. In this respect, the competition policy and regime in Belarus need significant strengthening. The main recommendations in this field connected with reviewing all discriminatory practices with respect to the access to inputs with a view to removing distortions where these are not strictly justified by public interest; creating an independent, professionally staffed and adequately funded National Competition Authority; and amending the competition legislation to bring it up to international standards.

The licensing regime should be further streamlined and reviewed to ensure that licenses are required only for those activities that pose potential public interest concerns with respect to health, safety or consumer protection. In the process, it is important for the authority to ensure that repealed licenses are not replaced on a systematic basis by equally burdensome certification requirements. Moreover, the license performance requirements should be streamlined so as to protect the relevant public interest without imposing unnecessary restrictions on the licensed activity, and appropriate administrative and judiciary appeal mechanism should be introduced in case of license withdrawal.

Developed financial sectors provide payment services, mobilize savings, and allocate financing to firms wishing to invest. When they work well, they give firms the ability to seize promising investment opportunities, especially small and innovative enterprises and entrepreneurs that need external funding to ex-

pand and develop their business ideas. Well-functioning financial markets also impose discipline on firms to perform, boosting efficiency, both directly and by facilitating new entry into product markets. They also enable firms and households to manage better risks. Based on experience, the key factors that support the development of modern financial sectors include macroeconomic stability; competition in financial services, including foreign enterprises; secure rights of borrowers, creditors, and shareholders; transparency and the flow of information; and prudential oversight of risk taking in accordance with international standards. Allowing foreign investors participation in the domestic banking sector does not prejudice the non-discriminatory application of existing policies to facilitate the financing of rural and disadvantaged areas. Host countries' authorities should also take advantage of information sharing arrangements to facilitate adequate supervision of foreign financial institutions operating in the countries, and generally international cooperation initiatives designed to support the development of a domestic financial sector. A large, vibrant and competitive financial sector with adequate prudential safeguards minimizes risks in terms of systemic instability, with consequences for macroeconomic and investment performance.

**INTERTWINES OF DYNAMISMS ON THE GLOBAL AND DOMESTIC LEVEL:
HOW TO SET THE DYNAMIC DEVELOPING POLICY THROUGH CULTURE AND CAPABILITIES IN
TAJIKISTAN**

*"Dynamic governance is the key to success in a world undergoing
accelerating globalization and unrelenting technological advancement."*

- Neo Boon Siong -

Introduction

Globalisation is a dynamic multifaceted concept. Practically every state of the contemporary world is being affected by globalisation mechanisms socio-economically, politically or culturally. It is unavoidable that the dynamisms of global processes affect National Governments. However, whether these effects work towards or against the Nation-States is a questionable issue. This paper will argue that unless the States set their governance practices towards dynamism¹, they risk losing domestic control over the pressing global matters, and instead of the progress, the static and uncoordinated policies may lead to the countries' stagnation. The paper will be based on the central argument provided by Professor Neo Boon Siong in his research of Dynamic Governance concept (NEO & CHEN, 2007), where the positive change in society is only possible through the duet of dynamic capabilities² and culture¹ within the state.

In the realm of this argument, the paper will review two globalisation-related cases from contemporary Tajikistan. It will first provide their analysis, move into the challenges that the State has faced in resolving them, and finally, provide the results and suggestions for the state policy on facing globalisation.

Selected cases provisions

After the collapse of Soviet Union, many developing countries, like Tajikistan, have inherited the centralized decision-making model of governance. One could argue that such model is preferable in dealing with the pressing and dynamic global issues, since those issues often require immediate reaction from the Central Governments. However, as the evidence shows, such countries lack the dynamic capabilities of visioning and strategising, quick adaptation to the new realities, and learning from the external experiences (NEO & CHEN, 2007). Besides, they also lack the enabling cultural environment, with the important principles of transparency, meritocracy and incorruptibility required for the development. Let us try to review this through the below cases.

¹ Neo Boon Siong defines dynamism by "new ideas, fresh perceptions, continual upgrading, quick actions, flexible adaptations, and creative innovations" at the government level (NEO & CHEN, 2007)

² Dynamic capabilities include: "(1) the ability to perceive early signals of future developments that may affect the a nation in order to remain relevant to the world, (2) the ability and willingness to rethink and remake currently functioning policies so that they perform better, (3) the ability and openness to cross boundaries to learn from the experience of others so that new ideas and concepts may be introduced into an institution" (NEO & CHEN, 2007)

a) Is Islamism a threat?

The first global issue case to be explored in this paper is related to the domestic management of Political Islam (Islamism¹). expansion in Tajikistan. The shift of Islamism from national to transnational (or "neo-fundamental", as defined by Oliver Roy (Roy, 2004)) took a new radical trajectory particularly after the dramatic events of September 11, 1999. Tajikistan, at the time, economically impoverished country with the GDP of \$178.23 (NationMaster.com), lacking a clear ideological line after the Soviet-based moral was collapsed, and having the two Tajik (Persian)-speaking and pro-Islamic countries of Iran and neighbouring Afghanistan as its counterparts, could not avoid falling into the trap of Islamism expansion in the country. Under the influence of external Islamist forces signs of increased religiosity in the country have increased – wearing Arab-style head-scarves by women and growing beard and "Islamic" outfit by men, increased number of mosques across the country and high visitorship at the mosques, increased number of students at the madrassas. The more threatening though was the expansion of the radical ideas through secretive, membership in global and regional Islamist organisations, such as Salafia, Wakhabism and others² (Akiner, 2000). Mislead by the increased religiosity and missing the threat of radicalism expansion in the country, the State have started major campaigns supporting religion, assuming this will help to fill in the gap between the Tajik state and its society which was getting more and more obvious. The support was also within the framework of National Identity construction for a young and confused nation that went through a number of geopolitical turmoil. However, State had to draw back quickly soon after the reactionist mood in the society have started to significantly intensify the risks to the national security in the country in the late 2009 and 2010 – signing off the international contracts on grand Mosques construction, and banning wearing of the *hejabs*.

b) Economic development through fixing traditions?

The second case will demonstrate the way Tajik State is tackling poverty, as a global issue, in Tajikistan. Most of the anti-poverty measures in the country with 60% of population below the poverty line (Nazriev & Manzarshoeva, 2009), are circled around the international aid models. The list of challenges with such models may reach the infinity, but the most obvious ones include: lack of overall coordination of aid mechanism, lack of transparency as to how the aid funds are being employed, 'templated' approach of aid agencies that does not consider the capacity of the State in implementation of the programmes.

One of the alternative measures that the Tajik government undertook in eradicating poverty in the country is ratification of the "Law on Traditions of the Republic of Tajikistan" in May 2007. The law, initiated by President Emomali Rahmon, was ratified with minimal debate in parliament and without much input from civil society groups and the general public. The law, which was originally intended to reduce the economic costs that Tajik households have to bear on extravagant traditional ceremonies, heavily regulated the nature of these ceremonies up to the point of specifying how many guests a celebrant could invite to the wedding. Critics of the law argue that the policy makers did not consider the crucial cultural component that weaves the social fabric of Tajik community where weddings, as social gatherings, have become more than just ceremonies.

This has led to a number of externalities which, contrary to the economic rationale provided by the authorities, has increased the total expenses of households. To circumvent the law while still maintaining tradi-

¹ "Culture denotes certain group beliefs and values that are shared or held in common, so it can be thought of as the accumulated shared learning of a given community, based on a history of shared experience" (NEO & CHEN, 2007)

² Islamism in this paper is defined as a "political ideology of Islam which should be integrated into all aspects of society (politics, law, economy, social justice, foreign policy)" (Roy, 1994). Due to its holistic nature, this definition is of particular importance for this analysis.

³ Today 14 extremist Islamic organizations are banned in Tajikistan including: Al-Qaida, Islamic movement of Eastern Turkestan, Islamic Party of Turkestan, Islamic Movement of Uzbekistan, Taliban, Muslim Brotherhood, Lashkari Toyiba, Sozmoni Tablighot, Free Tajikistan, Khizb ut Tahrir and Salafia. This ban, however did not fully eradicate their activity in Tajikistan, but has rather shifted to the underground level.

tion, households have simply split the grand celebration into two, practically doubling their spending. In other cases, the law has provided a platform for unofficial payments to the authorities who were checking the standards of the events. Today, while the law is still in operation on paper, in reality its impact on poverty eradication didn't prove to be efficient.

Where do the problems in approaches reside?

The above cases, while representing a minor segment of political decision-making in Tajikistan, have demonstrated a few fundamental challenges in Tajik Governance with regards to the dynamic governance framework that we utilise in this paper. These challenges become particularly important to understand when dealing with the dynamic global issues, and include the following:

- **Lack of the “ability to perceive early signals of future developments” (NEO & CHEN, 2007)** – as it has been shown in the case of Islamism above, the State finds it difficult to forecast the potential outcomes of the policies it implements. In policy analysis it often considers the immediate needs only, without the potential longer-terms implications. Similarly, the poverty eradication case has shown that the State did not conduct a comprehensive evaluation over the extent of benefits the Law on Traditions ratification will bring. The empirical evidence was missing. As a result, the expectations of the State to significantly impact the poverty level were not met.
- **The insufficient “ability and willingness to rethink and remake currently functioning policies” (NEO & CHEN, 2007)** – when we talk about this challenge, it is not the willingness, but the ability of Tajik State to re-think functioning policies. With the Islamism expansion the State did remake its policy and put religion in a very tight framework of State control. However, these action, again, were reactionist in nature, in response to the growing radical moods in the society. The policy didn't fit into a longer-term strategy of the State. Talking in a Public Policy language, in the decision-making, the state jump from the “Agenda Setting” to “Policy Implementation”, while missing the important stages of formulation and analysis.
- **The insufficient “ability and openness to cross boundaries to learn from the experiences of others” (NEO & CHEN, 2007)** – No problems of the State are 100% unique to a particular country. I have found the analysis of this challenge in Tajikistan rather paradoxical. For example, from one side, the State allows the Aid agencies to implement their programs in Tajikistan without any adaptation to the local context. From the other, with regards to religious and cultural matters, the State believes in its uniqueness and makes decisions purely based on their intuitive understanding of the situation. All in all, the major problem observed here, is the lack of analytical tools and the capacity to conduct a constant analysis at all level of what may or may not work in Tajikistan.

The lack or insufficient utilisation of the above capabilities is being “complimented” by the unfavourable cultural environment of corruption and nepotism in the country. The latest corruption perception report indicates Tajikistan on the 158th (Transparency International, 2009) position. Such political culture hinders the good governance processes in the country, and as a result, the development.

Ways forward

The goal of this paper was to review how the contemporary Tajik government reacts to the globalisation-related issues from the perspective of domestic decision-making capacity, identify the challenges in its approaches, and propose possible solutions for improvement.

Some of the ways forward to improve the current governance challenges include:

- Identify a comprehensive list of all the current and potential global issues that may impact Tajikistan in one way or another;

- Ensure a holistic National Development Strategy is in place. It is important to ensure that the Strategy is available with all levels of government and that the officials are aware of the context. Once the urgent global problem arises the State will be able to evaluate as to what part of the strategy, solving of this problem fits. That way, the State will be able to approach the problem not just from the top-down, but get constructive and quick contributions from various levels of government;
- Ensure that the number and quality of public servants meets the needs of the State. For that, and enabling uncorrupted and meritocratic environment needs to be established, where the public servants would receive adequate benefits;
- Ensure that proper strategic management training mechanisms for different levels of public servants are in place. As the practice shows, it is important to not only send a public servant for a training, but create proper pre- and post-training accountability and implementation control mechanisms;

These measures, while giving more leverage to different layers of government, will help to improve the dynamic capabilities and culture in Tajikistan that would enable the State to have a better-quality reaction in dealing with global issues that constantly impact the country.

References:

- 1.Akiner, S. (2000). Religious Gap. *Harvard International Review* , pp. 62-65;
- 2.NationMaster.com. (n.d.). *Economy Statistics > GDP (per capita) (1999) by country*. Retrieved November 19, 2010, from http://www.nationmaster.com/graph/eco_gdp_percap-economy-gdp-per-capita&date=1999;
- 3.Nazriev, S., & Manzarshoeva, A. (2009, August 2009). *Poverty Tajikistan's only growth area*. Retrieved November 19, 2010 (from Asia Times Online : http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/KH06Ag01.html);
- 4.NEO, B. S., & CHEN, G. (2007). *Dynamic Governance: Embedding Culture, Capabilities and Change in Singapore*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd;
- 5.Roy, O. (2004, November 8). Globalized Islam . *Religoscope*;
- 6.Roy, O. (1994). *The Failure of Political Islam*. Cambridge: Harvard University Press.

გლობალურ კომპანიებში ადამიანური რესურსების მართვის საკითხები

მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციასთან ერთად კომპანიები წარმატების მისაღწევად და შესაინარუნებლად გადიან სასწავლო გზით ბაზრებზე გლობალური ბიზნესის განხორციელება, თავის მხრივ მრავალ სირთულეს უკავშირდება, რომელთაგან მნიშვნელოვანია სასწავლო გზით შექმნილ კომპანიებში შესაბამისი ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის სისტემის ფორმირება.

ადამიანური რესურსების მართვა გლობალურ დონეზე დაკავშირებულია სერიოზულ პრობლემებთან. უპირველეს ყოვლისა, იგი დაკავშირებულია იმ თავისებურებებთან, რომელიც დაზახასიათებელია: პირველი, ცალკეული ქვეყნებისთვის; განსხვავებები ქვეყნებს შორის კულტურაში, ეკონომიკურ სისტემებში, სამართლებრივ თუ პოლიტიკურ მიდგომებში გაელენას ახდენს ადამიანური რესურსების მართვის კანონებსა თუ პრაქტიკას და მოითხოვს თვითონველი ქვეყნის მიხედვით შესაბამისი ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის ფორმირებას. მაგალითად, ცნობილია, რომ პორტუგალიელი მუშის წლიური საშუალო მოიცავს 1.980 სთ, მაშინ როცა გერმანიისა არის 1.648 სთ წელიწადში; ასევე საწარმოო სფეროში დასაქმებული მუშის საათობრივი ანაზღაურება მექსიკაში იწვება 2,75 დოლარიდან, ტაივანში – 6,43 დოლარი, აშშ-ში 23,82 დოლარი, გაერთიანებულ სამეფოში 27,10 დოლარი, გერმანიაში 34,21 დოლარი. ევროპის უმეტეს ქვეყანაში მუშათა დაქირავება და განათვისუფლება წარმოადგენს რთულ პროცედურას. აქ მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ მომუშავეთა საბჭოები, რომლებიც არის დამსაქმებლის მიერ დასაქმებულების წარმომადგენლებიდან არსებული ჯგუფები. ისინი ყოველთვიურად ხედებიან მენეჯერებს და მონაწილეობენ ყველა საკითხის განხილვაში, დაწყებული მოწვევის აკრძალვით და დამთავრებული მომუშავეთა განათვისუფლებით. ამასთან დასაქმებულს გააჩნია ხმის მიცემის ლეგალური უფლება კომპანიის კანონების მიღებაში, მაშინ როცა აშშ-ში, ადამიანთა რესურსების კანონები უმეტეს საკითხში (როგორიცაა მოგება და ხელფასი), დგინდება დამსაქმებლის მიერ ან ლეგიონრის-ტა კავშირის გადაწყვეტილებით; მეორე, იმ გაერთიანებისათვის (კავშირისთვის) რომელშიც მოცემული ქვეყნებია შესული. მაგალითად, როცა კომპანია შედის ისეთ ქვეყანაში, რომელიც არის ევროკავშირის წევრი, აუცილებელია გაითვალისწინოს ევროკავშირის მიერ მიღებული დირექტივები თუ კანონები. მაგალითად, ევროკავშირის დირექტივები მოითხოვს დამსაქმებლისაგან, რომ დასაქმებული წერილობით იქნას ინფორმირებული სამუშაოს ვადებისა და პირობების შესახებ: ინგლისში დეტალური წერილობითი დოკუმენტი აუცილებელია, რომელიც უნდა შეიცავდეს ანაზღაურებას, მუშაობის დაწყების თარიღს და სამუშაო საათების რაოდენობას. გერმანია არ ითხოვს წერილობით კონტრაქტს, მაგრამ რაიმე საბუთი უნდა არსებობდეს სამუშაოს შესახებ; ევროკავშირი აწესებს სამუშაო კვირის 48 საათს, თუმცა ზოგიერთი ევროკავშირის ქვეყანა შემოიფარგლება 40 სთ-ით; ევროპას გააჩნია დასაქმებულის სამუშაოზე წარდგენის რამდენიმე საფეხური, საფრანგეთში, დამსაქმებელი 50 ან მეტი დასაქმებულით უნდა შეუთანხმდეს დასაქმების წარმოადგენლებს სამუშაო პირობებზე, ტრენინგებზე, ვადლებულებების შესრულებაზე და სამუშაოდან განათვისუფლების საკითხებზეც კი. იტალიაში, ყველა დამსაქმებელი, თუ აქავს 15 ან მეტი დასაქმებული, უნდა შეუთანხმდეს საბჭოს მუშაობის შიდა წესებს შესახებ და ა.შ.

მნიშვნელოვანია გლობალური კომპანიების სამუშაო ადგილებით დაკომპლექტება, რომელიც ტრადიციულად წარმოადგენს საერთაშორისო ადამიანური რესურსების მართვის საუკუყველს. პროცესი მოიცავს იმ ადამიანთა მოსიძვებას და შერჩევას, რომლებიც დაიკავენ

ფორმებში ამა თუ იმ სამუშაო ადგილს. ამისათვის კომპანიები მიმართავენ კადრების შერჩევას ადგილობრივი ან ემიგრირებული მოქალაქეებისგან. ადგილობრივები ფაქტობრივად წარმოადგენენ იმ ქვეყნის მოქალაქეებს, სადაც კომპანია ფუნქციონირებს. ემიგრირებულები არიან ის დასაქმებულები, რომლებიც არ არიან იმ ქვეყნის მოქალაქეები, სადაც კომპანია აწარმოებს ბიზნესს. ხშირად კომპანიის ტოპ-მენეჯერი ამ ორ ალტერნატივას შორის არჩევანის გაკეთებას ეუფნება ისეთ შეხედულებებს, როგორიცაა: ეთნოცენტრული, პოლიცენტრული და გეოცენტრული. ეთნოცენტრული შეხედულების დროს მენეჯერი უპირატესობას ანიჭებს მშობლიური ქვეყნის მართვის სტილს, ცოდნას, შეფასების კრიტერიუმებსა და დასაქმებულებს; პოლიცენტრულის დროს უპირატესობას ანიჭებს მასპინძელი ქვეყნის დასაქმებულებს, რადგან მათი ახრით მხოლოდ მათ შეუძლიათ გაიგონ მასპინძელი ქვეყნის ბაზრის კულტურა და ქცევა; გეოცენტრული შეხედულების დროს, მენეჯერისთვის მთავარია საუკეთესო კადრების შერჩევა რომელიმე ქვეყნის მოქალაქეობის მიუხედავად.

როცა კომპანიის მენეჯმენტი აქცენტს აკეთებს ემიგრირებულ ადამიანებსზე, ამ დროს ასეთი კადრების შერჩევა და მართვა დაკავშირებულია მთელ რიგ მატერიალურ თუ მორალურ მოთხოვნებთან. კერძოდ:

1. დასაქმებულების ადაპტაციის სკრინინგის ჩატარება. იგი გულისხმობს: პირველი, ემიგრანტის ინდივიდუალური მახასიათებლების განსაზღვრას. მაგალითად, 143 ემიგრანტი დასაქმებულის შესწავლისას, აღმოჩნდა, რომ დამოუკიდებელი და ემოციურად სტაბილურები წაკლებად ტოვებდნენ საშუალო ადგილს; მეორე, ოჯახური ზეწოლის დონის შეფასება. ერთ-ერთმა კვლევამ აჩვენა, რომ ოჯახის, უცხო გარემოსთან ადაპტირებაში ემხმარება: ენის სრულყოფილად ცოდნა, სკოლამდელი ბავშვების ყოფა, მკიდრო კავშირი ახლობლებთან;

2. შერჩეული კანდიდატების ტრენინგი და ორიენტირება. ამ დროს განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ისეთი საკითხების განხილვას, როგორიცაა: კულტურულ განსხვავებების შესწავლა; მონაწილეობა ქვეყნისა და დამოკიდებულების გაელების შეფასება; ფაქტობრივ ცოდნის მიღება უცხო ქვეყნის შესახებ; ენის ცოდნა და უცხო გარემოსთან შეგუების გამოცდილების გაზიარება;

3. დასაქმებულების სამშობლოში დაბრუნების პროგრამების შემუშავება. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა დასაქმებულის სასაღერგარეთ გაგზავნისას არის ის, რომ სამშობლოში დაბრუნებისას მათმა 40-60% შეიძლება სამ წელიწადში დატოვოს კომპანია. ეს რიცხვი გაცილებით მცირდება, თუ კომპანიას გააჩნია დაბრუნების ფორმალური პროგრამა, რომელიც მოიცავს შემდეგ ღონისძიებებს:

- კომპანია თავის დასაქმებულსა და მის ოჯახს უტარებს ტრენინგს ფსიქოლოგთან. ფსიქოლოგი ესაუბრება დასაქმებულსა და მის ოჯახს, უხსნის იმ სირთულეებს, რაც შეიძლება შეხვდეთ სასაღერგარეთ, აძლევს რეკომენდაციებს, როგორ შეეცდოს თვითთავადი ოჯახის წევრი ახალ კულტურას და რჩება მათთან კონტაქტზე;

- კომპანია არწმუნებს თანამშრომლებს, რომ ისინი მუდმივად არიან საქმის კურსში და მათ ყოველთვის იცინა რა ხდება მთავარ ოფისში. კომპანია პერიოდულად აბრუნებს სასაღერგარეთ დასაქმებულებს მთავარ ოფისში, რათა ისინი შეხედნენ და გაესაუბრონ კოლეგებს;

- როცა დგება თანამშრომლის და მისი ოჯახის უკან დაბრუნების დრო, კომპანია უზრუნველყოფს დაბრუნების ფორმალურ მომსახურებებს. დაბრუნებიდან 6 თვით ადრე, ფსიქოლოგი და ადამიანური რესურსების წარმომადგენელი ხედება სასაღერგარეთ წასულ დასაქმებულსა და მის ოჯახს, რათა მოაზიადონ ისინი დასაბრუნებლად. მაგალითად, ისინი ესმარებიან დასაქმებულს დაგეგმვის თავისი მომავალი კარიერის წინსვლა. შემდეგ, დაახლოებით დაბრუნებიდან ერთი თვე, დასაქმებული და მისი ოჯახი ემსწრება სემინარს „კეთილი იყოს თქვენი დაბრუნება სახლში“, სადაც ისინი თავისუფლდებიან იმ სტრესისგან, რომელიც დაბრუნების შედეგად მიიღეს.

დღეს სასწავლო გარემო ადამიანური რესურსების მართვის პრაქტიკა მეტად პრიორიტეტულია ანუ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება ადგილობრივი დასაქმებულების მართვას სასწავლო გარემო. როცა მენეჯმენტი აქცენტს აკეთებს ადგილობრივი სამუშაო ძალის გამოყენებით ბიზნესის განხორციელებაზე, ნიშნავს გვადგეს ადგილობრივი დასაქმებულები სასწავლო გარემო, რომლებიც ასრულებენ სამუშაოებს ისე, როგორც ვირმის პერსონალი აკეთებდა თავის ქვეყანაში. თუმცა ამ შემთხვევაში ტოპ მენეჯერის სრობლები დაკავშირებულია მაღალი ხარისხის, დაბალი ანაზღაურების, ორგანიზაციული კულტურის მიმდევარი სამუშაო ძალის მოძიებასე და იმ ქვეყანაში არსებული განათლების, ხელფასის დონის და სამუშაო პირობებისადმი მოთხოვნების გათვალისწინებაზე.

გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ადამიანური რესურსების მართვის პრაქტიკაში, ქვეყნებს შორის განსხვავებების გათვალისწინება ხშირად არ არის აუცილებელი, ან თუნდაც სასურველი, მთავურია კომპანიების მიერ ადამიანური რესურსების მართვის სტანდარტული სისტემის შემუშავება და განხორციელება. ამისათვის მსოფლიო პრაქტიკაში გამოიყენება სამი მიმართულება:

1. ადამიანური რესურსების ფექტიანი სისტემის განვითარება. რისთვისაც აუცილებელია: პირველი, გლობალური ადამიანური რესურსების ქსელის ფორმირება, სადაც ადამიანური რესურსების მსოფლიო მენეჯერებმა უნდა გაითავსონ, რომ ისინი არიან ერთი მთლიანი-ადამიანური გლობალური რესურსების მენეჯმენტის ქსელის ნაწილი და აუცილებელია ადგილობრივი ადამიანური რესურსების მენეჯერებს მოექცნენ როგორც პარტნიორს და არა როგორც ადმინისტრატორებს. მეორე, ორიენტაცია სტანდარტებსა და კომპეტენციებზე და არა სპეციფიკურ მეთოდებზე.
2. ადამიანური რესურსების გლობალური სისტემის უფრო მსაღებად გარდაქმნა. ამისათვის აუცილებელია: პირველი, რეალური გლობალური სისტემის ჩამოყალიბება. რეალური გლობალური კომპანიები მოითხოვენ მენეჯერებისაგან იმეშონ, როგორც გლობალურმა გუნდმა, მოიხილონ და შეარჩიონ დასაქმებულები გლობალურ დონეზე, რაც დაეხმარება მათ უფრო მეტად სტანდარტული ადამიანური რესურსების მართვის სისტემის შექმნაში; მეორე, ზეწოლის ქმნევა უფრო ზუსტი სისტემის განსაზღვრისათვის. ხშირად ადგილობრივი მენეჯერები ეწინააღმდეგებიან სტანდარტულ შერჩევის, ტრენინგსა და მსოფლიოში აღიარებულ ადამიანთა რესურსების სხვა პრაქტიკების გამოყენებას ქვეყნებს შორის განსხვავების გამო. „ქვეყნა“ საშუალებას იძლევა დასუსტებით შეფასდეს კულტურული და სხვა განსხვავებები და შეიქმნას შესაბამისი სისტემები; მესამე, კორპორაციული კულტურის მკაცრად დაცვა. კომპანიებს, რომლებიც ქმნიან მკაცრ კორპორაციულ კულტურას ადვილად აღწევენ შეთანხმებას დასაქმებულებს შორის. ისინი სწავლობენ ფასეულობებს, ტრადიციებს, თვითდისციპლინას და მეთოდურ მიღწევებს. კორპორაციულ კულტურაში გლობალური ერთიანობა აადვილებს ადამიანურ რესურსების მართვის სტანდარტული პრაქტიკის განვითარებას.
3. გლობალური ადამიანური რესურსების სისტემის ღანერგვა. ამისათვის აუცილებელია მედმივი კონტაქტი თვითოველ ქვეყანასთან, ადამიანებთან, რომლებიც ჩართულები არიან და იყენებენ არსებულ სისტემას და შესაბამისი რესურსებით უზრუნველყოფა დამატებითი ქმედებებისათვის.

ამრიგად, ადამიანური რესურსების მართვის საკითხები გლობალურ კომპანიებში მრავალ თავისებურებებს უკავშირდება, რომელიც თითქმის საერთოა ყველა იმ კომპანიისთვის, რომლებიც გადიან გლობალურ დონეზე. ამისათვის აუცილებელია კომპანიებმა შეიმუშაონ საერთო მიდგომები და განვითარონ სისტემები, რომლებიც მისაღები იქნება, როგორც დასაქმებულებისათვის ასევე დამსაქმებულებისათვის სხვადასხვა ქვეყანაში.

ლიტერატურა:

1. Gary Dessler., Human Resource Management., Pearson., 2010
2. Richard L. Daft., New Era of Management., Vanderbilt University., 2010

MACROECONOMIC STIMULATION OF MANUFACTURED EXPORT IN UKRAINE

The qualitative growth is one of the main sources of economic development under the conditions of globalization of world economic processes. It should be based on the innovative activity and its efficiency is directly reflected by the commodity structure of foreign trade. The manufactured export growth is considered by many as an engine of sustainable economic growth in contrast to the mainly negative effects from primary exports. Such observations are typical equally to industrial countries [1, 3, 7] as well as certain groups of developing countries [2, 5].

For specific conditions of Ukrainian economy with prevailing primary export (Fig. 1) the increase of manufactured exports is considered as an important element of improving the structure of foreign trade exchange, acceleration of the dynamics of long-term growth and implementation of investment and innovative model of economic development. It is known that higher share of manufactured export reflects the higher level of development of the economy while a significant share of raw materials and energy in export structure indicates primary orientation of country's exports and most likely low level of economic development. The macroeconomic policy undoubtedly defines the directions of the economy's development and may significantly influence short- and long-term quantitative and qualitative dynamics of export. However the commonly recommended macroeconomic instruments of manufactured exports stimulation differ significantly between the authors and precise mechanisms and relationships are still not clearly understood. Therefore, the aim of the paper is to study the impact of macroeconomic policies for manufactured export.

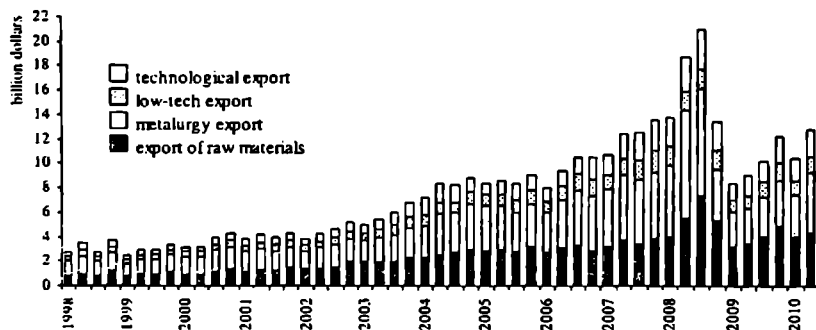

Fig. 1. Expon structure in Ukraine, billion dollars. 1998-2010 (quarterly data)

Despite the permanent debates of politicians and economists on effective instruments of manufactured exports promotion there is no consensus on the conclusions and recommendations. Most authors emphasize the usefulness of the programs of targeted government incentives [6]; focus on innovative development [4], the policy of "strong" currency [8, 9]. Less attention is paid to the microeconomic aspects: the involvement of world's technological leader companies, cross-border regional programs of innovative development, export orientation in the special/free economic areas. Significant conflict concerns the identification of a favorable macroeconomic environment for manufactured exports. It is important to emphasize that some policy instruments can boost total exports, but predominantly by the redistribution of its export structure with the increase of primary sector. It is important to emphasize the following issues: 1) the characteristics of macroeconomic environment which supports manufactured sector development, 2) the complex of structural measures aimed to accelerate the technologically driven reformation, 3) the proper geographical orientation of the foreign trade. Specific issue is to choose correct option of two - to strengthen the currency versus maintaining an undervalued exchange rate. The implementation of structural changes could be provided with the government support or in the self-regulatory manner. The optimal geographic

orientation of Ukrainian export remain to be equivocal while it is not clearly understood which country could play the main role in stimulating of demand on its technological, or at least manufactured production.

Figure 2 presents a generalized scheme of manufactured exports basic functional connections. The research hypothesis is that the export structure determinates the dynamics of long-term economic growth. The driving force of the manufactured exports increasing is the state macroeconomic policy, which should stimulate structural changes in the economy in favor of high-tech industries.

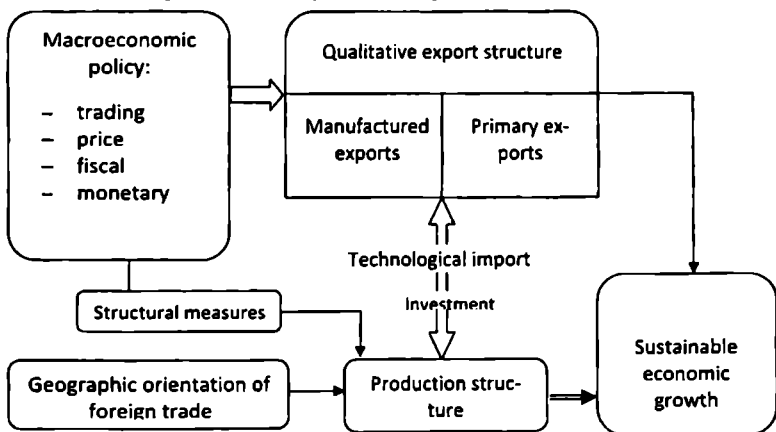

Fig 2. Functional connections of manufactured exports

The macroeconomic policy defines price and non-price stimuli for the values of export and its qualitative structure, while significant importance is concentrated on price and monetary stability, attraction of foreign investment and technology transfer. Low level of technological development in Ukraine provides the evidence of reasonability technological import involvement for the expansion of export sector based on the qualitative reforms. Geographical orientation of exports is important because it can increase or decrease the amplitude of selected macroeconomic policy and structural measures.

Suggested scheme consider the methodology and results of similar studies however offers a different approach, based on the simultaneous consideration of functional correlations between the main instruments of export promotion (the structure of production, fiscal and monetary policy, geographical orientation of foreign trade).

The empirical estimations of high-tech export determinants for the quarterly data of 1998-2010 reveal negative dependence on currency devaluation and positive relations with budget discipline (1). In the other words national currency stability serves as the solid base of qualitative growth and restriction of budget deficit provide controlled level of inflation. Technological industry in general is much more competitive and less dependant on price factors, while the primary exports rely predominantly on low prices which, in case of Ukraine, are supported by tax preferences and parliament and government lobby.

$$\begin{aligned}
 \text{extech}_t = & 1,429 + 0,930\text{extech}_{t-1} - 0,440e_{t-1} + 0,105bd_{t-1} \\
 & (1,408) \quad (10,712') \quad (-1,961^{***}) \quad (1,922^{**}) \quad (1) \\
 \text{adj.}R^2 = & 0,79 \quad DW = 2,026
 \end{aligned}$$

The most important factors of macroeconomic stimulation of manufactured export are the exchange rate of national currency, the limitation of budget expenses, foreign investment in export-oriented industries, the import of raw materials and equipment for the technology sector. The currency revaluation (for the Ukrainian economy it happens in the context of increase of real exchange rate to a certain equilibrium level), which is supported by a budget surplus, can reduce inflationary expectations and thus enhance the production of technology products by

increasing the real money supply. The localization of capital in high-tech branches and the development of intellectual property market are the major factors of labor productivity improvement. FDI provide technology transfer for the modernization of the technological and organizational capabilities. For specific Ukrainian conditions the factor of salary is considered to be relatively insignificant (it is remarkably lower than the equilibrium value) and protectionism (openness de facto is provided by the "transparency" of borders and the spread of corruption).

The analysis of manufactured exports stimulation of South-East Asia enables an opportunity to formulate the main priorities of government policy: maintaining price and monetary stability, providing of significant role of government in defining of structural priorities, the limitation of inflationary processes, involving FDI in technology branches and subsidizing the import of equipment, creating of preferential zones for manufactured exports, technology parks, preferential credit facilities for financing and taxation of high-tech sector, raising wages and increasing a gap between qualified and unskilled workers, including subsidies for companies providing labor training and education. In Central and Eastern Europe a positive impact on the export structure was provided by increase in funding of fundamental sciences, the promotion of innovative small and medium enterprises, accelerated amortization, improvement of tax legislation and the wide state support of regional innovative development programs.

Among the mechanisms of influence on the manufactured exports, the major may be considered: The national currency revaluation supported by a budget surplus, FDI involvement in high-priorities industries, improving productivity and skilled labor demand, providing favorable conditions for import of industrial equipment, promoting availability of credit resources and revenues from primary exports in the technological sector. European integration. Favorable effects of the reorientation of the Ukrainian export to the EU markets are associated with technological diversification of exports based on modern technologies due to the intensification of cross-border cooperation and increasing quality demands.

The perspective branch of Ukrainian manufacturing exports is engineering, including primarily aircraft manufacturing, shipbuilding, power equipment manufacturing etc. The situation for high-tech export development in Ukraine is rather contradictory whether the realization of large scientific potential and available qualified personnel is significantly restricted by administrative constraints and insufficient government support for investment in high-tech sector.

References

1. Chang H.J. Institutional Foundations for Effective Design and Implementation of Trade and Industrial Policies in Least Development Economies // World Bank Policy Research Working Paper, Washington, HP, 2005. – № 3763. – 68 p.;
2. Gallagher K.P., Shafaeddin M. Policies for industrial learning in China and Mexico // Technology in Society. – Volume: 32. – Issue: 2. – May, 2010. – P. 81-99;
3. Giles J.A., Williams C.L. Export-led Growth: A survey of the empirical literature and some non-causality results. Part 1. // Journal of International Trade and Development. – 2000. – Vol. 9, № 3. – P. 261-237;
4. Sudhir Kumar R.; Bala Subrahmanya M.H. Influence of subcontracting on innovation and economic performance of SMEs in Indian automobile industry // Technovation. – Volume: 30. – Issue: 11-12. – November – December, 2010. – P. 558-569;
5. Torres-Fuchslocher C. Understanding the development of technology-intensive suppliers in resource-based developing economies // Research Policy. – Volume: 39. – Issue: 2. – March, 2010. – P. 268-277;
6. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 93-101;
7. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т.1. / [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.]; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.;
8. Черкас Н.І. Обмінний курс, сальдо бюджету та структурні зрушення в українській економіці // Економіст. – 2007. – № 1. – С. 38-42;
9. Шевчук В.О. Копич Р.І. Вплив бюджету на макроекономічні показники України // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3-12.

გლობალიზაცია და საბარტველოს ინოვაციური განვითარების პერსპექტივები

გლობალიზაცია ის თემაა, რომელზეც მთელი მსოფლიოს მეცნიერები და არამეცნიერები ბევრს კამათობენ. მათი უმრავლესობა წინააღმდეგობას გაერთიანების გლობალიზაციის ამჟამინდელი ნეოლიბერალური მიდევლისა, იმ მარტოვი მიზეზის გამო, რომ იგი უპირატესად ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების ინტერესებს პასუხობს. ისინი წერენ, რომ დღევანდელი მსოფლიო ეთარდება წამყვან ინდუსტრიულ ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი აშშ-ში ქვეყნებში შემუშავებული ეკონომიკური თეორიებითა და დოქტრინებით, რომლებიც სხვა ქვეყნების საეკონომიკოსა და თავისებურებებს არ ითვალისწინებენ და, რომ ახალი საერთაშორისო წესრიგის ფორმირების პროცესი, რომელიც ამჟამად მსოფლიოში მიმდინარეობს, ხასიათდება უფსკრულის გაღრმავებით და გაფართოებით განვითარებულ ქვეყნებსა, რომელთა უმთავრეს საწარმოო რესურსს ცოდნა და გამოცდილება წარმოადგენს და დანარჩენ მსოფლიოს შორის (1, გვ. 139).

დღევანდელ გლობალიზებულ მსოფლიო ბაზარზე სამეურნეო სუბექტად გამოდიან ცალკეული პირები (ოლიგარქები), რომლებიც მშობლიური ქვეყნისა და ტრანსნაციონალური ძალების ყოველმხრივი მხარდაჭერით მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში ახორციელებენ პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამართალდაცვითი და პოზიტიური პროექტების დაფინანსებას. ამით ისინი, ერთი მხრივ, ახორციელებენ საკუთარი ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციას და მეორეს მხრივ, ამზადებენ ნიადაგს მშობლიური ქვეყნისა და ტრანსნაციონალური ძალების გლობალური ინტერესების გასატარებლად. ამის პარალელურად მეცნიერები იმასაც აღნიშნავენ, რომ გლობალიზაცია „ობიექტური პროცესია, რომელიც ბევრ პროგრესულ ცვლილებებს განაპირობებს თანამედროვე მსოფლიოში (2, გვ. 97). მაგრამ ამ ცვლილებების დადებითი შედეგები ალბათ გამოჩნდება (თუ საერთოდ გამოჩნდება?) ზირეულ პერსპექტივაში, დღეს კი მისი მხოლოდ ნეგატიური შედეგები ჩანს, და, ეს შედეგები არის უთანასწორობის გაღრმავება ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების და „განვითარებადი სამყაროს“ მოსახლეობის ცხოვრების დონეთა შორის. მსოფლიო ბანკის მონაცემებით ჩრდილოეთ ამერიკის (აშშ, კანადა), ევროპის და იაპონიის მოსახლეობის ერთ სულზე დღიურად მოდის საშუალოდ 70 აშშ დოლარი, ხოლო მსოფლიოს 63 უღარიბესი ქვეყნის (მშ. საქართველო) მოსახლეობის ერთ სულზე დღიურად საშუალოდ 2 აშშ დოლარზე ნაკლები (3, გვ. 57). ეს განსხვავება უთანასწორობის წლებში კი არ მცირდება, არამედ იზრდება.

სოციალისტური სისტემის დაშლის შემდეგ საქართველოს მოსახლეობა უკიდურესად გადაარბდა. მაღალგანვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის ცხოვრების საშუალო დონისაგან მისი ჩამორჩენა იმდენად დიდია, რომ პოლიონელი მეცნიერის გ. კოლოდის გაანგარიშებით, მან რომ ერთ სულ მოსახლეზე მოსული მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობით დაეწიოს მაღალგანვითარებული ქვეყნების შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს, რაც შეადგენს 30 000 აშშ დოლარს, ოპტიმალური გაანგარიშებით 27 წელი, ხოლო პესიმისტური გაანგარიშებით 80 წელი დასჭირდება (4, გვ. 25). მეტად გაღრმავდა ქონებრივი უთანასწორობა საქართველოს მოსახლეობის ფენებს შორისაც. საზოგადოების მკირე ნაწილი არახელად გაიმდიდრა, უდიდესი ნაწილი კი გაღატაკდა. სხვა ტიპის ღარიბი ქვეყნებისგან განსხვავებით სოციალისტური ქვეყნების და მათ შორის საქართველოს ღარიბები უპირატესად მაღალი კვალიფიკაციისა და განათლების მქონე ადამიანები არიან. ეს არის ინტელიგენციის ფენა, რომელთაც სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების სახელმწიფოებრივი დაფინანსების შემცირების, და, ხშირ შემთხვე-

ვაში. შეწვევების გამო. დაკარგეს სამუშაო. ეს პროცესი დღესაც გრძელდება. 2010 წლის 1-ლი ნოემბრიდან უჭმდება მიღწეულური ბიოლოგიის და ბიოფიზიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, ივ. ბერიტაშვილის სახელობის ფიზიოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, რადიობიოლოგიისა და რადიაციის გეოლოგიური ცენტრი და ექსპერიმენტული ნერვოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი. მათ ბაზაზე მოიასრება სიცოცხლის შემსწავლელი მეცნიერებების ერთიანი ცენტრის შექმნა. თუ ეს გადაწყვეტილება უცხოეთის გაელენის გამოძახილია, მაშინ მათი გამოყენილება არასწორად არის გაგებული. იქ, ამ ტიპის ცენტრებში შექმნილი კი არ უქმნდება სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, არამედ ისინი ასეთ ცენტრებში შედიან.

უკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის მიერ მომზადებულ ანგარიშში – „მეცნიერება, ტექნოლოგია და მრეწველობა 2001 წელს“ სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოზე (სკსსს) მთელ მსოფლიოში დახარჯულია 800 მლრდ დოლარი. აქედან აშშ-ში 282 მლრდ დოლარი, იაპონიაში – 103 მლრდ დოლარი, გერმანიაში – 53.9 მლრდ დოლარი, საფრანგეთში – 35.1 მლრდ დოლარი, დიდ ბრიტანეთში – 29.4 მლრდ დოლარი, იტალიაში – 15.5 მლრდ დოლარი, რუსეთში – 11.6 მლრდ დოლარი, შვედეთში – 9.9 მლრდ დოლარი და ა.შ. მთლიან შიდა პროდუქტში (მშპ) სკსსს-ზე გაწეული ხარჯების წილით ლიდერია ისრაელი. იგი ხარჯავს თავისი მშპ-ის 4.81%-ს, საქართველო კი – 0.3%-ს, ამ მაჩვენებლით საქართველოს მსოფლიოს ქვეყნებს შორის მხოლოდ 56-ე ადგილი უკავია (5, გვ. 77). მეტიც, რადიკალური გარდაქმნის შემდეგ მეცნიერება საქართველოში ისე უმნიშვნელო სფეროდ ნათვალით, რომ იგი სტატისტიკურ კლასიფიკატორშიც არ არის მოხვედრილი და ბიუჯეტის ხარჯებით ნაწილშიც სხვა ხარჯებშია გაერთიანებული. ამ მიზეზით მის შესახებ ინფორმაციის მოძიება საკმაოდ რთულია. 2005 წელს მეცნიერების განვითარებაზე საქართველოს ბიუჯეტიდან დახარჯულია 21 მლნ ლარი (მშპ – 0.15 %), ხოლო 2006 წელს 18, 2 მლნ ლარი (ანუ მშპ-ის 0.13%) (6, გვ. 31). ამ ციფრებიდან ჩანს ჩვენი მთავრობის დამოკიდებულება ინოვაციების მიმართ დ მისი ინოვაციური პოლიტიკა. გასაგებია, რომ ჩვენ ვერ შევიდრებით მაიონიას, რომელიც ამ მიზნით მთლიანი შიდა პროდუქტის 3%-ს ხარჯავს, მაგრამ იმდენს მაინც რომ უნდა ეხარჯადეთ, რამდენსაც ხარჯავს ერთი ტრანსნაციონალური კომპანია, რომელიც წლიურად 4.5-7.0 მლრდ დოლარს შეადგენს?

ქართველი მეცნიერი ა. აბრალავა სვამს ასეთ კითხვას: „რით არ შეიძლება ეიარსებოთ ან ეიცხოვროთ ნორმალურად მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევებზე ორიენტაციისა და მისში ჩვენი ეროვნული ფუნქციონის ჩართვის გარეშე?“ და თვითონვე იძლევა პასუხს: „დიახ, ცხოვრება შეიძლება. ამას მრავალი ქვეყნის მაგალითი გვიჩვენებს, სადაც ძირითად საქმიანობად იაფი შრომის გაყიდვა და კომერცია მიჩნეული, მოიხმარება მსოფლიო მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევათა შედეგები და თვით ეს ქვეყნები უშუალოდ არ არიან ჩართულნი შემოქმედებით მეცნიერული შრომის პროცესში... ანალიზი გვიჩვენებს მდგომარეობა შეიძლება იყოს საქართველოშიც, მაგრამ ასეთ მიდგომაზე აქცენტის ალება იქნება უკანადადგებული ნაბიჯი და ეროვნული უზედურება, რადგანაც ჩვენს ხალხში, გამოდინარე მათი ბუნებრივი ღრეოლუდან განათლებისაკენ, მაღალინტელექტუალური შრომისაკენ, ჩამოყალიბებულია პრობრეტული დამოკიდებულება მეცნიერებისადმი. ამის გაუთვალისწინებლობა გამოიწვევს არსებული მეცნიერული სკოლების საბოლოოდ განადგურებას, ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციების, კულტურული ღირებულებისა და ეთნოფიქიკის შეკლას, ჩვენი ნაციონალური ცნობიერებისა და ცხოვრების წესის გარდაქმნის (7, გვ. 197-198). ჩვენ სრულად ვეთანხმებით პატრიკემელი მეცნიერის ა. აბრალავას ამ აზრს, მაგრამ 2001 წელს გამოთქმული მისი ეს პოზიცია, რომელსაც ეთიარებოთ არა მხოლოდ ჩვენ, არამედ ქართველ მეცნიერთა 95%, საქართველოს ხელისუფლების მიერ დღესაც არ არის გათვალისწინებული. გარდა იმისა, რომ იგი ზედისუფდ ხურავს სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებს, იგი უხეშად ერევა კერძო ხასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებების საქმიანობაში და არაოფიციალურად საეკიალისაციის შეცვლის ბრძანებებსაც კი აძლევს.

საბაზრო ურთიერთობების მქონე ქვეყანაში სასწავლებლის პროფილი ბასარმა უნდა დაორგეზღოს და არა ქვეყნის მთავრობამ. საქართველოს პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ილია მეორე ბრძანებს: „განათლების რეფორმირებისას დაშვებულმა შეცდომებმა, შედეგად მოგვითქვან ის, რომ მოსარდები ცოდნის შეძენის სურვილს უფრო ნაკლებად ამჟღავნებენ, სამეცნიერო მოღვაწეობა კი არაპრესტიჟულად მიაჩნიათ, რადგან ხედავენ, რომ ინტელიგენციას სათანადო დაფასება არა აქვს. ეს მდგომარეობა უნდა გამოსწორდეს. მეცნიერების განვითარების გარეშე ქვეყანას არა აქვს მომავალი (8, გვ. 4).

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მაღალტექნოლოგიური, მაღალმეცნიერული წარმოების მთავარი რესურსი არის განათლება და მეცნიერება. განათლების საკუთოდ მაღალი დონე იქნა მიღებული საბჭოთა წყობილების პირობებში. სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა საქართველოს საგანმანათლებლო პოტენციალი. შედეგად 2002 წლისთვის საქართველოში განათლების დონის ინდექსი 0,89-ს შეადგენდა ანუ 13 აღემატებოდა მსოფლიოს საშუალო ინდექსს (9, გვ. 287-288). ასევე მდიდარი გამოცდილება იყო დაგროვილი მეცნიერების სფეროშიც. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კვლევით ინსტიტუტებში 1990 წლისთვის კვლევით საქმიანობას ეწეოდა 6-ათასამდე მეცნიერი, მ.შ. 450-მდე მეცნიერების დოქტორი და 3 ათასამდე მეცნიერებათა კანდიდატი. ამ დროს არსებობდა 131 – სამეცნიერო დაწესებულება, მათ შორის 115 სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და 4 – საპროექტო-საკონსტრუქტორო ორგანიზაცია. 2007 წლისთვის საქართველოში სამეცნიერო დაწესებულებათა რაოდენობა 92-მდე შემცირდა. ამის გარდა, თუ 2002 წელს გამოშვებული იყო 602 ასპირანტი, 2007 წელს მათი რიცხვი 101-მდე დაეცა. ამითგან ყველა ისინი მომსახდდა უმაღლეს სასწავლებლებში და არცერთი სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებაში (10, გვ. 91). ეს უკვე იმას ნიშნავდა, რომ სამეცნიერო დაწესებულებებში 2007 წელს ამის ბაზა უკვე აღარ არსებობდა.

გამოჩენილ ქართველ მეცნიერს გ. მექქაბიაშვილს მიაჩნია, რომ „მეცნიერების ასეთი სტაგნაციის და დეგრესიის ძირითადი მიზეზი იყო ამ სფეროს მიმართ ხელისუფლებაში ჩამოყალიბებული საფუძველშივე მცდარი მოსაზრება, რომ პატარა, ღარიბ და პოსტკომუნისტურ ტრანსფორმაციის სინდრომებით დატვირთულ ქვეყანაში ქვეყნისთვის ფუნდამენტური კვლევების ჩატარება და მასზე ფინანსების გამოყოფა „ზედმეტი ფუფუნებაა“ (6, გვ. 31). ჩვენ ჩვენი მხრით მხოლოდ იმას დავამტკიცებთ, რომ პატივცემული მეცნიერის ეს მიხედობა სწორია, იმ მკვეთრ შესწორებით, რომ ეს მცდარი მოსაზრება გერ ხელისუფალთა თავში კი არ დაიბადა, არამედ გარედან – საერთაშორისო სტრუქტურებიდან მოეხიათ მათ თავზე. სხვანაირად წარმოდგენილია, რომ ქართველ კაცს საქართველოში თვითნებურად ებადებოდა იმის სურვილი, რომ ქართველებში ნაკლას მეცნიერებისა და განათლებისკენ ღტოვლის ბუნებრივი მოთხოვნილება და ეს – ოდითგანვე ინტელექტუალური ერი აქციოს სხვა ერების მომსახურე ერად. საქართველოს მთავრობამ უნდა იცოდეს, რომ მისთვის გარედან თავს მოეხვედს ეს პოლიტიკა, რომელიც არ არის შეთანხმებული და მხარდაჭერილი საკუთარი მოსახლეობისაგან, დღეს თუ არა ხედავ, ხედავ თუ არა ზუგა, ასეერთნეა და მეტიად საეჭვოდ შედეგს მისცემს მათ.

უკვე რამდენიმე წელია თვალყურს ეადევნებ პრესაში გამოქვეყნებულ ახალ-ახალ ცნობებს ქართველი მეცნიერების მიერ გაკეთებულ მსოფლიო მნიშვნელობის აღმოჩენების შესახებ. ბოლოს ერთ-ერთი ასეთი იყო ჟურნალ „პიზნესი და კანონმდებლობის“ 2010 წლის მაისის ნომერში გამოქვეყნებული ცნობა კონსტრუქტორ მერაბ ქარდავას შესახებ. მერაბ ქარდავა და მისი ჯგუფი ჰიდრომანქანის შექმნაზე მუშაობენ. მან და მისმა ჯგუფმა აღმოაჩინეს, რომ წყალში 10 მეტრის სიღრმეზე 1 კუბური მეტრის სხეულს 40-50 ტონა წყლის წნევა აწევა. წყალქვეშ წარმოქმნილი ამ ძალის გარდაქმნა კი საშუალებას იძლევა წარმოიშვას ელექტროენერგია. ჩვეულებრივ სატვირთო გემში ჩამონტაჟებული ენერგობლოკი, თავისუფლად შეიძლება გახდეს ენერგომწარმოებელი. მერაბ ქარდავას გამოთვლით 6000 ტონიან გემში ჩადგმულ ენერგობლოკს წყლის წნევის ხარჯზე შეუძლია შესატყვისის 200 მეგავატიანი ელექტროსადგურის ფუნქცია ანუ „ენერგოესის“ უსარმაზარი კომპლექსის

იდეტური ელექტროენერგიის გამოთქმა. ახლა დაეფიქრეთ და წარმოიდგინეთ რამხელა მოვების მოტანა შეუძლია ამ აღმოჩენას საქართველოსთვის!

მეტოც, გამოგონებელი მერაბ ქარდავა და მისი ჯგუფი ირწმუნება, რომ ეს გამოგონება არის სერთიფიკატი იარაღი, და, რომ ამ წნევის გამოყენებით შეიძლება კოსმოსური რაკეტების გაშვება და წყნის საპრო სიერცხში შემოჭრილი ნებისმიერი არასასურველი სხეულის ჩამოვლება ახლა გაუცხიროთ აგვისტოს ომი სამაზბლოში და რუსეთის ავიაციის მიერ ჩვენი ჯარისკაცების და მშვიდობიანი მოსახლეობის უღმრთელი ხოცვა, ავიაციისა, რომელსაც წყნე ერაფერი დაუპირისპირეთ, გარდა იმედისა, რომ წყნის დასახლებულად წამოწამელ შემოვლელ აფრიკელები და აფრიკელები მართლაც შემოვიდნენ, მაგრამ შემოვიდნენ არა სამაზბლოში, არამედ შუა ზღვაში, შემოიყვანეს სასლგო ფლოტი და გაანერგეს ეს იყო და ეს.

ასე გაცრუება წყნე იმედი და თუ ასე გაეაგრძელეთ, ამ იმედს მომავალშიც ბევრჯერ მოუწევს გაცრუება. ამიტომ წყნე თვითონ უნდა ვისრუთო წყნე თავზე და სხვისი იმედი ნაკლებად გემოდავს. გაუა-ფშეილას სიტყვებია: „რომელი ადამიანიც თავის ერს ემსახურება კეთილგონიერად და ცდილობს თავის სამშობლო ადამიანებს გონებრივ და ზნეობრივ, ამით ის უმსაღეს მთელ კაცობრიობას საუკეთესო წევრებს, ხელს უწყობს მთელ კაცობრიობის განვითარებას, კეთილდღეობას“.

იმის მიუხედავად, რომ გლობალიზაციის თემა პატრიოტიზმი თითქმის „გააუფერულა“, ქვეყანაში მაინც ეროვნული ფასეულობების პატივისცემა უნდა დომინირებდეს. ეს გარანობა საამაჟო უნდა იყოს ყოველი წყნეთაგანისთვის. ესეც არ იყოს, განა შეიძლება მერაბ ქარდავას დარ ქართველებს უუთხროს, რომ მათი საქმე არ არის მეცნიერება, რადგან საქართველომ მხოლოდ მომსახურების სფერო უნდა განავითაროს და ქართველებმა თავისი გონება უნდა მიმართონ მხოლოდ მომსახურების პროფესიული ხელოვნების – ბარმენი, გიდი, მიმტანი, მებარგული, მკერავი, შემკეთებელი და ა.შ. დასაუფლებლად (!!!).

ისტორიულად ქართველი კაცი ან მიწათმოქმედი იყო, ან ინტელექტუალური შრომის მეშაი. იგი არც ეაჭარი იყო, არც ხელოსანი და მით უფრო – არც მებარგული. ეს უნარი მის ღმერთისგან ქონდა ბოძებული. ამიტომაც არის, რომ ქართველი გლეხი მიწის სიყვარულით, ხოლო ინტელექტუალით შემოქმედებითი შრომის შედეგით მთელ მსოფლიოს აოცებს. საქართველოს მთავრობამ თავის მოსახლეობას სწორედ იმ ნიჭის განვითარებას და სამშობლოსთვის მის მოხმარებას უნდა შეუწყოს ხელი, რომელიც მათ განეტკუერად გაანათ. ასეთ დროს, გამოგონებელმა მერაბ ქარდავამ, დღე არ გაუა, რომელიმე ინსტანცია არ მოინახულოს, მას ყველგან ხელება მხოლოდ ალტაცება, მოწონება, არფოთოვანება, ფინანსური მხარდაჭერა კი – არა. საქართველოს ბანკებიც კი თავს იკავებენ ამ მასშტაბური პროექტის ხელშისაწვდომ პროცენტად (13%) დაფინანსებაში. ეს მაშინ, როცა ჩხუბური მხარე მსაგდა მის სესხის 3%-ად, ინტელის მხარე კი – 1%-ად. მაგრამ მაშინ გამოგონების შედეგს მიიღებს ის მხარე და არა საქართველო.

ასეთ შემთხვევაში ისინი უკავშირდებიან უცხოელ ინვესტორებს და იქ აგრძელებენ საქმეს. ბოლოს საცხოვრებლადაც იქ გადადიან და სამუდამოდ იქ რჩებიან. ასე გვეპარება წყნე ინტელექტუალური რესურსი, რომელიც რადიკალური გარდაქმნის შემდეგ, „ტიონების გაღინებად“ მოიხატა.

ბოლო 10 - 15 წლის მსოფლიო გამოცდილება გვჩვენებს, რომ წყნეთი პატარა ქვეყნებში – ირლანდიაში, სამხრეთ კორეაში და სხვებში შთამბეჭდავ შედეგებს მიაღწევს მეცნიერებასა და განათლებაზე დამყარებული ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებით. ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებისთვის საქართველოს ჯერ კიდევ შემორჩენილი აქვს ინტელექტუალური პოტენციალი – აქვს განვითარებული უმაღლესი განათლების სისტემა, სამეცნიერო-კულუეთი ინსტიტუტები და ქვეს საერთაშორისოდ აღიარებული მეცნიერები. ამის გარდა, გვაქვს ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემო და გეოგრაფიული მდებარეობა, დემოკრატიული პოლიტიკური ინსტიტუტები, თავისუფალი ინფესტრუქტურული სონების შექ

მზის პერსპექტივა და სხვა. თუმცა, მარტო ეს პირობები არ არის საკმარისი. ყოველივე ამასთან საჭიროა სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა, ქვეყანაში ისეთი საფინანსო სამართლებრივი, საფინანსო-საბანკო, საგადასახადო, საგანმანათლებლო-სამეცნიერო პოლიტიკის გატარება, რომელიც ხელს შეუწყობს ინოვაციური სექტორის განვითარებას. საქართველოში რომ ჯერ-ჯერობით ასე არ არის, ამაში უფიქრობ ვეცი არავის აღარ ეპარება.

როგორც წესი, ქვეყნის ინოვაციური განვითარება სამი სტრატეგიით ხდება (11. გვ. 32): 1. „გადმოტანის“ სტრატეგია (როცა ქვეყანას უცვლელად გადმოაქვს საზღვარგარეთ არსებული სამეცნიერო-ტექნიკური სიახლეები და იყენებს მათ საკუთარ ქვეყანაში);

2. „დასესხების“ სტრატეგია (როცა ქვეყანა საკუთარი მუშა-ხელით და სამეცნიერო ტექნიკური პოტენციალით იწყებს იმ მეცნიერებები პროდუქციის გამოშვებას, რომელიც უკვე იწარმოება საზღვარგარეთის ქვეყნებში);

3. „გაძლიერების“ სტრატეგია (როცა ქვეყანა მუდმივად ქმნის და ნერგავს ინოვაციებს საკუთარი სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის გამოყენებით).

საბაზრო ურთიერთობებზე სწრაფად გადასვლის თვალსაზრისით და ქვეყნის ტექნო-კატეგორიული ჩამორჩენის ასევე სწრაფი ლიკვიდაციისათვის, ცხადია, უფრო მისაღები „გადმოტანის“ სტრატეგიის გატარება, რაც ამჟამად ტარდება კიდევ საქართველოში, მაგრამ ეს ვერ წყვეტს დასაქმების პრობლემას. ჩვენი აზრით, უკეთესია, „დასესხების“ და „გაძლიერების“ სტრატეგიების კომბინირებული გამოყენება. „დასესხების“ სტრატეგიით ადგილობრივი მუშა-ხელი დაიწყებს საზღვარგარეთ უკვე აპრობირებული მეცნიერებატექნიკური პროდუქციის გამოშვებას, რომლის ათვისება საქართველოს 1-2 წელიწადში შეუძლია. ეს სტრატეგია საქართველოს უმოკლეს ვადებში კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოების შესაძლებლობას მისცემს. ამასთან, რადგან არ შეიძლება ტექნიკატექნოლოგიების „დასესხების“ პროცესი მუდმივად გაგრძელდეს, საჭიროა, პარალელურად გააქტიურდეს ადგილობრივი, პრიორიტეტულ ტექნოლოგიებზე მომუშავე სამეცნიერო-კვლევითი სტრუქტურების და ცალკეული მეცნიერ-გამომგონებლების ფინანსური მხარდაჭერა.

უცხოეთის მთავრობები არა მხოლოდ საკუთარ ინტელექტუალებს აფასებენ, არამედ სხვა ქვეყნებშიც ნადირობენ „ტენიანზე“. თუ ჩვენთან იმის მატერიალური შესაძლებლობა არა გვაქვს, რომ სხვა ქვეყნიდან მოვიხიროთ ისინი, საკუთარს მაინც ნუ დაეკარგათ!

ლო ბ ე რ ა ტ უ რ ა:

1. Мунтян М., Урсул А. Глобализация и устойчивое развитие, М., 2003, ст. 139;
2. ე. მექეაბიშვილი, მ. მექეაბიშვილი, ეკონომიკის გლობალიზაციის მოდელები, ე. „საქართველოს ეკონომიკა“, 3, 2008, გვ. 97;
3. Грани глобализации, М. 2003. с.57;
4. Колодко Г. Глобализация и сближение уровней экономического развития, Ж. „Вопросы экономики“; 2005, 6, с. 25;
5. შ. შაბურიაშვილი, საქართველოს ინოვაციების განვითარების პერსპექტივები, ე. „საქართველოს ეკონომიკა“, 4, 2008, გვ. 77;
6. ე. მექეაბიშვილი, გლობალიზაციის გამოწვევები და საქართველოს ეკონომიკის პერსპექტივა, ე. „ბიზნესი და კანონმდებლობა“ 2009, აპრილი, გვ. 31;
7. ა. აბრალავა, გზა მაღალტექნოლოგიური ეკონომიკისკენ, თბ. თსუ, 2001, გვ. 197-198;
8. აფხაზეთის სულიერების და კულტურის ცენტრის ყოველთვიური საინფორმაციო ორგანოს ბიულეტენი 1, იანვარი, 2010, გვ. 4;
9. ლ. ჩიქავა, ინოვაციური ეკონომიკა, თბ, 2006, გვ. 287-288;
10. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი, თბ. 2008, გვ. 91;
11. ზ. ღუდუშაური, ე. ბალიაშვილი და სხვები, მეწარმეობა, მცირე მეწარმეობა: თეორია და პრაქტიკა, თბ. 2004. გვ. 32.

საქართველო, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული
პროფესორი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი

საქართველოს მოსახლეობის შრომითი მიგრაცია

შრომითი მიგრაციის მოცულობა და მიზეზები

გლობალიზაციის პირობებში მოსახლეობის, და მათ შორის სამუშაო ძალის, მიგრაციაში მიიღო არნახული მასშტაბები. 2010 წლისთვის, გაეროს მონაცემებით, მსოფლიოში თავისი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ ცხოვრობდა 214 მლნ ადამიანი, ე.ი დედამიწის მოსახლეობის 3,1%. აღნიშნულ პროცესს გვერდი არ აუვლია საქართველოსთვისაც.

საქართველოს მოსახლეობა 1992-2009 წლებში გარე მიგრაციის გააქტიურების და შობადობის შემცირების შედეგად 1992 წლის 5467,4 ათასიდან (ყველაზე მეტი რიცხოვნობა საქართველოს ისტორიაში) 2009 წელს შემცირდა 4385,4 ათასამდე, ე.ი. 1082 ათასით, რომელიც გამოწვეული იყო 1990-იანი წლების შემდეგ საქართველოში გაერაცვებული საყოველთაო (ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური) კრიზისით. შესაბამისად, 1992 წლის მიმართ საქართველოს მოსახლეობის დანაკლისმა შეადგინა მისი 19,8%. ასეთ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ბევრი ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკა. მოსკოვში, 2001 წელს ჩატარებულ საერთაშორისო კონფერენციაზე – „ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპა გლობალური მიგრაციის სისტემაში“ (რომლის მონაწილეცაა ამ სტრუქტურების ავტორი), აღინიშნა, რომ სომხეთიდან ემიგრირებული 1 მლნ ადამიანი, ე.ი. მოსახლეობის 26,0%, აზერბაიჯანიდან მხოლოდ რუსეთის ფედერაციაში ემიგრირებული იყო და მუშაობდა 2 მლნ ადამიანი. ე.ი აზერბაიჯანის მოსახლეობის 25,0%-მდე (ა. იუნუსოვის მოხსენებიდან); მოლდავეთიდან ემიგრაციაში წასული იყო 500 ათასამდე ადამიანი ე.ი. მოლდავეთის მოსახლეობის 30,0%-მდე.

შრომითი ემიგრაცია 1990-იანი წლების შემდეგ რეალობად იქცა. ასეთ მოვლენას საბჭოთა ეპოქა არ ცნობდა, რამდენადაც გარე მიგრაციისათვის სახლერები „საიმედოდ“ იყო ჩაქცეული. ამიტომ აღმოჩნდა, რომ საზოგადოება და სახელმწიფო მოუშზადებული იყო მისი რეგულირებისათვის, ხოლო მეცნიერებს არ ჰქონდათ მისი შესწავლის გამოცდილება. სირთულეებს კიდევ აძლიერებს ის გარემოება, რომ ქვეყანაში არ არსებობს შრომითი ემიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის სისტემა. ამიტომ შრომითი ემიგრაციის შესწავლისას ეყრდნობით შერჩევით გამოკვლევებს, რომლითაც არც თუ ისე ვართ განვსიერებული. შრომითი მიგრაციის შერჩევითი გამოკვლევისას არსებობს რამდენიმე გზა. პირველი – სასლფარგარტო მყოფი მიგრანტებისგან ინფორმაციის მიღება უშუალო კონტაქტით (რაც მოითხოვს ინტერვიუების წასლლას სხვა ქვეყანაში, რაც ძვირი სიამოვნებაა) ან სხვა გზით, მაგალითად ინტერნეტი; მეორე – სამშობლოში დაბრუნებული შრომითი მიგრანტების გამოკითხვა; მესამე – ინფორმაციის მიღება შრომითი მიგრანტების საქართველოში დაბრუნების ოჯახის წევრებისგან (ამ მეთოდს ჰქვია „შემცვლელი რესპოდენტების“ მეთოდი). მეოთხე – პოტენციური მიგრაციის შესახებ ინფორმაცია შეიძლება მივიღოთ აქ მცხოვრები მოსახლეობისაგან.

სოფიერით გამოკვლევით, შრომითი ემიგრაციაში საქართველოდან წასულია 300-დან 400 ათასამდე ადამიანი.¹ თავდაპირველად, მიგრაციის ექტორი მიმართული იყო რუსეთისა და თურქეთისაკენ. დღესათვის ის მიმართულია მაღალანაზღაურებადი დასაღვლეთ ევროპისა და აშშ შრომის ბაზრებისკენ. რუსეთის განსე „გაიწიებას“ ხელი შეუწყო რუსეთის მიერ საქარ-

¹ ნათია ჭელიძე, „შრომითი მიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოდან. თბ., 2006, გვ. 112;

თელოსთან საეისო რევიმის შემოღებამ და ბოლო 20 წლის მანძილზე ღიად მტრულმა მოქმედებებმა 2008 წლის აგვისტოს ომის და საქართველოს ტერიტორიების სამხედრო ოკუპაციის სათელით.

შრომითი მიგრაციის სტრუქტურა

შრომითი მიგრაციის სტრუქტურა შეიძლება განვიხილოთ სხვადასხვა ნიშნით, როგორცაა:

- ოჯახური შემადგენლობა;
- მიგრანტთა ასაკობრივი სტრუქტურა;
- მიგრანტთა განათლების დონე;
- მოსახლეობის მიგრაციული განწყობა (პოტენციური მიგრაცია).

მიგრანტთა ოჯახური შემადგენლობა. შრომითი მიგრაციის რიგი საკითხების შესასწავლად საერთაშორისო გრანტის ფარგლებში ჩვენს მიერ 2000 წელს ჩატარებულ იქნა შერჩევითი გამოკვლევა შრომითი მიგრანტის ოჯახის წევრების გამოკითხვის საშუალებით. გამოკვლევამ აჩვენა, რომ შრომითი მიგრაცია დამახასიათებელია დიდი ოჯახებისთვის. გამოკვლეული ოჯახების 56,7% შედგებოდა 6 და მეტი წევრისგან. ამასთან, სხვადასხვა თაობათა და ნათესავთა თანაცხოვრების მიხედვით შრომითი მიგრაცია უფრო დამახასიათებელია დიდი (მრავალრიცხოვანი) ოჯახებისათვის. არაერთარ დასაბუთებას არ საჭიროებს დიდი ოჯახების ცხოვრების დაბალი დონე. სხვადასხვა თაობათა და ნათესავთა თანაცხოვრების მიხედვით შრომითი მიგრანტის ოჯახი საკმაოდ რთული სტრუქტურისაა. კერძოდ, დადგინდა, რომ შრომითი მიგრანტის ოჯახი შედგება სამი თაობისაგან: მშობლები – 30,5%, შვილები – 27,5%, შვილიშვილები – 6,5%. მათ გარდა ოჯახში ცხოვრობდნენ: მიგრანტის მეუღლე – 17,4%, მიგრანტის დამცემი ან სხვა ნათესავი – 18,1% (სულ 100,0%).¹ ნ. ჭელიძის გამოკვლევით შრომით მიგრანტთა ნახევარზე მეტს დაიოჯახებული მოსახლეობა შეადგენს.

მიგრანტთა ასაკობრივი სტრუქტურა. მიგრაციის თეორიის და მიგრაციის სტატისტიკის თანახმად ისტორიულად დასაბუთებულია, რომ მიგრაციაში შედიან უპირატესად ახალგაზრდები. XX და XXI საუკუნის მიჯნაზე მიგრანტთა ასაკი გაიზარდა. მაგალითად, სტატისტიკის დეპარტამენტის 2001 წლის გამოკვლევით გარე მიგრაციაში მონაწილეთა შორის 40 წელს გადაცილებულნი შეადგენდნენ 20,6%, ხოლო ჩვენი გამოკვლევით – შრომით მიგრანტებში – 40,0%. ქალების შეადგენდნენ მიგრანტთა 40,0%-ს.²

შრომითი მიგრანტების განათლების დონე. სტატისტიკის დეპარტამენტის ერთდროული გამოკვლევით ემიგრანტის საშუალო ასაკმა შეადგინა 36,1 წელი, ხოლო ჩვენი გამოკვლევით – 38,5 წელი, ე.ი. 2,4 წლით მეტი. აღნიშნული ფაქტი გასაკვირი არ უნდა იყოს, რადგან შრომით მიგრაციაში მონაწილეობენ გარკვეული განათლების და კვალიფიკაციის მქონე ადამიანები, ხოლო განათლების და კვალიფიკაციის შესენას დრო უნდა. ჩვენი გამოკვლევით აღმოჩნდა, რომ შრომითი მიგრანტებიდან მამაკაცების 74,7% და ქალების 83,3% პქონდა უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლება. ნ. ჭელიძის გამოკვლევით აღნიშნულმა მაჩვენებელმა ორივე სქესისთვის 80,1% შეადგინა.

შრომითი მიგრაციის ძირითადი მიზეზია ცხოვრების პირობები. შრომით მიგრანტთა 60,0%-მდე ემიგრაციაში წაიდა იმ მიზეზით, რომ გავემჯობესებინა მატერიალური პირობები, ხოლო 50,0% იყენენ უმუშევრები.³

ჩვენს მიერ სტუდენტთა მიგრაციული განწყობის შესწავლამ მოგვცა შემდეგი საგადალო სურათი. სასლევარტარო მუდმივად ან დროებით წასვლის სურვილი გამოთქვა კარგი

¹ ნ. ხმალასი, ე. მენაბდიშვილი. თბილისის მოსახლეობის შრომითი მიგრაცია. კურს. დემოგრაფია. 1(6) 2004, გვ. 80.

² ნათია ჭელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 78.

³ ნათია ჭელიძე, შრომითი ემიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოში. თბ., 2006, გვ. 50-51. ნ. ხმალასი, ე. მენაბდიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.

მატერიალური და საბინაო პირობების მქონე სტუდენტების 75,1%-ია, საშუალო საბინაო პირობების მქონეთა 78,2%-ია და ცუდი საბინაო პირობების მქონეთა 84,8%-ია.¹

პოტენციური მიგრაცია. იმის მიუხედავად, რომ ისეთი მცირერიცხოვანი ქვეყნიდან, როგორც საქართველოა, მილიონზე მეტი ადამიანია წასული, დღეისათვის საქართველოდან ემიგრაციის სურვილი (ემიგრაციული განწყობა), ან კიდევ ემიგრაციული პოტენციალი ჯერ კიდევ მაღალია, იმ დროს, როდესაც ემიგრაციის პიკს საქართველოში მიაღწია 1991-1995 წლებში. ეროვნული კატასტროფის ტოლფასად მიგვანია ის შედეგები, რომლებიც წვენი მივიღეთ სტუდენტების გამოკითხვით. კერძოდ, ის ფაქტი, რომ სტუდენტთა 7,4%-ს სურს საქართველოდან წასვლა მუდმივად, ხოლო 58,5% დროებით (სულ 65,9%)² პრაქტიკულად ანალოგიური შედეგი მიიღო ნ. ჯელიძემ სტუდენტთა გამოკითხვით (550 სტუდენტი), რომელთა 61,0%-ია გამოთქვა საქართველოდან ემიგრაციის სურვილი.³ ეს საკითხი სერიოზულ დაფიქრებას მოითხოვს. მუდმივად წამსვლელთა პოტენციალი, 7,4% უტოლდება (დღეისათვის) 325 ათას მცხოვრებს. ეს გეგმა ძირითადად ქართველებს, როგანც ნ. ჯელიძის გამოკვლევით, შრომით ემიგრანტებში 80-დან 96 პროცენტამდე ქართველია.⁴

შრომითი ემიგრაციის ეფექტიანობა

ერთ-ერთმა ოჯახმა წვენი მიერ ჩატარებულ გამოკითხვის ანკეტაში თაყისუფალ ადგილზე ჩაწერა: **იმედია, რომ (მიგრანტი) ბედის ანაბარა არ მიგვატოვებს.**

მიგრაციის ეფექტიანობა გაიზომება მიგრანტის მიერ ოჯახისათვის გამოგზავნილი თანხის მოცულობით და ამ თანხით გადაჭრილი პრობლემებით. იმავედროულად ქვეყანა იღებს საკმაო რაოდენობით სასწავლებლო უფლებას.

შრომითი ემიგრაციის ეფექტიანობა შეიძლება დაგვახსიათოთ მაჩვენებელთა სისტემით, რომელიც გაანგარიშება ევროდნოა შერჩევით გამოკვლევებს. აღნიშნული მაჩვენებლებია:

- **შრომითი მიგრანტების ხვედრი წილი**, ენიც თაყის ოჯახს ეხმარება ფულადი გზავნილებით. კვლევებით დადგენილია, რომ ასეთი მიგრანტები შეადგენენ მიგრანტთა დაახლოებით 80,0%-⁵

- **მიგრანტთა ფულადი გზავნილები** საშუალოდ თვეში და საშუალოდ წელიწადში; ქვეყანაში წლის განმავლობაში მიგრანტების მიერ გამოგზავნილი ვალუტის მოცულობა.

მიგრანტის მიერ საშუალო თვიური გზავნილი განისაზღვრება 178,5 აშშ დოლარით.⁶ შესაბამისად საშუალოწლიური თანხა ტოლი იქნება 2 142 დოლარის (178,5X12).

ქვეყანაში წლის განმავლობაში მიგრანტების მიერ გამოგზავნილი ვალუტის მოცულობა განისაზღვრება მიგრანტების რიცხოვნობის გამრავლებით ერთი მიგრანტის მიერ გამოგზავნილი საშუალოწლიური თანხის მოცულობაზე. შრომითი მიგრანტების რიცხოვნობად თუ ავიღებთ 400 ათასს, საშუალო წლიურ გზავნილს – 2 142 დოლარს, მაშინ ქვეყანაში შემოსული ვალუტის მოცულობა წლის განმავლობაში ტოლი იქნება დაახლოებით 860 მილიონი დოლარის, რაც საქართველოს შშპ-ის 7,4 პროცენტია 2005 წლისათვის, როდესაც ჩატარდა გამოკვლევა.

გზავნილების მოცულობა დამოკიდებულია რეციმიგრები ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. ყველაზე დაბალი საშუალოთვიური გზავნილებია დსთ-ის ქვეყნებიდან. მაგალითად, სომხეთიდან გზავნილი შეადგინა 29,8 დოლარი, უკრაინიდან – 115, ხოლო აზერბაი-

¹ მ. ხმალაძე, თ. ზუბიაშვილი. სტუდენტი ახალგაზრდობის გარე სასწავლო შრომითი ემიგრაცია. კრებულში: *მიგრაცია* 1, თბ. 2007, გვ. 70;

² მ. ხმალაძე, თ. ზუბიაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70;

³ ნ. ჯელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 122;

⁴ ნ. ჯელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76-77.

⁵ ნ. ჯელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 105.

⁶ ნ. ჯელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 105.

ჯანიდან - 0, მაშინ, როდესაც აშშ-დან ის ტოლი იყო 397,3, ისრაელიდან - 268,5, გერმანიიდან - 167,3 დოლარის.¹

– მიგრაციის ხანგრძლივობა და ეფექტიანობა. უდავოა, რომ მიგრაციის ეფექტიანობა დამოკიდებულია მის ხანგრძლივობაზე. ჩვენი გამოკვლევით, მიგრანტის საშოვარზე ყოფნის ხანგრძლივობა 2,7 წელს შეადგენდა. ასევე დადგინდა, რომ იმ ოჯახებიდან, რომლის წევრიც საშოვარზე იმყოფებოდა 1 წლის განმავლობაში, 63,6 პროცენტმა თავისი ოჯახების მატერიალური მდგომარეობა გაიუმჯობესა ან მნიშვნელოვნად გაუმჯობესა, ხოლო იმ ოჯახებიდან, რომელთა წევრიც საშოვარზე იმყოფებოდა 2 წლის განმავლობაში, - 72,7%-მა.²

– რამდენიჯა უზრუნველყოფილი ოჯახის (შინამეურნეობის) ბიუჯეტი საზღვარგარეთიდან გზავნილებით? ამისათვის შინამეურნეობის საშუალო შემოსავლს ადგილზე დაემატება საშუალოთეური გზავნილი, და მიიღება შინამეურნეობის მთლიანი საშუალოთეური შემოსავლები. ამის შემდეგ განისაზღვრება გზავნილის ხვედრი წილი შინამეურნეობის მთლიან შემოსავლებში.

მაგალითად, ერთი შინამეურნეობის საშუალოთეურმა შემოსავალმა საქართველოში 2008 წელს შეადგინა 537,4 ლარი, გზავნილმა - 178,5 დოლარი, რაც დოლარის იმდროინდელი კურსით (აშშ დოლარი/ლარი = 1,4902) ტოლია 266 ლარის (178,5X1,4902 = 266). შესაბამისად, ერთი შინამეურნეობის მთლიანი საშუალოთეური შემოსავალი ტოლია 803,4 ლარის, ხოლო გზავნილის ხვედრი წილი შინამეურნეობის შემოსავლებში ტოლია 33,1%-ის (226/803,4=33,1%). ჩვენს მიერ 2000 წელს გამოთვლილი გზავნილის ხვედრი წილი შეადგენდა შინამეურნეობის შემოსავლის 69,4%, ე.ი. ოჯახის ბიუჯეტის 69,4% უზრუნველყოფილი იყო გზავნილებით, ნაცულად 33,1%-სა 2008 წელს. თუმცა 33,1 პროცენტიც მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია.

ასეთი ტენდენცია გამოიწვია საქართველოში შინამეურნეობების საშუალოთეური შემოსავლების ზრდამ. კერძოდ, აღნიშნული მაჩვენებელი 2000-2008 წლებში 174,8 ლარიდან გაიზარდა 537,4 ლარამდე, ე.ი. სამჯერ, მაშინ, როდესაც გზავნილების მოცულობა შემცირდა კიდევაც საშუალოდ 200 დოლარიდან 178,5 დოლარამდე.

– შრომითი მიგრანტის დახმარებით ოჯახის მიერ გადაჭრილი პრობლემები.

დღევანდელი საქართველოს გაჯანსაღებული ეკონომიკური კრიზისის პირობებში საზღვარგარეთიდან შრომით ემიგრანტთა ფულადი გზავნილების მნიშვნელობა შეუფასებელია. ფულადი გზავნილები აქ დარჩენილი ოჯახების ბიუჯეტს საარსებო მინიმუმამდე ავსებს (საარსებო მინიმუმი 2008 წელს შეადგენდა 127,9 ლარს), და აჭარბებს კიდევც. ამასთან არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ შრომითი ემიგრანტი თვითონ იკმაყოფილებს ადგილზე მისთვის აუცილებელ მოთხოვნილებებს.³

რაც შეეხება მიგრაციის ეფექტიანობას, ჩვენი გამოკვლევით დადგინდა, რომ გამოკითხულთა 31,2%-მა საზღვარგარეთ მყოფი ახლობლების მატერიალური დახმარებით გადაჭრა ეძებდა და ნაცმის პრობლემა, 24,6%-მა - საბინაო პირობები, 13,1%-მა ჯანმრთელობაზე ზრუნვის პრობლემები, 4,9%-მა დიწყო ბიზნესი, 8,2%-მა შეისინა აუტომობილი ან სხვა ნივთები. არაერთი პრობლემა არ გადაუჭრია ოჯახების 18,0%-ს.⁴

შემაღლება დაგავსკენათ, რომ მოცემული გამოკვლევით მიგრაციის ეფექტიანობა აღწევს 82,0%-ს, არაეფექტიანობა - 18,0%-ს.

უნდა აღინიშნოს, რომ მიგრაციის ეფექტიანობის მაჩვენებლები შეიძლება განსხვავდებოდეს სხვადასხვა გამოკვლევებით, რამდენადაც ისინი როგორც წესი, ტარდება სხვადასხვა დროს. განსხვავების მეორე მიზეზი შეიძლება გახდეს ერთდროულად ან დროის ახლომდგომ მონაკვეთში ნატარებული გამოკვლევების განსხვავებული მეთოდოლოგია.

¹ ნ. ჯელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.106.

² მ. ხმალაძე, ე. მეჩაბიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 82.

³ ნათია ჯელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 107.

⁴ მ. ხმალაძე, თ. უზომაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და სამართაშორისო პრონომიკური ინტეგრაცია

რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციული დაჯგუფებების რაოდენობა სწრაფად იზრდებოდა. 1990-იან წლებში ითვლებოდა 40 რეგიონულ დაჯგუფებას. ხოლო 2007 წლისთვის, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემების თანახმად, მათი რაოდენობა 205 იყო. რა თქმა უნდა, ინტეგრაციის თავდაპირველი ეტაპი საფაქრო რეგიმების გამარტივებას გულისხმობს, მაგრამ ბოლო წლებში გამოიკვეთა ისეთი დაჯგუფებები, რომლებშიც საფაქრო ბარიერების მოხსნასთან ერთად სპეციალური საინვესტიციო რეჟიმების ამოქმედებაც მიმდინარეობს. მათ პრეფერენციულ საფაქრო და საინვესტიციო შეთანხმებებს უწოდებენ (PTIA)¹.

ინტეგრაციული დაჯგუფების პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე (პუი) გადელნის შეფასების შესახებ თეორიული შეხედულებები შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

- რეგიონული ინტეგრაციის გადელნა პირდაპირი ინვესტიციების ნაკადებზე სხედასხეა წვერი ქვეყნის შემთხვევაში განსხვავებულია;
- განსხვავება შეიძლება უკავშირდებოდეს ინვესტირების მოტივებს, ასევე, რეგიონში საერთაშორისო ვაჭრობა და ინვესტიციები ურთიერთშემცველია თუ ურთიერთშემავსებელი;
- ეს გადელნა უკავშირდება, ასევე, არსებულ სატარიფო და არასატარიფო ბარიერებს;
- მნიშვნელოვანია ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა (ანუ ქვეყანა რეგიონისთვის ცენტრია და თუ პერიფერია).

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები უცხოური ბაზრებისთვის საჭონლისა და მომსახურების მიწოდების უმნიშვნელოვანესი ფორმაა. ინტეგრირებული საწარმოო სისტემები კი ფირმების ეფექტიანობის ზრდის საშუალებაა. პუი-ის გაძლიერებაზე ინტეგრაციის გადელნის ორ მიმართულებას განიხილავენ:

1) საფაქრო ბარიერების მოხსნით ყალიბდება უფრო ფართო ბაზარი, სადაც შესაძლებელია მასშტაბის ეფექტის მიღება;

2) დაჯგუფების წევრ ქვეყნებში ადგილმდებარეობის ადვილად შეცვლის შესაძლებლობა. ეს ფარდობითი უპირატესობის ძიებასთან არის დაკავშირებული.

ამდენად, რეგიონული ინტეგრაციის უპირატესობებით ფირმები ვერ ისარგებლებენ, თუ წევრი ქვეყნები საინვესტიციო ბარიერებს შეინარჩუნებენ, რადგან ზემოთ აღნიშნული ორი ეფექტის რეალიზაციისთვის მხოლოდ საფაქრო ბარიერების გაუქმება არასაკმარისია.

თეორიულად ცნობილია რამდენიმე მიმართულება, რომლებიც ხელს უწყობს რეგიონული ინტეგრაციის ფარგლებში პუი-ის გაძლიერებას. ესენია:

- ა) პრეფერენციული საფაქრო შეთანხმებები,
- ბ) ინვესტიციებთან დაკავშირებული სომები და
- გ) სხვა რეგიონული ინიციატივები.

რეგიონის ქვეყნებს შორის სატარიფო ბარიერების გაუქმება გადელნას ახდენს როგორც რეგიონის შიდა, ასევე, რეგიონისგარე საინვესტიციო ნაკადებზე. ინვესტიციებთან და-

¹ UNCTAD 2006. Developments in international investment agreements in 2005 IIA monitor No. 2 (2006).

კავშირებული სომეხები გულისხმობს პუი-ის დაცვას, ინვესტიციების შედინებაზე და შედინების შემდეგ არსებულ რეჟიმებს, ღირებულების გადაწყვეტის წესებს. სხვა რეგიონული ინიციატივები კი მოიცავს თანამშრომლობის ნებისმიერ ფორმას, მათ შორის ადამიანთა და ინფორმაციის ნაკადების მოძრაობას, კონტრაქტების შესრულების პირობებს და ა. შ.

მიღებულია ეკონომიკური ინტეგრაციის დაყოფა ფორმალური და რეალური ინტეგრაციის ცნებებად¹. პირველი უკავშირდება ქვეყნებს შორის ფორმალური შეთანხმების არსებობას ბარიერების მოხსნისა და სენაციონალური ინსტიტუტების შექმნის შესახებ. რეალურ ინტეგრაციას კი ადგილი აქვს ასეთი ფორმალური შეთანხმებების არარსებობის შემთხვევაშიც, როდესაც საეაჭრო და საინვესტიციო ნაკადების გასრდილი მოცულობის გამო ეკონომიკების ურთიერთდამოკიდებულება ღრმავდება. ამდენად, რეალური ეკონომიკური ინტეგრაცია დამოკიდებულია ეკონომიკური სუბიექტების ქცევაზე და მათ სტრატეგიულ გადაწყვეტილებებზე.

ტრეკების საქმიანობა დაკავშირებულია მაღალ ხარჯებთან, განუსაზღვრელობასა და რისკთან, ამიტომ საქმიანობის წარმართვა შედარებით მცირე ბაზრებზე მათთვის კომერციულად მისაწვდომი არ იქნება. მსოფლიო მასშტაბით თავისუფალი ვაჭრობა ეერ მიიღწევა მოკლე ან საშუალოვადიან პერიოდში, ამიტომ ეკონომიკური ინტეგრაციული დაჯგუფებების ფარგლებში საეაჭრო და საინვესტიციო საქმიანობის წარმართვა შეიძლება მეორე ალტერნატივა იყოს. ფართო და მზარდი ბაზრები მეტ ნდობას იწვევს ინვესტორების თვალში. ინტეგრაციული დაჯგუფების ფარგლებში ვრცელი ბაზრის ფორმირებით წევრი ქვეყნები ახერხებენ წარმოების, დისკუმებისა და ინვესტიციების გაზრდას, ამცირებენ საგარეო შოკების სემოქმედების საფრთხეს და აუმჯობესებენ საკუთარ პოზიციებს საერთაშორისო ბაზრებზე.

ერთ-ერთი მისაზრებით, პუი ბაზრის არასრულყოფილების შედეგია. თავისუფალი ვაჭრობის პირობებში რესურსების განაწილება ქვეყნებსა და დარგებს შორის სრულყოფილია და არ არსებობს საფუძველი პუი-სთვის. ტრეკები მძლავრი საწარმოო ქსელების ფორმირებით ხელს უწყობენ რეგიონულ ეკონომიკურ ინტეგრაციას. ტრანსნაციონალური საწარმოო ქსელები, საქმიანობის გლობალური კონფიგურაცია და კოორდინაცია გზას უზსნის სხვადასხვა რეგიონებისა და ქვეყნების ბაზრების ინტეგრაციას. ინტეგრაციულმა დაჯგუფებებმა (EU, NAFTA) შეცვალეს მსოფლიო ბაზრები. რეგიონალიზაციის ყოველ პროცესს აქვს თავისი ლოგიკური განვითარება, დომინანტი ქვეყნები, ოფიციალური და არაოფიციალური პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირები.

ინტეგრაციას შემუშავია მასში შემავალი ქვეყნების ვაჭრობის პირობების გაუმჯობესება დანარჩენი მსოფლიოს ხარჯზე. დაეუშვით, A და B ქვეყანა ქმნიან ინტეგრაციას. თუ ტრეკდებარობს B ქვეყანაში, აწარმოებს X საქონელს ინტეგრაციამდე და აგრძელებს იქ მუშაობას რეგიონული დაჯგუფების ფორმირების შემდეგაც, X საქონლის ფასი შეიძლება დაეცეს ან გაზრდილი კონკურენციის გამო, ან გაზრდილი ექსპორტის გამო, რომელიც მასშტაბის ეკონომიიდან გამომდინარეობს. თუ A ქვეყანა X საქონლის იმპორტს განახორციელებს B ქვეყნიდან მისი მომხმარებლების დანახოვი გაიზრდება. ამ შემთხვევაში A ქვეყანა განიცდის უცხოური მოგების შეკავების ეფექტს. თუ A ქვეყანაში მეორე ტრეკ აწარმოებს საქონელს, რომლის ექსპორტირება ხდება B ქვეყანაში ინტეგრაციის შემდეგ, ადგილი ექნება უცხოური მოგების შექმნის ეფექტს. ეს ეფექტები მნიშვნელოვანია ინტეგრაციის

¹ Lindström M. Globalization and Economic Integration – What Challenges the Economies in Transition. European University in St. Petersburg, 1999, გვ. 14

სქემებში იმ ქვეყნებისთვის, რომელთა ეკონომიკებში ტნკები დომინირებენ. ტნკები უმოაერესად დაინტერესებულნი არიან ხელსაყრელი უცხოური მოგების შექმნის ეფექტით. თუ ორი ქვეყანა ქმნის ინტეგრაციას და ორივე ქვეყანაში იმყოფებიან ტნკები, რომლებიც ერთგავროვან არადიფერენცირებულ საქონელს აწარმოებენ, მათ შორის დაპირისპირებამ შეიძლება ხელი შეუშალოს ინტეგრაციას. მთავრობები, როგორც წესი, ბიზნესსაზოგადოების ინტერესებს ითვალისწინებენ. ამდენად, ტნკებს შესწევთ ძალა, რომ მთავრობები ერთმანეთის საწინააღმდეგო განაწიონ და რესურსების განაწილების თვალსაზრისით არაეფექტიანი წარმოებაც განაგრძონ მათთვის მომგებიანია.

ინტეგრაციული დაჯგუფების პოლიტიკა ტნკების მიმართ ამ ჯგუფის ძირითად ამოცანებზეა დამოკიდებული. თუ ეს ამ ამოცანაა დასაქმების გაზრდა, მაშინ ფირმის მფლობელი ნაკლებად მნიშვნელოვანია. პუი, ბოლოს და ბოლოს, ინეგსტიციაა. თუ მიზანია რენტის გადანაცვლება ინტეგრირებული ქვეყნების მხარეს, მაშინ მნიშვნელოვანია, ვინაა მესაკუთრე.

დღესდღეობით რეგიონალიზაციის ეფექტების შეფასება, ტრადიციულად მიღებული ეაჭრობის შექმნისა და ეაჭრობის შენერების ეფექტების მიხედვით, მეტად მწირია. ამასთან, საბაჟო კავშირის ტრადიციული თეორია უშვებს, რომ ბაზრები არის სრულყოფილი კონკურენციის. მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ ქვეყნებს შორის ეკონომიკური გარიგებების სულ უფრო დიდი ნაწილის ტრანსნაციონალური კორპორაციების ხელში კონცენტრირების გამო, მხედველობაში უნდა მივიღოთ არასრულყოფილი კონკურენცია.

თუ ინტეგრირებული ქვეყნების ბაზარი კვლავ იმდენად მცირეა, რომ შეუძლებელია ურთიერთდაკავშირებული მიმწოდებლების კლასტრის ფორმირება, მაშინ მთავარი მოსარგებლეები იქნებიან თვითონ ტნკები, რომლებიც აწყობენ საქონელს ან ასრულებენ წარმოების მხოლოდ გარკვეულ ოპერაციებს.

პოტენციურმა მიმღებმა ქვეყნებმა შეიძლება კონკურენცია გაუწიონ ერთმანეთს ტნკების სუბსიდირების თვალსაზრისით, რომ მოიზილონ მათი ინვესტიციები. ამ სიტუაციაში მთავარი მოსარგებლეები თვითონ ტნკები არიან, რადგან მათი ზემოქმედების ძალაუფლება მაღალია. არსებობს გამოკვლევები, რომლებიც ადასტურებს, რომ ტნკებს აქვთ მიდრეკილება ხელი შეუწყო მცირე ბაზრების მქონე განვითარებად ქვეყნებს შორის ინტეგრაციას, იმ შემთხვევაში, თუ ინტეგრაციამდე იქ ოპერაციებს არ ახორციელებდნენ. რაც შეეხება დიდ განვითარებად ქვეყნებს, მათ შორის ინტეგრაციას შეიძლება ხელიც კი შეუშალოს, რადგან ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ წარმოების ეფექტიანობა, არამედ სხვა ტნკების მოქმედებები და კონფლიქტების აცილების სურვილი.

1960-70-იან წლებში ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის შექმნამ აშშ-ის ბერტრანდის მისცა სტიმული, რომ იქ ინვესტიციები განახორციელებინათ. მეორე ეტაპზე ერთიანი ბაზრის ამოქმედების შემდეგ, კიდევ უფრო გაიზარდა ინვესტიციები ევროკავშირში, მათ შორის იაპონიიდან, თუმცა ეს ნაქდები დამოკიდებული იყო არა მხოლოდ სატარიფო, არამედ არასატარიფო ბარიერების გაუქმებაზე. 1999 წელს კი მონეტარული კავშირის შექმნის შემდეგ კიდევ უფრო ამაღლდა ამ რეგიონის, როგორც ტნკების განლაგების ადგილის მიმსიდველობა. ამ ეტაპის მთავარი ამოცანა იყო ყოველგვარი სავალუტო რისკის მინიშნაცია, რომლებიც ხელს შეუშლიდნენ პუი-ის მოხიდავს. აღმოსავლეთით გაფართოება, მეოთხე ეტაპი, შეიძლება განვიხილოთ როგორც EU-ის საინვესტიციო მიმსიდველობის ამაღლების კიდევ ერთი შესაძლებლობა. თავდაპირველად იყო მოლოდინი, რომ ევროკავშირი შეუქმნიდა ბარიერებს კავშირის არაწევრი ქვეყნებიდან შემოსულ კაპიტალს და ბეერმა ტნკ-მ სასწრაფოდ შეაღწია იქ, ვიდრე ეს ბარიერები ამოქმედებოდა, თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირი კვლავ დარწმუნებულია წარმოების მიმსიდველ ადგილად და უცხოური ტნკები, ასევე, აქტიურად განიხილვენ ევროპულ ტნკებთან სტრატეგიული ალიანსების შექმნის შესაძლებლობებს.

აშშ-სგან განსხვავებით, ევროკავშირში არ არის ერთი საერთო კანონი პუი-ის დასაბრუნებლად. რომის ხელშეკრულების მუხლები, რომლებიც ეხება კონკურენციას, დაბეგვარს, გარემოს დაცვის საკითხებს, ასევე, უკავშირდება პუი-ს. OECD-ის შეფასებით, ევროკავშირი განვითარებულ ქვეყნებს შორის ერთ-ერთი გამორჩეულია პუი-ზე მინიმალური შესაძლებლობით.

ევროკავშირი ერთ-ერთი უდიდესი ინვესტორია მსოფლიოში. ამასთან, პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს ეკონომიკური განვითარების ძირითად საშუალებად მიიჩნევს. ევროკავშირის ინვესტიციების მარეგულირებელი წესები შესაბამისობაშია WTO-ის წესებთან, OECD-ს მრავალეროვნული კორპორაციების სახელმძღვანელოსთან და მას ავსებს, ასევე, წვერი ქვეყნების მიერ ორმხრივად გაფორმებული ხელშეკრულებები. ამჟამად ყურადღებას აქცევს ინვესტიციების მარეგულირებელი წესების ჩამოყალიბებას მესამე ქვეყნებისათვის მინიჭებული პრეფერენციული საფაგრო შეთანხმებების კონტექსტში. ევროკავშირში პუი-ის რეგულირების ძირითადი პრინციპებია:

- აქცენტი გრძელვადიან ინვესტიციებზე, რომლებიც უსრუწველყოფს სტაბილურ დასაქმებასა და ეკონომიკურ ზრდას;
- მარეგულირებელი წესები უნდა უსრუწველყოფდეს გამჭვირვალობას;
- როგორც გამცემი, ისე მიმღები ქვეყანა სრულად ინარჩუნებს რეგულირების უფლებას,
- ინვესტიციებისათვის ბაზრის ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება;
- უსრუწველყოფს ეროვნულ რეგულირებებს ინვესტიციებისთვის, რომლებიც მიმღები ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად არის განხორციელებული;
- უსრუწველყოფს ინვესტიციებთან დაკავშირებული კაპიტალის ნაკადების თავისუფალ მოძრაობას, მაგრამ იტოვებს განსაკუთრებულ შემთხვევებში თავდაცვითი ზომების მიღების შესაძლებლობას;
- აიძულებს ადამიანების გადაადგილებას, რაც ინვესტიციებთან არის დაკავშირებული.

ცალკეულ ქვეყნებს შორის შეიძლება კონკურენცია წარმოიშვას ერთი და იმავე პუი-ის მოზიდვის მიზნით, ინტეგრაციის ფარგლებში კი თანამშრომლობის მეტი შესაძლებლობები არსებობს და ერთობლივად ინვესტიციების წახალისებით მიღებული სარგებელი დაჯგუფებაზე გადანაწილდება. მაგალითად, ASEAN-მა მინისტრთა დონეზე ჩამოაყალიბა ინვესტიციების ხელშეწყობის ერთობლივი პროგრამა, რომლის მიზანია იყო დადებითი რეგიონული იმპაქტის ფორმირება. ამ დაჯგუფების ფარგლებში გამოიყენეს მრავალფეროვანი მეტოდეები, როგორებიცაა ინფორმაციის გაუქცელება პორტალების, მონაცემთა ბაზების, პუბლიკაციებისა და სტატისტიკური კრებულების გამოცემის გზით, რაც გაცილებით მეტია, ვიდრე საფაგრო და საინვესტიციო მარეგულირებელი წესების დანერგვა.

NAFTA-ს შეთანხმების მე-11 მუხლით განსაზღვრულია ინვესტიციების მარეგულირებელი დებულებები. ისინი, ფაქტობრივად, ყველა სექტორს ეხება, თუმცა, თითოეული ქვეყანა განსაზღვრავს იმ სექტორებს, რომლებიც ამ დებულებებით რეგულირებას არ ქვემდებარება. მაგალითად, მექსიკა მათგან გამორიცხავს ბენზინის წარმოების დარგს და სახელმწიფოს საკუთრებაში მყოფ ყველა სექტორს, კანადა – კულტურული, ჯანდაცვისა და სოციალური მომსახურების დარგებს, აშშ – ასევე, ჯანდაცვისა და სოციალურ მომსახურებას.

განხილულის ფონზე საინტერესოა რა როლის შესრულება შეუძლია ინტეგრაციის საქართველოს ეკონომიკაში ინვესტიციების მოზიდვის თვალსაზრისით. რეგიონულ ინტეგრაციული დაჯგუფებები ცვლიან ვაჭრობისა და ინვესტიციების ეფექტებსა და მიმართულებებს. მეარი და განვითარებული ინტეგრაცია მაღალი მწარმოებლურობისთვის ხელსაყრელ გარემოს ქმნის. ევროკავშირის მაგალითი მეტყველებს იმაზე, რომ წევრმა ქვეყნებმა მნიშ-

ენკლონად გააუმჯობესეს საკუთარი ეკონომიკის ფუნქციონირება და დარგებმა უკეთ შეძლეს კონკურენტული შესაძლებლობების განვითარება.

საქართველო BSEC-ის რეგიონული დაჯგუფების წევრია. BSEC-ის ინიციატივა წარმოადგენს თანამშრომლობის ისეთ მექანიზმს, რომელმაც ხელი უნდა შეუწყოს რეგიონის ქვეყნებში საეკონომიკური, საინვესტიციო და სხვა სახის ეკონომიკური საქმიანობის დამატებითი ბარიერების მოხსნას. BSEC ქმნის უსარმაზარ ბაზარს 350 მლნ მომხმარებელით და თავისი ადგილმდებარეობით იგი მიმსიდველი რეგიონია ინვესტიციებისთვის. ცხრილში მოცემულია BSEC წევრი ქვეყნებიდან საქართველოს ეკონომიკაში შემოსული პუი. როგორც ნანს, ინვესტიციების დონე საკმაოდ დაბალია.

ცხრილი 1

პუი BSEC-ის ქვეყნებიდან საქართველოში (ათასი დოლარი)

	2005	2006	2007	2008
პუი-ის მთლიანი ნაკადები	449 785	1 190 375	2 014 842	1 563 963
აზერბაიჯანი	66 920	77 804	41 368	23 943
ბულგარეთი	71	319	21	13
თურქეთი	21 812	129 728	93 871	164 526
რუმინეთი				5 431
რუსეთი	38 738	34 210	88 997	26 212
საბერძნეთი	2 217	2 507	1 350	-1 850
სომხეთი	396	1 034	-4 895	-15 061
უკრაინა	1 701	1 056	24 381	-6 442

წყარო: Statistical Yearbook of Georgia, State Department of Statistics of Georgia, 2009, p.288

ადგილმდებარეობის უპირატესობა ქვეყნისთვის აშკარაა პუი-ს მოზიდვის თვალსაზრისით, მაგრამ დაბრკოლებას ქმნის არსებული საკანონმდებლო ბაზის რეალურ ამოქმედებასთან დაკავშირებული პრობლემები. საქართველოს აქვს პრეფერენციული საეკონომიკური ევროკავშირის ბაზარზე, შედარებით დაბალი დანახარჯები საშუალო ძალაზე და მაღალკვალიფიციური მუშახელი. ინვესტირების შესაძლებლობები აუთენსიკებულია ისეთ დარგებში, როგორებიცაა აგროსამრეწველო კომპლექსი, ინფრასტრუქტურა და სხვა სექტორები. ამდენად, თავისთავად ინტეგრაციული დაჯგუფების ფორმირება და მისი წევრობა არ უზრუნველყოფს საინვესტიციო აქტიუობის ამადლებას. თუ გაიხსენებთ ეკონომიკური ინტეგრაციის დაყოფას ფორმალურ და რეალურ ინტეგრაციად, რეალურ ინტეგრაციას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ფორმალური შეთანხმებების არარსებობის შემთხვევაშიც, როდესაც საეკონომიკური და საინვესტიციო ნაკადების გაზრდილი მოცულობის გამო ეკონომიკების ურთიერთდამოკიდებულება ღრმადდება. ამდენად, რეალური ეკონომიკური ინტეგრაცია დამოკიდებულია ეკონომიკური სუბიექტების ქცევაზე და მათ სტრატეგიულ გადაწყვეტილებებზე.

ლიტერატურა:

1. Jovanovic M, The Economics of European Union, 2005
2. Statistical Yearbook of Georgia, State Department of Statistics of Georgia, 2009
3. Jamagidze L. Evaluation of Georgia's International Competitiveness in bSEC Membership context, Donetsk National University Collection of Scientific Works, Istanbul-Donetsk, 2010
4. <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/trade-topics/investment/>

კომერციული ბანკების სამართანობის თავისებურებები საბაზრო ეკონომიკაზე გამომავალ პერიოდში

ისტორიული თვალსაზრისით ბანკები თავიდან როგორც კერძო კომერციული ფორმირებები წარმოშობილან, რომლებიც საეკონომიკური ინფრასტრუქტურის ელემენტებს, ანუ ბაზრის საგარეო წარმოს წარმოადგენენ. უმეტესად, რომ პირველი ბანკები თავიანთ საქმიანობაში ხელმძღვანელობდნენ არა მარტო ფულადი სახსრების სესხად გაცემის მეშვეობით, მათი მომართვის ხელშეწყობის სახით, არამედ მეფასშეხად არსებობისა და აქედან, როგორც იტყვიან, მნიშვნელოვანი სარგებელის მიღების მიზნითაც. სახელმწიფო ბანკები მსოფლიოში კერძოებს უფრო გვიან წარმოიქმნენ და მათთან თანაარსებობა ისეთი სახით დაიწყო, რომ ეკონომიკურ ურთიერთობაში, ანუ ეკონომიურ სივრცეში თითოეულმა მათგანმა საკუთარი ნიშა დაიკავეს.

სოციალისტურმა წყობამ, საბანკო ფულად ოპერაციებზე სრული მონოპოლიის დამყარებით კერძო-საფინანსო-კომერციული ბიზნესის წრდილოვან სფეროში გადაწვეთ და მისი აკრძალულ საქმიანობად გამოცხადებით თავისებურად გარდაქმნა საბანკო სისტემა. მეურნეობრიობის სოციალისტურ სისტემაში მიღწეულმა სახელმწიფო ბანკის მონოპოლიზმის უმაღლესმა დონემ გამოიწვია ის, რომ რესპუბლიკური და ადგილობრივი ბანკები ფაქტობრივად სსრკ-ის სახელმწიფო ბანკის განყოფილებების წარმოადგენენ. უფრო მეტიც, იმდენად, რამდენადაც სსრკ-ის სახელმწიფო ბანკი უშუალოდ მთავრობის და ფინანსთა სამინისტროს დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა, უპირატესოდ სახელმწიფო საფინანსო საბანკო ოლიგარქია წარმოიშვა, რომელმაც მთლიანობაში ქვეყანაში არსებული ოქროს მარგი, ფულის მიმოქცევაში გამოსვება, ფულადი სახსრების განაწილება და გამოყენება, სახელმწიფო ეალის მოცულობა საიდუმლო გახადა¹.

საბანკო სისტემის ზღვრულ ცენტრალიზაციას ცალკეული ეკონომიკური სუბიექტების საკუთარი მიზნიდელი მხარეც გააჩნდა. ფულადი სისტემის რეგულირება ერთიან ხელში იმყოფებოდა, რაც ინფლაციის მოთიქვის, ფულადი მიმოქცევის სტაბილიზაციის, სახელმწიფო შიდა და საგარეო ვალების შეკავების შესაძლებლობას იძლეოდა. ასეთ პირობებში პრაქტიკულად სახელმწიფო საწარმოების და განსაკუთრებულად მეურნეობისა და კოლმეურნეობის საბანკო უპროცენტო დაკრედიტება გახდა შესაძლებელი, რამაც რიგ შემთხვევაში სახელმწიფო ბანკისათვის ვალების უზრალოდ დაუბრუნებლობისა და მათი ღოტაცებად გარდაქმნის შესაძლებლობები წარმოიშვა.

შემდგომ პერიოდში, როდესაც ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კონცეფცია მომწიფდა, ნათელი გახდა, რომ წინა ეკონომიკაში ჩამოყალიბებული და დამკვიდრებული საბანკო სისტემა – საბანკო საქმეზე სახელმწიფო მონოპოლიის ლიკვიდაციით, სახელმწიფო ბანკებზე საკანონმდებლო ორგანოების მხრიდან კონტროლის დაწესებით, სახელმწიფო ბანკის რიგი ფუნქციებისა და უფლებამოსილების რესპუბლიკურ, რეგიონალურ, ადგილობრივ ბანკებზე დელეგირებით, კომერციული არასახელმწიფო საბანკო სტრუქტურების აღორძინებით კარდინალურად გარდაიქმნა. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისეთი გარემოებაც, რომ საბანკო სისტემა ნებისმიერი ეკონომიკისათვის აის დამახასიათებელი,

¹ Лучшие рефераты по банковскому делу. (Экономические основы формирования коммерческих банков. - с.120-148.) /Сост. Э. Нестерова. Серия «Банк рефератов». - Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. - 320 с.

მაგრამ იგი მართვის ფინანსური კონტროლის ცენტრალური რგოლის როლს მხოლოდ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში იქნას საბაზრო ტიპის ეკონომიკაში სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობის გაბატონებული როლი ფულადი მიმოქცევის სახით, ხოლო მისი შემუშავებით მოლინად სამეურნეო საქმიანობის რეგულირების პრობლემები წინა ფორმტ'სეა წამოწეული. ამიტომ საბაზრო ეკონომიკაში ბანკებს, მათი გამოყვლინების მრავალფეროვნებით, როგორც საფინანსო საკრედიტო პროცესების მართვის ცენტრებს მეტად მნიშვნელოვანი ფუნქციები აკისრეთ.

ადმინისტრაციულ-კომანდური სისტემის გაბატონების პერიოდში ქვეყანაში ბანკების როლი მკვეთრად იყო შეიწროებული. მათი ფუნქციები შემდეგი სახის საქმიანობის განხორციელებამდე იყო დაყვანილი: საწარმოებს შორის უნაღდო ანგარიშსწორება, საკასო მომსახურება. აგრეთვე სახელმწიფო ბიუჯეტისა და მიწნობრივი ფონდების კაპიტალური დაბანდება და დაფინანსება. ბანკები წარმოადგენენ რა სახელმწიფო აპარატის შემადგენელ ნაწილს. ისინი ცენტრალური საერთო სახელმწიფოებრივი დაგეგმვის პირობებში საკრედიტო ოპერაციების ახორციელებენ ფულადი სახსრებისა და დაკრედიტების ლიმიტირებული ფონდების გამოყენების შაკცრად რეგლამენტირებული მიმართვის ჩარჩოებში. არაგეგმიური ოპერაციები მხოლოდ პარტიული და სამთაერობო ორგანოების გადაწყვეტილების თანახმად იყო დასაშვები. საწარმოების ხელმძღვანელობისათვის და თვით ბანკის თანამშრომლებისათვის ფაქტობრივად საბიუჯეტო და საკრედიტო დაფინანსებას შორის არსებითი სხეობა არ არსებობდა, დაკრედიტება პირობითად პროცენტუალურად იმავე ბიუჯეტთან ხორციელდებოდა. სახელმწიფო (ცენტრალური) ბანკი კრედიტის მეშვეობით კელაწარმოების ფინანსური სახით მუდმივად ახორციელებდა დირექტიული სახელმწიფო სახალხო მეურნეობის გეგმის, სამთაერობო პროგრამებისა და დადგენილების მეშვეობით. სახელმწიფო ბანკი, იმ პერიოდში თავისი არსით, ხშირად დეფიციტური, გაფლანგვითი და ხშირად უბრალოდ არააუცილებელი საჭიროების სამთაერობო პროგრემების დაფინანსებისათვის ფულადი და საკრედიტო ემისიის განხორციელებით მთაერობის საღაროს წარმოადგენდა. სახელმწიფო ქსელში დარგობრივი საქციალიზირებული ბანკების ჩართვა საქმეს არსებითად არ ცვლიდა, რადგანაც ისინი დაყოფილ ცენტრალიზირებულ ბანკებს წარმოადგენდნენ, რომლებშიც მხოლოდ ეკრტიკალური სტრუქტურების რიცხვი გაიზარდა. ასეთი სახის საბანკო სისტემა მხოლოდ სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარების დამეხრუჭებას უწყობდა ხელს.

მსედევლობაში უნდა ეიქონიოთ, რომ ბანკები თავიანთი ძირითადი არსით უბრალოდ ფულის საცავს, მათ გასაცემ საღაროს და კრედიტების გამცემ დაწესებულებას არ წარმოადგენს. ისინი თავისთავად სამეწარმეო საქმიანობის, საწარმოო და სოციალური ობიექტების შემქნისა და განვითარებისათვის საჭირო ფინანსების, საბანკო და კრედიტების ფორმით კაპიტალის ინვესტიციების გადანაწილების გზით განხორციელებადი ეკონომიკის სტრუქტურული პოლიტიკისა და რეგულაციის მძლავრ ინსტრუმენტს წარმოადგენენ. ბანკებს შეუძლიათ ფინანსური სახსრები, ფინანსური რესურსები კრედიტების სახით იმ დარგში, სფეროში, რეგიონებში მიმართონ, სადაც კაპიტალი უფრო ეფექტიანად იქნება გამოყენებული.

დაკრედიტების გაუასრებელ პოლიტიკას, ხელოვნურად შემცირებულ საკრედიტო განაკვეთებს უპირატესად დამანგრეველ ინფლაციურ პროცესებამდე, სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტამდე, სახსრების უბრალოდ გაფლანგვანად მიეყვარათ. ისეთ პირობებში, როდესაც ბანკები სახელმწიფო აპარატის წწყხის ქვეშ იმყოფებოდნენ, ფინანსური თვითრეგულაცია ხშირად არა რეალური, არამედ ფიქტიური ფულადი სახსრების იძულებითი განაწილების, მკედარი კაპიტალის მოძრაობის სახით გარდაიქმნება. საბოლოო ჯამში ყოველივე აღნიშნულს ქვეყნის კრიზისისაკენ მიუყვარათ. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ საბანკო

სისტემის სახელმწიფო ზემოქმედების წახედგან ზომიერად გამოთავსუფლება და მისი ეკონომიკის მართვის ფინანსური კონტურის ნაწილის მართვის აქტიურ ინსტრუმენტად გარდაქმნა აუცილებელ პირობად გახდა. საბანკო სისტემის რეფორმის შედეგად 1990-1991 წლებში იგი საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ, ორიარუსიან საბანკო სტრუქტურად გარდაიქმნა, რომლის ზედა საფეხურზე ქვეყნის ეროვნული (ცენტრალური) ბანკი და მეორეზე კი – აქციონერული ტიპის უნივერსალური კომერციული საკრედიტო დაწესებულებები ჩამოყალიბდა.

სემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება ბანკის ცნების ავტორისეული საკუთარი ინტერპრეტაცია ჩამოყალიბდით: კომერციული ბანკი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში – არის აქციონერული ტიპის უნივერსალური კომერციული საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც თავის საქმიანობას ახორციელებს ეროვნული (ცენტრალური) ბანკის მიერ დადგენილი წესების, ლიმიტებისა და ნორმატივების დაცვითა და მოგების მიღების მიზნით.

კომერციული ბანკი არის დაწესებულება, სადაც შეიძლება აიღოთ კრედიტი, თუ დააწმუნებთ კრედიტორს, რომ თქვენ წარმატებული მეწარმე ხართ და ფინანსურად არ გიჭირთ. ბანკი არის საკრედიტო ორგანიზაცია, რომელიც შექმნილია იურიდიული და ფიზიკური პირობიდან დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირებისა და მათი დაბრუნებადობის, ფასიანობის, ვადიანობისა და მიზნობრიობის პირობების ქვეშ, საკუთარი სახელით განთავსების მიზნით.

ბანკის ძირითადი დანიშნულება – ფულადი სახსრების გადაადგილებაში შუამავლობა კრედიტორებიდან მსესხებლებისკენ და გამსაღებლებიდან მყიდველებისკენ. ასრებზე ფულადი სახსრების გადაადგილებას ბანკებთან ერთად კიდევ სხვა საფინანსო და საკრედიტო – საფინანსო დაწესებულებები ახორციელებენ, როგორიცაა: საინვესტიციო ფონდები, სადასაფეო კომპანიები, საბროკერო დილერული ფირმები და ა.შ. მაგრამ ბანკებს, როგორც ფინანსური ბაზრის სუბიექტებს, ორი არსებითად მნიშვნელოვანი ნიშან-თვისება გააჩნიათ, რომლებიც მათ სხვა დანარჩენი სუბიექტებისაგან განასხვავებენ, როგორებიცაა:

პირველ რიგში, ბანკებისთვის საეალო ვალდებულების ორმაგი გაცემა არის დამახასიათებელი: ისინი სხვადასხვა სუბიექტებისაგან დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირებას ახორციელებენ. საკუთარი საეალო ვალდებულებების (დეპოზიტების, საშემანახელო სერთიფიკატების და სხვა) სახით, ხოლო ასეთი სახით მობოლიზებულ სახსრებს განათავსებენ საეალო ვალდებულებებში და სხვა სუბიექტების მიერ გამოშვებულ ფასიან ქაღალდებში. ბანკები სწორედ აღნიშნული ფაქტორით განსხვავდებიან ფინანსური ბროკერებისა და დილერებისაგან, რომლებიც საკუთარი საეალო ვალდებულების გამოშვებას არ ახორციელებენ.

მეორე მხრივ, ბანკები ასევე იურიდიული და ფიზიკური პირების წინაშე ვალის ფიქსირებული თანხის უპირობო ვალდებულების საკუთარ თავზე მიღებითაც განსხვავდებიან. ბანკები ასევე სხვადასხვა საინვესტიციო ფონდებისაგანაც საკუთარი აქტივებისა და პასივების დირექტულების (ვალობადაობისთან დაკავშირებულ ყველა რისკების საკუთარ აქციონერებს შორის გადანაწილების შესაძლებლობითაც განსხვავდებიან.

დღეს საქართველოში, ისევე როგორც საბაზრო ეკონომიკის მქონე დამოუკიდებელი ქვეყნების უმეტესობაში, „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ მოქმედი კანონის თანახმად, ქვეყანაში ფუნქციონირებენ, როგორც უნივერსალური საკრედიტო დაწესებულებები, რომლებიც საფინანსო ბაზარზე ფართო წრისა და სექტრის ოპერაციებს ახორციელებენ, როგორებიცაა: სხვადასხვა სახის და ვადიანობის კრედიტების მიწოდება, ყიდვა – ფასიანი ქაღალდების გაყიდვა და შენახვა, უცხოური ვალუტის და სხვა სახსრების მოზიდვა ანაბრებში, ანგარიშსწორება, გარანტიების, თავდებებისა და სხვა სახის ვალდებულებების გაცემა, საშუამავლო და ნდობითი ოპერაციების განხორციელება და ა.შ.

კომერციული ბანკის საქმიანობის ძირითადი პრინციპებია:

ა) პირველი და ფუძემდებლური პრინციპია – კომერციული ბანკის რეალურად არსებული რესურსების ფარგლებში მუშაობა;

მეორე უმნიშვნელოვანეს პრინციპს წარმოადგენს – კომერციული ბანკის საქმიანობის ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, რომელიც ბანკის საქმიანობის შედეგზე საკუთარ ეკონომიკურ პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს. უშუალოდ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა კი ითვალისწინებს მათ მიერ საკუთარი და მისილადი სახსრების განკარგვის თავისუფლებას, კლიენტებისა და მენაბრებების, ბანკის შემოსავლების განკარგვის თავისუფალ არჩევანს;

ბ) მესამე პრინციპი – მდგომარეობს იმაში, რომ კომერციული ბანკის ურთიერთობა თავიანთ კლიენტებთან აგებულია როგორც ჩვეულებრივ საბაზრო ურთიერთობები სესხების მიწოდებით, კომერციული ბანკი უპირველეს ყოვლისა მომგებიანობის, რისკისა და ლიკვიდურობის საბაზრო კრიტერიუმებიდან გამომდინარეობს.

გ) მეოთხე პრინციპი იმაში მდგომარეობს, რომ კომერციული ბანკის საქმიანობის რეგულირება შეიძლება მხოლოდ ირიბი ეკონომიკური (და არა ადმინისტრაციული) მეთოდებით განხორციელდეს. სახელმწიფო უშუალოდ კომერციული ბანკებისათვის მხოლოდ თამაშის წესებს განსაზღვრავს, მაგრამ მათზე ბრძანების გაცემის უფლება არ გააჩნია.

თანამედროვე კომერციული ბანკების ძირითადი ფუნქციებია:

ა) კომერციული ბანკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციას წარმოადგენს შუამავლობა კრედიტებში, რომელსაც ისინი საწარმოს ფონდებისა და ეკრის პირების ფულადი შენოსავლების წრებურების პროცესში დროებით გამონათვისუფლებული ფულადი სახსრების გადაწაწილების გზით ანხორციელებენ. კომერციული ბანკის საშუამავლო ფუნქციის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ მსესხებლის მიერ კრედიტის გამოყენების მომგებიანობა რესურსების გადაწაწილების მთავარ კრიტერიუმს წარმოადგენს. რესურსების გადაწაწილება ხორციელდება პორციონტალურად სამეურნეო კავშირის სახით კრედიტორისაგან მსესხებლისაკენ ზემდგომი საბანკო სტრუქტურების უშუალო შუამდგომლობითა და ფასიანობისა და დაბრუნებადობის პირობების გათვალისწინებით. გაცემულ და მიღებული სესხებზე საფასურის ფორმირება ნასესხები სახსრების მოთხოვნისა და მიწოდების ზემოქმედების ქვეშ ხორციელდება, რის შედეგად მეურნეობაში საბაზრო ურთიერთობისათვის დამახასიათებელი ფინანსური რესურსების თავისუფალი გადაწაწილება მიიღწევა;

ბ) კომერციული ბანკების მეორე უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას – წარმოადგენს დანაზოგების სტიმულირება მეურნეობაში. კომერციულმა ბანკებმა ფინანსურ ბაზარზე საქრედიტო რესურსებზე მოთხოვნის განხორციელებისას, მეურნეობაში არსებული დანაზოგების არამარტო მაქსიმალური მობილილება უნდა მოახდინოს, არამედ სახსრების დაგროვების მოწინა საკმაოდ ეფექტური სტიმულების ფორმირებაც უნდა განახორციელოს. ფულადი სახსრების დაგროვებისაკენ და დაზოგებისაკენ სტიმულების ფორმირება კომერციული ბანკების მოქნილი დეპოზიტური პოლიტიკის საფუძველზე უნდა განხორციელდეს. ბანკების კრედიტორებს, ანაბრებზე გადასახდელი მაღალი საპროცენტო განაკვეთების გარდა, აუცილებლად დასაოგლი რესურსების ბანკში საიმედოდ განათავსების მაღალი გარანტიებიც ჰქონდათ. გარანტიების შექმნის მნიშვნელოვანი საფუძველია საბანკო დაწესებულებებში აქტივების, დეპოზიტებისა და დაზღვევის ფონდის ფორმირება;

გ) ბანკის მესამე ფუნქციას – წარმოადგენს ცალკეულ დამოუკიდებელ სუბიექტებს შორის შუამავლობა გადასახდელზე;

დ) უნდა აღინიშნოს, რომ საფინანსო ბაზრის ფორმირებასთან დაკავშირებით თანამედროვე პირობებში ბანკის ისეთი ახალი მეთოდე ფუნქციაც – ფასიან ქადალდებთან დაკავშირებულ ოპერაციებში შუამავლობა ეთარდება, სადაც ბანკები – შუამავლის, ბროკერების

რის, საინვესტიციო კონსულტანტის, საინჟინერიო კომპანიისა და ფონდის სახით გამოდი-
ან.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე მოკლე დასკვნის სახით შეიძლება ჩამოეყალი-
ბოს, რომ:

სასაქონლო ბაზრის განვითარებისა და ფინანსური ბაზრის ჩამოყალიბების პირობებ-
ში საბანკო სისტემის სტრუქტურა მკეთრად იცვლება და წარმოიშობა კლიენტების მომ-
სახურების ახალი სახის ფინანსური დაწესებულებები, ახალი საკრედიტო ინსტიტუტები
და მეთოდები;

მიმდინარეობს საკრედიტო სისტემის მოწყობის ოპტიმალური ფორმების, კაპიტალის
ბაზარზე ეფექტურად მომუშავე მექანიზმების, კომერციული სტრუქტურების მომსახურების
ახალი მეთოდების ძიება. ხორციელდება მოქნილი და ეფექტიანი საბანკო ინფრასტრუქ-
ტურის შექმნა, რაც საქართველოში ეკონომიკური რეფორმის განხორციელების ერთ-
ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს;

ამოცანა რთულდება იმითაც, რომ სუფთა ეკონომიკურ სიძნელებს სოციალურებიც
ერთება: მუდმივად იცვლება საკანონმდებლო ბაზა, ქვეყანაში დამნაშავეობა მატულობს;
ბანკების უმეტესობის მისწრაფება მატულობს მყისიერი მოგების მიღებასთან მიმართებაში,
რასაც საბოლოო ჯამში ბანკების გაკოტრებამდე და საბანკო სისტემის კრიზისამდე მიეყა-
ვართ;

ახალი საკრედიტო ინსტიტუტების შექმნის შესახებ განცხადებების გაკეთება წარმა-
ტებისთვის საკმარისი არ არის, ეინაიდან ურთიერთობების მთლიანი სისტემა ძირფესვი-
ანად უნდა შეიცვალოს. ასევე საჭიროა ბანკირის ფისკოლოგიის შეცვლა, ბანკის ახალი
თანამშრომლების აღზრდა, რომლებიც შესაბამისად განათლებულები, მოაზროვნეები, ინო-
ციბიტივანები და გონიერულები იქნებიან. და შეწონილ რისკზე წასვლისათვის იქნებიან
მსადაფინაში, რასაც სათანადო დროც ესაჭიროება. ამასთან მიზანშეწონილად მიგვაჩნია,
რომ უცხოური გამოცდილება გულმოდგინედ უნდა იქნას შესწავლილი, აღდგენილი იქნას
საკრედიტო დაწესებულებების ფორმირების დაკარგული რაციონალური პრინციპები, რომ-
ლებიც ცივილიზირებულ საზოგადოებაში მიღებული და საბაზრო ფინანსური სტრუქტურების
მრავალსაუკუნოვან გამოცდილებას ეფუძნებიან.

ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა :

1. ცააფა გ., საბანკო საქმე (ლექციების კურსი). თბილისი, გამომცემლობა: "აფხ. მეცნ.
აკადემია", 2005. გვ. 66;
2. Лучшие рефераты по банковскому делу. /Сост. Э. Нестерова. Серия «Банк рефератов». –
Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002.- 320 с.;
3. Банковское дело: учебник/Под ред. О.И. Лаврушина. Москва, «КНОРУС», 2009.- 768 с.

რეზიუმეები

ნუზუარ ბაბუაძე

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

შოთა შუშაბაძე

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი*

ილია და გლობალიზმი

ილია ჭავჭავაძე უმთავრეს ორიენტირად გვისახავდა სხვა ქვეყნების მოწინავე გამოცდილების გაზიარებას და ამისთვის კონკრეტულ გზებსაც გვოჯახობდა. მას სამაგალითოდ მიაჩნდა „ვეროპოული განათლება, მმართველობა და გამგებლობა ქვეყნისა, ევროპის წესი და რიგი“. გემოძლეოდა, რომ კარი გაგვეღო ევროპული ცივილიზაციისათვის, რადგან ის ყველაზე მოწინავე, პროგრესული იყო. მიიჩნევდა, რომ მოწინავე გამოცდილებას ყველა ქვეყნისას უნდა ეთეაღისწინებდეთ, რადგან „ხალხებს შორის კარგი ურთიერთობების გარეშე, საქართველოს ხსნის გზა არ არსებობს“. მისი მთავარი დასკვნა ასეთია: „ზოგადად მოწინავე სახელმწიფოებიდან ყველაფერი უნდა გადმოვიღოთ, რასაც მოითხოვს ქვეყნის სიკეთე და ბედნიერება“.

ილია ჭავჭავაძე დიდ რესურსებს ხედავდა კავკასიის ხალხებთან ჩვენი საეჭრო ეკონომიკური კავშირების განვითარებაში. იგი დიდი მოწონებით შეხვდა ბაქო-თბილისი-ჯოთის რკინიგზის გახსნას, ვინაიდან მიაჩნდა, რომ ამ გზით კასპიისპირეთთან და შუა აზიასთან დაკავშირება ქვეყანას დიდ სარგებლობას მოუტანდა ისევე, როგორც ბაქო-ბათუმის ნავთობსადენი. ილია მიიჩნევდა, რომ საქართველომ უნდა შეასრულოს ევროპასა და აზიას შორის დამაკავშირებელი ქვეყნის ფუნქცია, რითაც იგი ხელს შეუწყობდა სამი რეგიონის – კავკასიის, ახლო აღმოსავლეთის და კასპიისპირეთის თავისებური „საერთო ბაზრის“ შექმნას. ეს ილეა ამჟამად თავისებურ გაგრძელებას პოულობს, ხორციელდება ბაქო-თბილისი-ახალქალაქი-ყარსის რკინიგზის მშენებლობა, რაც კიდევ უფრო მტკიცედ შეაკავშირებს საქართველოს, თურქეთის და აზერბაიჯანის მეურნეობებს. ყოველივე ამასთან ერთად ილია გადამწყვეტ მნიშვნელობას ევროპის ქვეყნებთან და რუსეთთან მჭიდრო ეკონომიკური კავშირის დამყარებას და მათთან ინტეგრირებას ანიჭებდა.

ინეზა ბაბნიძე

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

ბანათლება და მაცნობიერება სამართველოში მსოფლიო და გლობალური კონკურენტუნარიანობის მარშენაბლების ასპექტით

თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიაში ნაციონალური კონკურენტუნარიანობა ერთ-ერთი ყველაზე საკმაო და კვლევის თემატასრისით, საკმაოდ რთული საკითხია. ორ ათეულ წელსე მეტია რაც ნაციონალური კონკურენტუნარიანობის (Competitiveness of Nations)

კელევა ჩველაზე ფართო მასშტაბებით მიმდინარეობს მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმსა (აშშ) და მენეჯმენტის განვითარების საერთაშორისო ინსტიტუტში (შვეიცარია). მოხსენებაში განხილულია საქართველოში განათლებისა და მეცნიერების ამსახველი მანქანებლების აეპარაციანობა ზემოაღნიშნული სკოლების მიერ შემოთავაზებული მსოფლიო და გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშებში გამოყენებულ მანქანებლებთან შედარების საფუძველზე. მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით აღნიშნავენ ქვეყანაში სამეცნიერო კელევეებისა და განვითარების სისტემის ჩამოყალიბების აუცილებლობის შესახებ. მოცემულია ევროსტატის მონაცემები, რომლებიც ასახავენ კელევისა და განვითარებაზე ეკ-27-ის ქვეყნებში გაწეული საკმინანობის შესახებ. როგორც ხელშეწყობი საშუალება, ვეფქრობთ აუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკაში ორ სიბრტყეში მოქმედი კლასტერების (სამეცნიერო-საგანმანათლებლო და ტრადიციული) ჩამოყალიბება.

ემზინი ბარათაშვილი
*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
რეზა ზემელსიანი*
*საქართველო. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი*

კადრების მომზადებისა და დასაქმების პოლიტიკა მცირე და საშუალო ბიზნესში

სტატიაში ხასგასმითაა აღნიშნული, რომ პროფესიული განათლება ჩვენს ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემის ერთ-ერთი წამყვანი კომპონენტი ხდება. უნდა მოხდეს პროფესიული განათლების სისტემის მისაღაცება სწრაფად და მუდმივად ცვალებად შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან. ჩამოყალიბებულია პროფესიული განათლების მიზნები, რომელთა შორისაც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია პროფესიული განათლების სფეროში სასწავლო-სამეწარმეო პარტნიორობის სისტემის შექმნა. აღნიშნულია, რომ საქართველოს ხელისუფლებას არათუ დასაქმებისა და უმუშევრობის სახელმწიფოებრივი რეგულირების შესაძლებლობა არა აქვს, არამედ დასაქმების სტატისტიკის არასრულყოფილების, დიდ ნაწილში კი მისი უსუსტობის გამო, დამახინჯებული სახით აქვს წარმოდგენილი დასაქმების, განსაკუთრებით კი უმუშევრობის სფეროში არსებული პრობლემების სიმწვე. დასაქმების არსებული არაეფექტური სტრუქტურა მნიშვნელოვნად ართულებს სიღარიბის დაძლევის საკითხს.

მოცემულია რეკომენდაციები დასაქმების სფეროში შექმნილი მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით.

ინონა გომორიშვილი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

სამართლმცოდნეობის ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების უპირატესობათა შორშირება გლობალური კრიზისის პირობებში

გლობალური კრიზისის პირობებში საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების უპირატესობათა ფორმირების დახასიათებისათვის განხილულია მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ტენდენციები მეხუთე ტექნოლოგიური ციკლის დეპრესიის ფაზისა და მეექვსე ციკლის საწყის სტადიებზე. მეხუთე ტექნოლოგიური ციკლის ძირითადი მახასიათებელია ღერძული მაკონსტრუქციის ინოვაცია - კომპიუტერული ტექნოლოგიები. მეექვსე ტექნოლოგიური ციკლის პერიოდში დომინირებადი იქნება კომპიუტერული და ნანობიოტექნოლოგიების მრავალმხრივი გამოყენების სფეროს ფორმირება, ხოლო ძირითადი ეკონომიკური მახასიათებელია წარმოების მასშტაბის მზარდი ეფექტის პროცესის გლობალიზაცია. განვითარებულ ქვეყნებს შორის მიმდინარე ეკონომიკური ინტეგრაცია და ექვემდებარება მასშტაბის მზარდი ეფექტის საფუძველზე ორგანიზებული ინტელექტუალური პროდუქტის წარმოებაში კოოპერირებისა და სპეციალიზაციის პროცესებს. განვითარებად მცირე ღია ეკონომიკებს (მათ შორისაა საქართველო) საგარეო ვაჭრობისთვის იმ პროდუქტებისა და მომსახურების წარმოება ექნებათ, სადაც მასშტაბის მზარდი ეფექტი არ წარმოიქმნება. საქართველოს ეკონომიკაში ლოგისტიკური პროცესების დიფერენცირების საფუძველზე ვიწრო სპეციალიზებული საფინანსო და სასაქონლო ნაადგების მოძიებასთან გვექნება საქმე. ქვეყნის ისტორიული მისია ხელოვნებისა და სულიერ ფასეულობათა შექმნისა და გაერცელების სფეროშია. ამდენად, სწორედ ამ მიმართულებით უნდა გააქტიურდეს საქმიანობა. განსაკუთრებით უნდა გაძლიერდეს საქართველოს ინტელიგენციის როლი და ფუნქციები, რაც გრძელვადიან პერიოდში წარმატების გარანტია იქნება.

ზურაბ მაშაძიძე

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

მეზაბა მიქაელაშვილი

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის დოქტორანტი*

სახელმწიფოს საგადასახადო პოლიტიკის ზომიერითი თეორიული და პრაქტიკული ასპექტის შესახებ

საგადასახადო პოლიტიკა წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს შემადგენელ ნაწილს. იგი გვევლინება სერიოზულ ბერკეტად, რომლის საშუალებითაც ხელისუფლება ზეგავლენას ახდენს წარმოებისა და განაწილების პროცესზე. ამ სფეროში არსებული გაჩოქვადილება ცხადყოფს, რომ საბიუჯეტო-საგადასახადო სფერო წარმოადგენს ეკონომიკაზე სახელმწიფოს ზემოქმედების მძლავრ ინსტრუმენტს. ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირება, სამეწარმეო სექტორის აქტიურობა მნიშვნელოვნად არის

დამოკიდებული იმაზე, რამდენად სწორად არის კონკრეტულურად შერჩეული მოდელი, რა პრინციპებზე და როგორ არის აგებული დაბეგვრის ეროვნული სისტემა, რამდენად არის ის პარმონიზებული საერთაშორისო საგადასახადო კანონმდებლობასთან. საგადასახადო პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს საერთო სახელმწიფოებრივი ინტერესებისა და მუწარმეების კომერციული ინტერესების შეთანხმებული მოქმედება.

დავით ვეკუა

*საქართველო. თბილისის ეკონომიკური ურთიერთობათა
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

ნინო შაჰსაშვილი

*საქართველო. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

სამუშაო ძალის აქტივობის მდგომარეობა საქართველოში და მისი გაუმჯობესების პერსპექტივები

ნაშრომში განიხილულია საქართველოში სამუშაო ძალის აქტივობის გაუმჯობესების ძირითადი მიმართულებები. საქართველოში უმუშევრობა, როგორც პრობლემა, მნიშვნელოვანწილად არის ეკონომიკის ტრანსფორმაციის შედეგი, რომელიც გამოიწვია მაკროეკონომიკურმა ძვრებმა, რამაც მნიშვნელოვნად შეამცირა მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე. ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად რჩება დამატარდეს მისი სტრუქტურული რეორგანიზაციის პროცესი, რის შედეგადაც უნდა შემცირდეს უმუშევრობის დონე და ხანგრძლივობა იმ მასშტაბით, რამდენადაც ეს მიზანშეწონილია და ეკონომიკურად ეფექტიანია. თავის მხრივ შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის აქტიუზაციამ უნდა უზრუნველყოს მისი ნაყოფიერების ზრდა და მათი მობილურობის ამაღლება.

უმუშევრობის დაძლევის სტრატეგია უნდა დაეფუძნოს შემდეგ ღონისძიებებს: უმუშევართა კატეგორიების მონიტორინგს, პროფესიულ და ასაკობრივ ჭრილში; რესურსული ბაზის განსაზღვრას; შრომის ბაზრის ეფექტიანი ინფრასტრუქტურის შექმნას; დამსაქმებელთა აქტიურობის სტიმულირებას.

ნატო კაპაშვილი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა და ბაზახდისუნარიანობა

მზღვეველის ფინანსური მდგომარეობა არის მზღვეველის უნარი შეინარჩუნოს ბალანსი ხადაზღვევო საკმიარობისგან მიღებულ შემოსაელებსა და დაზღვევის წინაშე ეაღდებულებების შესრულებას შორის. მზღვეველი თავისი აქტივების ძირითად ნაწილს აყალიბებს მოზიდული სახსრების ხარჯზე, ოღონდ მოზაეალი გადახდების ეაღების და სიდიდუების,

ვათვალისწინებით. ამასთან იგი შეიძლება შეფასდეს ალბათობის დიდი ხარისხით. სადაზღვეო კომპანიის ფინანსური მდგრალობა მიიღწევა გარეგანი და შიდა ფაქტორების ხარჯზე. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გარე ფაქტორები, რომელთა შეცვლა კომპანიას არ შეუძლია. გარე ფაქტორებს მიეკუთვნება ეროვნული ეკონომიკის საერთო მდგომარეობა, სადაზღვეო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირება, სადაზღვეო და საფონდო ბაზრების კონიუნქტურა, მოსახლეობის გადახდისუნარიანობა, სამომხმარებლო თვისებები.

სადაზღვეო კომპანიის ფინანსური მდგრალობის განმტკიცებისათვის საჭიროა:

სატარიფო განაკვეთების კორექტირება დაზღვევის სახეების მიხედვით; გადასაღვევის დაცვის გაფართოება; დამატებითი ფინანსური რესურსების მოზიდვა აქციების გამოშვების გზით; აქტივების სტრუქტურის გადახედვა და თუ არის საჭირო ცვლილებების შეტანა კრედიტორული და დებიტორული დავალიანებების შემცირება.

სადაზღვეო ხელშეკრულების გაფორმების დამატებითი შესაძლებლობების გამოყენება, როგორცაა ინტერნეტის მეშვეობით და ა.შ. დანახარჯების შემცირება; პერსონალის რიცხვის ოპტიმიზაცია; დაუმთავრებელი შენობების გაყიდვა; აკტომატიზაცია და ახალი პროგრამული პაკეტების შეძენა; შრომის ორგანიზაციის სრულყოფა. ქონების ინვენტარიზაცია; დეპარტამენტების უფროსების შეცვლა და ა.შ.

ჯანბიძე მახაროზი

*უზბეკეთი. სინგაპურის განვითარების
ინსტიტუტი ტაშკენტში*

რეგიონული თანამშრომლობა ცენტრალურ აზიაში: უზბეკეთის თმალსაზრისი

ნაშრომში განხილულია ცენტრალური აზიაში ეკონომიკური თანამშრომლობის პერსპექტივები. აღნიშნულია, რომ ცენტრალური აზია მუდმივად მსოფლიოს სუპერსახელმწიფოების ყურადღების ცენტრშია; ისტორიულად დიდი აბრეშუმის გზის ფუნქციონირებამ განაპირობა რეგიონის გადაქცევა ევროპა-აზიის შემაკავშირებელ რგოლად. გამოთქმულია მოსაზრებები ცენტრალური აზიის სახელმწიფოების სავაჭრო რეჟიმების ლიბერალიზაცია და თანამშრომლობის შესახებ ევტრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში გასაწევრიანებლად; ენერგეტიკულ სექტორში უზბეკეთისა და ტაჯიკეთის თანამშრომლობის შესახებ.

ნაღმეშაე მახატაშინი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

საწარმოთა გაერთიანება და შინაგანი ანგარიშგება

ბიზნესის გაერთიანების თანამედროვე პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გაერთიანებულ საწარმოთა ფინანსური ანგარიშგება, რომელიც რეგულირდება ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტით – ფასის 3-ით „საწარმოთა გაერთიანება“ (IFRS 3 - Business Combinations). სტანდარტის თანახმად სამეურნეო ოპერაცია ან მოვლენა მხოლოდ მაშინ იდენტიფიცირდება საწარმოთა გაერთიანებად, როდესაც შეძენილი აქტივები და აღებული ვალდებულებები აფუძნებენ საწარმოს და გარიგებაში მონაწილე ერთ-ერთი მხარე დეკლარაციას კონტროლის უფლებას.

საწარმოთა გაერთიანებად იდენტიფიცირებული სამეურნეო ოპერაციები ან მოვლენები ფასს 3-ის თანახმად უნდა იქნეს აღრიცხული და ასახული ფინანსურ ანგარიშგებაში გვ. „შეძენის მეთოდით“ (acquisitions method), რაც ნიშნავს: მიღებული საწარმოს იდენტიფიცირებას; შეძენის თარიღის განსაზღვრას; შეძენილი იდენტიფიცირებადი აქტივების, აღებული ვალდებულებებისა და შეძენილი საწარმოს არამაკონტროლებელი წილის (non-controlling interests) აღიარებასა და შეფასებას; გაერთიანების კომპენსაციის შეფასებას; და გუდიულის ან ხელსაყრელი შესყიდვიდან (bargain purchase/negative goodwill) მიღებული შემოსულობის აღიარებასა და შეფასებას.

პაატა კოლუაშვილი

*საქართველო. საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი*

სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში შემართებითი უპირატესობის პრინციპის მოქმედებისათვის

აგრარულ სექტორში შექმნილი მდგომარეობის გამოსასწორებლად, უახლოეს პერიოდში, უნდა დაიშუშადეს და ამოქმედდეს საქართველოს აგროსასურსათო სექტორის აღორძინების სტრატეგია და მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამები, რომელშიც დარგების (კულტურების) განვითარება გრძელვადიან პერსპექტივაში დაფუძნებული იქნება შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპზე. ამასთან, საჭირო იქნება შიგა თუ გარე სასურსათო ბაზრის საფუძელიანი მარკეტინგული შესწავლა, ანუ დადგენა იმისა, რა მიეწოდება მას ჭარბად და რა პროდუქტებსა შედარებით დეფიციტი. მიმაჩნია, რომ მხოლოდ მაღალხარისხოვანი პროდუქტების წარმოება (მ.შ. უნიკალური ქართული ენდემური კულტურები, ეკოლოგიურად სუფთა, ორგანული პროდუქცია – საექსპორტო, სადაც მონოპოლიური ტენია იქმნება) და შესაბამისი მარკეტინგი შეიძლება გახდეს ადგილობრივი ბაზრის დაბრუნების და მსოფლიო ბაზარზე კუთვნილი სეგმენტის დაკავების გარანტი.

შრომისა და წარმოების ორგანიზაციის პროგრესული სამართლებრივი ფორმების დაწერგა სოფლად და აქტიური სახელმწიფო მხარდაჭერა (მარეგულირებელი როლი). შექმნის შესაბამის პირობებს საქართველოს აგროწარმოების დარგობრივი სტრუქტურის მოდერნიზაციისთვის, შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპისა და მარკეტინგული მოთხოვნების გათვალისწინებით.

ზუაბა ლალიაშვილი

*ნეხეთის რესპუბლიკა. პრალის
ეკონომიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი*

საძირთმელოდან კვლიდობითი შრომითი რესურსების მიგრაციის მართვა

ნაშრომი ეძღვნება საქართველოში მიგრაციის მართვის არსებულ პრობლემებს, განსაკუთრებით კი კვალიფიციური შრომითი რესურსების ემიგრაციის კონტროლის პრობლემას. განხილულია საქართველოდან „ტენების გადინების“ მიმართულებები პოსტ-საბჭოთა პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე. აღნიშნულია, რომ საქარყოლოდან ემიგრაციის ან უკან დაბრუნების მოტივაციაზე სპეციფიკური ინფორმაციის მოსაძიებლად აუტორმა ჩაატა-

რა გამოკითხვა საქართველოს უმაღლესი განათლების მქონე მოქალაქეებისა, რომლებიც დღესდღეობით სწავლობენ ან მუშაობენ ჩეხეთის რესპუბლიკაში ლეგალურად. გამოკითხვამ გამოავლინა ძირითადი პრობლემები და მოტივაციური ფაქტორები, რომლებიც გასათვალისწინებელია საქართველოს მოაზრობის მიერ მიგრაციული პოლიტიკის დაგეგმვის და „ტენიების გადინების“ მარეგულირებელი პროექტებისა თუ სახელმწიფო პროგრამების შექმნისას.

მაია ლეპაშვილი

*საქართველო. იე. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენების თანამედროვე მიდგომები უმაღლეს საბანამანათელალო დაწესებულებაში (მსტონეთის მბაბლითუბ)

განვითარებულ ქვეყნებში სტრატეგია ორიენტირდება თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ცოდნასა და გამოყენებაზე განათლების მიღების ყველა საფეხურზე.

ესტონეთის გამოცდილების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ თანამედროვე კონკურენციის მოთხოვნების საპასუხოდ, საქართველოს უმაღლეს საგანმანათლებლო სიერ(კეშიც) უნდა დაიწყო მზადება ელექტრონული სასწავლო კურსების შემუშავებასთან დაკავშირებით. ცოდნის სასოგადოებაში, გლობალიზაციის პირობებში მცირე ქვეყნის ინტეგრირების ყველაზე ყვეტიანი გზა ცოდნასა და ტექნოლოგიებზე გადის. მიმდინარე ეტაპზე კი, უნდა შევიქლო შერეული კურსების (იგულისხმება სწავლების საუდიტორო და ელექტრონული) სწავლების ფორმის აქტუალიზაცია. პარალელურად უნდა ჩატარდეს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში ელექტრონული სწავლების დანერგვის გარემოს კვლევა, რომლის შედეგების მიხედვითაც უნდა შემუშავდეს საქართველოს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში ელექტრონული სწავლების სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა. სტრატეგია უნდა დაფუძნოს შესაბამის საკანონმდებლო ბაზას, რაც გამოიწვევს გარკვეულ საკანონმდებლო ცვლილებებს არსებულ კანონმდებლობაში.

მაია მარგველაშვილი

*საქართველო. იე. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

ტურიზმის სწავლება გლობალიზებულ მსოფლიოში

გლობალიზაციამ და მსოფლიოში ბოლო ათწლეულის პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ცვლილებებმა ეკონომიკის ყველა სექტორზე იქონია მეტ-ნაკლები ზეგავლენა. ტურიზმაც განიცადა ღრმა სტრუქტურული ცვლილებები.

ამ პროცესებმა მოითხოვა განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება ტურიზმის სექტორში დასაქმებულთა და მათი შრომის ნაყოფიერების ურთიერთკავშირზე. საჭირო გახდა ტურიზმის სფეროში განათლების როლის გადახედვა. აუცილებელი გახდა ტურისტ-

ტულ საქმიანობაში ადამიანური რესურსების უდიდესი მნიშვნელობის გათვალისწინება. ტურიზმის სექტორის ხარისხი უდიდესწილად დამოკიდებულია ადამიანური რესურსების კვალიფიკაციაზე და ახალი ტექნოლოგიების ათვისების უნარზე, ახალი ორგანიზაციული პროცესებისა და ფორმების გამოყენებაზე. სექტორში ტოტალური ხარისხის პრობლემა განუყოფელია განათლების ხარისხისაგან.

ნაშრომში დეტალურად განიხილულია ტურიზმის სწავლების და პროფესიული გადამზადების მოდელები; ტრანსსეროენული განათლების გაფართოების მოსახზები; ბოლონიის პროცესთან მიერთების შედეგები და გლობალიზაციის გაგვლენა განათლების სისტემაზე. სტატისტიკის დასკვნით ნაწილში დასახულია ტურიზმის ყროვნული განათლების სისტემის ამოცანები და შემოთავაზებულია მათი განხორციელების გზები.

იანა მუსხიბა

*საქართველო. იე. ჯვახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მექანიკებთან დოქტორი*

ბიზნესის კრეატიულობა ორგოროც გლობალიზაციის თანამედროვე გამოწვევა

მოხსენებაში გახსნილია კრეატიულობის არსი და როლი თანამედროვე გლობალურ ეკონომიკისა და ბიზნესის განვითარებაში. კრეატიულობა როგორც შემოქმედებითი, ნოვატორული საქმიანობა და არატრადიციული გადაწყვეტილებების მოღების წყარო, თანამედროვე მწვავე კონკურენციის პირობებში, გამოდის მთავარ გამოწვევად კონკურენტუნარიანი საქონლისა და მომსახურების წარმოებაში. გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპზე არაა საქმარისი მხოლოდ კონკურენტუნარიანი პროდუქტის წარმოება, არამედ საჭიროა მისი შემოქმედებითად და ეფექტიანად მიწოდება საშინაო და საგარეო ბაზრებზე.

პრაქტიკა ადასტურებს, რომ თანამედროვე ეკონომიკაში პრიორიტეტული ხდება არა მხოლოდ წარმოება, არამედ კრეატიულობა და ინოვაციურობა, არა მხოლოდ საქონლისა და მომსახურების რაოდენობა, არამედ აგრეთვე მათი მაღალი ხარისხი, თვისობრიობა და მიმზიდველობა. ამიტომაც კრეატიული ეკონომიკის ფარგლები თანდათანობით ფართოვდება. დღეისათვის კრეატიული აზროვნების სფერო გახდა არა მხოლოდ მატერიალური წარმოება, არამედ ისეთი დარგები და მიმართულებები, როგორებიცაა კინოინდუსტრია, მუსიკა, ხელოვნება, მოდა, საგამომცემლო საქმე, რეკლამა, დიზაინი, არქიტექტურა, კომპიუტერული ტექნოლოგიები და ა.შ. მსოფლიო ეკონომიკის სტრუქტურაში სწრაფად ფართოვდება კრეატიული ბიზნესის წილი, რაც მიანიშნებს გლობალიზაციის ახალ პარადიგმაზე ასევე. საქართველოს ეკონომიკაში კრეატიული მიდგომა დღეისათვის მანასახოვან მდგომარეობაშია, მაგრამ მას განვითარების დიდი პერსპექტივები გააჩნია.

ნაშრომში გაკეთებულია დასკვნა, რომ კრეატიული ეკონომიკის განსხვავება ტრადიციულისაგან მდგომარეობს იმაში, რომ მისი მთავარი ინსტრუმენტია - ცოდნა, რესურსი - ინფორმაცია, ხოლო პროდუქტი - ინოვაცია. ავტორის აზრით, ბიზნესის კრეატიულობა წარმოადგენს თანამედროვე მსოფლიო გლობალიზაციის მთავარ გამოწვევას და მისი განვითარება უზრუნველყოფს მომავალში გლობალიზაციის პროცესების გაღრმავებას და, შესაბამისად, ახალი სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკური წესრიგის ფორმირებას.

გაბუღია მღვდართყილი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

გლობალური მარკეტინგის განვითარების საკანონმდებლო ბაზა

სტატია ეხება გლობალური მარკეტინგის ჩამოყალიბების პოლიტიკურ-სამართლებრივ გარემოს, რომელიც მოიცავს: მშობლიური ქვეყნის გარემოს; იმ ქვეყნის გარემოს, რომელშიც საწარმო ფუნქციონირებს; საერთაშორისო გარემოს. სტატიის ავტორი აანალიზებს საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოების მიერ მიღებული იმ კანონების ნაწილს, რომლებიც გლობალური მარკეტინგის სამართლებრივ ბაზას ქმნიან საქართველოში. ავტორი გამოთქვამს მოსაზრებებს კანონების ხარვეზებისა და დანებობის მხარეების შესახებ და აცხადებს თავის შეხედულებებს კანონების სრულყოფასთან დაკავშირებით. საბოლოოდ, გაკეთებულია დასკვნა იმის თაობაზე, რომ ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო ბაზა საქართველოში თანდათანობით სრულყოფილი ხდება, რამაც, ავტორის აზრით, ხელი უნდა შეუწყოს ექსპორტის სტიმულირებას და უცხოელი ინვესტორების დაინტერესებას ქართული ბაზრით.

იზა ნათელაშვილი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

საბატონმფლობელის საბაზრო მართვის სტრატეგიული და რაოდენობრივი ოპტიმიზაციის ძირითადი პრინციპების შესახებ: პოსტკომუნისტური პერიოდი

ნაშრომში გაანალიზებულია ექსპორტისა და იმპორტის ოპტიმიზაციის წინაპირობები პოსტკომუნისტურ საქართველოში; ჩამოყალიბებულია საქართველოს საგარეო ვაჭრობის რაოდენობრივი და სტრუქტურული ოპტიმიზაციის კრიტერიუმები, ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობის მოთხოვნებისა და კონკურენტუნარიანობის მსოფლიო რეიტინგის ჩარჩო მოთხოვნების გათვალისწინებით.

იან ნაცვლიშვილი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

მეწარმეობისადმი დამოკიდებულება საბატონმფლობელში (ემპირიული კვლევის შედეგები თბილისის მაგალითზე)

ნაშრომი წარმოადგენს საქართველოში მეწარმეობისადმი მოსახლეობის დამოკიდებულების სპეციფიკური ნიშნების შესწავლის მიზნით 2010 წლის ივლის-სექტემბერში ავტორის მიერ ჩატარებული პილოტური კვლევის შედეგების აღწერას და მოპოვებული ემპირიული მასალის ანალიზს. კვლევის შედეგები საზგასმით წარმოაჩენენ საქართველოში

მეწარმეობისადმი დამოკიდებულების სპეციფიკას თბილისის მაგალითზე. რესპონდენტთა 91,5% ისურვებდა ყოფილიყო თვითდასაქმებული. ამ მხრივ ევროპელები ბევრად უფრო თავშეაქცეულნი არიან და ნაკლებად გამოთქეიან თვითდასაქმების და მეწარმეობის დაწყების სურვილს. კელევის შედეგები ასევე ადასტურებენ კელევის პიოთეზას: უკანასკნელი წლების განმავლობაში მეტ-ნაკლებად წარმატებული რეფორმების ფონზე სუსტია უარყოფითი განწყობა მეწარმეობისადმი. მაღალი უმუშევრობის ღონის ფონზე მნიშვნელოვნად დიდია თვითდასაქმების სურვილი. ასევე, ძლიერია მომავალში სამეწარმეო საქმიანობის დაწყების მოლოდინი. ქართველ რესპონდენტთა უმეტესობა (48%) მეწარმეობასთან დაკავშირებულ ყველაზე დიდ ხაშიშროებად არარეგულარულ შემოსაღლებს მიიჩნევს. გამოკითხულთა 51,4% თვლის, რომ უახლოესი 5 წლის განმავლობაში გახდება მეწარმეობით დაკავებული. საქართველოში თბილისელ რესპონდენტთა პოზიტიური დამოკიდებულება მეწარმეობისადმი მიანიშნებს რესპონდენტთა თვითდაჯერებულობაზე, სოციალური და პოლიტიკური სტაბილურობის განცდაზე, ბაზარზე ორიენტირებული ეკონომიკური რეფორმების წარმატების მოლოდინზე.

ანასტასია ნუსტაშოვა
*ბელორუსის რესპუბლიკა. ბელორუსის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის უფროსი მასწავლებელი*

შრომითი რესურსების მიგრაცია პოსტსაბჭოთა სივრცეში

ნაშრომში განხილულია შრომითი რესურსების მიგრაციის საკითხები დსთ-ის ფარგლებში. აღნიშნულია, რომ ამ პროცესში ჩართულია დასაქმებული მოსახლეობის 4-5%. განხილულია შრომითი მიგრაციის პროცესის კავშირი ბაზრის სტრუქტურასთან დსთ-ის ფარგლებში.

ნინო პაპაჩაშვილი
*საქართველო. იე. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

ბოლოპალიზაცია და ნეოპოლიტიკური ნიშნები

სტატია ეძღვნება პროტექციონისტული ღონისძიებების გააქტიურების მოვლენას თანამედროვე ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის პირობებში. აღნიშნულია, რომ საერთაშორისო ეაჭრობის კლასიკურ თეორიებში დამტკიცებულია შეუზღუდავი სავაჭრო ურთიერთობების უპირატესობები და მისი მომხრენი სათანადო პოლიტიკის გატარებას გეთავაზობენ. თავისუფალი ეაჭრობის პოლიტიკა ფართოდ არის დეკლარირებული ეაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის დებულებასა და განვითარებული ქვეყნების სავაჭრო სავაჭრო პოლიტიკის კონცეფციებში. წინა პერიოდში ჯერ გატტ-ის, ხოლო მოგვიანებით ემოს-ის ფარგლებში წარმოებული მოლაპარაკებების ბაზაზე შემცირდა სატარიფო ბარიერები, როგორც საერთაშორისო ეაჭრობის შეზღუდვის ძირითადი ფორმა. მაგრამ მსოფლიო რეალობა გვიჩვენებს, რომ აბსოლუტურად თავისუფალი ეაჭრობა დღეისათვის უფრო გამონაკლისია, ვიდრე წესი. განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისთვის დიდი წინააღმდეგო-

ბეზია გარე ბაზრებზე გასასყიდელად. თუთი განვითარებულ ქვეყნებს შორის ვაჭრობაში არსებობს „არადეკლარირებული“ შესაღწევად. ფაქტობრივად, მსოფლიო მასშტაბით ფართოდ გავრცელებული ფარული საგარეო სავაჭრო პროტექციონისტული პოლიტიკის მაგალითები. პროტექციონისტული პოლიტიკა თანამედროვე ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ეროვნული ეკონომიკის გადარჩენის საშუალებად მიიჩნია უამრავმა ქვეყანამ, რაც თითქმის დაურეგულირებელ სიტუაციას ქმნის მსოფლიო სავაჭრო ურთიერთობებში და დიდ აღშფოთებას იწვევს ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციისა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მმართველ წრეებში. ფაქტობრივად მსოფლიო სავაჭრო ურთიერთობები ნეო-პროტექციონიზმის კონტექსტში ეთარდება. ბოლო ორი წლის განმავლობაში ამ მოვლენის დარეგულირებას არაერთი გლობალური მასშტაბის შეხვედრა მიეძღვნა.

საქართველოში, რომლის ექსპორტი არადივერსიფიცირებული, საგარეო ვაჭრობის სადღო კი მუდმივად (გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან) უარყოფითია, განუხრელად აირსია საგარეო სავაჭრო პოლიტიკის ფრიტრედერული ორიენტაცია. ავტორი მიიჩნევს, რომ საჭიროა გარკვეული სახის პროტექციონისტული ღონისძიებების გატარება. ეს არ გულისხმობს (ტრადიციული გაგებით) იმპორტის პირდაპირ შეხედულებას ან საექსპორტო დარგების პირდაპირ სტიმულირებას. გარე ბაზრებზე გასვლის ეფექტიანობის ასამაღლებლად სხვა მარაგად ფაქტორთან ერთად უმნიშვნელოვანესია გავეცნოთ თანამედროვე პროტექციონისტულ ღონისძიებებს, რომელსაც მიმართავენ თვით განვითარებული ქვეყნებიც კი საკუთარი ეკონომიკის დასაცავად. ჩვენი მეწარმეები ჯერ კიდევ მწირი ინფორმირებულობის პრობლემის წინაშე დგანან. ამ თვალსაზრისით სასარგებლო იქნება უახლესი საერთაშორისო საინფორმაციო სისტემების გამოყენება, რომლებიც უახლეს ანალიტიკურ ინფორმაციას გეთვასზობენ ამა თუ იმ ქვეყნის მიერ გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკისა და მოსალოდნელი ეფექტის შესახებ.

ოლსანა პიატომსკა

*უკრაინა. ლეოვის კომერციული
აკადემიის მეცნიერ-მეცელეარი*

გლობალიზაცია და სამართაშორისო შრომითი მიგრაცია: მიგრაციათა გზავნილებას მამრომეროშიკური ეფექტი

სიტუაია ეძღვნება შრომითი მიგრანტების ფულადი გზავნილების სხვადასხვა ეკონომიკური ეფექტების განხილვას განვითარებად ქვეყნებში. განხილულია ის მთავარი ფაქტორები, რომელთა გათვალისწინება აუცილებელია ფულადი გზავნილების მართვის სათანადო პოლიტიკის ფორმირებისათვის.

გალინა სმიტა

*უკრაინა. ლეოვის კომერციული
აკადემიის ასპირანტი*

უკრაინის ნათობადამგზავნაშორი დაბრის საჭარმოთა სამიანობის განვითარების სტატაგური მიმართულება გლობალიზაციის პირობებში

ნაშრომში გაანალიზებულია უკრაინის ნათობაპროდუქტების ბაზრის თანამედროვე მდგომარეობა და განვითარების პრობლემები. განასაზღვრულია ეროვნული კომპანიების კონკურენტული უპირატესობები და მათი საქმიანობის პრიორიტეტები დსთ-ისა და ეკის ქვეყნებში.

**საბატონოვანოს ეკონომიკური ინტეგრაცია ევროპულ სივრცეში:
გამოწვევები და პოსტმოდერნიზმი**

სტატიაში ავტორი განიხილავს საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას, კერძოდ, ევროპულ სტრუქტურებში ინტეგრაციასა და ევროპულ სივრცესთან თანდათანობით დაახლოებას. საკითხი განხილულია მიმდინარე გლობალიზაციის ფონზე, სადაც თითოეულ ქვეყანას უწევს განსაზღვროს თავისი ადგილი და როლი. ავტორი განიხილავს უსაფრთხოებისა და ეკონომიკური თანამშრომლობის კონცეფციებს, რომლებმაც ძირეულად შეიცვალეს თავიანთი მნიშვნელობა და წარმოადგინეს საქართველოს მომავალი განვითარებისა და მისი საერთაშორისო ურთიერთობების საფუძველი. სტატიაში განხილულია საქართველოს ევროკავშირთან ურთიერთობების განმსაზღვრელი ისეთი დოკუმენტები, როგორიცაა შეთანხმება ევროკავშირთან პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ, ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმა, აღმოსავლეთ პარტნიორობა. სტატიაში გაშუქებულია ამ დოკუმენტების მიერ შემოთავაზებული შესაძლებლობები, მიღწეული პროგრესი, არსებული გამოწვევები და მომავლის პერსპექტივები.

დავით სიხარულიძე

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

**უნივერსიტეტის განვითარების მარკეტინგული სტრატეგია
გლობალიზაციის პირობებში**

კონკურენტულ გლობალურ საბაზრო სივრცეში წარმატების მისაღწევად აუცილებელია მომხმარებელზე ორიენტირებული საქმიანობის განხორციელება. ორგანიზაციამ მაღალი ფასეულობის შეთავაზებით უნდა შეძლოს კონკურენტების მყიდველების მოზიდვა, შენარჩუნება და მათი რაოდენობის ზრდა. მაგრამ მომხმარებლის მოთხოვნილებების მაქსიმალური დაზოგადებისათვის ორგანიზაციამ უნდა განსაზღვროს რა სერვისი და რა სჭირდება მას. ეს კი შესაძლებელია ბაზარზე ორიენტირებული მარკეტინგული სტრატეგიის ფორმირებით, რომელიც წარმოადგენს ორგანიზაციის მოდერნიზაციის სტრატეგიის შემადგენელ ნაწილს.

საგანმანათლებლო პროგრამა არის სწორედ ის პროდუქტი რომელთაც გადის უნივერსიტეტი ამა თუ იმ ბაზარზე, ენიჭიან თავის საგანმანათლებლო პროგრამას უნივერსიტეტები სთავაზობენ, როგორ უშუალო მომხმარებლებს – სტუდენტებს და დაინტერესებულ პირებს. ასევე, თავიანთი კურსდამთავრებულების საშუალებით შრომის ბაზარს და სახელმწიფო ორგანოებს. საგანმანათლებლო მომსახურების მომხმარებლად გვევლინებიან ერთი მხრივ, სტუდენტები/დაინტერესებული პირები და მეორე მხრივ, კომპანიები და ორგანიზაციები. სწორედ მათი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად უნდა შეიქმნას უნივერსიტეტის განვითარების სტრატეგიული გეგმა. თუმცა უნივერსიტეტის განვითარების სტრატეგიული გეგმის შემუშავების აუცილებლობის შესახებ ერთმნიშვნელოვანი მოსაზრება არ

არსებობს. მკვლევართა ერთი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ სტრატეგიული დაგეგმვა არის ინსტრუმენტი, რომლის გამოყენება შესაძლებელია კრიზისულ სიტუაციებში. ამ მკვლევართა არგუმენტი ის, რომ უნივერსიტეტს არ გააჩნია გარე გარემოში სიტუაციის განვითარების კონტროლი და უინდიდან ასეთი კონტროლი არ არსებობს, უნივერსიტეტს შეუძლია გამოიყენოს მხოლოდ ოპერატიული დაგეგმვა, რასაც აქეთებს ყოველწლიური ბიუჯეტის შემუშავებით და/ან აკრედიტაციისათვის მომსახურებით. მკვლევართა მეორე ჯგუფი, მიიჩნევს, რომ გლობალურ ცვალებად გარემოში უნივერსიტეტი საჭიროებს სტრატეგიულ დაგეგმვას.

ლარისა ყორანაშვილი

*საქართველო. საქართველოს ეკონომიკისა და სამართლის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი*

ინოვაციური სამშიანობის მართვის პრობლემები

გლობალურ მონომიკაში

ნაშრომში განხილულია ინოვაციური საქმიანობის განვითარებისა და ინოვაციების ეფექტიანი მართვის საკითხები. ქვეყნის ინოვაციური საქმიანობის დადებითი და უარყოფითი მხარეების შეფასების საფუძველზე ნაჩვენებია საქართველოში თანამედროვე ინოვაციური სისტემის ფორმირებისა და განვითარების შესაძლებლობები. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია სახელმწიფოს როლზე ქმედითი ინოვაციური პოლიტიკის შემუშავებაში, რომლის რეალიზაცია ხელს შეუწყობს არსებული ინოვაციური პოტენციალის ეფექტიან გამოყენებასა და ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას.

ზოთა შაპრაშვილი

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

მცირე და საშუალო საწარმოების საბარეო მონომიკური სამშიანობის უცხოური გამოცდილება

ნაშრომში განხილულია მცირე და საშუალო საწარმოების საბარეო ეკონომიკური საქმიანობის მოწინავე უცხოური გამოცდილება. თანამედროვე მსოფლიოში მცირე და საშუალო მეწარმეობის დინამიკური განვითარება განპირობებულია იმ უპირატესობებით, რომელსაც ბიზნესის ორგანიზაციის ეს ფორმა ფლობს: მეტი მოქნილობა და მობილობა; შედარებით მცირე მოცულობის სასტარტო კაპიტალის და საბრუნავი საშუალებების საჭიროება, ინოვაციურობა, განსაკუთრებული სოციალური დანიშნულება.

მცირე და საშუალო ბიზნესი განიცდის მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე საკუთრივ პროცესების – ინტერნაციონალიზაცია, გლობალიზაცია, რეგიონალიზაცია, მუდმივი ზემოქმედებას. მცირე ბიზნესის მოწყობისა და ფუნქციონირების პრინციპები, მხარდაჭერის ფორმები და მეთოდები განსხვავდება ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით. მოწინავე უცხოური

გამოცდილების გაზიარებით შესაძლებელია საქართველოში მცირე და საშუალო საწარმოების ეფექტიანობის ამაღლება, რაც უზრუნველყოფს მოსახლეობის დამატებით დასაქმებას, სამეცნიერო ტექნიკურ პროგრესის შედეგების წარმოებაში დანერგვას, საექსპორტო პოტენციალის და საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდას.

თემატა შენაგებია

*საქართველო. იე. ჯ. აგაიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი*

გლობალიზაცია და მსოფლიო ეკონომიკური ვსოზიბი

ნაშრომში განხილულია მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის საკითხები გლობალიზაციის პირობებში. ავტორი განიხილავს გლობალიზაციის სხვადასხვა განმარტებებსა და სხვადასხვა ასპექტებს და მიიჩნევს, რომ გლობალიზაციის არსი გამოიხატება: პირველი – იმ ეკონომიკური მოვლენების განსაზღვრისათვის, რომლებიც იწვევს ეროვნული ბაზრების ინტეგრაციის პროცესს; მეორე – იმ პოლიტიკური პროცესების ასახვის მიზნით, რომლებიც დაკავშირებულია საქონლის მომსახურებისა და კაპიტალის მოძრაობის საერთაშორისო ბარიერების ლიკვიდაციასთან; მესამე – იმ ზოგადი პოლიტიკური მოვლენის დასადგენად, რომლებიც ასახავს გლობალური პოლიტიკის გავრცელებას საშინაო და საერთაშორისო ბაზრების დონეებზე. ამასთან, გლობალიზაცია არის არა ტექნოლოგიური იმპერატივი, ან მხოლოდ ეკონომიკური მოვლენა, არამედ ისტორიული პერსპექტივის კუთხით ის განიხილება, როგორც მსოფლიო ქვეყნების პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი. ამ ჭრილში განხილულია XX საუკუნეში მსოფლიოში დამკვიდრებული ეკონომიკური წესრიგის საკითხები – სახელმწიფოთა ურთიერთობის ძირითადი კონცეფციური საკითხები, ტრანსკოორდინირებული კორპორაციების და საერთაშორისო ბანკების მზარდი როლი.

ნატალია შჩეპობინა

*ბელორუსის რესპუბლიკა. ბელორუსის რესპუბლიკის
მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია.
ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერ-მკვლევარი*

ელენე კოვზარი

*ბელორუსის რესპუბლიკა. ბელორუსის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების დეპარტამენტის
ასისტენტ-პროფესორი*

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის პოლიტიკა ბელორუსში

ნაშრომში მოცემულია ბელორუსის რესპუბლიკაში პირდაპირი უცხოური საინვესტიციო ნაკადების დინამიკა 2002-2009 წწ. მიმოხილულია მსხვილი საინვესტიციო პროექტები. აღნიშნულია, რომ მიუხედავად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდისა, ისინი არ თამაშობენ მნიშვნელოვან როლს რესპუბლიკის საინვესტიციო აქტიუბაში. ძირითადი საინვესტიციო ნაკადები წარმართულია ტრანსპორტის სექტორში (38,4%), მრეწველობაში (30,4%), კომერციულ სექტორში (15,9%), ვაჭრობასა და სასეკებაში (10,2%), კავშირგაბმულობაში (1,7%). ძირითად ინვესტორ ქვეყნებს წარმოადგენენ: რუსეთი (65,3%), ავსტრია (10%); ასევე,

კეიპროსი, გაერთიანებული სამეფო, ნიდერლანდები, შეედეგით. ნაშრომში ჩამოყალიბებულია საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესების პირობები, რომლებიც ხელს შეუწყობს აუთის მოზიდვას: საგადასახადო სისტემის გაუმჯობესება, მიწის კანონი, ფინანსური სექტორის განვითარება და ა.შ.

სიტორა ზოგამოლოვა

ტაჯიკეთი. სინგაპურის ნაციონალური უნივერსიტეტი.

საჯარო პოლიტიკის სკოლა

ლი ა. ვუ

ტაჯიკეთი. სინგაპურის ნაციონალური უნივერსიტეტი.

საჯარო პოლიტიკის სკოლა

ცენტრალური აზიის უნივერსიტეტი

ბლოგალური და საშინაო დინამიზმის ურთიერთგადახლართვა: როგორ ბაზაბაროთ დინამიკური ბანკითარების პოლიტიკა ტაჯიკეთში

ნაშრომში განხილულია საკითხი, თუ როგორ ახდენს გლობალური პროცესები გავლენას ეროვნული გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე. "დინამიკური მმართველობის" ანალიტიკური მეთოდის გამოყენებით ავტორი განიხილავს სახელმწიფო მართვის და სიღარიბის აღმოფხვრის საკითხებს თანამედროვე ტაჯიკეთში. იგი აანალიზებს იმ გამოწვევებს, რომლებიც დგას სახელმწიფოს წინაშე და სთავაზობს რეკომენდაციებს, როგორ შეიცვალოს მართვის პრაქტიკა დინამიკური შესაძლებლობების გამოყენებით.

მპა ჩოხელი

საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

ბლოგალურ კომპანიებში ადამიანური რესურსების მართვის საკითხები

გლობალურ კომპანიებში ადამიანური რესურსების მართვა მრავალ სირთულეს უკავშირდება. რადგან გლობალური კომპანია მრავალ ქვეყანაში ახდენს ბიზნესის განხორციელებას, მისთვის მთავარ პრობლემას კომპანიის სამუშაო ადგილების შესაბამისი კადრებით დაკომპლექტება წარმოადგენს. აღნიშნული საკითხი ტრადიციულად ითვლება საერთაშორისო ადამიანური რესურსების მართვის საფუძველად. ამისათვის კომპანიები მიმართავენ კადრების შერჩევისას ორი აღტერნატიული მიდგომის გამოყენებას: პირველი, კადრების შერჩევა ემყარებულია მოქალაქეებისგან, რომელიც კომპანიებს საკმაოდ ძვირი უჯდებათ მორალური თუ მატერიალური თვალსაზრისით, და მეორე, კადრების შერჩევა ადგილობრივი მოქალაქეებისგან, რომელიც თანამედროვე მსოფლიოში უფრო პრიორიტეტულად ითვლება. მართალია ქვეყნებს შორის არსებობს განსხვავებები კულტურაში, ეკონომიკურ სისტემებში, სამართლებრივ თუ პოლიტიკურ მიდგომებში, მაგრამ აუცილებელია ჩამოყალიბდეს ადამიანური რესურსების მართვის ერთიანი სტანდარტული სისტემა, სადაც აქცენტები გაკეთდება ისეთ ღონისძიებებზე, როგორიცაა: გლობალური ადამიანური რესურ-

სების ქსელის ფორმირება, ქვეყნებს შორის განსხვავებების კვლევა, ორიენტაცია სტანდარტებსა და კომპეტენციებზე, კომპანიაში რეალური გლობალური სისტემის შექმნა, კორპორაციული კულტურის შექმნა და დაცვა, მუდმივი კონტაქტი თვითთავი ქვეყნის პერსონალთან.

ნატალია ჩოპასი

*უკრაინა. დღევანდელი კომერციული აკადემიის ასისტენტ-პროფესორი,
ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი*

შპრანის არასანდელეულო მსოფრთის მაკონომიკური სტიმულირება

ნაშრომში გამოკვლეულია უკრაინის არასანდელეულო ექსპორტის სტიმულირების სტრატეგიული-ფუნქციური ფაქტორები; კერძოდ, მაკონომიკური გარემოს გაუმჯობესება. ავტორს განხილული აქვს ინოვაციური ეკონომიკური განვითარების საკითხები. აღნიშნულია, რომ უკრაინის ექსპორტი ძალიან მგრძნობიარეა საფასო შოკებისადმი, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს რთული მაკონომიკური შედეგები ეკონომიკისთვის უკანასკნელი წლების კრიზისის შედეგად. არასანდელეულო ექსპორტის სტიმულირებისათვის აუცილებელია შესაბამისი მაკონომიკური გარემოს უსრუნველყოფა დაბალანსებული ბიუჯეტით (უკეთესია პროფიტით), შესაბამისი მონეტარული პოლიტიკითა და მყარი ფულადი ერთეულით. ეს შესაძლებლობას იძლევა გაკონტროლდეს ინფლაცია, ხელი შეეწყოს ინვესტიციებს, შემცირდეს საპროცენტო განაკვეთები, ასევე შემოიფარგლოს სამომხმარებლო იმპორტი, რაც თავის მხრივ, შესაძლებელია სანდელეულო პროდუქციის ექსპორტს.

მანანა ხაზინა

საქართველო. ასისტენტ-პროფესორი

გლობალიზაცია და საქართველოს ინოვაციური განვითარების პერსპექტივა

სტატიაში „გლობალიზაცია და საქართველოს ინოვაციური განვითარების პერსპექტივა“ განხილულია მსოფლიოს საყოველთაო და სრული გლობალიზაციის პირობებში ისეთი მცირე ქვეყნის ინოვაციური განვითარების პერსპექტივა, როგორც არის საქართველო.

სტატიაში ნათქვამია, რომ მართალია, ამჟამად საქართველოს ეკონომიკა ინოვაციების „გადმოტანის“ სტრატეგიით ვითარდება, მაგრამ ეს არ შეიძლება დიდხანს გაგრძელდეს. საქართველომ ეკონომიკა უნდა განვითარდეს ინოვაციების „დასესხების“ და „გაძლიერების“ სტრატეგიებით. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს „გაძლიერების“ სტრატეგიას, ანუ ადგილობრივი მეცნიერული მიღწევების სახელმწიფოებრივ მხარდაჭერას და მათ დანერგვას ეკონომიკაში. სტატიაში ეს იმითაა დასაბუთებული, რომ გენერირებად ქართველებს აქვთ დიდი სწრაფი განათლებისა და მეცნიერებისკენ, რის გამოც ქვეყანას მადალი ინტელექტუალური პოტენციალი გააჩნია.

საქართველოს მოსახლეობის შრომითი მიგრაცია

1992 წლიდან დღემდე, მიგრაციის და შობადობის შემცირების შედეგად, საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა 1082 ათასით, რომელთაგან 400 ათასი არის შრომითი მიგრანტი:

არსებული გამოკვლევებით, შრომით მიგრანტთა ოჯახების 56,7% შედგებოდა 6 და მეტი წევრისაგან, აქედან, 40 წელს გადაცილებულნი შეადგენდნენ 40% შრომითი მიგრანტებიდან 60% მაშაყაცია, 40% ქალი;

ჩვენი გამოკვლევით, შრომითი მიგრანტებიდან მაშაყაცეების 74,7% და ქალების 83,3% ჰქონდა უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლება;

ჩვენს მიერ სტუდენტებში ჩატარებული გამოკვლევით აღმოჩნდა, რომ მათ 7,4%-ს სურს საქართველოდან წასვლა მუდმივად, 58,5%-ს კი დროებით;

მიგრაციის ეფექტიანობა გაისომება იმ ოჯახების ხედრი წილით, რომლებმაც შრომითი მიგრანტებისაგან გამოგზავნილი თანხით გადაჭრეს რაიმე პრობლემა. ჩვენი გამოკვლევით, შრომითი მიგრაციის ეფექტიანობა შეადგენს 82%-ს, რაც ნიშნავს, რომ შრომითი მიგრაცია საქართველოში არაეფექტიანია ოჯახების 18% შემთხვევაში.

ლელა ჯამაბიძე

*საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ასისტენტ-პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და საერთაშორისო კონომიკური ინტეგრაცია

ნაშრომში წარმოდგენილია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაკადებზე რეგიონული ინტეგრაციული დაჯგუფებების გაელენის ასპექტები. აღნიშნულია, რომ პუი-ს გაძღოებაზე ინტეგრაცია ორი მიმართულებით ზემოქმედებს. ესენია გაზრდილ ბაზარზე მასშტაბის ეფექტის მიღწევის შესაძლებლობა და კომპანიების მიერ ადგილმდებარეობის იოლად შეცვლა ფარდობითი უპირატესობის მოძიების მიზნით. სტატიაში გაანალიზებულია სხვადასხვა ინტეგრაციული დაჯგუფებების საინვესტიციო რეგულირების პრინციპები და განიხილულია საქართველოსთვის რეგიონულ ინტეგრაციაში მონაწილეობის მნიშვნელობა ინვესტიციების მოზიდვის თვალსაზრისით.

კომპიუტერიზებული ბანკების საფინანსოების თავისებურებები საბაზრო ეკონომიკაზე გაბრუნებაზე პერიოდში

ნაშრომში გადმოცემულია კომერციული ბანკების ფუნქციონირების ძირითადი პრინციპები და თავისებურებები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში. აღნიშნულია, რომ ადმინისტრაციულ-კომანდური სისტემის გაბატონების პერიოდში ბანკების როლი მკვეთრად იყო შეეწრობული. ბანკები წარმოადგენდნენ რა სახელმწიფო აპარატის შემადგენელ ნაწილს, ისინი ცენტრალური საერთო სახელმწიფოებრივი დაგეგმვის პირობებში საკრედიტო ოპერაციებს ახორციელებენ ფულადი სახსრებისა და დაკრედიტების ლიმიტირებული ფონდების გამოყენების მქადაგ რეგლამენტირებადი მიმართვის წარჩილებით. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლაზე ხაზს უსვამს სისტემის სახელმწიფო შემოქმედების წახედისგან 'სომიერად გამოთავსუფლება და მისი ეკონომიკის მართვის ფინანსური კონტურის ნაწილის მართვის აქტიურ ინსტრუმენტად გარდაქმნა აუცილებელ პირობად გახდა. ნაშრომში შემოთავაზებულია ბანკის ცნების ავტორისეული ინტერპრეტაცია: კომერციული ბანკი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში არის აქციონერული ტიპის უნივერსალური კომერციული საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც თავის საქმიანობას ახორციელებს ეროვნული (ცენტრალური) ბანკის მიერ დადგენილი წესების, ლიმიტებისა და ნორმატივების დაცვითა და მოგების მიღების მიზნით.

S u m m a r i e s

Nugzar Babuadze

Georgia. Technical University of Georgia.

Associate professor, Academic doctor of economics

Shota Veshapidze

Georgia. Technical University of Georgia.

Associate professor, Doctor of Economic Sciences

Ilia and Globalism

The foresight of the best practices of other countries was the main reference point for Ilia Chavchavadze and for this purpose he offered concrete ways. A bright example of it he considered «the European education and a country government, the European order». He allowed manuals - to open doors for a western civilisation because Europe was most advanced and progressive. He recognised, that in general should provide the best practices of all countries. Its main conclusion the following: in general, it is necessary to adopt everything from the advanced states, that will serve well-being and country prosperity.

Ilia Chavchavadze saw the big reserves in the development of trade and economic relations with the Caucasian people and the states. He with the big approval has met opening of the railway of Baku-Tbilisi-Poti because recognised, that it by communication with Caspian and Central Asia would bring the big advantage to the country, also as well as an oil pipeline of Baku - Tbilisi. Ilia recognised, that Georgia should be a connecting link between Europe and Asia, to these it would promote creation original «the General market» countries of three regions – Caucasus, the Near East and Caspian region. Now this idea finds continuation, building of the railway of Baku-Tbilisi-Akhalkalaki-Kars is carried out, that even more will strengthen economy of Georgia, Turkey and Azerbaijan. Together with it, Ilia Chavchavadze crucial importance gave to an establishment of close economic relations with Russia and the European countries, together with integration with them.

Evgeni Baratashvili

Georgia. Georgian Technical University,

Full professor, Doctor of Economic Sciences

Revaz Gvelesiani

Georgia. Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,

Full professor, Doctor of Economic Sciences

Personnel Preparation and Employment Policy In Small and Medium Sized Business

Professional education is becoming one of the main components of Georgian educational system. The professional educational system should correspond to the requirements of the continuously changing labour market. The goals of professional education are given by the authors. One of the most important among them is the creation of educational and entrepreneurial partnership. It is mentioned that the government in Georgia is not only unable to regulate unemployment, but also has incorrect information about the acuteness of unemployment related problems because of incomplete employment statistics. The ineffective structure of employment makes the resolution of poverty problem more difficult. The authors give recommendations for the improvement of the situation in employment field.

Macroeconomic Stimulation of Manufactured Export in Ukraine

The structural and functional factors of Ukraine's manufactured export promotion are studied in the article. The special attention is paid to the parameters of macroeconomic environment. The issues of innovation-driven economic development are analyzed. It was demonstrated that Ukraine's exports are extremely sensitive to the terms-of-trade shocks, which in turn lead to severe adverse macroeconomic collapse, as it has happened during recent economic crisis. The development of manufactured exports first of all implies appropriate macroeconomic environment, with balanced budget (or even better, budget surplus), restrictionary monetary stance, and policy of the 'strong' national currency. These measures could take inflation under control as a prerequisite for investment – friendly interest rate cuts, increase in foreign direct investments, as well as for reduction in consumer imports combined with disincentives for primary exports.

Eka Chokbeli
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

The Human Resources Management Issues in Global Companies

Human resources management in global companies is related to many difficulties. As global company realizes its business in many countries, the main problem is recruiting the appropriate personnel. This is considered the key objective of international human resources management. For this reason the companies use two alternative ways of personnel selection: first- selection from immigrated citizens, which are much expensive for companies both morally and materially, and the second – selecting from native citizens, which is more advantageous in the modern world. There are many cultural, economic, legal or political differences among the countries, so it is necessary to make the standard system of the human resources management, where the main points will be: formation of the global human resources webs, studying of the countries differences, orientation on standards and competences, creation of the real global system in company, strict observation of corporate culture, permanent contact with the personnel of each country.

Ineza Gagnidze
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

Education and Science in Georgia from the Standpoint of World and Global Competitiveness Ranking

Competitiveness of a nation is regarded to be one of the most debatable and difficult issue from the standpoint of research. For the last two decades a large-scale research on Competitiveness of Nations has been conducted by the World Economic Forum (USA) and International Institute for Management Development (Switzerland). In the presented work we discuss the situation in the field of education and science in Georgia on the basis of comparing figures provided by the competitiveness reports issued by these institutions. It is noted as well, that to improve situation in this field it is essential to develop a system of scientific research and development in the country. The article provides Eurostat's information describing the activities conducted by 27 EU member states for research and development. We consider that development of two-dimensional clusters (scientific-educational and traditional) in the country's economy, as a supportive measure, is essential.

Formation of Innovation Development Advantages of Georgia's Economy Under Conditions of Global Crisis

For the analysis of formation of innovation development advantages of Georgia's economy under conditions of global crisis the main trends of development of the world economy are discussed at the fifth technological depression and the beginning of the sixth phase. The main characteristic of the fifth technological cycle is the axial magistral innovation – computer technologies. During the sixth cycle computer and nano-biotechnologies will dominate and its major economic characteristic will be the globalization of the increasing effect of scales of production. The economic integration between the developed countries will be subject to the processes of cooperation and specialization in intellectual production based on the increasing effect of scales. The developing small open economies (including Georgia) will develop production of those products, in which the increasing effect of scales does not take place. In Georgia's economy specialized financial and commodity flows will take place based on logistic process differentiation. The historical mission of the country is to create and disseminate artistic and mental values. These are the very directions that should be activated. The role and functions of Georgian intellectual circles should be enhanced, which can bring the success in the long run.

Nato Kakashvili

*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Assistant Professor, Academic doctor of economics*

Financial Stability and Solvency of Insurance Companies

Financial sustainability of the insurer is the ability to maintain a balance between the income received from insurance business and execution of insured obligations. Insurer combines its key assets at the expense of attracted funds, but future terms of payments and values are considered. At the same time it can be estimated as a large degree of probability. Insurance company's financial stability is achieved at the expense of external and internal factors. The external factors are very important because a company is not able to make any changes. External factors include general condition of the national economy, state regulation of insurance activities, insurance and stock markets, state of the population solvency and consumer purchasing power.

To strengthen company's financial stability it is necessary to correct tariff rates according to the type of insurance, expansion of reinsurance protection, attraction of additional financial resources by issuing securities, review the structure of assets, use of insurance agreement with additional opportunities, for example, web-based and etc. cost reduction, optimization of staff numbers, sell unfinished buildings, automation and purchase of software packages, improvement of the labor organization, inventory of property, change heads of departments and etc.

Jahangir Kakharov

*Uzbekistan. Management Development Institute of
Singapore in Tashkent*

Regional Cooperation in Central Asia: Viewpoint from Uzbekistan

Central Asia is a region strategically located in a part of the world which had attracted constantly the attention of superpowers of the world as evidenced by the term the Great Game. The term usually attributed to Arthur Conolly, was used to describe the rivalry and strategic conflict between the British and Russian Empires for the supremacy in Central Asia. The term was later popularized by British novelist Rudyard Kipling in his work "Kim". The Silk Road turned the region into a bridge between Europe and East Asia, and between North and South Asia for many centuries. The region also had functioned as a hub for the religious, scientific and cultural development of the Islamic world for many years in the past.

Globalization and Prospects of Georgia's Innovative Development

The article explores the innovative development of such a small country as it is Georgia under conditions of globalization. It is argued that today Georgia has adopted the economy the strategy of innovation importing but this cannot continue for long, because it is disastrous for a country to be at the expense of others. Georgia should develop innovation borrowing and innovation strengthening strategies. The specific attention is to be paid to the strategy of strengthening or the support for the local scientific achievements and their implementation by the state. It is well founded in the article by the fact that genetic Georgians have a great strive to education and science and the country has high intellectual potential.

Merab Khmaladze
*Georgia. Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,
Professor, Doctor of Economic Sciences*

Labour Migration of Georgian Population

Since 1992 due to migration and reduced birth rate the population of Georgia decreased by 1082 thousand people. 400 000 of them are labour migrants. According to the research, 56,7% of the migrant families consisted of 6 and more members, 40% of which were above 40 years. 60% of labour migrants are male and 40% - females. Our research showed that 74,7% of male migrants and 83,3% of female migrants have higher and secondary special education. The research conducted among the students showed that 7,4% of them are willing to emigrate from Georgia forever, and 58,5% would leave the country temporarily. The efficiency of migration can be measured by the ration of the families, which resolved some problems using the money transferred by the migrants. The efficiency of migration is 82% according to our evaluation. Thus, labour migration is inefficient for 18% of families.

Pnata Koguashvili
*Georgia. Georgian Technical University,
Full professor, Doctor of Economic Sciences*

On the Question of Comparative Advantage Principle in Agricultural Production

The author stresses on the necessity of the implementation of the agricultural and food sector renovation strategy and purposeful governmental programs, in which the development of sectors will be based on the principle of comparative advantage. In addition the marketing research of internal and external food markets will be necessary in order to identify surplus and shortage of products. The author argues that only production and export of ecologically pure, high quality products and appropriate marketing may become the prerequisite of taking the due segment in the local and international markets.

Innovation Activity Management Issues in the Global Economy

The article explores the issues of innovation activity development and effective management. On the basis of the evaluation of the positive and negative sides of innovation activity of the country the author shows the opportunities of formation and development of the modern innovation system. A special attention is paid to the role of government for the elaboration of innovation policy, realization of which can stimulate the effective use of the innovation potential and the economic growth of the country.

Nadejda Kvatashidze
Georgia. Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics

Business Combination and Financial Reporting

At the modern stage of business development a special importance is attached to the financial reporting of combined businesses, which is regulated on the basis of International Financial Reporting Standard IFRS 3. Economic operation or transaction can be identified as business combination, when purchased assets and taken liabilities establish the enterprise and one of the participants of the transaction takes the control.

Economic operations or transactions identified as business combination should be reflected in financial reporting based on the acquisition method, which implies: identification of the buyer enterprise, setting the date of purchase, recognition and evaluation of the identified assets, liabilities and non-controlling interests, evaluation of the compensation, bargain purchase/negative goodwill evaluation and recognition.

Zurab Laliasvili,
Prague University of Economics (VŠE),
PhD Student

Management of Qualified Labor Resources Migration From Georgia

The purpose of the paper was to determine present problems of migration management in Georgia and mainly, qualified labor resources emigration control problems. It discusses the trends of "brain drain" from Georgia, since post Soviet period till now. For gaining the specific information about the motivation to emigrate or to return to home land, I made the survey for high educated Georgian citizens, who work or study in Czech Republic legally. The survey discovered main problems and the factors of migration motivation, which should be taken into consideration by the Georgian government, when planning the migration policy and creating some projects or programs for managing "brain drain".

Eka Lekashvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

Modern Approaches of Using Information and Communication Technologies in High Educational Institutions (The Case of Estonia)

The strategies of the developed countries are oriented on the knowledge and use of modern information and communication technologies at all education levels. Estonian experience has shown that to meet the requirements of modern competition in the higher education system, we have to start preparing e-learning courses in Georgia. The integration through the knowledge and technologies is the most effective way for small countries in the society of knowledge and under the globalization. Currently we should be able to make the teaching form of mixed courses (includes auditoria lectures and e-Learning forms) more actual. In parallel, the research of the environment for the introduction of e-learning in higher education institutions should be conducted. E-learning strategy and action plan of higher educational institutions should be developed according to the results of this research. Strategy should be based on the appropriate legislative base, which will cause the need of some legislative changes in the existing legislation.

Maya Margvelashvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Full professor, Doctor of Economics*

Study of Tourism in the Globalized World

Globalization and recent political and economic changes in the World have influenced every sector of the economy, including tourism. These processes require a special attention to the relation of tourism sector employees and their labor productivity. It became necessary to revise the role of education in the tourism sector. Quality of tourism sector highly depends on human resources qualification and possibility of assimilating new technologies, use new organizational processes and forms. Thus, problem of total quality in the sector is inseparable with quality of education.

This paper describes and analyses in details tourism education and training models, reasons of transnational education expansion, Bologna process and continued globalization consequences on the education system. In conclusion, objectives for the national education system of tourism and ways for their implementation are offered.

Babulia Mgebrishvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Assistant Professor, Academic doctor of economics*

Legislative Basis for Global Marketing Development

The article deals with the political and legal environment for the formation of the global marketing, which includes: environment in a home country; environment in the country where the enterprise operates; international environment. The author analyzes some of the regulations, approved by the legislative bodies of Georgia, which make legal basis for global marketing in Georgia. The author expresses her opinions about advantages and disadvantages of these regulations and gives her own views about making the regulations perfect. It is concluded, that in Georgia legislative basis for the development of business is being improved. The author considers that this fact will stimulate export and make foreign investors interested in the Georgian market.

Jacob Meskia
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Full professor, Doctor of Economic Sciences*

Business Creativity as the Challenge of Modern Globalization

The essence of creativity and its role in the development of modern global economy and business is disclosed in the report. Creativity as creative, innovative activity and the source of non-traditional decisions become the major challenge of producing competitive goods and services in the conditions of modern intense competition. Competitive product manufacturing is not enough at the current stage of globalization, it is also necessary to offer it creatively and effectively to the domestic and foreign markets.

Iza Natelauri
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

On the Quantitative and Structural Optimization Criteria of Georgia's Foreign Trade: Post-Soviet Period

The article analyzes the preconditions of export and import optimization in post Soviet Georgia. The author gives the criteria for quantitative and structural optimization, considering the requirements of social, political and economic organization of the country and the world competitiveness framework.

Ia Natsvlishvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University, Associate
Professor, Academic doctor of economics*

Entrepreneurial Attitudes in Georgia (Empirical Research Results, The Case of Tbilisi)

The article highlights the peculiarities of entrepreneurial attitudes in Georgia. According to the empirical research results 91.5% of Georgian respondents would like to be self-employed. In contrast, Europeans remain far less keen on becoming entrepreneurs. Several factors explain why people prefer to remain employees. Nations differ according to their concerns and fears of becoming entrepreneurs. In Georgia the greatest fear of respondents is related to the uncertain income from entrepreneurship – 48% of respondents consider uncertain income from entrepreneurship as the greatest fear of becoming an entrepreneur. 39.6% of respondents are concerned of bankruptcy. One of the specific characteristics of Georgians' entrepreneurial attitudes is the Georgians' expectations of becoming self-employed: about 51.4% of Georgians see the feasibility of becoming self-employed in the next five years. Georgians' positive attitudes towards feasibility of becoming self-employed show the self-confidence and expectations of success of market oriented economic reforms and feeling of social and political stability in Georgia.

Nino Papachashvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

Globalization and Neoprotectionism

The article is devoted to the activation of protectionist measures under conditions of the modern financial-economic crisis. It is mentioned, that advantages of free trade are confirmed by the classical theories of international trade and supporters of these theories offer to carry out an appropriate policy. The free-trade policy is widely declared in the WTO regulations and the concepts of the developed countries foreign trade policies. Tariff barriers as the basic form of restriction of international trade have decreased as a result of the negotiations within the framework of GATT, and later WTO. But reality of the world economy shows that absolutely free trade is an exception, rather than a rule today. Developing countries and the countries of transitional economy face big obstacles for entry the external markets. In addition, between the developed countries there are "the nondeclared" restrictions of trade. Actually, on a global scale there are many examples of the conspired protectionist foreign trade policy. Many countries have considered protectionist policy implementation as the mean for saving national economy. That creates almost nonregular situation in the international trade relations and causes great concern in the managements of WTO and other international organizations. Actually world trade relations develop in the context of neoprotectionism. A number of global-scale meeting are devoted to the regulation this situation. Georgia, with its nondiversified export and the negative foreign trade balance (after 90s of the last century), consistently chose the free trade orientation. The author believes that some kind of protectionist measures need to be implemented. This does not mean (the traditional sense) the direct restriction of import or direct stimulation of export. For increasing the efficiency of entry the foreign markets it is very important to carry out modern protectionist measures, also used by developed countries to protect their own economy. Our businessmen feel information deficit up to present. In this regard using the latest international information systems, which provide the newest analytical information about countries economic policies and its effects, will be very useful.

Oksana Pyatkovska
*Ukraine. Lviv Commerce Academy; International Institute of Education,
Culture and Relations with Diaspora of National University "Lviv Polytechnic",
Scientific researcher*

Globalization and International Labor Migration: The Macroeconomic Impact of Migrants' Remittances

The article outlines different economic effect of labor migrants' remittances in developing countries and determines important factors which should be taken into account for the development of the appropriate remittance management policy.

Shota Shaburishvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

Foreign Experience in International Economic Activities of Small and Medium-sized Enterprises

The article discusses advanced foreign experience in international economic activities of small and medium-sized enterprises. In modern world, small and medium enterprises develop dynamically due to the advantages owned by this form of business organizations, such as more flexibility and mobility; necessity of comparably small number of start-up capital and cash flow, innovativeness, particular social importance.

Small and medium-sized business is constantly influenced by the key processes going on in the world economy – internationalization, globalization and regionalization. The principles of organizing and functioning of small business and supporting forms and methods vary throughout different countries and regions. Sharing advanced foreign experi-

ence will make it possible to enhance efficiency of small and medium-sized enterprises in Georgia, which will result in the increase of employment rate, introduction of the results of scientific and technical progress in production process, increase of export potential and budget incomes.

David Sikharulidze

*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics*

Marketing Strategy of High School Development at the Condition of Globalization

In modern conditions the statement that the high school can work only in the local market and consequently doesn't need the international activity, is wrong for all high schools without an exception. National borders become more and more transparent, and the market of educational services even outperforms other spheres of economy in it. All Georgian high schools to some extent work under conditions of the international competition.

The educational program is that product with which high school enters the market. The high school offers the educational programs to their direct consumers - to students and listeners, and through the graduates, to the labor market and state structures. Thus, the consumers of educational services of high school on the one hand are students/listeners, and on the other - companies and the organizations. The high school aspires to satisfy their requirements.

The question on necessity of working out of strategy of development of high school is recognized by researchers unequivocally. Many researchers argue, that the idea of strategic planning for high schools, including its tools should be used only in emergency situations. Their argument is that the situation in the external environment is beyond the control of high schools and they can use only operational planning which includes making the annual budget or preparing for periodic certification.

Other researchers consider that the high school needs strategic planning, through and within the limits of influence so-called "historical forces". Keller, Blau Dundershtadt, etc. in their works not only have proved the necessity of strategic planning for high schools, but also have allocated the most important components of this process. Keller has distinguished three internal aspects (traditions and values, strengths and weaknesses, possibilities and management priorities) and three external aspects (tendencies of environment, a direction of development of the market and a competitive situation).

Temur Shengelia

*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Full professor, Doctor of Economic Sciences*

Globalization and World Economic Order

The author discusses the problems of world economic order under conditions of globalization. several definitions and several aspects of globalization are given and it is argued that the essence of globalization is revealed in the identification of the processes, which cause the integration of markets; in the political processes, which remove the barriers to the flows of goods, services and capital and in the identification of the general political events, which reflect the spread of global policies in domestic and international markets. In addition to it, globalization is neither a technological imperative, nor only an economic event, but in the historical point of view, it can be discussed as a political and economic integration process. In this pryzm the author explores the issues of the economic order established in XX century - the basic conceptional issues of state relations, the increasing role of transnational corporations and transnational banks.

Ms. SITORA SHOKAMOLOVA
Tajikistan. School of Public Policy, National University of Singapore
MPP Lee Kuan Yew
Tajikistan. School of Public Policy, National University of Singapore
Faculty Development Programme Fellow, University of Central Asia

**Intertwines of Dynamism on the Global and Domestic Level: How to Set the Dynamic Developing Policy
Through Culture and Capabilities in Tajikistan**

This paper discusses the effects of global issues on the national decision-making process. Using the “dynamic governance” (NEO & CHEN, 2007) analytical framework, it reviews two cases on State management of Political Islam and poverty eradication in contemporary Tajikistan. It covers the challenges the State is facing and provides recommendations on changing the governance practices towards dynamism, through dynamic capabilities and culture.

Eka Sefashvili
Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Associate Professor, Academic doctor of economics

Georgia's Economic Integration into European Space: Challenges and Prospects

In the article the author discusses one of the main direction of Georgia's foreign policy, namely, integration into the European structures and gradual approximation to the European space. The question is discussed in the context of current globalization, when every country has to define its place and role. The author explores the concepts of security and economic cooperation, which profoundly changed their meanings and lay down the basis for the future development of Georgia and its international relations. Cooperation and Partnership Agreement with the EU, European Neighborhood policy Action Plan, Eastern Partnership are the main formats of current cooperation of Georgia with the EU. The perspective offered by these cooperation, achieved progress, current challenges and future prospects are broadly discussed in the article.

Galina Aleksandrovna Semiv
The Ukraine. Lviv Commerce Academy;
Post graduate student

**The Strategic Orientations of the Development of Oil Enterprises in the Ukraine under Conditions of
Globalization**

The current situation and problems of development of foreign trade in oil products in the Ukraine are analyzed in the paper. The author argues that domestic enterprises hold comparative advantages in the markets of oil products of the European countries and the CIS.

David Vekua
*Georgia. Tbilisi State University of Economic Relations
Associated Professor, Academic Doctor of economics*

Nino Paresashvili
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Assistant Professor, Academic doctor of economics*

State of Activity of Labor in Georgia and Prospects of its Improvement

The article considers the key directions of the improvement of labor activity in Georgia. In Georgia, unemployment, as a problem, mostly comes from economic transformation caused and macroeconomic changes, which significantly reduced demand for labor; One of the most significant objectives is acceleration of its structural reorganization, as a result of which the unemployment rate and duration should decrease to the reasonable and economically effective level. The activation of the labor in the market should ensure growth of productivity and improvement of mobility.

Strategy for overcoming of the unemployment should be based on the following: monitoring of the categories of the unemployed; identification of the resource base with respect to professional skills and age; development of the effective infrastructure of the labor market; stimulation of the activities of the employers.

Zurab Vashakidze
*Georgia. Technical University of Georgia.
Associate professor, Academic doctor of economics*
Merab Mikelashvili
*Georgia. Technical University of Georgia.
Doctoral student*

On Some Aspects of Tax Politics

Tax politics is one of the most important components of every economy. It is also a serious lever by which the government influences manufacturing and distributing processes. Depending on the existing experience in this particular sphere budgetary-tax sphere is the strong instrument of the state, so the improvement of its quality has a very important role and it demands broad and deep theoretical analysis and research of micro and macro economic problems.

Lela Jamagidze
*Georgia. Iv. Javakishvili Tbilisi State University,
Assistant Professor, Academic doctor of economics*

Foreign Direct Investments and International Economic Integration

The paper explores several aspects of international economic integration impact on foreign direct investment flows. It is argued that the influence of integration on the intensification of foreign direct investments can be perceived in two directions: attainment of economy of scales as a result of grown markets and increasing opportunities of changing location in search for the comparative advantage. The author analyzes investment regulation principles within some of the regional integrations and emphasizes the importance of participation of Georgia in integration processes in order to increase investment inflows.

**CHARACTERISTICS OF THE ACTIVITIES OF COMMERCIAL BANKS DURING THE PERIOD
OF TRANSITION TO MARKET ECONOMY**

The work deals with the main operational principles and specifics of commercial banks during transition to market economy. It is pointed out, that during domination of command-administrative system, the role of banks was considerably restricted. Banks, being the constituent part of the state machinery, under the overall central planning conducted credit operations within the strictly regulated framework for appropriation of monetary funds and limited loan fund capital. With transition to market economy, reasonable liberation of the banking system from the state pressure and turning it into an active instrument for managing part of the economy's financial pattern became prerequisite. In the work the author's own interpretation of the concept of a bank is suggested, namely: a commercial bank under market economy is a joint-stock type universal commercial credit institution, conducting its activities in compliance with the rules, limits and norms established by the national (central) bank in order to make profit.

Резюме

Нугзар Бабуадзе

*Грузия. Грузинский технический университет.
Ассоциированный профессор, академический доктор экономики*
Шота Вешапидзе

*Грузия. Грузинский технический университет.
Ассоциированный профессор, доктор экономических наук*

Илья и глобализм

Главным ориентиром для Ильи Чавчавадзе было предвидение передового опыта других стран и для этого он предлагал конкретные пути. Наглядным примером этого считал "Европейское просвещение и управление страной, европейский порядок". Он давал наставления - открыть двери для европейской цивилизации, потому, что Европа была самой передовой и прогрессивной. Признать, что в общем должны предусматривать передовой опыт всех стран. Его главное заключение следующее: В общем, надо перенять от передовых государств все, что послужит благосостоянию и процветанию страны.

Евгений Бараташвили

*Грузия. Грузинский Технический университет.
Полный профессор, доктор экономических наук*

Реваз Гвелесиани

*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахидшвили.
Полный профессор, доктор экономических наук*

Политика подготовки и трудоустройства кадров в малом и среднем бизнесе

В статье подчеркнуто, что профессиональное образование становится одним из ведущих компонентов образовательной системы нашей страны. Должно произойти сближение системы профессионального образования с требованиями быстро и вечно изменяющимся рынком труда. Сформированы цели профессионального образования, самым значительным из которых является создание системы учебно-предпринимательского партнерства в сфере профессионального образования. Отмечено, что правительство Грузии не то что не имеет возможности государственного регулирования трудоустройства и безработицы, а из-за несовершенств статистики трудоустройства, в большой части из-за её неточности, оно искажённо представляет остроту существующих проблем в сфере трудоустройства, особенно в сфере безработицы. Существующая неэффективная структура трудоустройства значительно затрудняет решения вопросов бедности. В статье даны рекомендации с целью улучшения созданного положения в сфере трудоустройства.

**Образование и наука в Грузии с точки зрения
Мировой и глобальной конкурентоспособности**

Конкурентоспособность нации считается одним из самых спорных и сложных вопросов с точки зрения научных исследований. На протяжении более двух десятилетий крупномасштабные исследования по конкурентоспособности стран были проведены Всемирным экономическим форумом (США) и Международным институтом развития менеджмента (Швейцария). В представленной работе мы обсуждаем ситуацию в сфере образования и науки в Грузии на основе сравнения данных, представленных по докладом конкурентоспособности, подготовленными этими школами. Следует отметить также, что для улучшения ситуации в этой области необходимо создать в стране систему развития и научных исследований. В статье содержится информация Евростата, которая описывает мероприятия, проведенные в ЕС. Мы считаем, что в экономике страны развитие двумерных кластеров (научно-образовательных и традиционных) имеет существенное значение.

Паата Когуашвили

*Грузия. Технический университет Грузии.
Полный профессор, доктор экономических наук*

**Для действия принципа относительного преимущества в сельскохозяйственном
производстве**

С целью улучшения положения в аграрном секторе, в ближайшем будущем нужно выработать и задействовать стратегию возрождения агропродуктового сектора Грузии и целевые государственные программы, в которых развитие отраслей (культур), в долгосрочной перспективе, будут основаны на принципе относительного преимущества. При этом, необходимо основательно изучить внутренний и внешний маркетинговый продуктовый рынок, т.е. какие продукты представлены на нем с избытком и на какие продукты имеется дефицит. Автор считает, что производство только высококачественной продукции (уникальные грузинские эндемные культуры, экологически чистая, органическая продукция – на экспорт, где создается монополистическая рента) и соответственный маркетинг могут стать гарантом возврата на местный рынок и занятия принадлежащего сегмента на мировом рынке.

Внедрение прогрессивных правовых форм труда и организации производства в деревне и активная государственная поддержка, создаст соответствующие условия для модернизации отраслевой структуры агропроизводства Грузии с учетом принципа относительного преимущества и маркетинговых требований.

Отношение к предпринимательству в Грузии (итоги эмпирических исследований на примере г.Тбилиси)

Статья освещает особенности отношения к предпринимательской деятельности в Грузии. В статье описываются итоги исследований, проведенных автором в июле- сентябре 2010 году в Тбилиси с целью изучения отношения грузинского населения к предпринимательству. Проводится анализ собранных эмпирических материалов. Итоги исследований выявляют специфику отношений к предпринимательству в Грузии на примере г.Тбилиси. По эмпирическим результатам исследования 91,5% грузинских респондентов хотели бы быть самозанятыми. В отличие от Грузии европейцы более сдержаны и выявляют меньшее желание к предпринимательству чем американцы и китайцы. Результаты исследований так же подтверждают гипотезу: за последние годы на фоне успешных реформ в Грузии замечается слабое, отрицательное расположение к предпринимательству. На фоне большого уровня безработицы, у многих появилось большое желание стать самозанятым. Так же замечается сильное ожидание начать предпринимательскую деятельность в дальнейшем. Большинство грузинских респондентов (48%) считают самой большой опасностью в предпринимательской деятельности нерегулярные доходы. 51.4% опрошенных считают, что будут заняты предпринимательством в ближайшие 5 лет. В Грузии в ожидании успехов экономических реформ ориентированных на рынок, позитивное отношение Тбилисских респондентов к предпринимательству указывает на их самоуверенность, веру в социальную и политическую стабильность.

Эка Лекашвили
Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахишвили.
Ассоциированный профессор, академический доктор экономики

Современные подходы использования информационных и коммуникационных технологий в высших учебных заведениях (на примере Эстонии)

Ключевые слова: Глобализация, образования, э-обучения

Стратегии развитых стран ориентированы на знание и использование современных информационных и коммуникационных технологий на всех уровнях образования. Эстонский опыт показывает, что в соответствии с требованием современной конкуренции в системе высшего образования, мы должны начать подготовку электронного обучения в Грузии. Интеграция посредством знаний и технологий является наиболее эффективным способом для малых стран в условиях глобализации. В настоящее время мы должны быть в состоянии обеспечить обучение в форме смешанных курсов (включая лекции электронные формы обучения) более актуально. Параллельно должно быть проведено исследование об условиях внедрения электронного обучения в высшие учебные заведения . Стратегия и план электронного обучения высших учебных заведениях должны быть разработаны в соответствии с результатами этого исследования. Стратегия должна быть основана на соответствующей законодательной базе, что приведет к необходимости некоторых изменений в действующее законодательство.

Управление миграции квалифицированной рабочей силы из Грузии

Целью проекта было описать существующие проблемы управления миграционными процессами в Грузии, в частности проблемы управления эмиграции квалифицированных трудовых ресурсов. Обсуждается тенденции "утечки мозгов" из Грузии с постсоветского периода до настоящего времени.

Для получения информации о мотивации к эмиграции или возвращению на родину в Грузию, я провел опрос граждан Грузии с высшим образованием, которые работают или учатся в Чехии, на законных основаниях. В процессе опроса выявились основные проблемы и факторы мотивации, которые должны быть приняты на рассмотрение правительством Грузии, при планировании миграционной политики и создания некоторых проектов или программ для управления "утечки мозгов".

Эка Сепашвили
*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахишвили.
Ассоциированный профессор, кандидат экономических наук*

Экономическая интеграция Грузии в Европейское Пространство: Проблемы и Перспективы

В статье автор обсуждает один из главных направлений Грузинской внешней политики, а именно, интеграция в европейские структуры и постепенное приближение к европейскому пространству. Вопрос обсужден в условиях текущей глобализации, где каждая страна должна определить свое место и роль. Автор рассматривает концепции безопасности и экономического сотрудничества, которые совершенно изменили свое значение и которые определяют основу и фундамент для будущего развития Грузии и ее международных отношений. Сотрудничество и Соглашение о сотрудничестве с ЕС, европейский стратегический План действий Соседства, Восточное Товарищество - главные форматы текущего сотрудничества Грузии с ЕС. В статье широко обсуждены перспектива, предлагаемая ими сотрудничество, достигнутый прогресс, текущие проблемы и будущие перспективы.

Давид Векуа

*Грузия. Тбилисский государственный университет
экономических отношений*

Ассоциированный профессор, кандидат экономических наук

Нино Паресашвили

Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахишвили.

Ассистент-профессор, кандидат экономических наук

Состояние активности рабочей силы в Грузии и перспективы его улучшения

В работе «состояние активности рабочей силы в Грузии и перспективы его улучшения» рассматриваются основные направления улучшения активности рабочей силы. Принимая во внимание то обстоятельство, что в Грузии безработица, как проблема, в значительной степени является результатом трансформации экономики, обусловленный макроэкономическими сдвигами, что значительно уменьшило спрос на рабочую силу, одной из наиболее важных задач остается ускорение процесса его структурной реорганизации. вследствие чего уровень и период безработицы должны уменьшиться, в той мере, в какой это целесообразно и экономически эффективно. Со своей стороны, активизация рабочей силы на рынке труда должна обеспечить увеличение производительности и повышение мобильности.

Стратегия преодоления безработицы должна основываться на следующих мероприятиях: мониторинг категорий безработных, в профессиональном и возрастном плане; определение ресурсной базы; создание эффективной инфраструктуры рынка труда; стимулирование активности нанимателей.

Майя Маргвелашивили

Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахишвили.

Полный профессор, кандидат экономических наук

Обучение туризма в глобализованном мире

Глобализация и политические и экономические изменения последнего периода в мире так или иначе повлияли на все отрасли экономики, в том числе и на туризм. Туризм потерпел глубокие структурные изменения. Эти процессы потребовали особое внимание к взаимоотношениям работников сектора и производительности их труда. Настала необходимость пересмотра роли образования в сфере туризма. Качество туристского сектора во многом зависит от квалификации человеческих ресурсов и способности освоения новых технологии. Так-же, на использование новых организационных процессов и форм. Так, проблема тотального качества в секторе неразделима с качеством образования.

В статье детально рассмотрены модели обучения и профессиональной переподготовки туризма, причины экспансии транснационального образования, результаты присоединения к Болонийскому процессу и влияние глобализации на образовательную систему. В заключительной части статьи намечены задачи национальной образовательной системы туризма и предложены пути их осуществления.

Законодательная база развития глобального маркетинга

Статья посвящена политическо-правовой среде формирования глобального маркетинга, которая содержит: среду отечественной страны; среду той страны, где функционирует предприятие; международную среду. Автор статьи анализирует часть тех законов, принятых законодательными органами Грузии, которые создают правовую базу глобального маркетинга в Грузии. Автор выражает свое мнение насчет недостатков и положительных сторон законов и формирует свои взгляды в связи с их совершенствованием. В конце статьи сделан вывод насчет того, что законодательная база развития бизнеса в Грузии постепенно совершенствуется, что по мнению автора, должно повлиять на стимулирование экспорта и заинтересованность зарубежных инвесторов грузинским рынком.

Манана Хархели
Грузия. Ассистент-профессор

Глобализация и перспективы инновационного развития Грузии

В статье «Глобализация и перспективы инновационного развития Грузии» рассматривается перспектива инновационного развития мелких странах, таких как Грузия, в условиях общей и полной мировой глобализации.

В статье говорится, что хотя на данный момент экономика Грузии развивается по стратегии «заимствование» инноваций, это не может длиться долго, так как постоянное нахождение на чужом иждивении губительно для страны! Грузия должна развивать свою экономику по стратегии «займов» и «укрепления» инноваций. Особое внимание нужно уделять стратегии «укрепления», то есть государственной поддержке местных научных достижений и их внедрения в экономику. В статье это обосновывается и тем, что генетически у грузин большое стремление к образованию и науке, и благодаря этому у страны высокий интеллектуальный потенциал.

Яков Месхия
Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахишвили.
Полный профессор, доктор экономических наук

Креативность бизнеса как вызов современной глобализации

В докладе раскрыта сущность и роль креативности в развитии современной глобальной экономики и бизнеса. Креативность как творческая, новаторская деятельность и источник нетрадиционных решений, в условиях острой конкуренции выступает главным вызовом в производстве конкурентоспособного товара и услуг. На современном этапе глобализации недостаточно производить лишь конкурентоспособный продукт, но и необходимо творчески и эффективно его продвигать на внутренних и внешних рынках.

Практика подтверждает, что в современной экономике приоритетным становится не только производство, но и креативность и инновационность, не только количество товаров и услуг, но и их качество и привлекательность. Поэтому рамки креативной экономики постепенно расширяются. В настоящее время сферой креативного мышления становится не только материальное производство, но и такие отрасли и направления, как киноиндустрия, музыка, изобразительное искусство, мода, издательское дело, реклама, дизайн, архитектура, компьютерные технологии и т.п. В структуре мировой экономики быстро расширяется доля креативного бизнеса, что является подтверждением выхода глобализации на новую парадигму развития. В настоящее время в экономике Грузии креативный подход находится в зачаточном состоянии, но он имеет большие перспективы развития.

В работе сделан вывод о том, что отличительная особенность креативной экономики от традиционной состоит в том, что главный инструмент в ней - знания, ресурс - информация, а продукт - инновация. По мнению автора, креативность бизнеса является главным вызовом современной мировой глобализации, ее развитие обеспечит углубление глобализационных процессов в будущем и, следовательно, формирование нового социально-ориентированного мирового экономического порядка.

Зураб Вашакидзе

Грузия. Грузинский технический университет.

Ассоциированный профессор, академический доктор экономики

Мераб Микелашвили

Грузия. Грузинский технический университет,

докторант

Некоторые аспекты налоговой политики государства

Важнейшим механизмом государственного воздействия на рыночную экономику является бюджетно-налоговая политика. От того, насколько концептуально правильно выбрана модель, на каких принципах, и как построена национальная система налогообложения, в какой мере она гармонизирована с международным налоговым законодательством зависит эффективное функционирование всего народного хозяйства и активность предпринимательского сектора. Налоговая политика является важнейшим экономическим методом управления экономикой и обеспечения согласования общегосударственных интересов с коммерческими интересами предпринимателей и населения.

Шота Шабуришвили

Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахидшвили.

Ассоциированный профессор, кандидат экономических наук

Зарубежный опыт внешнеэкономической деятельности малых и средних предприятий

В статье рассмотрен зарубежный опыт внешнеэкономической деятельности малых и средних предприятий. Динамичное развитие в современном мире малого и среднего бизнеса обусловлено рядом преимуществ, которыми он обладает: высокая гибкость и мобильность, относительно малое

количество необходимого стартового капитала и оборотных средств, склонность к инновациям, особое социальное назначение.

Малый и средний бизнес находится под воздействием ключевых тенденций развития мировой экономики - интернационализация, глобализация, регионализация. Принципы организации и функционирования малого бизнеса, формы и методы поддержки различаются по странам и регионам. Разделением современного зарубежного опыта Грузии возможно повысить эффективность функционирования малых и средних предприятий, это будет способствовать росту занятости населения, инновационного потенциала местного производства, экспорта и бюджетных доходов.

Эка Чохели

*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахидшвили.
Ассоциированный профессор, кандидат экономических наук*

Вопросы управления человеческими ресурсами в глобальных компаниях

Управление человеческими ресурсами в глобальных компаниях имеет много трудностей. Так как глобальная компания осуществляет свою деятельность во многих странах, основная проблема заключается в комплектации рабочих мест. Эти упомянутые задачи считаются базой международного управления человеческими ресурсами. Из-за этого, компании выбирают два альтернативных подхода к выбору персонала: во-первых, выбрав из иммигрантов граждан, которые гораздо дороже для компаний, как морально, так существенно, и второго выбора из коренных жителей, более приоритетных в современном мире. Несмотря на то, что есть много культурных, экономических, юридических или политических различий между странами, необходимо формировать единую систему управления человеческими ресурсами, где основными вопросами будут: формирование глобальной человеческой сети ресурсов, изучение различия между странами, ориентация на стандарты и компетенции, создание реальной глобальной системы в компании, строгая защита корпоративной культуры, постоянный контакт с персоналом каждой страны.

Давид Сихарулидзе

*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахидшвили.
Ассоциированный профессор, кандидат экономических наук*

Маркетинговые аспекты развития вуза при глобализации

В современных условиях утверждение, что вуз может работать только на местном рынке и поэтому не нуждается в международной деятельности, неправильна для всех без исключения вузов. Национальные границы становятся все более прозрачными, и рынок образовательных услуг в этом порой даже опережает другие сферы экономики. Все Грузинские вузы в той или иной степени работают в условиях международной конкуренции. Даже если их абитуриентам и студентам не предлагаются образовательные программы зарубежных вузов, выпускаемые вузом специалисты будут работать в условиях международной конкуренции, следовательно, вузы участвуют в международной конкуренции на рынке труда.

Образовательная программа есть тот продукт, с которым вуз выходит на рынок. Ведь свои образовательные программы вуз предлагает как их непосредственным потребителям - студентам и слушателям, так и опосредованно, через своих выпускников, рынку труда и государственным

органам. Таким образом, к потребителям образовательных услуг вуза можно отнести с одной стороны студентов/слушателей, а с другой компании и организации. Именно их потребности стремятся удовлетворить вуз.

Вопрос о необходимости разработки стратегии развития вуза воспринимается исследователями совсем не так однозначно, как могло бы показаться. Целый ряд исследователей, высказывались против идеи стратегического планирования для вузов, считая его инструментом, используемым лишь в чрезвычайных ситуациях. Их аргументом было отсутствие контроля вуза за развитием внешней ситуации. А раз этого контроля нет, вуз может использовать лишь оперативное планирование, что он и делает, составляя ежегодный бюджет или готовясь к периодической аттестации.

Другие исследователи считают, что вуз нуждается в стратегическом планировании, хотя и в рамках влияния так называемый "исторических сил". Келлер, Блау Дудерштадт и др. в своих работах не только обосновали необходимость стратегического планирования для вузов, но и выделили наиболее важные составляющие этого процесса. Келлер отнес к ним три внутренних аспекта (традиции и ценности, сильные и слабые стороны, возможности и приоритеты руководства) и три внешних аспекта (тенденции окружающей среды, направления развития рынка и конкурентную ситуацию). Президент известной швейцарской бизнес школы IMD Питер Лоранж выделяет несколько основных направлений создания вузом общественно значимой потребительской ценности: научные исследования, т.е. создание новых знаний; обучение, т.е. распространение знаний; и выполнение роли ответственных граждан.

Иза Нателаури

Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахашвили.

Ассоциированный профессор, кандидат экономических наук

О критериях количественной и структурной оптимизации внешней торговли Грузии: посткоммунистический период

Проанализированы предпосылки оптимизации экспорта и импорта в посткоммунистической Грузии; сформулированы критерии количественной и структурной оптимизации внешней торговли Грузии с учетом требований общественно-политического и социально-экономического устройства страны и требований всемирной конкурентоспособности стран мира

Лариса Корганашвили

Грузия. Доктор экономических наук, профессор.

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИЯМИ В ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В работе рассматриваются вопросы развития инновационной деятельности и значения эффективного управления инновациями. На основе оценки сильных и слабых сторон инновационной деятельности страны, показана возможность формирования и развития современной инновационной системы в Грузии. Особое внимание уделено роли государства в разработке действенной инновационной политики, реализация которой позволит эффективно использовать имеющийся инновационный потенциал для экономического роста страны.

Объединение бизнеса и финансовая отчетность

На современном этапе развития бизнеса определенное значение приобретает представление финансовой отчетности объединенных предприятий, которая регулируется 3-им Международным стандартом финансовой отчетности Объединение бизнеса (IFRS 3 - Business Combinations). Согласно стандарту, хозяйственная операция только тогда идентифицируется объединением предприятий, когда приобретенные активы и признанные обязательства образуют предприятие, а также при котором одно предприятие получает контроль над другим.

Идентифицирование хозяйственной операции как объединение бизнеса требует представление финансовой отчетности по методу приобретения (acquisitions method), что означает: идентифицирование предприятия покупателя; определение даты приобретения; признание и оценка приобретенных идентифицированных активов, признанных обязательств и неконтролирующей (non-controlling interest) доли меньшинств приобретенного предприятия; оценки компенсации объединения; признания и оценки гудвилла или дохода от выгодной сделки (bargain purchase /отрицательный гудвилл).

Нато Какашвили
Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахидшвили.
Ассистент-профессор, кандидат экономических наук

Финансовая устойчивость страховой компании и платежеспособность

Финансовая устойчивость страховщика это способность поддерживать баланс между доходом, полученным со страховой деятельности и перед обязательства застрахованного. Страховщик свои ключевые активы составляет за счет привлеченных средств, но с учетом будущих сроков оплаты и количества. В то же время это можно оценить как уровень вероятности. Финансовая устойчивость страховой компании достигается за счет внешних и внутренних факторов. Особое значение имеют внешние факторы, менять которые компания не может. Внешние факторы включают: общее состояние национальной экономики, государственного регулирования страховой деятельности, конъюнктуры фондового рынка, платежеспособность населения и потребительские свойства.

Для финансовой устойчивости страховой компании необходимо:

Коррекция тарифных ставок по видам страхования, расширение перестраховочной защиты, привлечения дополнительных финансовых ресурсов путем выпуска акций, обзор структуры активов, сокращение расходов, оптимизация численности персонала, продажа недостроенных зданий, автоматизация и покупка новых пакетов программного обеспечения, улучшение организации труда, инвентаризация имущества, изменения главы департаментов и так далее.

Глобализация и мировой экономический порядок

В статье затронуты вопросы мирового экономического порядка в условиях глобализации. Автор рассматривает различные толкования и аспекты глобализации и полагает, что её суть состоит: 1. для определения тех экономических явлений, которые вызывают процесс интеграции национальных рынков; 2. для описания тех экономических процессов, которые связаны с ликвидацией международных барьеров товара, услуг и движения капитала; 3. для утверждения тех общих политических явлений, которые отображают распространение глобальной политики на уровне внутренних и международных рынков. При этом, глобализация является не технологическим императивом или не только экономическим явлением, а процессом политической и экономической интеграции стран мира, рассмотренным в разрезе исторической перспективы. В этом аспекте затронуты вопросы мирового экономического порядка установившегося в XX веке – основные концептуальные вопросы отношений государств, возрастающая роль транснациональных корпораций и международных банков.

Семив Галина Александровна
Украина. Львовская коммерческая академия
Аспирант

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Анализируется современное состояние и проблемы развития украинского рынка нефтепродуктов. Определены конкурентные преимущества национальных компаний и приоритеты их деятельности на рынках нефтепродуктов стран СНГ и ЕС.

ЧЕРКАС НАТАЛИЯ
Украина. Львовская коммерческая академия
к.э.н.

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ НЕСЫРЬЕВОГО ЭКСПОРТА УКРАИНЫ

В работе исследованы структурно-функциональные факторы стимулирования несырьевого экспорта на Украине, в частности влияние макроэкономической среды. Автором рассматриваются вопросы инновационного экономического развития. Доказано, что украинский экспорт очень чувствителен к ценовым шокам и это может привести к сложным макроэкономическим последствиям для экономики вследствие кризиса последних лет. Для стимулирования несырьевого экспорта

необходимо обеспечение соответствующей макроэкономической среды и сбалансированным бюджетом (лучше профицитом), рестрикционной монетарной политикой и «сильной» национальной денежной единицей. Это позволит контролировать инфляцию, будет содействовать инвестициям, снижению процентной ставки, а также ограничит потребительский импорт, что в свою очередь ограничит экспорт сырьевой продукции.

Ирина Гогориашиви

*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахиашиви.
Ассоциированный профессор, академический доктор экономики*

Формирование преимуществ инновационного развития экономики Грузии в условиях глобального кризиса

В статье рассмотрены и охарактеризованы основные тенденции развития мировой экономики на фазе депрессии пятого технологического и на начальной стадии шестого цикла. Основным свойством пятого технологического цикла является стержневая магистральная инновация – компьютерные технологии. В период шестого технологического цикла будут доминировать сферы многостороннего пользования компьютеров и нанобиотехнологий, но а основной экономической характерной чертой явится глобализация процесса возрастающего эффекта масштаба производства. Экономическая интеграция, протекающая между развитыми странами, будет подчиняться процессам кооперации и специализации в производстве интеллектуального продукта, организованного на основе возрастающего эффекта масштаба. Развивающиеся малые открытые экономики (в том числе и экономика Грузии) для внешней торговли будут производить те продукты и услуги, где не формируется возрастающий эффект масштаба. В экономике Грузии на основе дифференциации логистических процессов, мы будем иметь дело с движением узко специализированных финансовых и товарных потоков. Историческая миссия страны состоит в создании и распространении искусственных и духовных ценностей. Поэтому именно в этом направлении должна активизироваться деятельность. Особенно должны усилиться роль и функции грузинской интеллигенции, что и станет гарантом успеха в долгосрочной перспективе.

Мераб Хмаладзе

*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахиашиви.
Ассоциированный профессор, доктор экономических наук*

Трудовая миграция населения Грузии

С 1992 года до сегодняшнего дня, население Грузии сократилось на 1082 человек в результате миграции и сокращения рождаемости.

Существующие исследования показывают, что 56.7% из семей трудовых мигрантов состояла из 6 и более членов. Отсюда 40% составляли люди за 40 лет, из трудовых мигрантов 60% мужского пола и 40% - женского.

По нашим исследованиям 74.7% мужчин и 83.3% женщин из трудовых мигрантов имели высшее и среднее специальное образование. Исследования показали, что 7.4% студентов хотят уехать из страны навсегда, а 58.5% - временно.

Эффективность миграции измеряется по удельному весу тех семей, которые решили свои проблемы суммой присылаемой трудовыми мигрантами. По нашим исследованиям эффективность трудовой миграции составляет 82% и это означает, что трудовая миграция в Грузии неэффективна для 18% семей.

Нино Папачашвили

*Грузия. Государственный университет им. Ив. Джавахидшвили.
Ассоциированный профессор, доктор экономических наук*

Глобализация и неопротекционизм

Статья посвящена активизации протекционистских мероприятий в условиях современного финансово-экономического кризиса. Отмечено, что в классических теориях международной торговли подтверждаются преимущества неограниченных торговых отношений, а её последователи предлагают проводить соответствующую политику. Политика свободной торговли широко декларирована в постановлениях WTO и в концепциях политики внешней торговли развитых стран. В предыдущем периоде в рамках GATT, а позднее WTO, на базе переговоров сократились нетарифные барьеры, как основная форма ограничения международной торговли. Но мировая реальность показывает, что абсолютно свободная торговля на сегодняшний день является больше исключением, чем правилом. Для стран с развивающейся и переходной экономикой существуют большие препятствия для выхода на внешние рынки. Даже в торговле между развитыми странами существует «недекларированные» ограничения. Фактически, в мировом масштабе мы часто сталкиваемся с примерами скрытой внешнеторговой протекционистской политикой. Очень многие страны протекционистскую политику считают способом спасения национальных экономик в условиях современного финансово-экономического кризиса, что создает почти нерегулируемую ситуацию в мировых торговых отношениях и вызывает большое возмущение в управленческих сферах WTO и других международных организациях. Фактически, мировые торговые отношения развиваются в контексте неопротекционизма. В последние два года урегулированию этого события была посвящена не одна встреча глобального масштаба.

Грузия, чей экспорт недиверсифицирован, а сальдо внешней торговли всегда отрицательно (с 90-х годов прошлого века), выбрала фритредерскую ориентацию внешней торговли. Автор полагает, что нужно проводить определенные виды протекционистских мероприятий. Под этим не подразумевается (в традиционном понятии) прямое ограничение импорта или прямое стимулирование экспортных отраслей. Для повышения эффективности выхода на внешние рынки, вместе с другими факторами, наиболее важно познакомиться с современными протекционистскими мероприятиями, которые используют даже развитые страны для защиты своих экономик. Наши предприниматели все еще стоят перед проблемой неинформированности. С этой точки зрения будет полезно использование новейших международных информационных систем, которые предлагают новейшую аналитическую информацию насчет проводимой экономической политики разных стран и ожидаемого эффекта.

Прямые иностранные инвестиции и международная экономическая интеграция

В статье представлены аспекты влияния региональных интеграционных групп на инвестиционные потоки. Отмечено, что на прямые иностранные инвестиции интеграция воздействует по двум направлениям: возможность достижения эффекта масштаба на растущем рынке и легко заменяемое местонахождение компаний с целью поисков относительных преимуществ. В статье проанализированы принципы инвестиционного регулирования разных интеграционных групп и рассмотрена значимость участия Грузии в региональной интеграции с точки зрения притока инвестиций.

ნუგზარ ბაბუაძე, შოთა ვეშაბიძე ილია და ბლოკადიზმი (რუსულ ენაზე)	7
ვეგენი ბარათაშვილი, რევაზ გველესიანი ბაღრების მოგზაურობისა და დასაბრუნების პოლიტიკა მცირე და საშუალო ბიზნესში	11
ინეზა გაგნიძე ბანკთაშენიშნა და მდებარეობა საბანკო სისტემაში მსოფლიო და ბლოკადური კონკრეტული ბანკების განვითარების ასპექტით	15
ირინა გოგორიშვილი საბანკო სისტემის მართვის ინოვაციური განვითარების უპირატესობათა ფორმირება ბლოკადური კონკრეტული პირობებში	20
ზურაბ ვაშაძე, მერაბ მიქელაშვილი სახელმწიფოს საგარეო საზღვარული პოლიტიკის ზოგადი თეორიული და პრაქტიკული ასპექტის შესახებ	25
დავით ვეკუა, ნინო ფარესაშვილი საგარეო პოლიტიკის საგარეო პოლიტიკის განვითარება საბანკო სისტემაში და მისი განვითარების პერსპექტივები	29
ნატო კაკაშვილი საგარეო პოლიტიკის განვითარების ფინანსური მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები	35
ჯანგიკა კახარაძე რეგიონული თანამშრომლობა ცენტრალურ აზიაში: უზამკნელის თვალსაზრისი (ინგლისურ ენაზე)	39
ნედედა კვატაშვიძე საზღვრული განვითარება და ფინანსური ანგარიშგება	47
პაატო კოდუაშვილი საზღვრული-სამხარეთო წარმოებაში შეზღუდვებით უპირატესობის პრინციპის მომხმარებლისათვის	50
ზურაბ ლალაშვილი საბანკო სისტემაში განვითარების ფორმირების რეგულაციები მდგომარეობის მართვა (ინგლისურ ენაზე)	56
ეკა ლეკაშვილი საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების თანამშრომლობა მდგომარეობის უზრუნველყოფის საგანმანათლებლო დაწესებულებებში (მსტრენების გაზრდით)	61

მაია მარგველაშვილი ტურისმის სწავლება გლობალიზებულ მსოფლიოში	65
იაშა მესხია ბიზნესის კმატიულობა ოგოოტ გლობალიზაციის თანამდროვ ბამოწმვა	73
ბაბულია მღებრიშვილი გლობალური მარკეტინგის განვითარების საკანონმდლო ბაზა	80
იზა ნათელაური საბარტმელოს საბარტო მარკეტის სტრუქტურული და რაოდენობრივი ოპტიმიზაციის კრიტერიუმების შესახებ: პოსტკოვონისტური პერიოდი	83
ია ნაცვლიშვილი მეწარმეობისადმი დამოკიდებულება საბარტმელოში (მეპირიული კვლევის შედეგები თბილისის მაბალითზე)	87
ანასტასია ნესტეროვა შრომითი რესურსების მიბრტბა კოსტსაბოტა სივრტეში (რუსულ ენაზე)	96
ნინო პაპაიაშვილი გლობალიზაცია და ნეოკონტრტმირიზმი	98
ოქსანა პიატკოვსკა გლობალიზაცია და სამტაშორისო შრომითი მიბრტბა: მიბრტბა ბზანდილების მარკეტიმირიკური მუხტი (ინგლისურ ენაზე)	104
გალინა სემივა უპრინის ნმტობადამმუშავებელი დარბის საწარმოთა სამიანობის განვითარების სტრატეგიული მიმართულება გლობალიზაციის პირობებში (რუსულ ენაზე)	107
ეკა სეფაშვილი საბარტმელოს მკონომიკური ინტეგრაცია მგოვულ სივრტეში: ბამოწმები და პრესამტივები (ინგლისურ ენაზე)	109
დავით სიხარულიძე უნივერსიტტის განვითარების მარკეტიმგული სტრატეგია გლობალიზაციის პირობებში	114
ლარისა ყორდანაშვილი ინოვაციური სამიანობის მარტვის პრობლემები გლობალურ მკონომიკაში	120
შოთა შაბურიშვილი მცირე და საშუალო საწარმოების საბარტო მკონომიკური სამიანობის უტნოური ბამოტმეობა	125

თემურ შენგელაა
ბლოგალიზაცია და მსოფლიოს ეკონომიკური წესრიგი..... 129

ნატალია შერბინა
ელენე კოეშარი
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების გრძელვადიანი
პოლიტიკა ბელარუსში (ინგლისურ ენაზე)..... 133

სიტორა შოკამოლოვა
ლი კ. მუ
ბლოგალიზაცია და საზიარო დინამიკის ურთიერთდაზღვრულობა:
როგორ გააძლიერო დინამიკური განვითარების
პოლიტიკა ტაჯიკეთში (ინგლისურ ენაზე)..... 137

ეკა ჩოხელი
ბლოგალიზაცია კომპანიებში ადგილობრივი რესურსების მართვის საკითხები..... 141

ნატალია ჩერკასი
უბრაინის არასანდოებო მსაჯულების გაძლიერების
სტიმულირება (ინგლისურ ენაზე)..... 144

მანანა ხარხელი
ბლოგალიზაცია და საძირკველი ინოვაციური
განვითარების პერსპექტივები..... 147

მერაბ ხმაღაძე
საძირკველი რესურსების ურთიერთი მიზანობა..... 152

ლელა ჯამაგაძე
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და სამართლებრივი
ეკონომიკური ინტეგრაცია..... 156

ნინო აბრალავა
კომპიუტერული ბანკების სადინამიკო ტენდენციები საბაზრო
ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში..... 161

რეზიუმეები..... 166

Summaries..... 184

Резюме..... 196